ISSN 2307-9061 (Print)

ISSN 2663-3949 (Online)

Юридичний ВІСНИК

ПОВІТРЯНЕ І КОСМІЧНЕ ПРАВО

2 (71) 2024

Наукові праці Національного авіаційного університету

Київ – 2024

УДК 347.82(082)

Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». – К. : НАУ, 2024. – № 2 (71). – 244 с.

У правовому журналі висвітлено результати досліджень учених університету та провідних закладів вищої освіти і наукових установ України та зарубіжних країн з актуальних проблем повітряного, космічного, а також інших галузей права.

Для наукових працівників, викладачів, докторантів, аспірантів, магістрів та студентів.

In the compilation of highlights research results of university researchers and leading scientific institutions of Ukraine on urgent problems of air, space and other areas of law.

For scientists, teachers, post-graduate students, masters of sciences and students.

Рекомендовано до друку
вченою радою Національного авіаційного університету
(протокол № 8 від 26 червня 2024 р.)

Зареєстровано Державним комітетом телебачення і радіомовлення України
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 10494 від 11.10.2005 р.

Постановою президії ВАК України від 14 квітня 2010 р. № 1-05/3, наказ Міністерства освіти і науки України від 12 травня 2015 р. № 528 про перереєстрацію видання, Збірник наукових праць Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право» внесено до переліку наукових фахових видань України, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук у галузі «Юридичні науки». Наказом МОН України від 17 березня 2020 р. № 409 «Про затвердження рішень атестаційної колегії міністерства щодо формування переліку наукових фахових видань України від 6 березня 2020 року» Збірник наукових праць Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право» віднесено до наукових фахових видань категорії Б.

Журнал індексується у міжнародних наукометричних базах даних ICV 2022 (Index Copernicus).

Адреса редакційної колегії:
03680, Київ-58, проспект Любомира Гузара, 1, корп. 1, ауд. 446
Тел. (044) 406-70-35, e-mail: pravo@nau. edu. ua

© Національний авіаційний університет, 2024

ISSN 2307-9061

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Сопілко Ірини Миколаївна – доктор юридичних наук, професор, в.о. декана юридичного факультету Національного авіаційного університету (головний редактор), Україна

Юринець Юлія Леонідівна – доктор юридичних наук, професор, заступник декана юридичного факультету Національного авіаційного університету (відповідальний секретар), Україна

Алієв Амір Ібрагім огли - доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Бакинського державного університету, Азербайджанська Республіка

Бюнгенберг Марк – доктор юридичних наук, професор, директор Європейського Інституту Саарландського університету, Федеративна Республіка Німеччина

Вінце Аттіла - доктор юридичних наук, професор кафедри європейського публічного права, Університет Андраші, Угорщина

Вишновецька Світлана Василівна – доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри цивільного права і процесу юридичного факультету Національного авіаційного університету, Україна

Волкова Юлія Анатоліївна - доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного і адміністративного права юридичного факультету Національного авіаційного університету, Україна

Калюжний Ростислав Андрійович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Національного авіаційного університету, Україна

Колчеллі Валентина – дослідник Національної дослідницької ради, керівник європейських проектів Жана Моне «Європеїзація через інструменти приватного права» (EuPlaw), Університет Перуджі, Італія

Копиленко Олександр Любимович - доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, академік Національної академії наук України, Народний депутат України, Україна

Корошец Деміан – доктор юридичних наук, професор, професор факультету права Люблянського університету, Республіка Словенія

Лихова Софія Яківна – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права і процесу юридичного факультету Національного авіаційного університету, Україна

Лонг Жоель – доцент, викладач сімейного права, координатор юридичної клініки з прав дітей, Університет Туріну, Італія

Мануель Девід Массено – доцент кафедри права та фахівець із захисту даних, старший науковий співробітник, член координаційного комітету лабораторії UbiNET Комп'ютерна безпека та кіберзлочинність IPBeja – Beja Politechnic, Португалія

Мозгава Марек – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права і кримінології факультету права та адміністрування Університету Марії Кюрі-Склодовської, Республіка Польща

Мартин Бельтран Сауседа - доцент юридичного факультету Автономного університету Сан-Луїс-Потосі, Мексика

Ножак Агата – доктор юридичних наук, Інститут права, економіки та адміністрації, Педагогічний університет ім. Комісії народної освіти в Кракові; керівник проекту «Захист основних прав в ЄС», Республіка Польща

Осіждевіч Джоанна - кандидат юридичних наук, доцент, директор Центру досліджень міжнародної правової комунікації, Варшавський університет, Республіка Польща

Панова Оксана Олександрівна – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права і процесу юридичного факультету Національного авіаційного університету, Україна

Токарєва Ксенія Сергіївна - доктор юридичних наук, доцент кафедри конституційного і адміністративного права юридичного факультету Національного авіаційного університету, Україна

Хуан Мануель Фараміньян Гілберт – доктор права, професор, професор (почесний професор) міжнародного публічного права та міжнародних відносин в Університеті Хаен, член Ради директорів Іберо-Американський інститут авіаційного та космічного права, Іспанія

Штафан Хобе – доктор габілітований у галузі права, професор, Кельнський університет, Федеративна Республіка Німеччина

Якулін Від – доктор філософії в галузі права, професор, професор факультету права Люблянського університету, Республіка Словенія

EDITORIAL BOARD

Sopilko Iryna Mykolaivna - Doctor of Law, Professor, Acting Dean of the Law Faculty, National Aviation University (Editor-in-Chief), Ukraine

Yurynets Yulia Leonidivna - Doctor of Law, Professor, Deputy Dean of the Law Faculty, National Aviation University (Executive Secretary), Ukraine

Aliyev Amir Ibrahim oglu - Doctor of Law, Professor, Dean of the Faculty of Law, Baku State University, Azerbaijan Republic

Büngenberg Mark - Doctor of Law, Professor, Director of the European Institute, Saarland University, Federal Republic of Germany

Vintse Attila - Doctor of Law, Professor, Chair of European Public Law, Andrassy University, Hungary

Vyshnevetska Svitlana Vasylivna - Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Civil Law and Process, Faculty of Law, National Aviation University, Ukraine

Volkova Yuliia Anatoliivna - Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Constitutional and Administrative Law, Faculty of Law, National Aviation University, Ukraine

Kaliuzhnyi Rostyslav Andriyovych - Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Theory and History of the State and Law, Faculty of Law, National Aviation University, Ukraine

Colcelli Valentina - Researcher at the National Research Council, Head of the Jean Monnet European Projects "Europeanisation through Private Law Instruments" (EuPlaw), University of Perugia, Italy

Kopylenko Oleksandr Liubymovych - Doctor of Law, Professor, Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine, People`s Deputy of Ukraine, Ukraine

Korošec Damian - Doctor of Law, Professor, Professor at the Faculty of Law, University of Ljubljana, Republic of Slovenia

Likhova Sofia Yakovlevna - Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Criminal Law and Process, Faculty of Law, National Aviation University, Ukraine

Long Joël - Associate Professor, Lecturer in Family Law, Coordinator of the Legal Clinic on Children's Rights, University of Turin, Italy

Manuel David Massenot - Associate Professor of Law and Data Protection Specialist, Senior Researcher, Member of the Steering Committee of the UbiNET Laboratory Computer Security and Cybercrime IPBeja - Beja Politechnic, Portugal

Marek Mozgawa - Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law and Administration, Maria Curie-Skłodowska University, Republic of Poland

Martín Beltran Sauceda - Associate Professor, Faculty of Law, Universidad Autónoma de San Luis Potosí, Mexico

Nożak Agata - Doctor of Law, Institute of Law, Economics and Administration, Pedagogical University of the Commission of National Education in Krakow; Head of the project "Protection of Fundamental Rights in the EU", Republic of Poland

Osijdziewicz Joanna - PhD in Law, Associate Professor, Director of the Centre for International Legal Communication Research, University of Warsaw, Republic of Poland

Panova Oksana Olexandrivna - Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Criminal Law and Process, Faculty of Law, National Aviation University, Ukraine

Tokarieva Kseniia Serhiivna - Doctor of Law, Associate Professor of the Department of Constitutional and Administrative Law, Faculty of Law, National Aviation University, Ukraine

Juan Manuel Faramiyan Gilbert - Doctor of Law, Professor, Professor (Emeritus) of Public International Law and International Relations at the University of Jaén, Member of the Board of Directors of the Ibero-American Institute of Aviation and Space Law, Spain

Stefan Hobe - Habilitated Doctor of Law, Professor, University of Cologne, Federal Republic of Germany

Jakulin Vid - Doctor of Philosophy in Law, Professor, Professor at the Faculty of Law, University of Ljubljana, Republic of Slovenia

ЗМІСТ

ПОВІТРЯНЕ, КОСМІЧНЕ, ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

Gordienko A. V. Particular issues of adaptation of National Legislation in the field of Atmospheric Air Protection to the requirements of the European Union 9
Погребняк М. В. Правові аспекти захисту тварин: міжнародні стандарти та українська законодавча база 16
Поліщук І. В., Сіренко С. А. Міжнародно-правове забезпечення організації повітряного руху 23

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Bregvadze M. Continuous Struggle of Georgia with Occupation 31
Ванджурак Р. В. Кореляція світогляду та внутрішнього переконання суб'єктів правозастосування в контексті реалізації їх дискреційних повноважень 38
Калюжний Р. А., Олещенко В. Ю. Правова природа громадянських прав, як теоретичний концепт 51
Levchenko K. B., Legenkyi M. I., Lehen'ka M. M., Dunebabina O. A. Scientific and Practical Problems of Implementation of the Provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence in the National Legislation of Ukrain 58
Паламарчук С. В. Розвиток судочинства на території України в XX-XXI століттях та формування сучасної демократичної системи, а також суду присяжних 70
Швачка В. Ю. Доступ до правосуддя, як складова принципу верховенства права в умовах воєнного стану 78

КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО

Когут Б. Б. Адміністративно-правові засади діяльності суб'єктів, що забезпечують державну реєстрацію речових прав на об'єкти нерухомого майна, що будуть споруджені в майбутньому 86
Markova O. O. Concepts for the development of the German Model of Administrative Procedure 94
Сопілко І. М., Тарасенко Ю. Д. Участь сторони обвинувачення під час розгляду справ про адміністративні правопорушення: до питання про виконання Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Бантиш та інші проти України» 100
Угольков Є. В. Податкова інформація, як неналежний доказ, при вирішенні судом податкового спору 108
Юдіна І. В. Класифікація висновків експерта та їх доказове значення в адміністративному судочинстві 114
Yatsuba V. Place of the principle of Good Faith in the system of principles of Administrative Justice 121

ЦИВІЛЬНЕ І ТРУДОВЕ ПРАВО

Dyban M. P. Features of Social Protection of the Population: Theoretical Aspect 128
Kmetyk Kh. V., Shyian Yu. V. Legal regulation of labour relations in Ukraine under conditions of martial law: a review of changes 134
Піскун І. І., Куртмоллаэв А. Е. Права і свобода людини та громадянина на окупованих територіях 142
Стадніченко С. В. Актуальні питання правового регулювання праці: теоретико-правовий аспект..... 149
Filinovych V. V. Effectiveness of Legal Enforcement of Intellectual Property Rights in Cyberspace 154

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

Беззубов Д. О., Добкіна К. Р., Клюєва Є. М., Вітко О. Ю. Комерційні права, як основна складова лібералізації господарської діяльності в галузі повітряних перевезень..... 161
Жмур Н. В., Брусило О. О. Сучасний стан проблем утилізації побутових відходів..... 170
Слободська І. А., Сохар В. В. Мирова угода, як спосіб вирішення господарських спорів 179
Хлівний Я. М. Заміна та скасування заходів забезпечення позову в господарському процесі..... 186

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНОЛОГІЯ

Богатирьов І. Г., Колодчина А. Л. Ресоціалізація засуджених в місцях несвободи державної кримінально-виконавчої служби Україні..... 193
Голобородько Я. В. Особливості правопорушень, які вчиняють військовослужбовці, їх виявлення і розслідування..... 201
Матвійчук А. В., Багатко А. С. Муніципальна поліція, потенціал і перспектива у контексті поточної суспільно політичної ситуації 209
Піскун І. І., Устич О. В. Правова характеристика об’єкта та об’єктивної сторони злочину – мародерство 216
Chimchiuri L. The Evolution of Cybercrime Legislation 221

ПРАВОВА ОСВІТА

Сопілко І. М., Череватюк В. Б. Наукові дослідження здобувачів вищої освіти в контексті тенденцій розвитку правничої науки 228

РЕЦЕНЗІЇ

Коломоєць Т. О. Людина, суспільство, держава: гендерний вимір..... 236

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ..... 237

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ..... 241

ПРИКЛАД ОФОРМЛЕННЯ ОСНОВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ СТАТТІ..... 242

CONTENT

AIR, SPACE, ENVIRONMENTAL LAW

Gordienko A. V. Particular issues of adaptation of National Legislation in the field of Atmospheric Air Protection to the requirements of the European Union 9

Pohrebniak M. V. Legal Aspects of Animal Protection: International Standards and the Ukrainian Legislative Framework 16

Polishchuk I. V., Sirenko S. A. International Legal Support for Air Traffic Management 23

THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW, INTERNATIONAL LAW

Bregvadze M. Continuous Struggle of Georgia with Occupation 31

Vandzhurak R. V. Correlation of Outlook and Internal Beliefs of Law Enforcement Subjects in the Contest of the Implementation of their Discretionary Authorities 38

Kaliuzhnyi R. A., Oleshchenko V. Y. The Legal Nature of Civil Rights as a Theoretical Concept 51

Levchenko K. B., Legenkyi M. I., Lehen'ka M. M., Dunebabina O. A. Scientific and Practical Problems of Implementation of the Provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence in the National Legislation of Ukraine 58

Palamarchuk S. V. The Development of the Judiciary on the Territory of Ukraine in the 20th-21st centuries and the Formation of a Modern Democratic System, as well as a Jury Trial 70

Shvachka V. Y. Access to Justice as a Component of the Rule of Law under Martial Law 78

CONSTITUTIONAL AND ADMINISTRATIVE LAW

Kohut B. B. Administrative and Legal Principles of the Activities of Entities that Ensure the State Registration of Real Rights to Real Estate Objects that will be Constructed in the Future 86

Markova O. O. Concepts for the development of the German Model of Administrative Procedure 94

Sopilko I. M., Tarasenko Y. D. Participation of the Prosecution in the Consideration of Cases on Administrative Offences: on the issue of on the Enforcement of the Judgment of the European Court of Human Rights in the Case of Bantysh and others V. Ukraine 100

Ugolkov E. V. Tax Information as Improper Evidence when the Court Resolves a Tax Dispute ... 108

Yudina I. V. Classification of Expert Opinions and their Evidentiary Value in Administrative Proceedings 114

Yatsuba V. Place of the principle of Good Faith in the system of principles of Administrative Justice 121

CIVIL AND LABOUR LAW
Dyban M. P. Features of Social Protection of the Population: Theoretical Aspect 128
Kmetyk Kh. V., Shyian Yu. V. Legal regulation of Labour Relations in Ukraine under conditions of Martial Law: a review of changes 134
Piskun I. I., Kurtmollaev A. E. Rights and Freedoms of a person and a citizen in the Occupied Territories 142
Stadnichenko S. V. Current Problems of Labor Regulation: Theoretical and Legal Aspect..... 149
Filinovych V. V. Effectiveness of Legal Enforcement of Intellectual Property Rights in Cyberspace 154

COMMERCIAL LAW
Bezzubov D. O., Dobkina K. R., Klyuyeva Y. M., Vitko O. Y. Commercial Rights as a main component Liberalisation of Economic Activity in the Industryair Transport 161
Zhmur N. V., Brusylo O. O. Current State of the problems of Disposal of Domestic Waste 170
Slobodska I. A., Sohar V. V. Peace Agreement, as a method of Resolution Economic Disputes 179
Khlivnyi Y. M. Replacement and Cancellation of Claim Security Measures in Economic Proceedings 186

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY
Bogatyrov I. G., Kolodchyna A. L. Resocialization of Convicts in places of Imprisonment of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine 193
Holoborodko Y. V. Peculiarities of Offenses Committed by Military Personnel, their detection and investigation 201
Matviichuk A. V., Bagatko A. S. Municipal Police: the potential in the context of implementing the Executive Bodies of Local Self-Government powers ensuring legality, law order, protecting the rights, freedoms and legitimate interests of citizens 209
Piskun I. I., Ustych O. V. Legal Characteristics of the Object and Objective Side of the Crime – Logging 216
Chimchiuri L. The Evolution of Cybercrime Legislation 221

LEGAL EDUCATION
Sopilko I. M., Cherevatiuk V. B. Scientific Research of Higher Education Applicants in the Context of Trends in the Development of Legal Science 228

REVIEWS
Kolomoyets T. O. Person, Society, State: the Gender Dimension 236

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS 237

REQUIREMENTS FOR THE DESIGN OF ARTICLES..... 241

EXAMPLE OF THE MAIN ELEMENTS OF THE ARTICLE 242

DOI: 10.18372/2307-9061.71.18782
УДК 349.6 (045)

A. V. Gordienko,
Doctoral student in Law
ORCID ID: https//orcid/org/ 0009-0004-0775-0602

PARTICULAR ISSUES OF ADAPTATION OF NATIONAL LEGISLATION IN THE FIELD OF ATMOSPHERIC AIR PROTECTION TO THE REQUIREMENTS OF THE EUROPEAN UNION

Zaporizhzhya National University
Zhukovskoho str.,66,69600, Zaporizhzhia, Ukraine
E-mail: gordienko_av@ukr.net

The purpose *of the article is to characterise certain issues of adaptation of national legislation in the field of atmospheric air protection to the requirements of the European Union.* ***Research methods:*** *the chosen topic of scientific research requires the use of various scientific methods and approaches to obtain high-quality results. Therefore, the following research methods were used to solve the tasks: analysis; systematic method; analytical method, etc.* ***Results:*** *in accordance with the provisions of the current regulatory legal acts in the field of atmospheric air protection, the main legal mechanisms of state regulation of atmospheric air protection are regulation and standardisation in the field of atmospheric air protection.* ***Discussion:*** *regulation of the location of facilities and sources of air pollution, conducting state environmental and other examinations of facilities that have a significant impact on the environment and human health, the permitting procedure for state authorisation of activities that may be accompanied by emissions into the environment, establishment of sanitary protection zones around enterprises that are a source of impact on the environment and people.*

The author concludes that an important place in the protection of atmospheric air is occupied by technical standards. In many cases, environmental legislation contains references to technical regulations, sanitary norms, environmental quality standards, maximum permissible concentrations of pollutants in natural objects, etc…

Key words: *instruments of the administrative and legal mechanism; ensuring atmospheric air protection; airspace safety.*

Problem statement and its relevance. Determination of air quality standards is carried out on the basis of special principles that apply to all issues regulated by EU environmental law [1, p. 82]. These principles are enshrined in the founding treaties of the European Communities and the European Union and in secondary law regulations.

It is important to note that it is the best achievable levels of impacts associated with the use of the best available technologies that are of practical importance for the rationing process. The list of the best available technologies only justifies and confirms the achievability of such levels. At the same time, the establishment of mandatory standards based on the best available technologies does not cancel the requirements for compliance with environmental quality standards.

Summary of the main research material. The basis of European legislation in the field of air quality is the directives of the Council and the decisions of the Council of the EU. These tools can be rough-

ly broken down into: a) ambient air quality standards (limit values and guidelines); b) requirements for product quality control and material handling; c) Monitoring and exchange of information.

Ambient air quality standards include [2]: Framework Directive 96/62/EC (and daughter Directives 2004/107/EC, 2002/3/EC, 2000/69/EC and 1999/30/EC) establishes the basic principles of a general strategy for determining and setting ambient air quality targets in order to avoid, prevent or reduce harmful effects on the human body and the environment, as well as the basic principles for assessing ambient air quality in the Member States of the European Union, informing the public, especially about dangerous limit values, and improving air quality where it is unsatisfactory. The directive aims to revise European legislation on the presence of pollutants that pose a risk to human health. Subsidiary Directive 1999/30/EC repeales Directives 80/779/EEC, 82/884/EEC and 85/203/EEC. Subsidiary Directive 2002/3/EC repeales Directive 92/72/EEC; Directive 2001/81/EC sets national emission quotas for pollutants leading to acidification and eutrophication, as well as harmful to the ozone layer, in order to ensure more complete protection environment and human health from negative consequences; Directive 96/61/EC (as amended) deals with Comprehensive Measures for the Prevention and Control of Pollution (IPPC). This Directive aims to prevent and minimise emissions into the air, water and soil, as well as emissions of waste from agricultural and industrial activities in the countries of the European Community. It provides for measures aimed at achieving a high level of environmental protection. This document regulates the types of industrial and agricultural activities that result in significant environmental pollution, such as energy, production and processing of metals, mining, chemical industry, waste management and disposal, animal husbandry, etc.

Requirements for product quality control and material handling include the following documents [3]: Directive 99/13/EC on emissions of volatile organic compounds from the use of organic solvents; Directive 98/70/EC (as amended 2000/71/EC) on the quality of petrol and diesel fuel; Directive 93/12/EEC (as amended 99/32/EC) on the sulphur content of liquid fuels; Directive 94/63/EC on emissions from the storage and marketing of petrol and motor fuels; Directive 99/94/EC on fuels and CO2 emissions from new passenger vehicles; Decision 2002/159/EC on fuel quality data; Decision 2002/529/EC on the conduct of a survey on the implementation of Directive 99/13/EC; Decision 88/540/EEC on the Montreal Protocol on (on the thinning of the ozone layer); Directive 70/220/EEC (as amended) on the harmonisation of the legislation of the Member States in the field of measures to combat air pollution from vehicle emissions; Directive 88/77/EEC (as amended) on the harmonisation of the legislation of the Member States in the field of measures to counteract air pollution by gaseous emissions arising from the operation of diesel engines installed on vehicles; Directive 97/68/EC (as amended) on the harmonisation of the legislation of the Member States in the field of measures to counteract air pollution by gaseous and bulk emissions arising from the operation of internal combustion engines installed on non-vehicles; Directive 2000/25/EC (as amended) of the European Parliament and of the Council of 22 May 2000 on measures to prevent and counteract emissions of gaseous and bulk pollutants arising from the operation of engines of agricultural and forestry tractors; Directive 2001/80/EC laying limits on the emission of certain pollutants into the air by large combustion units.

Certain provisions of Directive 2008/50/EC are subject to legislative consolidation by Ukraine, including those related to the regulation of ambient air quality. Such a requirement was defined in Annex XXX to Chapter 6, Section V of the Association Agreement between Ukraine and the European Union, enshrined in the National Strategy for Approximation of Ukrainian Legislation to EU Law in the Field of Environmental Protection, which consists in bringing the country's legislation in line with the requirements of EU law and the practical implementation of EU requirements and standards, and detailed in the Order of the Ministry of Nature Protection and Natural Resources on EU Implementation Action Plans of 15 October 2014, No. 317 [4].

In accordance with paragraph 12 of this Order, the Ministry of Environment, the State Emergency

Service and the State Sanitary and Epidemiological Service are responsible for the development and submission to the Cabinet of Ministers of Ukraine of draft regulations in order to implement the provisions of Directive 2008/50/EC of the European Parliament and of the Council of May 21, 2008 on ambient air quality and cleaner air for Europe with a deadline of December 2017, in terms of measures by the end of 2017.

The Basic Approximation Plan, approved by the Order of the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine dated December 17, 2012 No. 659, issued two years earlier, contains a detailed list of areas to be amended accordingly in accordance with the provisions of Directive 2008/50/EC. One of these areas is the regulation of air quality.

This document stipulates that within three years after the entry into force of the Association Agreement between Ukraine and the EU, the authorized bodies are obliged to amend the current regulations regarding: assessment of air quality; creation of a system for assessing air quality in relation to pollutants and criteria for this assessment; establishment of limit indicators of pollutants about which the public must be informed; establishing indicators of pollutants to be achieved in the future; approval of measurement systems (methods, equipment, network of sampling points and laboratories); development of air quality plans for areas and agglomerations in which pollutant levels exceed or are at risk of such exceedance.

There are provisions in Ukrainian legislation on the implementation of measurements and ensuring their accuracy, but there are no fixed requirements for the need to constantly analyze the methods of evaluation. In the current legislation, there are no lower and upper thresholds for assessing the quality of atmospheric air in relation to sulfur dioxide, nitrogen dioxide and nitrogen oxides, particulate matter, lead, benzene and carbon monoxide. However, the current Ukrainian legislation does not currently contain all the requirements of Directive 2008/50/EC.

Fulfillment of the requirements for the adaptation of domestic legislation is impossible without harmonizing the terminological base, because it is a clear conceptual and categorical apparatus that ensures effective unification, harmonization or convergence of legislation, its compliance with European standards and traditions, and the development of a stable system of legal concepts and terms is a prerequisite, one of the priority areas of legal reform. Only such a system can ensure the approximation of legislation, its uniform interpretation, as well as the correct application of legal norms. When analyzing the specifics of the terminology of European legislation in the field of air regulation, first of all, attention should be paid to how the concepts of "standard" and "normative" correlate. Based on the results of the analysis of legislative norms, it is possible to identify a certain identification of these concepts, even some terminological synonymy.

It is the Directive 2008/50/EC on ambient air quality and cleaner air for Europe that can provide a more detailed idea of the peculiarity of the conceptual and categorical apparatus of the EU in the area under study.

A mechanism for providing information on the state of the environment has been created in Ukraine. However, the current legislation does not require informing the public about the concentrations specified in paragraph 1 of Art. 7 of Directive 2004/107/EC of substances. Therefore, it is necessary to regulate the procedure for bringing information to the attention of the population, as required by Art. 7 of Directive 2004/107/EC. A high level of environmental protection is one of the priority tasks in adapting the legislation of Ukraine to the legislation of the European Union. The requirements for the adaptation of the legislation of Ukraine to the EU legislation are determined by the Strategy of the State Environmental Policy of Ukraine for the period up to 2020 and the National Action Plan for Environmental Protection for 2011-2015, the Basic Plan for the Adaptation of Environmental Legislation of Ukraine to the Legislation of the European Union (Basic Approximation Plan), as well as the Association Agreement between Ukraine and the EU. The legislation of Ukraine in the field of air protection and quality partially complies with the provisions of EU legislation. Thus, despite different approaches to setting air quality standards, most of the pollutants regulat-

ed by European legislation are also enshrined in domestic legislation.

According to the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the List of the Most Common and Dangerous Pollutants, Emissions of Which into the Atmosphere Are Subject to Regulation" dated November 29, 2001, No. 1598, the most common pollutants are nitrogen oxide, dioxin and other sulfur compounds, carbon monoxide, ozone; Hazardous pollutants include metals and their compounds, organic amines, volatile organic compounds, persistent organic compounds, chlorine, bromine and their compounds, fluorine and its compounds, etc.

As already mentioned, the air quality standards in the legislation of Ukraine are represented by the MPC standards, which are enshrined in the State Sanitary Rules for the Protection of Atmospheric Air of Settlements.

However, despite a fairly extensive system of environmental quality standards, not all aspects are brought in line with the requirements of EU environmental legislation. In particular, according to the conclusions of the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine on the state of harmonization of Ukrainian legislation with the requirements of EU law, the content of particulate matter (PM 2.5) in the ambient air remains insufficiently regulated and there is no regulation of all types of dust defined by Directive 2008/50/EC.

It is worth emphasizing that the legal protection of atmospheric air in Ukraine is based on a fairly extensive system of normative acts of various legal force. The legal basis for the use and protection of atmospheric air is the Constitution of Ukraine, where Article 13 proclaims the right of ownership of the Ukrainian people to atmospheric air, as well as the right to use it. The norms of the Constitution are fundamental, general to those norms contained in environmental laws, first of all, in the Law of Ukraine "On Environmental Protection" dated 25.06.1991 № 1264-XII.

The above-mentioned norms belong to the general principles on which the ecological and legal protection of atmospheric air is carried out. The norms of the Constitution are the norms of direct action and it is on the basis of the norms of the Constitution of Ukraine and in strict accordance with them that all other legislative acts, including those regulating the issues of legal protection of atmospheric air, are adopted. The Law of Ukraine "On Environmental Protection" is one of the complex environmental laws that contain norms for the protection of atmospheric air. It is decisive for the entire field of environmental law, since it contains many provisions of a fundamental nature, thereby establishing the main directions of state policy in the field of interaction between society and nature.

Legal, organizational and environmental requirements in the field of protection and use of atmospheric air are determined by the Law of Ukraine "On Air Protection" dated 16.10.1992, № 2707-XII [5], adopted in a new edition on 27.07.2022. The Law defines general provisions, as well as regulates issues of standardization and regulation in the field of air protection, organizational and legal measures for air protection, compliance with legal requirements in the design, construction and reconstruction of industrial facilities. A significant place in the law is given to the issues of regulation of relations in the field of air use, the economic mechanism for ensuring its protection and control, state accounting and monitoring of air protection, as well as issues of offenses in relation to atmospheric air and responsibility for them and international relations in this area. Thus, this law acts as a direct basis for the organization of air protection.

Norms for the protection of atmospheric air are contained in other specialized legislative acts. In particular, in the Law of Ukraine "Fundamentals of the Legislation of Ukraine on Health Care" dated 19.11.1992 № 2801-XII [6] in terms of: establishing requirements for environmental protection as an important prerequisite for human life and health, establishing uniform sanitary and hygienic requirements in Ukraine for planning and development of settlements, cleaning and neutralization of industrial and municipal emissions, etc., in the Law of Ukraine "On the Fundamentals of Urban Planning" dated 16.11.1992 № 2780-XII [7] in terms of ensuring environmental safety in the implementation of planning and development of territories, in the Law of Ukraine "On Ensuring the Sanitary and Epidemic Welfare of the Population" in terms of establishing hygienic requirements for atmospheric

air in settlements, air in industrial and other premises, in the Law of Ukraine "On Transport" dated 10.11.1994 № 232/94-VR in terms of environmental protection, including atmospheric air, during the operation of transport, location of transport facilities, in the Law of Ukraine "On Road Transport" dated 05.04.2001 № 2344-III in terms of land use by road transport and standardization and certification in road transport aimed at environmental protection, in the Law of Ukraine "On Pesticides and Agrochemicals" dated 02.03.1995 № 86/95-VR in terms of establishing requirements for the safety of human health and the environment in the implementation of activities, related to pesticides and agrochemicals, in the Law of Ukraine "On Environmental Impact Assessment" of 23.05.2017 № 2059-VIII [8], which is carried out in order to prevent the negative impact of anthropogenic activities on the state of the environment and human health, as well as to assess the degree of environmental safety of economic activity and the environmental situation in certain territories and facilities.

A significant number of normative legal acts in the field of air protection are resolutions and orders of the Cabinet of Ministers of Ukraine. One of the main legal means of air protection is the state system of environmental quality monitoring - a system of observation, collection, processing, transmission, storage and analysis of information on the state of the environment, forecasting its changes and developing scientifically based recommendations for decision-making on prevention of negative changes in the state of the environment and compliance with environmental safety requirements. The Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 13.12.2001 № 1655 approved the Procedure for state accounting in the field of air protection.

The Procedure defines a unified system of state accounting in the field of air protection of objects (enterprises, institutions, organizations and citizens - subjects of entrepreneurial activity) that produce or may have a harmful impact on human health and on the state of atmospheric air, types and volumes of pollutants emitted into the atmosphere, types and degrees of influence of physical and biological factors on its state. The Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 13.03.2002 № 299 "On the Procedure for the Development and Approval of Standards for Environmental Safety of Atmospheric Air" establishes a mechanism for the development and approval of scientifically based standards for environmental safety of atmospheric air in order to avoid, reduce or prevent the negative consequences of air pollution.

To assess the state of air pollution in places of permanent or temporary stay of people, standards of environmental safety of atmospheric air are established, which include: standards of air quality; maximum permissible levels of acoustic, electromagnetic, ionizing, and other types of influence of physical and biological factors on the state of atmospheric air in settlements. Standards are developed taking into account the requirements of international standards, norms, recommendations, taking into account the degree of influence of physical and biological factors on the population, their maximum permissible levels, concentrations of pollutants established by the Ministry of Health, climatic conditions, the possibility of transboundary transfer of pollutants, etc. As for the harmful effects of physical and biological factors on the atmospheric air, rationing is carried out in accordance with the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 13.03.2002 No. 300 "On the Procedure for the Development and Approval of Standards for the Maximum Permissible Level of Influence of Physical and Biological Factors of Stationary Sources of Pollution on the State of Atmospheric Air".

Conclusions. An important place in the protection of atmospheric air is occupied by technical standards. In many cases, environmental legislation contains references to technical regulations, sanitary norms, environmental quality standards, maximum permissible concentrations of pollutants in natural objects, etc. A special group of legal acts consists of the State Standards of Ukraine (DSTU), State Sanitary Norms (SSN), industry standards, state construction norms and rules, etc. State standards are mandatory, and on their basis the relevant standards in the field of air protection are developed.

In accordance with the provisions of the current normative legal acts in the field of air protection, the main legal mechanisms of state regulation of air protection are rationing and standardization in the field of air protection, regulation of the location of

objects and sources of air pollution, state environmental and other examinations of objects that have a significant impact on the environment and human health, the licensing procedure for state authorization of activities, which may be accompanied by emissions into the environment, the establishment of sanitary protection zones around enterprises, which is a source of impact on the environment and people.

It is also possible to distinguish such tools as accounting and monitoring the quality of atmospheric air and monitoring the state of the air by the state and the polluters themselves. These mechanisms and instruments of state regulation make it possible to preserve atmospheric air from excessive exposure to pollutants and other interference, as well as to carry out state management of the use of atmospheric air. In general, the State Administration in the field of air protection is carried out by the Cabinet of Ministers of Ukraine, the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine, the Ministry of Health of Ukraine, and local self-government bodies. The legislation also provides for the possibility of applying organizational and economic measures for the protection of atmospheric air, which include environmental tax, compensation for losses caused as a result of violation of the legislation on air protection, provision of tax, credit and other benefits to business entities in case of introduction of low-waste, energy- and resource-saving technologies, implementation of other environmental measures aimed at reducing emissions in the atmospheric air and reduction of the level of influence of physical and biological factors on the air, participation of the state in the financing of environmental measures and construction of environmental facilities.

Summarizing the above, it is expedient to point out that the instruments of the administrative and legal mechanism for ensuring air protection and airspace safety include: rationing and standardization in the field of air protection; regulation of the location of objects and sources of air pollution; conducting state ecological and other examinations of objects that have a significant impact on the environment and human health; permissive procedure for state authorization activities that may be accompanied by emissions into the environment; establishment of sanitary protection zones around enterprises, which are a source of impact on the environment and people; accounting and monitoring of air quality and control over the state of the air, etc.

References

1. Mykiievych M.M. *Yevropeiske pravo navkolyshnoho seredovyshcha*: navch. posib. Lviv, 2004. 256 s.

2. EU environmental legislation: legal Perspectives on Regulatory Strategies. ed. by: Marjan Peeters, Pose Uylenburg. Cheltenham, UK: *Published by Edward Elgar Pub*, 2014. 269 p.

3. Sixth Environment Action Programme. EUR-Lex. Access to European Union Law. URL: http://europa.eu/legislation_summaries/agriculture/environment/l28027_en.htm.

4. Shchodo Planiv zakhodiv z implementatsii aktiv YeS: zatv. nakazom M-va ekolohii ta pryrodnykh resursiv Ukrainy vid 25.10.2014 r. № 317. Ministerstvo ekolohii ta pryrodnykh resursiv. URL: http://www.leonorm.com/p/NL_DOC/UA/201401/Nak317.htm.

5. Zakon Ukrainy "Pro okhoronu atmosfernoho povitria" vid 16.10.1992 roku № 2707-XII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12#Text.

6. Zakon Ukrainy "Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovia" vid 19.11.1992 № 2801-XII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text.

7. Zakon Ukrainy "Pro osnovy mistobuduvannia" vid 16.11.1992 № 2780-XII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2780-12#Text.

8. Zakon Ukrainy " Pro otsinku vplyvu na dovkillia" 23.05.2017 № 2059-VIII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text.

Література

1. Микієвич М.М. *Європейське право навколишнього середовища*: навч. посіб. Львів, 2004. 256 с.

2. EU environmental legislation: legal Perspectives on Regulatory Strategies. ed. by: Marjan Peeters, Pose Uylenburg. Cheltenham, UK: Published by Edward Elgar Pub, 2014. 269 p.

3. Sixth Environment Action Programme. EUR-Lex. Access to European Union Law. URL:

http://europa.eu/legislation_summaries/agriculture/environment/ l28027_en.htm.

4. Щодо Планів заходів з імплементації актів ЄС: затв. наказом М-ва екології та природних ресурсів України від 25.10.2014 р. № 317. Міністерство екології та природних ресурсів. URL: http://www.leonorm.com/p/NL_DOC/UA/201401/Nak317.htm.

5. Закон України «Про охорону атмосферного повітря» від 16.10.1992 року № 2707-XII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12#Text.

6. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 № 2801-XII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text.

7. Закон України «Про основи містобудування» від 16.11.1992 № 2780-XII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2780-12#Text.

8. Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» 23.05.2017 № 2059-VIII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text.

Артур Гордієнко

ОКРЕМІ ПИТАННЯ АДАПТАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ОХОРОНИ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ ДО ВИМОГ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, 69600, Запоріжжя, Україна
E-mail: gordienko_av@ukr.net

Метою *статті є характеристика окремим питанням адаптації національного законодавства у сфері охорони атмосферного повітря до вимог Європейського Союзу.* ***Методи дослідження:*** *обрана тема наукового дослідження потребує застосування різноманітних наукових методів і підходів для отримання якісних результатів. Тому для вирішення поставлених завдань використано такі методи дослідження: аналіз; системний метод; аналітичний тощо.* ***Результати:*** *відповідно до положень діючих нормативно-правових актів в галузі охорони атмосферного повітря, основними правовими механізмами державного регулювання охорони атмосферного повітря є нормування та стандартизація в галузі охорони атмосферного повітря.* ***Обговорення:*** *регулювання розміщення об'єктів та джерел забруднення атмосферного повітря, проведення державної екологічної та інших експертиз об'єктів, що мають значний вплив на довкілля та здоров'я людей, дозвільний порядок санкціонування державою діяльності, що може супроводжуватися викидами в навколишнє середовище, встановлення санітарно-захисних зон довкола підприємств, що є джерелом впливу на довкілля та людей.*

Ключові слова: *інструменти адміністративно-правового механізму; забезпечення охорони атмосферного повітря; безпека повітряного простору.*

Стаття надійшла до редакції 19.05.2024

DOI: 10.18372/2307-9061.71.18784
УДК 349.6 (045)

М. В. Погребняк,
доктор філософії в галузі права
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0009-7167-9982

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ТВАРИН: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА УКРАЇНСЬКА ЗАКОНОДАВЧА БАЗА

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара, 1, 03058, Київ, Україна
E-mail: Mashabez1996@gmail.com

Метою *статті є характеристика міжнародного та національного законодавства у сфері захисту тварин від жорстокого поводження, проводження цього дослідження полягає у комплексному аналізі та порівнянні українських та міжнародних стандартів у сфері захисту тварин, а також у дослідженні такої важливої та актуальної теми, як захист прав тварин.* ***Методи дослідження*** *полягають в аналізі законодавства України та міжнародних стандартів щодо захисту тварин, щоб виявити прогалини та можливості для подальшого вдосконалення правового регулювання у цій сфері. Дослідження спрямоване на аналіз впровадження міжнародних стандартів у внутрішнє законодавство України та оцінку ефективності їхнього застосування на практиці. Крім того, в рамках дослідження буде вивчено досвід країн Європейського Союзу у цій сфері для ідентифікації кращих практик та можливих шляхів удосконалення законодавства України.* ***Результати:*** *аналіз законодавства України та міжнародних стандартів показав прогалини у реалізації захисту тварин і визначив потребу у вдосконаленні законодавства для покращення умов їхнього життя та захисту від жорстокого поводження. Результати свідчать про необхідність швидких і ефективних заходів для забезпечення дотримання законів та міжнародних стандартів з охорони тваринного світу.* ***Обговорення****: аналіз законодавства та міжнародних стандартів свідчить про важливість подальшого вдосконалення законодавства у сфері захисту тварин в Україні. Враховуючи прогалини та недоліки, важливо розробити та впровадити ефективні механізми контролю, що дозволять забезпечити дотримання норм та стандартів, а також покращити умови життя тварин і запобігти їхньому жорстокому поводженню.*

Ключові слова: *дбайливе ставлення до тварин; міжнародні вимоги; збереження природи; екологічний баланс; жорстоке поводження з тваринами; права тварин; благополуччя тварин; утримання домашніх улюбленців; захист прав тварин.*

Постановка проблеми та її актуальність. У сучасному світі Україна стикається з низкою проблем у сфері взаємодії з тваринами, включаючи покращення їх добробуту, керування безпритульними тваринами та їхньою ветеринарною допомогою, захист від жорстокого відношення і збереження видів, що перебувають на межі вимирання. Всі ці аспекти мають значення й потребують покращень як у національному законодавстві, так і у його практичному застосуванні. Актуальність цих проблем набирає силу в контексті європейської інтеграції України, що передбачає гармонізацію національного законодавства з правовими стандартами ЄС, а також ратифікацію та впровадження європейських норм у цьому сегменті.

У наш час розваги доступні всюди, часто забувається про права тварин та вплив людської діяльності на їх благополуччя. Проблема жорстокості по відношенню до тварин стає дедалі актуальнішою для нашого суспільства. У умовах, коли майбутнє тварин лежить у наших ру-

ках, багато з них стають жертвами насилля і злочинних дій, починаючи з недбайливого ставлення до тварини, та завершуючи жорстокими вбивствами ні в чому неповинних тварин.

Однією з серйозних проблем, пов'язаних із жорстокістю по відношенню до тварин, є їх використання у наукових дослідженнях. Багато тварин страждають в результаті експериментів, під час яких їх піддають жорстоким операціям та іншим страждальницьким процедурам без належного застосування анестезії та догляду.

Багато таких досліджень не мають виправданих наукових основ і не враховують етичних принципів, через що можна розглядати їх як порушення прав тварин. Навіть при наявності законодавства, що захищає тварин від насильства у багатьох країнах, це часто залишається малоефективним через недостатність контролю над порушниками. Крім цього, у деяких країнах культура насилля над тваринами не лише не заборонена, а й широко поширена і розглядається як норма. Окрім злочинів, пов'язаних із жорстоким поводженням з тваринами, існує ще одна проблема - комерційне використання звірів у промисловості. Багато тварин страждають від недбалості, зловживань, перевантажень та інших форм жорстокості під час виробництва харчових продуктів, одягу та інших товарів. Наприклад, у галузях тваринництва та рибальства багато звірів переживають мученицькі умови утримання, перевезення й убою. Також у галузях моди та розваг є проблеми з використанням тварин. Багато з них потрапляють під жорстоке оброблення при виробництві шкіряної продукції і беруть участь у виставках та інших розважальних заходах, де можуть страждати безпотребно.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Дослідженнями правових аспектів захисту тварин займалися: О.В. Буткевич, Н.І. Зубченко, А.В. Козлова, І.А. Головко, В.В. Кузнецов, О. Гріненко та інші. Для проведення дослідження було проаналізовано нормативно-правову базу, включаючи національне законодавство України, зокрема Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження», Кримінальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, а також закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження положень деяких міжнародних угод та директив Європейського Союзу у галузі захисту тваринного та рослинного світу». Також було вивчено міжнародні стандарти та угоди, включаючи Європейську конвенцію про захист хребетних тварин, які використовуються в наукових дослідженнях, і Рекомендацію 621 Консультативної асамблеї Ради Європи. Проведено порівняння українського законодавства з законодавством країн Європейського Союзу та інших держав, зокрема Латвії, Аргентини, Франції, та штату Техас, США, а також вивчено різні підходи до захисту тварин у законодавствах зазначених країн, зокрема об'єкти кримінальних правопорушень, методи покарання та рівень захисту тварин. Проаналізовано документи та звіти Міжнародної організації охорони здоров'я тварин (Міжнародне епізоотичне бюро) та Міжнародного союзу охорони природи, включаючи проект Міжнародного пакту з навколишнього середовища і розвитку, а також проаналізовано судову практику та результати впровадження законодавчих норм.

Мета. Характеристика міжнародного та національного законодавства у сфері захисту тварин від жорстокого поводження, проводження цього дослідження полягає у комплексному аналізі та порівнянні українських та міжнародних стандартів у сфері захисту тварин, а також у дослідженні такої важливої та актуальної теми, як захист прав тварин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Закони передбачають кримінальну відповідальність за жорстоке поводження з тваринами, включаючи хребетних і безпритульних, порушення правил перевезення тварин, якщо це призводить до їх тілесного ушкодження, каліцтва або загибелі, спрямоване насильство тварин одне проти одного з приводу хуліганських або корисливих мотивів, також за публічне поширення закликів до таких дій або матеріалів зі схожим змістом. Якщо це стосується малолітніх особистостей до 14 років чи неповнолітніх – до 18 років, то ця вчинена дія визнається серйозною лише у разі, якщо порушник розуміє мож-

ливий негативний вплив на їх психічний стан [5].

У багатьох країнах законодавство визнає суспільну мораль як один з об'єктів кримінальних правопорушень, наприклад, у випадках жорстокого поводження з тваринами. Кримінальний кодекс Латвії ставить громадський порядок на перше місце [6, с. 134]. Деякі дослідження також вказують на інші об'єкти кримінальних правопорушень, таких як власність (згадана у КК Аргентини), обряди поводження з тваринами (згадана у КК Франції), релігія, етика, мораль, спокій та загальні інтереси (згадана у КК штату Техас, США). Згідно з науковими дослідженнями, злочин за статтею 299 Кримінального кодексу України є багатооб'єктним. Основним безпосереднім об'єктом цього злочину є суспільні відносини у сфері моралі щодо тваринного світу. Крім того, визначено додатковий безпосередній об'єкт, який становлять суспільні відносини у галузі захисту, розмноження та використання тварин. У більшості випадків це співпадає з родовим об'єктом адміністративного правопорушення. Однак, є і додатковий факультативний безпосередній об'єкт, пов'язаний з відносинами власності (тварина як майно) і забезпеченням суспільних норм у сфері нормального розвитку та виховання дітей [7, с. 7].

Центральним об'єктом цього кримінального правопорушення є моральні цінності, спрямовані на добробут населення та підтримку громадського порядку. Безпосередній об'єкт подібний до родового. Небезпечність дії виражається у сприйнятті забороненої поведінки залежно від особистості винуватого, що впливає на морально-політичні аспекти взаємин між людьми, завдаючи моральної шкоди та створюючи кримінальне правопорушення, яке подалі може бути розглянуте як менш важке або серйозне (згідно з пунктами 4 та 5 статті 12 Кримінального кодексу України). Оскільки вчинення кримінального правопорушення згідно зі статтею 299 КК України може призвести до накладення покарання у вигляді обмеження волі від одного до трьох років або позбавлення волі від двох до трьох років з конфіскацією тварини. Також, відзначається різниця між двома суміжними галузями права: кримінальним та адміністративним, оскільки адміністративна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами (згідно зі статтею 89 КУпАП) обмежується наступним: накладенням штрафу від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією тварини, але у випадку, якщо перебування тварини у власника становить загрозу для її життя або здоров'я [8].

Від моменту отримання Україною незалежності і до сьогодні держава продовжує рухатися шляхом до євроінтеграції та участі в міжнародних процесах. Важливим аспектом зовнішньої політики є співпраця України з країнами Європейського Союзу (ЄС), зокрема, у сфері охорони природного середовища. Проте досі українське законодавство лише частково гарантує ефективний правовий механізм захисту тварин державою.

У міжнародному співтоваристві активно обговорюється захист різних видів тварин, що відображено у численних міжнародних правових документах. Ця сфера почала своє становлення ще у 70-х роках минулого століття, коли були укладені перші міжнародні угоди (як регіонального, так і загального характеру), а також міждержавні домовленості в рамках неурядових організацій з метою охорони різноманітності фауни.

20 січня 1971 року Консультативна асамблея Ради Європи ухвалила Рекомендацію 621 щодо проблем, пов'язаних із використанням живих тварин для експериментальних чи промислових цілей. Цей крок був важливим у становленні міжнародних стандартів у галузі поводження з тваринами під час проведення досліджень. Україна приєдналася до Європейської конвенції про захист хребетних тварин, яким використовуються у наукових дослідженнях та інших цілях, лише 2 травня 2017 року.

Наразі система міжнародних стандартів, яка регулює використання тваринного світу, має значний обсяг та різноманітність, тому дослідники пропонують різні підходи до її класифікації. Наприклад, можна виділити загальнодержавну та регіональну нормативно-правову базу залежно від їх застосування. У Раді Європи існують кілька конвенцій та рекомендацій го-

ловних органів у сфері захисту тварин, таких як Європейська конвенція про захист тварин під час мундирних перевезень 1968 року, Європейська конвенція про захист хребетних тварин для експериментальних чи наукових целей 1986 року, Європейська конференція про захист фермерських тварин 1987 року, Європейська конференція про захист домашніх тварин 1992 року [1, с. 9].

У основі міжнародно-правового регулювання стосунків з тваринами лежать принципи їх добробуту та захисту. У науковому світі ці поняття часто розрізняються. Добробут означає, що тварини утримуються в умовах, де вони зазвичай здорові, вміють протистояти ризикам і можуть виражати свою природну поведінку у сприятливих умовах облаштування та догляду. Цей погляд було закладено у Всесвітньому оголошенні прав тварин, яке було прийняте Міжнародною лігою прав тварин у вересні 1977 року. Цей принцип також послужив основою для європейських конвенцій про поводження з тваринами [2].

Захист тварин у проведенні наукових досліджень зазвичай розглядається як запобігання жорстокому поводженню, проте в законодавстві України та країн Співдружності Незалежних Держав (СНД) відсутня чітка формулювання цього поняття. Хоча Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» активно користується цим терміном, в ньому не розглядаються всі аспекти його значення, обмежуючись загальними правилами стосунків з тваринами, що виключають жорстоке поводження. Тим часом спостерігається збільшений інтерес до проблеми захисту тваринного світу як складової екологічної системи з боку міжнародних організацій. Наприклад, Міжнародна організація охорони здоров'я тварин (Міжнародне епізоотичне бюро) активно підтримує прийняття нового законодавства у сфері добробуту тварин і захисту їх від жорстокого ставлення. У рамках своєї діяльності організація також видає наукове видання, де обговорюються актуальні питання поведінки з тваринами [3, с. 204]. Міжнародним союзом охорони природи було розроблено проект Міжнародного пакту з навколишнього середовища і розвитку, у якому ключовими принципами є повага до всіх форм життя.

Крім того, у більшості зарубіжних держав були створені організації для захисту прав тварин, діють громадські об'єднання та спеціалізовані установи, що ведуть справи захисту тварин і активно працюють над розробкою сучасного законодавства, яке визначає правила поводження з тваринами. Щодо України, на жаль, слід відзначити факт, що наша країна залишається лідером серед країн з проявами жорстокості у поводженні з тваринами [4, с. 12].

У 2017 році Україна також підписала Європейську конвенцію про захист хребетних тварин, яких використовують у наукових цілях, хоча цей документ був прийнятий ще у 1986 році. Проте до цього часу не було здійснено жодних конкретних кроків для його реалізації. Це пояснюється відсутністю стратегії щодо поліпшення правового законодавства у галузі тваринництва, яка дозволила б систематично виробляти практичні розв'язки. Такий стан справ призводить до протирічностей у нормативно-правових актах і, наслідок, до недосконалостей або навіть безучасті населення у питаннях охорони тварин.

Україна поступово приймає та впроваджує міжнародні стандарти захисту тварин. Наприклад, великим кроком вперед стало прийняття в Україні закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації положень деяких міжнародних угод та директив Європейського Союзу у сфері охорони тваринного та рослинного світу». Цей закон було прийнято у 2021 році з метою адаптації міжнародних стандартів і вимог ЄС щодо захисту тваринного та рослинного світу до українського законодавства. Основна ціль полягає в забезпеченні відповідності національних норм і правил міжнародним стандартам у цій сфері.

Основними аспектами цього закону впровадження міжнародних угод та директив ЄС: Закон включає положення міжнародних угод та директив Європейського Союзу (ЄС), пов'язаних із захистом тварин і рослинного світу, у внутрішнє законодавство України. Це дає можливість Україні обмінюватися інформацією та досвідом з іншими країнами, які також дотримуються цих стандартів. Також це дає

покращення рівня захисту та безпеки: Закон спрямований на покращення рівня захисту та безпеки тваринного та рослинного світу в Україні в рамках вимог міжнародних угод та директив ЄС. Це може включати в себе встановлення нових стандартів догляду за тваринами, заходів проти поширення хвороб, а також контролю за ввезенням та вивезенням рослин та тварин.

Зокрема, забороняється винищувати, бити, вбивати, труїти чи калічити безпритульних і домашніх тварин з метою регулювання їх чисельності. Крім того, забороняється жебрацтво від безпритульних, домашніх і диких тварин. Закон забороняє бити, убивати, труїти чи калічити домашніх тварин як нагороди, заподіяти їм біль чи страждання, дресирувати тварин у спосіб, який завдає шкоди їхньому здоров'ю та загальному стану, топити, душити, отруювати та використовувати електричний струм. Забороняється примушувати одну тварину до нападу на іншу, в тому числі використовувати тварин як мішені під час випробувань на тваринах або під час тренувань чи змагань зі стрільби. Забороняється залишати тварин без нагляду в закритих транспортних засобах при температурі повітря вище +20°C і нижче +5°C, а також залишати домашніх тварин на прив'язі в громадських місцях або без нагляду серед людей. Умови, в яких тварини використовуються та вирощуються в сільському господарстві, повинні відповідати їхнім властивим фізіологічним, видовим, породним та індивідуальним особливостям, а також задовольняти їхні природні потреби в їжі, воді, сні, фізичних вправах, природній діяльності та інших аспектах [9].

Прийняття відповідних нормативно-правових актів покликані сприяти розвитку інформаційних та освітніх програм з питань захисту домашніх тварин, а також організації багатосторонніх консультацій між країнами у цьому напрямку. Необхідно вказати, що на сьогодні Україна активно працює над впровадженням положень на всіх рівнях.

Слід зазначити, що взагалі законодавство посилило відповідальність за порушення норм з охорони тварин. Наприклад, згідно із статтею 89 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачено штраф за жорстоке поводження з тваринами у розмірі від 200 до 300 неоподатковуваних мінімумах доходу громадян, а також конфіскацію тварини у рази, коли для її життя або здоров'я є загроза через перебування у власника.

За вчинення кримінальних діянь, які стосуються жорстокого поводження з хребетними тваринами, включаючи безпритульних, передбачено суворе покарання згідно із статтею 299 Кримінального кодексу України. Це включає умисне завдання шкоди або смертельне поранення тваринам, спричинене жорстоким відношенням. Також кваліфікується як злочин націлковування тварин одна на одну чи на інших з корисливих мотивів. За такий вид порушень може бути накладено покарання у формі арешту до шести місяців або обмеження волі до трьох років.

Висновки. Як ми бачимо, в Україні поступово з'являються ініціативи щодо захисту тваринного світу, але їм трохи перешкоджає відсутність системного підходу до захисту прав тварин. Наразі не існують жодні повноцінні програми, які б сприяли гуманному ставленню до тварин. Закон «Про захист тварин від жорстокого поводження» переважно має декларативний характер, хоча прийняття закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації положень деяких міжнародних угод та директив Європейського Союзу у сфері охорони тваринного та рослинного світу», поправок до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України свідчать про початок активізації України у сфері захисту тварин.

Отже, незважаючи на позитивні зміни, законодавча база та її виконання в Україні у сфері захисту тварин потребують подальшого удосконалення. Важливо, щоб Україна активно долучилася до міжнародних ініціатив з охорони фауни для покращення ефективності державної політики в цьому напрямку. Оскільки було підписано Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, яка передбачає посилення ряду способів співпраці, включаючи гармонізацію національного законодавства з європейським станда-

ртами, продовження роботи над удосконаленням чинного законодавства у цій сфері.

Література

1. Буткевич О.В. Поводження з тваринами та їх захист в контексті міжнародного права. Укр. часопис міжнародного права: наук.-практ. журн. 2013. Спец. вип.: Міжнародно-правові стандарти поводження з тваринами та їх захисту і практика України. С. 5–11.

2. Animal welfare. European Comission. URL: https://ec.europa.eu/food/animals/welfare_en.

3. Зубченко Н.І. Добробут тварин та їх захист від жорстокого поводження: розвиток доктрини міжнародного права. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 54. С. 203-211. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2015_54_24.

4. Гріненко О., Мірошниченко О. Формування етичного ставлення до тварин: міжнародно-правовий та внутрішньодержавний аспекти. Укр. часопис міжнародного права: наук.-практ. журн. 2013. Спец. вип.: Міжнародно-правові стандарти поводження з тваринами та їх захисту і практика України. С. 12–16.

5. Кузнецов В.В. Кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами: порівняльно-правове дослідження. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2008. № 3. С. 131–139. URL: https://cutt.ly/rIbNBLK.

6. Пєсцов Р.Г. Суб'єкт та суб'єктивна сторона складу злочину за ст. 299. П'ятнадцяті Юридичні читання: Правове забезпечення розвитку освіти і науки в контексті євроінтеграції України (До 185-річчя НПУ імені М.П. Драгоманова): матеріали міжнар. наук. онлайн-конференції, м. Київ, 1–2 квіт. 2020 р. Київ, 2020. С. 129–132. URL: https://cutt.ly/XIbMgD6.

7. Головко І.А. Кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2010. 21 с. Єрмолаєва Т., Шевченко Ю. Захист диких тварин від жорстокого поводження в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 11. С. 179–182. URL: https://doi.org/10.32849/2663- 5313/2019.11.30.

8. Козлова А.В. Об'єктивні ознаки складу злочину «Жорстоке поводження з тваринами». Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів: матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф., м. Суми, 21–22 трав. 2020 р. Суми, 2020. С. 303–306.

9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації положень деяких міжнародних угод та директив Європейського Союзу у сфері охорони тваринного та рослинного світу: Закон України від 15.07.2021 р. № 1684-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1684-20#Text.

References

1. Butkevych O.V. Povodzhennia z tvarynamy ta yikh zakhyst v konteksti mizhnarodnoho prava. Ukr. chasopys mizhnarodnoho prava: nauk.-prakt. zhurn. 2013. Spets. vyp.: Mizhnarodno-pravovi standarty povodzhennia z tvarynamy ta yikh zakhystu i praktyka Ukrainy. S. 5–11.

2. Animal welfare. European Comission. URL: https://ec.europa.eu/food/animals/welfare_en.

3. Zubchenko N.I. Dobrobut tvaryn ta yikh zakhyst vid zhorstokoho povodzhennia: rozvytok doktryny mizhnarodnoho prava. *Aktualni problemy polityky*. 2015. Vyp. 54. S. 203-211. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2015_54_24.

4. Hrinenko O., Miroshnychenko O. Formuvannia etychnoho stavlennia do tvaryn: mizhnarodnopravovyi ta vnutrishnoderzhavnyi aspekty. Ukr. chasopys mizhnarodnoho prava: nauk.-prakt. zhurn. 2013. Spets. vyp.: Mizhnarodno-pravovi standarty povodzhennia z tvarynamy ta yikh zakhystu i praktyka Ukrainy. S. 12–16.

5. Kuznetsov V.V. Kryminalna vidpovidalnist za zhorstoke povodzhennia z tvarynamy: porivnialno-pravove doslidzhennia. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*. 2008. № 3. S. 131–139. URL: https://cutt.ly/rIbNBLK.

6. Piestsov R.H. Subiekt ta subiektyvna storona skladu zlochynu za st. 299. Piatnadtsiati Yurydychni chytannia: Pravove zabezpechennia rozvytku osvity i nauky v konteksti yevrointehratsii Ukrainy (Do 185-richchia NPU imeni M.P. Drahomanova): materialy mizhnar. nauk. onlain-konferentsii,

m. Kyiv, 1–2 kvit. 2020 r. Kyiv, 2020. S. 129–132. URL: https://cutt.ly/XIbMgD6.

7. Holovko I.A. Kryminalna vidpovidalnist za zhorstoke povodzhennia z tvarynamy: avtoref. dys. … kand. yuryd. nauk: 12.00.08. Kyiv, 2010. 21 s. Yermolaieva T., Shevchenko Yu. Zakhyst dykykh tvaryn vid zhorstokoho povodzhennia v Ukraini. *Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. 2019. № 11. S. 179–182. URL: https://doi.org/10.32849/2663- 5313/2019.11.30.

8. Kozlova A.V. Obiektyvni oznaky skladu zlochynu «Zhorstoke povodzhennia z tvarynamy». Reformuvannia pravovoi systemy v konteksti yevrointehratsiinykh protsesiv: materialy IV mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Sumy, 21–22 trav. 2020 r. Sumy, 2020. S. 303–306.

9. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo implementatsii polozhen deiakykh mizhnarodnykh uhod ta dyrektyv Yevropeiskoho Soiuzu u sferi okhorony tvarynnoho ta roslynnoho svitu: Zakon Ukrainy vid 15.07.2021 r. № 1684-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1684-20#Text.

Mariia Pohrebniak

LEGAL ASPECTS OF ANIMAL PROTECTION: INTERNATIONAL STANDARTS AND THE UKRAINIAN LEGISLATIVE FRAMEWORK

National Aviation University
Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03058, Kyiv, Ukraine
E-mail: Mashabez1996@gmail.com

Purpose *of the article is to characterize international and national legislation in the field of animal protection against cruelty. This research involves a comprehensive analysis and comparison of Ukrainian and international standards in the field of animal protection, as well as the study of such an important and relevant topic as the protection of animal rights. The methodological basis of the study lies in the analysis of Ukrainian legislation and international standards regarding animal protection to identify gaps and opportunities for further improvement of legal regulation in this area.* ***Research methods:*** *is aimed at analyzing the implementation of international standards into Ukraine's domestic legislation and assessing the effectiveness of their practical application. Additionally, the study will examine the experience of European Union countries in this field to identify best practices and possible ways to improve Ukraine's legislation.* ***Results:*** *the analysis of Ukrainian legislation and international standards revealed gaps in the implementation of animal protection measures and identified the need for legislative improvement to enhance living conditions and protect animals from cruelty. The results indicate the necessity for prompt and effective measures to ensure compliance with laws and international standards for wildlife protection.* ***Discussion:*** *the analysis of legislation and international standards highlights the importance of further improving animal protection legislation in Ukraine. Considering the identified gaps and shortcomings, it is important to develop and implement effective control mechanisms that will ensure compliance with norms and standards, as well as improve animal living conditions and prevent cruelty towards them.*

Key words: *animal protection legislation; animal rights; cruelty prevention; international standards; compliance mechanisms.*

Стаття надійшла до редакції 18.05.2024

DOI: 10.18372/2307-9061.71.18785
УДК 342.95:351.82 (045)

І. В. Поліщук,
старший викладач
ORCID ID: https: //orcid.org/0000-0002-3518-7106

С. А. Сіренко,
здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня

МІЖНАРОДНО–ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОВІТРЯНОГО РУХУ

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара, 1, 03058, Київ, Україна
E-mails: inna.polishchuk@npp.nau.edu.ua, 6907648@stud.nau.edu.ua

Мета: *встановлення та аналіз особливостей сучасного міжнародно – правового забезпечення організації повітряного руху та оцінка його реалізації в системі національного нормативно – правового регулювання.* ***Методи дослідження:*** *методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові методи наукового пізнання: системно-функціональний, формально-логічний, порівняльний, діалектичний, статистичний, прогнозування та інші; а також спеціально-юридичні методи: порівняльно-правовий, формально-юридичний, метод класифікації та інші.* ***Результати:*** *обґрунтовано, що чинні стандарти та рекомендована практика ICAO, правила та процедури інших міжнародних авіаційних організацій щодо організації повітряного руху є базою міжнародно-правового забезпечення повітряного руху, що встановлюються з метою забезпечення безпеки польотів, в цілому безпеки цивільної авіації на сучасному етапі її функціонування; мінімізації ризиків аварій і катастроф; забезпечення взаємодії між авіакомпаніями та службами повітряного руху різних країн; сприяння оптимізації повітряного руху та ефективності польотів, підвищенню ефективності використання повітряного простору, що своєю чергою знижує витрати авіакомпаній і підвищує рівень обслуговування пасажирів. Тому такі міжнародні стандарти та рекомендації повинні більш повно враховуватися всіма державами – членами ICAO під час формування та оновлення власного національного законодавства задля забезпечення безпеки, ефективності та стабільності авіаційної діяльності і використання повітряного простору в умовах глобалізації, швидкого технологічного розвитку, а також з урахуванням сучасних загроз та ризиків.* ***Обговорення:*** *міжнародно -правове забезпечення повітряного руху, дослідження проблем щодо удосконалення та модернізації його регулювання, є ключовим фактором для забезпечення міжнародної безпеки, ефективності та стабільності авіаційної діяльності, пов'язаної з використанням повітряного простору, в умовах глобалізації та швидкого технологічного розвитку. Адже інновації в авіаційних технологіях вимагають оновлення та гармонізації регуляторних правових стандартів для інтеграції нових систем і забезпечення їх сумісності з існуючими. Разом з тим, міжнародно-правове забезпечення організації повітряного руху включає в себе складні політичні і юридичні питання, пов'язані із суверенітетом держав, правами на політ, правовим режимом повітряного простору, тощо. Дослідження в цій сфері дозволяє краще розуміти сучасні виклики та можливості, сприяти розвитку більш ефективних і безпечних систем регулювання, а також формувати політику, що відповідає інтересам всіх учасників міжнародного авіаційного ринку.*

Ключові слова: *повітряний рух; повітряний трафік; організація повітряного руху; обслуговування повітряного руху; управління повітряним рухом; організація потоків повітряного руху; пропускна спроможність системи управління повітряним рухом; стандарти та рекомендації ICAO.*

Постановка проблеми та її актуальність. «Авіація протягом усього свого існування в усьому світі належала та продовжує належати до таких сфер людської діяльності, яким необхідна чітка і конкретна регламентація» [9, с. 229]. Разом з тим, подальша динаміка процесів її розвитку не можлива без відповідних змін у правовому регулюванні, розширенні міжнародної співпраці, адаптації та імплементації міжнародних норм до національного законодавства з метою забезпечення безпеки та прогресивного її функціонування.

З постійним розвитком науки та техніки, зростанням кількості авіарейсів, інтенсивності повітряного трафіку, створюється додаткове навантаження на повітряний простір, що зумовлює необхідність змін у регулюванні повітряного простору та повітряного руху в ньому. А також вимагає чіткої координації між країнами, міжнародними авіаційними організаціями та різними авіаційними службами. Зрозуміло, що «кожна країна намагається якнайкраще захистити свої кордони, свою територію, до якої входить і повітряний простір. Керуючись стандартами ICAO, держави створюють свої правила перетину повітряного простору» [7, с. 65] та правила повітряного руху в ньому. «Визначення повітряного простору для кожної держави є важливим, тому що кожна держава бере участь у повітряних перевезеннях» [7, с. 65], а авіація є важливою частиною економіки багатьох країн, в цьому контексті регулювання повітряного руху сприяє підтримці стабільності і розвитку авіаційної галузі, забезпечуючи справедливі умови конкуренції і захист прав споживачів. Разом з тим, слід зазначити, що повітряний рух здебільшого перетинає державні кордони, тому узгодженість міжнародних норм і правил є критично важливою для забезпечення авіаційної безпеки, безперебійних і безпечних польотів. А належне правове регулювання повітряного руху допомагає запобігти аваріям і інцидентам, забезпечуючи стандартизацію і дотримання міжнародних норм, з акцентуванням уваги на діяльності компетентних суб'єктів зі здійснення міжнародного та національного регулювання окресленої сфери.

Таким чином, актуалізація правового забезпечення повітряного руху, дослідження проблем щодо удосконалення та модернізації його регулювання, є ключовим фактором для забезпечення міжнародної безпеки, ефективності та стабільності авіаційної діяльності, пов'язаної з використанням повітряного простору, в умовах глобалізації та швидкого технологічного розвитку. Адже інновації в авіаційних технологіях вимагають оновлення та гармонізації регуляторних правових стандартів для інтеграції нових систем і забезпечення їх сумісності з існуючими. Також відмітимо, що міжнародно-правове забезпечення організації повітряного руху включає в себе складні політичні і юридичні питання, пов'язані із суверенітетом держав, правами на політ, правовим режимом повітряного простору, тощо. Дослідження в цій сфері дозволяє краще розуміти сучасні виклики та можливості, сприяти розвитку більш ефективних і безпечних систем регулювання, а також формувати політику, що відповідає інтересам всіх учасників міжнародного авіаційного ринку.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Міжнародне забезпечення організації повітряного руху є складною міждисциплінарною сферою досліджень, проблематика якого за різними напрямами розглядалася в працях досить великої кількості зарубіжних та вітчизняних науковців, зокрема, Д. Бугайка, Д. Гансмана, Р. Гутієррес-Осоріо, М. Ефтіміу, Д. Катрича, О. Луппо, Ю. Малєєва, М. Мільде, Р. Невера, В. Харченка та інших. Окремі міжнародно – правові питання забезпечення порядку використання повітряного простору та організації повітряного руху в ньому досліджувалися в працях І. Андрощук, Т. Бевз, Н. Борисочевої, М. Буроменського, В. Бупкевича, О. Григорова, А. Гришка, В. Денисова, Л. Тимченко, В. Тихомирова, Л. Шестакової, Ю. Юринець та інших вчених. Проте, ряд питань міжнародно – правового регулювання організації повітряного руху, його узгодженості з національним рівнем регулювання, оптимізації та вдосконалення системи організації повітря-

ного руху з урахуванням проблем та викликів сьогодення залишаються малодослідженими та потребують окремої уваги, оскільки є критично важливими для забезпечення авіаційної та глобальної безпеки, ефективності та економічної стабільності польотів.

Мета статті полягає у встановленні та аналізі особливостей сучасного міжнародно – правового забезпечення організації повітряного руху та оцінка його реалізації в системі національного нормативно – правового регулювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Організація повітряного руху (air traffic management – ATM) є надзвичайно важливою для забезпечення безпеки, ефективності та екологічної стійкості авіаційної діяльності в усьому світі. Організація повітряного руху як динамічний, інтегрований менеджмент повітряного руху та повітряного простору на сучасному етапі є однією з найбільш важливих складових серед обов'язкових забезпечувальних наземних засобів, які необхідні для безпечного та ефективного здійснення повітряного руху.

Правові стандарти необхідного забезпечення організації повітряного руху «знайшли своє закріплення вже в перших законодавчих актах низки держав та в перших міжнародних конвенціях на початку минулого століття» [8, с. 107]. У прийнятій у 1944 році Конвенції про міжнародну цивільну авіацію закріплено, що «кожна договірна держава зобов'язується співпрацювати у забезпеченні максимально можливого ступеня однаковості правил, стандартів, процедур і організації, що стосуються повітряних суден, повітряних трас і допоміжних служб, з усіх питань, в яких така однаковість сприятиме аеронавігації і її вдосконаленню [13, ст.37]. З цією метою Міжнародна організація цивільної авіації (ICAO) приймає та в міру необхідності час від часу змінює міжнародні стандарти, рекомендовану практику і процедури у сфері міжнародної цивільної авіації. Ці стандарти є обов'язковими для всіх держав – членів ICAO і сприяють уніфікації та координації дій на міжнародному рівні. На сьогодні основні Стандарти і рекомендована практика, розроблені ICAO, включені та «постійно оновлюються в межах вже 19 Додатків до Чиказької конвенції 1944 року» [15, с. 21].

Так Додаток 11 до Чиказької конвенції має назву «Обслуговування повітряного руху», він визначає елементи обслуговування повітряного руху та містить загальносвітові стандарти і рекомендовану практику, що застосовується для забезпечення такого обслуговування. Головною метою обслуговування повітряного руху, як зазначено в Додатку, «є запобігання зіткнень повітряних суден на всіх етапах їх руху, чи то руління, зліт, посадка, політ на маршруті або за схемою очікування в аеропорту призначення» [14]. Додаток також стосується способів прискорення та підтримки впорядкованого потоку повітряного руху, методів консультування та інформування з метою безпечного та ефективного виконання польотів, а також служби оповіщення для повітряних суден, що зазнають лиха. Для виконання цих цілей положення ІКАО передбачають створення центрів польотної інформації та органів управління повітряним рухом. У Додатку 11 також встановлені вимоги щодо координації між органами управління цивільним повітряним рухом та військовою владою або іншими відомствами, відповідальними за діяльність, яка може вплинути на польоти цивільних повітряних суден.

Особливе значення у міжнародно – правовому забезпеченні організації повітряного руху має Глобальний аеронавігаційний план (ГАНП), прийнятий в п'ятій редакції на період 2016 – 2030 рр. [6], який оновлюється кожні три роки і який «являє собою комплексний документ, що містить основні принципи управління цивільною авіацією, покликані сприяти збільшенню пропускної спроможності повітряного руху, зростанню ефективності глобальної авіаційної системи, підвищенню рівня безпеки польотів» [8, с. 108] тощо. До таких принципів належить, зокрема, і впровадження Глобальної концепції організації повітряного руху (GATMOC). Важливе значення в даному контесті мають і Додаткові регіональні правила ICAO, положення яких у змісті регулювання організації повітряного руху стосуються плану польоту; засобів зв'язку; навігації; обслуговування повітряного руху; організації потоків повітряного руху; метеорології; аеронавігаційної інформації; тощо.

Окрім ICAO, важливу роль у регулюванні повітряного руху відіграють і інші міжнародні

та регіональні авіаційні організації такі як: Міжнародна асоціація повітряного транспорту (IATA), Організація цивільної повітряної навігації (CANSO), Європейське агентство з безпеки аеронавігації (EUROCONTROL), Європейська конференція з цивільної авіації (ECAC) та інші. Вони розробляють відповідні стандарти та процедури щодо навігації, управління повітряним рухом та вимоги до авіаційної безпеки при обслуговуванні повітряного руху, враховуючи специфіку повітряного руху в окремих регіонах; працюють над гармонізацією авіаційних стандартів між країнами для забезпечення їх взаємодії та безпеки повітряного руху.

Міжнародно – правові стандарти та рекомендована практика, в тому числі і у сфері організації повітряного руху, є обов'язковими для імплементації на національному рівні, тобто головна роль при їх реалізації відводиться національному законодавству, яке регулює даний вид правовідносин. Держави повинні адаптувати свої національні закони та процедури до міжнародних вимог, забезпечуючи таким чином їх уніфікацію, що є необхідним для ефективної та безпечної організації повітряного руху на глобальному рівні. Тому кожна країна на сьогодні має свій регулюючий орган, відповідальний за впровадження та дотримання міжнародних стандартів на національному рівні. В Україні це Державна авіаційна служба України, у Великобританії - Цивільне авіаційне управління (Civil Aviation authority), у Сполучених Штатах Америки – Федеральна авіаційна адміністрація (FAA), у Канаді – Транспортна служба Канади (TCK), в Китаї – Адміністрація цивільної авіації Китаю (CAAC), в Австралії – Цивільне авіаційне управління Австралії (CASA) тощо. При цьому, як зазначає у своєму дослідженні Є. Черній, «активна співпраця та взаєморозуміння між міжнародними та національними органами регулювання є ключовим аспектом для успішного впровадження нових міжнародно – правових норм з метою інтегрування сучасних стандартів» [19, с. 269] для забезпечення організації повітряного руху.

Відповідно частини першої ст. 4 розділу II Повітряного кодексу України «Україна як держава, що приєдналася до Конвенції про міжнародну цивільну авіацію, несе відповідальність за виконання міжнародних зобов'язань, що випливають із цієї Конвенції» [16], в тому числі щодо правил використання повітряного простору України та організації повітряного руху в ньому. Україна також «повністю інтегрована в зону відповідальності Центрального органу організації потоків повітряного руху Євроконтролю (CFMU) та бере участь на стратегічному, передтактичному та тактичному етапах планування потоків повітряного руху в повітряному просторі Європейського регіону [7, с. 68]. Слід зазначити, що основи правового регулювання міжнародного повітряного руху в Європейському регіоні «у рамках Європейського Союзу були закладені ще в Договорі про заснування Європейського Економічного Співтовариства, підписаному в Римі у 1957 р.» [5, с. 151]. Значним кроком у розвитку сучасної системи регулювання повітряного руху в ЄС стало прийняття Європарламентом та Радою ЄС Регламенту № 549/2004 від 10 березня 2004 року про створення Єдиного європейського неба, який створив засади подальшого регулювання повітряного руху в Європейському регіоні – прийняття Регламентів Європарламенту та Ради ЄС: № 551/2004 щодо організації і використання повітряного простору в рамках ЄС, № 552/2004 щодо експлуатаційної сумісності європейської мережі управління повітряним рухом [4], Імплементаційний регламент комісії (ЄС) № 373/2017 про встановлення загальних вимог для провайдерів організації повітряного руху / аеронавігаційного обслуговування та інших функцій мережі організації повітряного руху та нагляду за ним [12] та інших, спрямованих на впровадження спільних процедур для регулювання управління повітряним рухом, заходів у сфері інтероперабельності, специфікації тощо.

Україна імплементує міжнародні та європейські стандарти цивільної авіації відповідно до підписаної Угоди між Україною та Європейським Союзом про спільний авіаційний простір, який грунтується на ідентичних правилах у сфері безпеки польотів, авіаційної безпеки і організації повітряного руху [18]. В Україні основним нормативним актом у цій сфері є Повітряний кодекс України від 19 травня 2011 року, який містить положення про використання повітряного простору та здійснення польотів в ньому. Відповідно до п. 74 ст. 1 Повітряного кодексу України організація повітря-

ного руху визначається як «динамічний, інтегрований менеджмент повітряного руху та повітряного простору України, що включає обслуговування повітряного руху, менеджмент повітряного простору України та менеджмент потоків повітряного руху, що виконується безпечно, економічно та ефективно шляхом надання засобів та безперервного обслуговування у взаємодії з усіма сторонами та із залученням бортових та наземних функцій» [16]. Відповідно до вимог частин 1, 2 статті 4, пункту 3 частини 1, пункту 1 частини 2 статті 5, статті 11, пункту 4 частини 2 статті 23 Повітряного кодексу України та з метою адаптації нормативно-правових актів України у галузі цивільної авіації до стандартів та рекомендованої практики Міжнародної організації цивільної авіації, встановлення загальних правил та процедур організації та надання обслуговування повітряного руху цивільної авіації Державіаслужбою України були прийняті Авіаційні правила України «Організація повітряного руху», які «встановлюють вимоги щодо забезпечення обслуговування повітряного руху (далі - ОПР) шляхом організації повітряного руху та застосування визначених операційних процедур у повітряному просторі України та на цивільних аеродромах (аеродромах спільного використання) України» [3]. Вимоги цих Авіаційних правил базуються на Правилах аеронавігаційного обслуговування «Організація повітряного руху» Міжнародної організації цивільної авіації (Doc 4444 ICAO) [18], застосовуються разом з вимогами Авіаційних правил України «Загальні правила польотів у повітряному просторі України» [1], доповнюють та роз'яснюють вимоги щодо ОПР, зазначені у Авіаційних правилах України «Обслуговування повітряного руху» [2]. Аналізуючи зміст зазначених нормативних актів, можна узагальнити, що організація повітряного руху – це система заходів, що забезпечують високий рівень безпеки повітряного руху, необхідний рівень гнучкості використання повітряного простору та дають можливість вирішувати завдання щодо ефективного використання повітряного простору країни різними його користувачами. Система організації повітряного руху (АТМ) «забезпечує організацію повітряного руху шляхом спільної інтеграції людей, інформації, технологій, засобів і послуг, які підтримуються повітряним і наземним та/або космічним зв'язком, навігацією і спостереженням» [3]. АТМ включає в себе такі елементи як управління повітряним простором, обслуговування повітряного руху та організацію потоків повітряного руху. При цьому «усі елементи системи організації повітряного руху функціонально сумісні між собою» [11, с. 17].

Висновки. Проведене дослідження міжнародно – правового забезпечення організації повітряного руху дозволяє зробити висновки, що чинні стандарти та рекомендована практика ICAO, правила та процедури інших міжнародних авіаційних організацій щодо організації повітряного руху є базою для забезпечення безпеки польотів, в цілому безпеки цивільної авіації на сучасному етапі її функціонування; мінімізує ризики аварій і катастроф; забезпечує взаємодію між авіакомпаніями та службами повітряного руху різних країн; сприяє оптимізації повітряного руху та ефективності польотів, підвищенню ефективності використання повітряного простору, що своєю чергою знижує витрати авіакомпаній і підвищує рівень обслуговування пасажирів. Тому вважаємо, що такі міжнародні стандарти та рекомендації повинні більш повно враховуватися всіма державами – членами ICAO під час формування та оновлення власного національного законодавства задля забезпечення безпеки, ефективності та стабільності авіаційної діяльності і використання повітряного простору в умовах глобалізації, швидкого технологічного розвитку, а також з урахуванням сучасних загроз та ризиків.

Література

1. Авіаційні правила України «Загальні правила польотів у повітряному просторі України», затверджені наказом Державної авіаційної служби України, Міністерства оборони України від 06 лют. 2017 року № 66/73. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0654-17#n18.

2. Авіаційні правила України «Обслуговування повітряного руху», затверджені наказом Державної авіаційної служби України від 16 квіт. 2019 року № 475. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0727-19#n16.

3. Авіаційні правила України «Організація повітряного руху», затверджені наказом Державної авіаційної служби України від 19 груд.

2021 року № 1920. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0165-22#Text.

4. «Acquis ЄС у сфері цивільної авіації та перспективи адаптації законодавства України у світлі підписання та набуття чинності Угоди про спільний авіаційний простір між Україною та ЄС». URL: https://just-dnipro.gov.ua/files/upload/files/ 201409230000007272.doc.

5. Гаврилова Ю.Ю. Особливості становлення правового регулювання міжнародних повітряних сполучень в рамках ЄС у період 1987 – 1997 років. *Науковий вісник Ужгородського університету. 2021. Серія: Право. Випуск 15.* С. 151 – 154.

6. Глобальний аеронавігаційний план ICAO на 2016-2030 роки (ICAO GANP). Монреаль, Канада, 2018. URL: https://www.icao.int/ publications/Documents/9750_cons_ru.pdf.

7. Гришко А.В. Організація повітряного руху: актуальні проблеми правового забезпечення. *Український дослідницький простір в умовах війни: адаптація й перезавантаження технічних і юридичних наук*. Харків – Рига, 2022. С. 65 – 69.

8. Григоров О.М. Деякі аспекти міжнародно – правового забезпечення функціонування основних аеронавігаційних зон. *Держава та регіони. Серія: Право, 2021, № 3(73).* С. 106 -110.

9. Дараганова Н.В. Дискусійні питання класифікації суб'єктів адміністративного права (на прикладі екіпажу повітряного судна України). *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2010. № 4(8).* С. 227-232.

10. Європейський майстер-план з ОрПР (European ATM Master Plan). SESAR Joint Undertaking, 2019. URL: https://ec.europa.eu/ research/participants/data/ref/h 2020/ other/call-doc-annexes/jtis/call-doc-annex_h2020-sesar-2020-1_atm-master-plan_ european.

11. Жмур Н.В. Правове регулювання повітряних мереж міжнародних транспортних коридорів в Україні. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право».* К.: НАУ, 2017. № 2(43). С. 13-18.

12. Імплементаційний регламент комісії (ЄС) 2017/373 від 1 бер. 2017 р. про встановлення загальних вимог для провайдерів організації повітряного руху/аеронавігаційного обслуговування та інших функцій мережі організації повітряного руху та нагляду за ним. *Офіційний вісник Європейського Союзу. 08.03.2017.* URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/ implementatsiyniy-reglament-komisii-es-2017373.pdf.

13. Конвенція про міжнародну цивільну авіацію (Doc 7300), підписана у м. Чикаго 7 груд. 1944 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/995_038#Text

14. Опис додатків до Конвенції про міжнародну цивільну авіацію 1944 р. *Платформа ефективного регулювання.* URL: https://regulation.gov.ua/documents/ id89983.

15. Поліщук І.В., Гурин А.В. Цілі сталого розвитку у сфері безпеки авіаційного транспорту: міжнародний та національний рівень правового регулювання. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»: Збірник наукових праць. К.: НАУ, 2023. № 4(69).* С. 21-29.

16. Повітряний кодекс України від 19 трав. 2011 р. № 3393-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3393-17#Text.

17. Правила аеронавігаційного обслуговування «Організація повітряного руху» Міжнародної організації цивільної авіації (Doc 4444 «Air Traffic Management» ICAO). URL: https://www.google.com/search?q=12.

18. Угода між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони, про спільний авіаційний простір. URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/984_004-21#Text.

19. Черній Є.В. Значення міжнародних організацій у розробці і регулюванні міжнародно – правових норм з метою безпечного функціонування цивільної авіації. *Часопис Київського університету права, 2023. № 44,* с. 263-270.

Reference

1. Aviatsiyni pravyla Ukrayiny «Zahalʹni pravyla polʹotiv u povitryanomu prostori Ukrayiny», zatverdzheni nakazom Derzhavnoyi aviatsiynoyi sluzhby Ukrayiny, Ministerstva oborony Ukrayiny vid 06 lyut. 2017 roku № 66/73. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/z0654-17#n18.

2. Aviatsiyni pravyla Ukrayiny «Obsluhovuvannya povitryanoho rukhu», zatverdzheni nakazom Derzhavnoyi aviatsiynoyi sluzhby Ukrayiny vid 16 kvit. 2019 roku № 475. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0727-19#n16.

3. Aviatsiyni pravyla Ukrayiny «Orhanizatsiya povitryanoho rukhu», zatverdzheni nakazom Derzhavnoyi aviatsiynoyi sluzhby Ukrayiny vid 19 hrud. 2021 roku № 1920. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0165-22#Text.

4. «Acquis YES u sferi tsyvil′noyi aviatsiyi ta perspektyvy adaptatsiyi zakonodavstva Ukrayiny u svitli pidpysannya ta nabuttya chynnosti Uhody pro spil′nyy aviatsiynyy prostir mizh Ukrayinoyu ta YES». URL: https://just-dnipro.gov.ua/files/ up-load/files/ 201409230000007272.doc.

5. Havrylova YU.YU. Osoblyvosti stanovlennya pravovoho rehulyuvannya mizhnarodnykh povitryanykh spoluchen′ v ramkakh YES u period 1987 – 1997 rokiv. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. 2021. Seriya: Pravo. Vypusk* 15. S. 151 – 154.

6. Hlobal′nyy aeronavihatsiynyy plan ICAO na 2016-2030 roky (ICAO GANP). Monreal′, Kanada, 2018. URL: https://www.icao.int/publications/ Documents/9750_cons_ru.pdf.

7. Hryshko A.V. Orhanizatsiya povitryanoho rukhu: aktual′ni problemy pravovoho zabezpechennya. *Ukrayins'kyy doslidnyts'kyy prostir v umovakh viyny: adaptatsiya y perezavantazhennya tekhnichnykh i yurydychnykh nauk*. Kharkiv – Ryha, 2022. S. 65 – 69.

8. Hryhorov O.M. Deyaki aspekty mizhnarodno – pravovoho zabezpechennya funktsionuvannya osnovnykh aeronavihatsiynykh zon. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Pravo*, 2021, № 3(73). S. 106 -110.

9. Darahanova N.V. Dyskusiyni pytannya klasyfikatsiyi sub″yektiv administratyvnoho prava (na prykladi ekipazhu povitryanoho sudna Ukrayiny). Visnyk NTUU «KPI». Politolohiya. Sotsiolohiya. Pravo. 2010. № 4(8). S. 227-232.

10. Yevropeys′kyy mayster-plan z OrPR (European ATM Master Plan). SESAR Joint Undertaking, 2019. URL: https://ec.europa.eu/ re-search/participants/data/ref/h 2020/ other/call-doc-annexes/jtis/call-doc-annex_h2020-sesar-2020-1_atm-master-plan_ european.

11. Zhmur N.V. Pravove rehulyuvannya povitryanykh merezh mizhnarodnykh transportnykh korydoriv v Ukrayini. Naukovi pratsi Natsional′noho aviatsiynoho universytetu. *Seriya: Yurydychnyy visnyk «Povitryane i kosmichne pravo».* K.: NAU, 2017. № 2(43). S. 13-18.

12. Implementatsiynyy rehlament komisiyi (YES) 2017/373 vid 1 berez. 2017 r. pro vstanovlennya zahal′nykh vymoh dlya provayderiv orhanizatsiyi povitryanoho rukhu/ aer-onavihatsiynoho obsluhovuvannya ta inshykh funktsiy merezhi orhanizatsiyi povitryanoho rukhu ta nahlyadu za nym. Ofitsiynyy visnyk Yevropeys′koho Soyuzu. 08.03.2017. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/ implementatsiyniy-reglament-komisii-es-2017373.pdf.

13. Konventsiya pro mizhnarodnu tsyvil′nu aviatsiyu (Doc 7300), pidpysana u m. Chykaho 7 hrud. 1944 r. URL: https://zakon.rada.gov. ua/laws/show/995_038#Text.

14. Opys dodatkiv do Konventsiyi pro mizhnarodnu tsyvil′nu aviatsiyu 1944 r. Platforma efektyvnoho rehulyuvannya. URL: https:/ /regulation.gov.ua/documents/ id89983.

15. Polishchuk I.V., Huryn A.V. Tsili staloho rozvytku u sferi bezpeky aviatsiynoho transportu: mizhnarodnyy ta natsional′nyy riven′ pravovoho rehulyuvannya. Naukovi pratsi Natsional′noho aviatsiynoho universytetu. *Seriya: Yurydychnyy visnyk «Povitryane i kosmichne pravo»: Zbirnyk naukovykh prats'.* K.: NAU, 2023. № 4(69). S. 21-29.

16. Povitryanyy kodeks Ukrayiny vid 19 travnya 2011 r. № 3393-VI. URL: https://zakon.rada.gov. ua/laws/show/3393-17#Text.

17. Pravyla aeronavihatsiynoho obsluhovuvannya «Orhanizatsiya povitryanoho rukhu» Mizhnarodnoyi orhanizatsiyi tsyvil′noyi aviatsiyi (Doc 4444 «Air Traffic Management» ICAO). URL: https://www.google.com/ search?q=12.

18. Uhoda mizh Ukrayinoyu, z odniyeyi storony, ta Yevropeys′kym Soyuzom i yoho derzhavamy-chlenamy, z inshoyi storony, pro spil′nyy aviatsiynyy prostir. URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/984_004-21#Text.

19. Cherniy YE.V. Znachennya mizhnarodnykh orhanizatsiy u rozrobtsi i rehulyuvanni mizhnarodno – pravovykh norm z metoyu bezpechnoho funktsionuvannya tsyvil′noyi aviatsiyi. *Chasopys Kyyivs'koho universytetu prava*, 2023. № 44, s. 263-270.

Inna Polishchuk, Sofia Sirenko

INTERNATIONAL LEGAL SUPPORT FOR AIR TRAFFIC MANAGEMENT

National Aviation University
Lubomyr Huzar Avenue, 1, 03680, Kyiv, Ukraine
E-mails: inna.polishchuk@npp.nau.edu.ua, 6907648@stud.nau.edu.ua

Purpose: *to identify and analyse the peculiarities of modern international legal support for air traffic management and to assess its implementation in the system of national regulatory and legal regulation.* ***Research methods:*** *the methodological basis of the study is based on general scientific methods of scientific knowledge: system-functional, formal-logical, comparative, dialectical, statistical, forecasting and others; as well as special legal methods: comparative legal, formal legal, classification method and others.* ***Results:*** *the article proves that air traffic management, as a dynamic, integrated management of air traffic and airspace, is currently one of the most important components among the mandatory ground support facilities required for the safe and efficient operation of air traffic, the current ICAO standards and recommended practices, rules and procedures of other international aviation organisations on air traffic management are the basis of international legal support for air traffic, which are established to ensure flight safety and, in general, the safety of civil aviation at the current stage of its functioning; minimising the risk of accidents and disasters; ensuring cooperation between airlines and air traffic services of different countries; promoting air traffic optimisation and flight efficiency, increasing the efficiency of airspace use, which in turn reduces airlines' costs and improves passenger service. Therefore, such international standards and recommendations should be more fully taken into account by all ICAO Member States when formulating and updating their national legislation to ensure the safety, efficiency and stability of aviation activities and the use of airspace in the context of globalisation, rapid technological development, as well as taking into account current threats and risks.* ***Discussion:*** *international legal support of air traffic, study of problems related to improvement and modernisation of its regulation is a key factor for ensuring international security, efficiency and stability of aviation activities related to the use of airspace in the context of globalisation and rapid technological development. After all, innovations in aviation technology require updating and harmonising regulatory legal standards to integrate new systems and ensure their compatibility with existing ones. At the same time, the international legal framework for air traffic management involves complex political and legal issues related to the sovereignty of states, flight rights, the legal regime of airspace, etc. Research in this area allows us to better understand current challenges and opportunities, contribute to the development of more efficient and safer regulatory systems, and formulate policies that meet the interests of all participants in the international aviation market.*

Key words: *air traffic; air traffic; air traffic organization; air traffic services; air traffic management; organisation of air traffic flows; air traffic control system capacity; ICAO standards and recommendations.*

Стаття надійшла до редакції 22.05.2024

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

DOI: 10.18372/2307-9061.71.18786
UDC 341.01:342.2:327 (045)

M. Bregvadze,
a student of higher education of the third (educational and scientific) level

CONTINUOUS STRUGGLE OF GEORGIA WITH OCCUPATION

Sokhumi State University
Ana Politkovskaia St, 9, 0186, Tbilisi, Georgia
E-mail: mariambregvadze2@gmail.com

The purpose *of the article is explores for independence Georgia's varied struggle against occupation both past and present.* ***Research methods:*** *the chosen topic of scientific research requires the use of various scientific methods and approaches to obtain high-quality results. Therefore, the following research methods were used to solve the tasks set: analysis; systematic method; analytical method, etc.* ***Results:*** *along with the restoration of Georgia's independence, the country has been fighting an ongoing battle against occupation, confronting multiple threats to its sovereignty and territorial integrity. This article explores Georgia's varied struggle, both past and present. Significantly, despite concerted efforts to settle the situation, the occupation persists, casting a pall over the country's hopes for peace and stability. The fundamental goal of Georgian strategy was to improve the existing procedures against the occupation. Georgia has worked to improve its defenses and obtain global support for its cause through diplomatic relations and multilateral collaborations. However, the persistent character of the occupation necessitated a thorough reconsideration of peacekeeping procedures and strategies, as evidenced by the current situation in Ukraine. Georgia hopes to improve its ability to detect and deter acts of aggression by increasing interaction with regional and international players. Furthermore, policies that foster discussion and reconciliation are critical components of any long-term peace deal.* ***Discussion:*** *the article seeks to depict Georgia's ongoing struggle with occupation using dogmatic and comparative legal analysis. This approach demonstrates the critical necessity for ongoing international engagement and support. Georgia is attempting to overcome the problems of the occupation and achieve its vision of a safe future by upgrading current processes and contributing to the modernization of the peacekeeping system.*

Key words: *Occupation; Georgia; sovereignty; territorial integrity; peacekeeping; diplomacy; global support; aggression; legal analysis; international engagement.*

Problem statement and its relevance. The stages of Georgia's existence as an independent state were politically difficult to model. As a country that continued its history with constant wars, its main political goal was still the protection of its national identity and the restoration of statehood [1].

States located in Georgia's neighborhood, which had an interest in strengthening foreign or domestic policies, could not adapt to the presence of such a strong and rapidly developing state as Georgia. Accordingly, they tried to weaken Georgia's strength and turn it into a dependent country in various ways. This goal was often achieved through military conflict, and therefore there was always a problem of maintaining territorial unity in Georgia, and occupation was a constant threat.

In addition to foreign problems, Georgia's domestic policy was also inadequate. Under the external strength and splendor, complicated internal politics were hidden, because there were a number of circumstances that prevented its existence as a

unified, strong state. I mean internal strife, betrayal of the feudal lords and so on. Of course, external force was the main factor here as well. Because those states that could not defeat Georgia by military confrontation often resorted to such methods of defeat as bribing feudal lords, intimidation and using them for their own benefit.

One of the prominent manifestations of the heroic history of the Georgian people was not fighting against any state and appropriating its territory, but protecting one's own land and water without restricting the freedom of others.

Summary of the main research material. *The beginning of the occupation of Georgia*. Due to religious similarity, Georgia did not have much choice, one of its neighboring states Russia, which also had its own interests in Transcaucasia, was the most optimal option for alliance. Because of this, Georgia turned to Russia for subordination and protection as soon as it got on the path of political development. In fact, Russia, fighting for dominance in Transcaucasia, was distinguished from other neighbors of Georgia by its strength, centralization of government and, most importantly, its faith. "We ancestors thought that a strong Christian nation would provide unselfish help to a small Christian nation, and there would be no place for apathy in the politics of a strong nation" [2] wrote Ivane Javakhishvili. Russia, in the process of its own state formation, was considered as the savior of the Christian-Orthodox world and had a messianic role. It was on the basis of this kind of assessment and belief that the imperial intentions of the Russian policy were gradually revealed. His political ideology is the pillar, it was reflected in his own messianism, which meant conquering the entire Transcaucasia and gaining access to the seas. However, as we mentioned above, Russia was not the only state that had similar interests. The interests of the three great powers Iran, the Ottoman Empire, and Russia were already intersecting here, which was an indication that an even greater threat awaited the politically active Transcaucasian region.

Ever since the end of the 16th century, the permanent connection and diplomatic relations between the kings of Russia and the principality of Kakheti began [3]. The "deed of mercy" signed in 1587 is especially remarkable, the content of which indicates that the king of Kakheti, Alexander, is a subject of Russia [3]. In the following years, the connection between Russia and the individual principalities of Georgia was not broken and was constantly active. This happened even when in the 18th century, Russia appeared to us not as a state, but as an empire. Accordingly, his incessant thinking about the union of territories and political superiority grew stronger and stronger.

Throughout history, Georgia has always had a complicated political atmosphere, therefore, Georgia, as one of the most strategically well-located states in the Caucasus, has had a constant interest on the part of the countries. Especially this interest was expressed from the Russian Empire located in the north of our state, later from the Soviet Union and the Russian Federation. The imperial intentions that Russia had towards Georgia represented actions based on power politics. If we look at the political relations of these two countries, we will see that the Russian Empire, as a "rescue" state, often appeared to help Georgia in distress. However, the real reason for such assistance was obvious - the role of the helping and savior state was the result of Russia's permanent policy.

This is exactly what happened in the 80 s of the 18th century, when Georgia took another fatal step to preserve its statehood and signed the Georgievsky Treaty with the Russian Empire. Actually, such steps of Georgia, I mean the signing of various alliance treaties, were aimed at the fact that with the help of the allied state, Georgia would be able to feel a temporary relief and the process of ascent would be facilitated. However, unfortunately, the allied states never had similar interests and constantly abused Georgia's trusting policy.

The Georgievsky Treaty was an eternal turning point for Georgia towards Russia. King Erekle thought that with this agreement Georgia would be given relief from the Muslim invaders for a short time, but unfortunately his expectations were not met and soon Russia's imperial policy showed itself once again. When King Erekle was supposed to receive the military aid defined by the Georgievsky Treaty, at that time the empire refused to send Georgia and slowly got involved in its own great

politics [4]. The treaty concluded with Russia became the reason that in 1795, one of the most cruel conquerors, Aga Muhammad Khan, invaded and brutalized eastern Georgia. From that time on, the idea of a unified policy of Georgia was met with opposition at the very foundation, and unfortunately, it could not develop for a long time.

The signing of the Treaty of Georgievsky was a real basis for the Russian Empire, which made it easier to conquer Georgia. And so it happened, in 1801, Tsarist Russia abolished the Kingdom of Kartli-Kakheti and subjected Eastern Georgia entirely to its own policy. In the following years (1810), Tsarist Russia successively abolished the principalities of Imereti, Guria, Samegrelo, Svaneti and Abkhazia. In fact, all of Georgia falls into the hands of Russia and loses its statehood.

This step of Russia was not only the abolition of kingdoms, but it represented the first step towards occupation. After the conclusion of the treaty, the Russian Empire continued to take actions to further undermine the already abolished statehood of Georgia.

Throughout the next 19th century, the population of Georgia constantly fought against the imperial policy of Russia, despite the fact that almost no large-scale rebellion was won, the spirit of the Georgian people never stopped in their pursuit of freedom.

Towards the end of the 19th century, personalities appeared in the political arena of Georgia who fought for the restoration of Georgian statehood and the preservation of nationalism. Many such organizations were founded with the great efforts and desire of the well-known Tergdale people, which were aimed at regulating the Georgian nationality and socio-economic situation. This jaffa did not go well, and soon a moment came in the history of Georgia, when the Georgian nation woke up and became even more convinced of the unstoppable struggle to protect its identity. Slowly, new political ideologies begin to emerge, political parties are formed, and a new stage in the country's awareness begins.

Struggle of Georgia for the protection of sovereignty. Georgia was now going through the stage that Europe went through in the 18th-19th centuries. Many new forces were created to fight for the unity and independence of Georgia. The Georgian nation could not adapt to the occupation of Georgian territory by the Russian Empire and used every possible chance to achieve its own goals.

At the beginning of the 20th century, during the First World War, Georgia found a new ally in the international arena in the form of Germany. The "Independence Committee" formed outside of Georgia actively worked with the representatives of various political parties in Georgia. The goal was simple - everyone was fighting for the independence of Georgia, therefore they should not waste a long time in searching for an ally, but actively use any available opportunity.

And so it happened, on May 26, 1918, Noah Jordan announced Georgia's independence. It should be noted that Germany recognized Georgia's independence on May 28, 1918 [5].

Shortly after the declaration of independence, a new wave of confrontations and hostilities began in Georgia. Georgia's neighboring states could not adapt to its territorial integrity, because of this Georgia had to pursue a moderate policy from the day of the declaration of independence, the result of which should have been the preservation of statehood.

The already disintegrated Russian Empire still could not accept the existence of Georgia as an independent state and tried to break its statehood by various means.

The saddest fact in the centuries-old history of Georgia is that, despite the great desire for independence, separatists were constantly found inside the country, who strongly opposed the struggle for the unification of the state [5].

Fighting the Occupation in the 21st Century. Since after the collapse of the Russian Empire, Soviet Russia began to complete the borders of the empire, Georgia was obviously included here. Its actions continued after the collapse of the Soviet Union, the Russian Federation once again proved its desire for territorial expansion at the expense of neighboring states and deliberately started actions against the statehood of Georgia. In the 90s of the 20th century, Russia constantly pursued its political goals in Georgia by interfering in the civil war, ethno-political conflict, or in the internal affairs of

Georgia. At the beginning of the 21st century, many anti-state acts were added to this list, the construction of military bases by Russia in the non-controlled territory of Georgia, the bombing of the territory of Georgia by the Russian military aviation, terrorist acts on the territory of Georgia, the training of paramilitary groups of military separatists, the planning of war against Georgia by the Russian General Staff, as well as Distribution of passports for residents of Russian Abkhazia and Tskhinvali region [6]. This is an incomplete list of what the Russian Federation was doing in the controlled territories of Georgia with the help of the separatists.

The escalation of the situation begins on February 17, 2008, when Kosovo declares its independence and is recognized by the majority of Western states. The head of the Russian General Staff, Yuriy Baluevsky, responded to this fact and said that "in other regions, including those close to the borders of Russia", this fact will have a response. Based on this statement, as well as the previous situation, it was likely that Russia would use Kosovo's recognition of independence to fulfill its own occupation goals. Since March, the Georgian authorities have seen the real danger of Russian aggression and intervention [7]. At the beginning of March, Georgia announced that it wants to join the North Atlantic Treaty Organization (NATO). Moscow will understand this against itself, and on March 11, Dmitry Rogozin, Russia's representative in NATO, made a statement: "As soon as Georgia receives any prospect of NATO membership from Washington, the process of real secession of these two territories (Abkhazia, Tskhinvali region) from Georgia will begin the very next day"[8]. On April 8, Russian Foreign Minister Sergey Lavroma said that "Russia will do everything to prevent Georgia and Ukraine from joining NATO, to prevent the inevitable sharp deterioration of relations with the alliance, its host countries and neighbors". Russia openly expressed its political aspirations not only for Abkhazia and Tskhinvali region, but also for the entire territory of Georgia. The situation was especially aggravated when, on April 16, Putin ordered the Russian state agencies to establish contact with the separatist regimes of two regions of Georgia [9]. It was obvious that Russia was going to annex these territories. International organizations such as the European Union, NATO, OSCE and Western countries have condemned this decision of Putin [9].

Although everyone understood the complexity of the situation, working to regulate it was especially difficult when it came to the confrontation of the Russian Federation, a permanent member of the United Nations Security Council. As a result, the Russian Federation easily managed to escalate the situation by speculating and acting in various ways and committed many illegal actions between April and August.

The situation was getting worse and worse. It reached its peak in the middle of June 2008, when the explosions "in the vicinity of the villages under Georgian control - Kekvi, Ergneti, Tamarasheni and the Kokhati post of the de facto militia of South Ossetia" became more frequent. In June-July, the Russian military units mobilized in the border areas of Georgia, they refused all contact and strengthened road control [10]. After the end of the military exercises, they will still remain in the coastal areas of Georgia.

At the beginning of August, explosions and firefights were actively taking place [11]. Supporters of the separatists claimed that the units of the Russian army were "volunteers" who were ready to fight in "South Ossetia" against Georgia. Diplomatic negotiations continued between the Georgian and Russian sides, on August 7, Temur Yakobashvili, the State Minister of Reintegration of Georgia, the Russian Special Representative on the Georgian-Ossetian conflict, Ambassador Yuri Popov and the JPKF commander, Major General Marat Kulakhmetov, met. The goal of the meeting was to resolve the Georgian-Ossetian conflict and make peace decisions, but this did not bring any positive results [12].

The Russian Federation waged an active media war that Georgia was responsible for this armed conflict and spread false information.

Georgia's actions to protect itself from aggression were caused by the violation of the state border by the Russian army. After the Georgian side realized that the Russian army was moving towards Georgia through the Rock Tunnel and

through Abkhazia, it was able to take defensive measures. The right of a state to use force in self-defense is confirmed by Article 51 of the United Nations. Moreover, according to Article 51, the right of self-defense exists only on the basis of a military attack. There is no doubt that Georgia had such a right to self-defense, because, as we mentioned, regular attacks and explosions from the Russian Federation began already in June.

The war, which lasted from August 7-12, was fought by all means, including cyber-warfare, airstrikes, naval attacks and ground means. Russia used all possible means to seize strategically important territories for the Georgian army and to act as a "peacekeeping force" sometimes in the form of victims. The entry of the military units of the Russian Federation into the territory of Georgia took place in violation of the norms recognized by international law.

In order for the Russian Federation to justify its military intervention on the territory of Georgia, it presented reasons for this: protection of Russian peacekeepers and Russian citizens in South Ossetia, humanitarian intervention, obligation to protect citizens [13]. All the reasons mentioned above are unjustified according to the norms of international law.

Conclusions. There is still no such type of authoritative body to evaluate Russia's actions in terms of law, which would have binding force to perform [13]. A new problem emerges here, that there are still no effective mechanisms for the enforcement of decisions in international law. Everything is based on the good faith of the states. This phenomenon is aggravated by the fact that the Russian Federation, as we mentioned, is a permanent member of the Security Council of the United Nations. The political wishes of the members always prevail over the effectiveness of the results. In 2008, on August 12, Georgia filed a lawsuit against the Russian Federation at the International Court of Justice of the United Nations [14]. Due to the fact that the Russian Federation did not recognize the court's jurisdiction, Georgia's claim could not relate to the violation of the norms of the law on the use of force [15].

The international community, which is constantly trying to prevent any military-armed conflict, declares inappropriate the action of any state, which is aimed at undermining the peace and security of the world. Rome Statute of International Criminal Court, which is aimed at eliminating by legal methods the type of crimes that are aimed at violating international peace and security [16]. Such a crime included the Crime of Aggression committed by the Russian Federation against the state of Georgia. According to the Rome Statute, the crime of aggression is defined as follows: "For the purpose of this Statute, "crime of aggression" means the planning, preparation, initiation or execution, by a person in a position effectively to exercise control over or to direct the political or military action of a State, of an act of aggression which, by its character, gravity and scale, constitutes a manifest violation of the Charter of the United Nations" [16] Nevertheless, Russia is not a member of the ICC, which allows it more to easily realize its own goals and to avoid the fulfillment of internationally assumed obligations.

In addition, the Russian Federation violates internationally recognized legal norms presented in the Helsinki Final Act of 1975, including violation of state territory, violation of sovereignty, non-fulfillment of contractual obligations, interference in internal affairs, violation of human rights. Regarding the latter, the victim states of the 21st century of the Russian Federation, Georgia and Ukraine, have a bitter experience. The actions of Russia and its supporting separatists during the civil war in Abkhazia in the 90s of the 19th century were evaluated by the Organization for Security and Co-operation in Europe as ethnic cleansing: ". They expressed their deep concern over "ethnic cleansing", the massive expulsion of people, predominantly Georgian, from their living areas and the deaths of large numbers of innocent civilians..." [17]. As for the conflict between Russia and Georgia in August 2008, more than 2,000 people, including military personnel and civilians, were killed in this conflict from the Georgian side [18].

16 years have passed since the 2008 Russia-Georgia war, Russia continues to occupy the territory of Georgia by moving square meters.

Today, the Russian Federation occupies more than 20% of the territory of Georgia. He is constantly trying to impose his imperial desires on neighboring countries. Unfortunately, Ukraine is also included among these countries. The Russia-Ukraine war, which has been going on since 2022, shows the civilized part of the world the conquering face of Russia [19].

The important settlement mechanisms that exist in the world today make the resolution of disputes and armed conflicts less effective. Although the mechanism is advanced compared to past centuries, it needs further refinement and development, especially in the era of the threat of using nuclear weapons.

Unfortunately, there are privileged countries whose interests prevail over world peace and security, and whose direct participation in the settlement of the conflict poses an even greater threat to the current situation. It is important that the peaceful settlement of state disputes and armed confrontations, preventing their further escalation and ensuring the guarantees of stable and peaceful development of humanity is still on the agenda of the world community. This is clearly confirmed by recent events, such as the Russia-Ukraine war.

It is necessary to refine and perfect the already existing mechanisms, to develop a more effective mechanism for enforcement of responsibility in international law, which should be reflected in the modernization of the system. Priorities that prevent the implementation of mechanisms should be eliminated. It is necessary for states to properly understand their authority before the international community and prevent such actions that deceive the international community about their personal wishes.

References

1. Davitashvili Zurab. My world-magazine for young people, Relations between Georgia and Russia: causes of confrontations, 2015, N 8, p. 33.

2. Report on the modern moment, Apr. 27-28, 1917, *newspaper report*, Tbilisi 2014, p. 14.

3. Aleksidze Levan. International legal relations between Georgia and Russia in the XV-XVII centuries, Chapter V, p. 4.

4. Essays on the history of Georgia. volume four. From the eastern invaders to the northern ones in the 16th-19th centuries. Publishing house *"Soviet Georgia"*. Tbilisi 1973. p. 5.

5. Jones Stephen, My World - A Magazine for Young People, *Democratic Republic of Georgia*, 1918-1921, 2014, N 3, p. 71.

6. Batashvili Davit, "Aug. 7: How Russia Prepared and Launched the 2008 War Against Georgia". Georgian Strategy and International Relations Research Foundation, 2018. p. 76.

7. Report of the Government of Georgia regarding the full-scale aggression carried out by the Russian Federation against Georgia. Tbilisi 2009. P. 40.

8. Bluckburn George G., The gun of war, P. 30.

9. Batashvili Davit, "August 7: How Russia Prepared and Launched the 2008 War Against Georgia". Georgian Strategy and International Relations Research Foundation, 2018. p. 7.

10. Report of the Government of Georgia regarding the full-scale aggression carried out by the Russian Federation against Georgia. Tbilisi 2009. P. 45-46.

11. Children and women evacuated from South Ossetia arrived in Russia. URL: https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/139977.

12. Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, Volume II. Sept. 2009. P. 208.

13. Lott Alexander, The Tagliavini Report Revisited: Jus ad Bellum and the Legality of the Russian Intervention in Georgia, Merkourios 2012. Volume 28. Issue 74. P. 5.

14. Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination. URL: https://www.icj-cij.org/case/140

15. Dzamashvili Beka, Law of Armed Conflicts (*Prohibition of Use of Force*), Tbilisi 2015. P. 160.

16. Rome Statute of the International Criminal Court. Part 2. Art. 5 and. Art. 8.

17. CSCE Budapest Document 1994. *Towards A Genuine Partnership In A New Era*. Budapest Summit Declaration. P. 7.

18. Information Regarding the 2008 Aug. War Between Russia and Georgia. URL: https://idfi.ge/ge/information-about-war-between-russia-georgia-in-august-2008.

19. Michael Ray, Russia-Ukraine War [2022–present], Britannica.

Маріам Брегвадзе

БЕЗПЕРЕРВНА БОРОТЬБА ГРУЗІЇ З ОКУПАЦІЄЮ

Сухумський державний університет
вул. Анни Політковської, 9, 0186, Тбілісі, Грузія
E-mail: mariambregvadze2@gmail.com

Метою *статті є дослідження різноманітної боротьби Грузії за незалежність проти окупації як у минулому, так і в сьогоденні.* ***Методи дослідження****: обрана тема наукового дослідження вимагає використання різноманітних наукових методів і підходів для отримання якісних результатів. Тому для вирішення поставлених завдань були використані такі методи дослідження: аналіз; системний метод; аналітичний метод тощо.* ***Результати:*** *поряд з відновленням незалежності Грузії, країна веде постійну боротьбу з окупацією, протистояючи численним загрозам своєму суверенітету та територіальній цілісності. Ця стаття досліджує різноманітну боротьбу в Грузії, як минулу, так і теперішню. Важливо, що незважаючи на узгоджені зусилля щодо врегулювання ситуації, окупація продовжується, кидаючи пляму на надії країни на мир і стабільність. Фундаментальною метою грузинської стратегії було вдосконалення існуючих процедур боротьби з окупацією. Грузія працювала над покращенням своєї оборони та отриманням глобальної підтримки своєї справи через дипломатичні відносини та багатосторонню співпрацю. Однак постійний характер окупації зумовив необхідність ґрунтовного перегляду миротворчих процедур і стратегій, про що свідчить нинішня ситуація в Україні. Грузія сподівається покращити свою здатність виявляти та стримувати акти агресії шляхом посилення взаємодії з регіональними та міжнародними гравцями. Крім того, політика, яка сприяє обговоренню та примиренню, є критично важливими компонентами будь-якої довгострокової мирної угоди.* ***Обговорення:*** *стаття намагається зобразити триваючу боротьбу Грузії з окупацією за допомогою догматичного та порівняльно-правового аналізу. Цей підхід демонструє критичну необхідність постійного міжнародного залучення та підтримки. Грузія намагається подолати проблеми окупації та досягти свого бачення безпечного майбутнього, вдосконалюючи поточні процеси та сприяючи модернізації миротворчої системи.*

Ключові слова: *окупація; Грузія; суверенітет; територіальна цілісність; миротворчість; дипломатія; глобальна підтримка; агресія; правовий аналіз; міжнародне залучення.*

Стаття надійшла до редакції 31.05.2024

DOI: 10.18372/2307-9061.71.18787
УДК 340.12 (045)

Р. В. Ванджурак,
доктор філософії з права, адвокат
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8474-2276

КОРЕЛЯЦІЯ СВІТОГЛЯДУ ТА ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕКОНАННЯ СУБ'ЄКТІВ ПРАВОЗАСТСОУВАННЯ В КОНТЕСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЇХ ДИСКРЕЦІЙНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

Національний авіаційний університет
Проспект Любомира Гузара, 1, 03058, Київ, Україна
E-mail: promarv@ukr.net

Мета: *метою цього дослідження є розглянути визначення поняття та природи формування світогляду і внутрішнього переконання суб'єктів правозастосування при ухваленні ними процесуальних рішень та дослідити висвітлення в науковій літературі окремих аспектів впливу світогляду на внутрішнє переконання загалом і в контексті можливих негативних наслідків зокрема.* ***Методи дослідження:*** *автором було використані методи аналізу, синтезу та узагальнення, за допомогою яких опрацьовано бібліографію проблематики, а для обґрунтування результатів та формулювання висновків проведеного дослідження використано методи дедуктивно-логічного аналізу й індуктивного узагальнення та аналогії.* ***Результати:*** *проведеним дослідженням встановлено, що на противагу інноваціям в догоду сучасним правовим реаліям залишається у праві, зокрема процесуальному, елемент практично необмеженого діапазону суб'єктивних можливостей, що виражається у здатності суб'єкта з дискреційними повноваженнями ухвалювати свої рішення на основі внутрішнього переконання, вплив на яке, не в останню чергу, має його світогляд.* ***Обговорення:*** *вбачаючи певну недовіру суспільства в узаконеному праві суб'єктів прийняття процесуальних рішень ухвалювати їх на основі свого внутрішнього переконання неабияку актуальність мають дослідження на предмет встановлення та дослідження факторів, що формують таке переконання. Окремо поняття світогляду та внутрішнього переконання в науковому доробку розкрито в достатній мірі, але праць на тему їх співвідношення й тим паче впливу першого на друге ні в зарубіжних авторів, ні в українських дослідників, не виявлено. Поряд з цим, на основі проаналізованої автором літератури з'ясовано, що будь-яке внутрішнє переконання в першу чергу ґрунтується на ціннісно-світоглядних орієнтирах людини, які формуються протягом її життя, а особливо в дитинстві та юнацькому віці. Відтак, стикнувшись у своїй професійній діяльності з проблемою щодо якої у суб'єкта правозастосування вже сформований певний погляд, останній, при ухваленні процесуального рішення, може всупереч фактичним обставинам справи та наявним у ній доказам зайняти іншу позицію, що у свою чергу матиме негативні наслідки для верховенства права й тим самим погіршить довіру громадян до правоохоронних та судових органів. Практичне значення цього дослідження полягає у тому, що здобуті результати можуть лягти за основу змін в чинному законодавстві щодо проведення оцінювання кандидатів на посади з дискреційними повноваженнями, приділяючи більш ретельної уваги їх ціннісним переконанням і світоглядним орієнтирам.*

Ключові слова: *суб'єкти прийняття правозастосування; розсуд; дискреційні повноваження; філософія права.*

Постановка проблеми та її актуальність. Перед сучасною державою гостро стоїть питання з'ясування причин низької довіри громадян до правоохоронних та судових органів й створення способу її зміцнення в країнах Східної і Центрально-Східної Європи. Дослідження питань світоглядно-ціннісних орієнтирів крізь призму їх впливу на внутрішнє переконання суб'єктів правозастосування може стати певним стартом на шляху пошуку причин такої недовіри і способів її усунення. Хоч проблематика розуміння і характеристики різноманітних аспектів світогляду (у тому числі й правового) та питання внутрішнього переконання простежується в працях багатьох вчених, проте вплив світогляду на внутрішнє переконання суб'єктів правозастосування досліджується опосередковано. У зв'язку з цим, висвітлення в науковій літературі тих чи інших аспектів, пов'язаних з дискреційними повноваженнями суб'єктів правозастосування є актуальним та буде сприяти створенню підґрунтя для подальших емпіричних досліджень.

Ухвалюючи судове рішення, на думку А. Барака [1], суддя повинен діяти об'єктивно, проте він не має іншого виходу, окрім як вирішити справу на основі свого особистого досвіду та світогляду, тоді як О. Мінченко [27] акцентував увагу на розмежуванні правового та юридичного світоглядів та настоював на формуванні особистості з самовизначенням через істинні правові цінності, а О. Кузнецов [24] пояснював світогляд, як систему поглядів та уявлень людини на світ, щоправда з психологічної точки зору. Крім того, досліджуючи проблему внутрішнього переконання Р. Дворкін [6] вважав, що кожна правова проблема має одне правильне рішення, не залишаючи місця для суддівського розсуду, В. Костицький [23] зауважував на недопущенні витіснення ідеї правосуддя суддівським свавіллям, а С. Хопта [16] в контексті дослідження питання розсуду акцентував увагу на такій проблемі, як професійна деформація судді, та пропонував шляхи її розв'язання.

С. Шульгін [36] розкривав роль та значення сумніву у внутрішньому переконанні слідчого, прокурора під час оцінки ними доказів у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування, тоді як Д. Щербанюк [35] вивчав питання формування внутрішнього переконання в судового експерта в контексті реалізації його права на експертну ініціативу. До того ж О. Чучман [3] висвітлював розсуд слідчого судді у доказуванні при здійсненні судового контролю, а З. Дільна [4] з'ясовувала психологію внутрішнього переконання присяжного при прийнятті ним судового рішення.

Зрештою, питаннями світогляду, внутрішнього переконання, розсуду, дискреційних повноважень тощо займалися в різні часи значна кількість науковців, що свідчить про надзвичайну актуальність заданої тематики. Втім, предмет даного дослідження та його обсяг не дають змоги зробити детальний аналіз всіх напрацювань з цієї тематики, жодним чином не применшуючи цим їх значення.

Так як не лише моральні якості суб'єкта правозастосування та висока культура мислення останнього мають важливе значення для посадової особи з дискреційними повноваженнями, метою цього дослідження є висвітлення того, як в науковому дискурсі трактуються проблема впливу світогляду таких суб'єктів, у зв'язку з чим завжди існує ризик ухвалення того чи іншого процесуального рішення всупереч фактичним обставинам справи (доказам) та верховенству права. Для реалізації поставленої цим дослідженням мети було сформульовано низку завдань, а зокрема: розглянути визначення поняття та природи формування світогляду та внутрішнього переконання суб'єктів правозастосування при ухваленні ними процесуальних рішень; дослідити висвітлення в науковій літературі окремих аспектів впливу світогляду на внутрішнє переконання суб'єктів правозастосування при ухваленні ними процесуальних рішень загалом і в контексті можливих негативних наслідків зокрема.

У процесі наукового дослідження використовувались методи аналізу, синтезу та узагальнення з метою обробки наукових публікацій, досліджень вчених та первинних джерел, в яких вміщена значуща теоретична інформація щодо предмета дослідження. Для належного обґрунтування отриманих результатів та формулюван-

ня висновків використовувалися методи дедуктивно-логічного аналізу, а також індуктивного узагальнення та використання аналогій. Це дозволило глибше розуміти та систематизувати наявну наукову інформацію та вивести обґрунтовані висновки, спираючись на логіку та аналітичні методи.

Під час дослідження були використані методи аналізу, синтезу та узагальнення, за допомогою яких опрацьовано наукові публікації, напрацювання вчених та першоджерел, в яких представлена важлива теоретична інформація з теми дослідження. Для обґрунтування результатів та формулювання висновків проведеного дослідження було використано методи дедуктивно-логічного аналізу, а також індуктивного узагальнення та аналогії.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Досліджуючи питання психологічних властивостей суддівського розсуду І. Серкевича та Ю. Лісіціної [33] прийшли до висновку, що внутрішнє переконання судді – це суб'єктивно-об'єктивна категорія, де суб'єктивна сторона на думку вчених полягає в суто індивідуальному результаті пізнавальної діяльності конкретної людини. Поряд з цим, Н. Савчин та В. Бобрик [32] розкриваючи проблему судової помилки, з числа можливих на їх думку причин такої помилки, не вбачали проблему у внутрішньому переконанні й тим паче такому, що надиктоване ціннісно-світоглядними орієнтирами, тоді як І. Тутулич [38] вважає правосвідомість складовою внутрішнього переконання судді.

Варто зазначити, що серед зарубіжних і вітчизняних науковців проводилася дослідження, які хоч і не відповідають предмету заданої цим дослідженням проблематики, та водночас є близькими їй. Мова йде серед іншого про Л. Фуллера [7], який вів мову про концепцію права на основі моралі, як найбільш дієвим визначником світоглядної культури, П. Рабінович; Т. Бачинський [30] досліджували аналіз феномену правого світогляду й настоювали на уникненні ототожнення правового та юридичного світоглядів, I. Gioane [9] наголошував на світоглядній основі духовної детермінанти у здійсненні політичного вибору, О. Заяць [41] здійснював аналіз світоглядних ознак професійної адвокатської діяльності. Слід окремо згадати дослідження Н. Шаптали [34], якою ґрунтовно розкрито поняття внутрішнього переконання під час оцінки доказів у конституційному судовому процесі, а у своєму дослідженні О. Торбас [37] детально проаналізував поняття суддівського розсуду в кримінальному процесі.

Ряд вітчизняних науковців також окремо досліджували питання дискреційних повноважень суб'єктів владних повноважень, серед яких слід виділити працю М. Онищук [28], в якій вчений звертав увагу на проблемні питання здійснення судового контролю за дискреційними повноваженнями суб'єктів владних повноважень, дисертаційні роботи А. Гриня [13] про дискреційні повноваження органів виконавчої влади та їх реалізація і О. Білостоцького [2] про проблеми теорії та практики дискреційних повноважень судді, дослідження О. Харенко [21] про адміністративний розсуд у діяльності суб'єктів публічного адміністрування та О. Губської [14] про особливості реалізації дискреційних повноважень суб'єктами владних повноважень і вибору судами способу захисту під час здійснення адміністративного судочинства. Треба виділити дослідження В. Рудюка [31], в якому науковець порушував питання закономірності формування світогляду суддів і вітчизняної судової системи, праці С. Глубоченко [10] та Л. Гриндей [11] про формування світогляду, як запоруку правового мислення судді, дослідження В. Гевко [8], який в процесі своїх наукових пошуках з'ясовував важливість моральних якостей кандидата на посаду з дискреційними повноваженнями та погляди Ю. Меліхової [26], яка у здійснених нею дослідженнях довела вплив культури мислення на внутрішнє переконання суді. Разом з тим, згадані напрацювання здебільшого зводилися до розкриття в тій чи іншій мірі понять світогляду (в першу чергу правового) та внутрішнього переконання (в більшій мірі суддівського), а також розсуду (як правило суддівського) та дискреційних повноважень (зокрема суб'єктів владних повноважень), тоді як досліджень на предмет їх взаємозв'язку й тим паче впливу

першого на друге при ухваленні процесуальних рішень суб'єктами правозастосування (не тільки суддями), досі не було досліджено.

Виклад основного матеріалу дослідження. Узаконене право суб'єктів прийняття процесуальних рішень ухвалювати їх на основі внутрішнього переконання вимагає від останніх не лише глибокого знання та розуміння права (правосвідомості), але й компетентності, психологічної стійкості, високих моральних якостей тощо. Але навряд ці якості людина в собі може розвинути за відсутності чітких світоглядних переконань, в орбіті яких вона формується, живе, відчуває, пізнає. Процесуальні рішення, що ухвалюються суб'єктами правозастосування диктовані не лишень вимогами закону та фактичними обставинами справи (доказами), але й їх внутрішнім переконанням, тобто світоглядно-ціннісними орієнтирами, за якими ці люди живуть. Існуючи в парадигмі своїх поглядів та переконань, сформованих вихованням, освітою та життєвим досвідом, будучи приналежними до певної культурної, національної чи релігійної ідентичності, керуючись своїм внутрішнім переконанням, суб'єкти правозастосування можуть свідомо чи несвідомо допускати необ'єктивність (неупередженість) при застосуванні розсуду із-за їх світоглядної визначеності.

Попри постійні інновації права в догоду нинішнім глобалізаційним процесам (відкритість, доступність) [40] залишається в праві, зокрема процесуальному, елемент певної консервативності, навіть застарілості, що робить інститут процесуального правозастосування, як і на протязі всього його існування, непередбачуваним, а подекуди й свавільним [23]. Така непередбачуваність процесуального права культивується легітимною можливістю суб'єктами прийняття процесуальних рішень ухвалювати їх на основі свого внутрішнього переконання, тобто застосовувати розсуд (дискрецію) без чітких критерій такого застосування[1].

Процесуальні кодекси практично всіх сучасних держав передбачають право суб'єктів правозастосування вирішувати правові питання на основі внутрішнього переконання. Для прикладу в Кримінальному процесуальному кодексі України[1] (ст. 94) суд наділений повноваженнями оцінювати на основі свого внутрішнього переконання документи, речі, показання свідків тощо з точки зору їх допустимості, достовірності та достатності, надаючи їм статус доказів, після чого, на підставі тих же доказів ухвалювати кінцеве рішення на основі знову ж таки – свого внутрішнього переконання [39]. Звідси виходить, що суд ухвалює рішення лише за умови достатності доказів, тоді як останні вважаються достатніми, якщо вони дозволяють суду ухвалити те чи інше рішення в справі [15]. При цьому суд сам уповноважений кваліфікувати докази як достатні чи недостатні на власний розсуд (за відсутністю чітко визначених критеріальних вимірів такої оцінки) [18].

В силу вимог згадуваної ст. 94 Кримінального процесуального кодексу України, слідчі (дізнавачі, детективи) та прокурори теж уповноважені оцінювати докази та приймати процесуальні рішення на основі їх внутрішнього переконання[1]. Відтак, запропонована наразі форма визначення умов достатності доказів припускає практично необмежений діапазон суб'єктивної свободи при прийнятті процесуальних рішень й забезпечується це шляхом використання суб'єктами правозастосування свого внутрішнього переконання при ухваленні таких рішень [39]. Оскільки суть дискреційних повноважень зводиться до неможливості права охопити всі можливі варіації посталих перед суб'єктом правозастосування питань, а суб'єкти правозастосування при ухваленні своїх рішень керується доказами, законом та внутрішнім переконанням, самостійно визначаючи достатність таких доказів і застосовують внутрішнє переконання здебільшого тоді, коли закон не здатен в повній мірі регулювати виниклу ситуацію, виходить – будь-яке рішення фактично ухвалюється на основі лишень внутрішнього переконання суб'єкта правозастосування. Звідси виникає питання, що ж є основою такого внутрішнього переконання.

Внутрішнє переконання, як результат оцінки доказів і стану упевненості в правильності своїх

[1] Criminal Procedure Code of Ukraine. (2012). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

висновків про належність, допустимість, достовірність і достатність доказів, а також у правильності висновку, зробленого на основі доказів, про наявність або відсутність певних фактичних обставин (ст. 246, 281 КПК України[1]), є зокрема й світогляд, який формується вихованням, освітою, життєвим досвідом, культурною ідентичністю, релігійною приналежністю й навіть політичними вподобаннями.

Досліджуючи питання світогляду, для розкриття цього поняття, було використано визначення з Великої української енциклопедії, як найбільш влучного до теми цього дослідження, згідно якого – це комплексна система поглядів і уявлень про світ, самоусвідомлення людиною свого місця, оточення і основних зав'язків у всесвіті, що відображається в оцінках, принципах, знаннях, поведінкових стереотипах тощо [22]. Втім єдиного визначення цьому поняттю не існує й різні джерела по-своєму його трактують.

Основу світогляду складають відповіді на загальні питання, котрі стосуються стосунків людини зі світом й у залежності від цих відповідей, людина здатна взаємодіяти з ним. Структурно світогляд поділяється на низку рівнів, систем і типів. Е. Дюркгайм [5], приміром, наголошував на масовому світогляді, а С. Погребняк [29] виділяє юридичний (правовий) світогляд, каркасом якого на думку вченого є «справедливість, рівність, свобода, добросовісність та інші принципи» [29].

Відтак, якщо суб'єкт правозастосування має дискреційні повноваження, це означає, що він має певну свободу вирішення питань, які не мають однозначних відповідей у законодавстві, однак жодних гарантій, що у таких випадках деструктивний світогляд не візьме верх над правосвідомістю не існує. Тому, важливою є здатність суб'єкта ухвалення процесуальних рішень розділяти свої особисті проблеми, настрої чи переконання від об'єктивного застосування закону та вирішення справ на підставі доказів та верховенства права.

Історії відомі безліч фактів, коли судді ухвалювали рішення на основі своїх внутрішніх переконань, що були надиктовані їхніми світоглядними орієнтирами. Найвідомішим з них є ухвалення суддями Верховного суду США в 1857 році рішення в справі «Dred Scott v. Sandford»[1], яким суд вирішив, що афроамериканці не є громадянами США й Конгрес не має права регулювати рабство на певних територіях. Згодом, це рішення було піддано критиці з боку громадянського суспільства й визнане The Oxford Companion to the Supreme Court of the United... (1992) найбільш незаконним в історії США. Цей випадок є прикладом того, як судді, ухвалюючи рішення на основі свого внутрішнього переконання можуть вийти за рамки Конституції лише тому, що вони іншої раси[2]. Деякі судді в Німеччині під час нацистського режиму, на думку Л. Трепака (2019) теж свідомо застосовували расистські та антисемітські закони, виносячи очевидно антилюдські та політизовані рішення. Нехтували верховенством права, на думку В. Гринюка [17], правами людини й судді радянської доби, відправляючи людей на каторгу чи страту, керуючись соціалістичною правосвідомістю.

Як свідчить статистика Європейського суду з прав людини (Violations by Article and by State, 2022), всупереч послідовній правовій позиції цього Суду про недопустимість надмірного утримання особи під вартою без судового рішення про її винуватість[4], лишень за 2022 рік Європейський суд з прав людини прийняв 141 рішення про порушення Україною права осіб на свободу та особисту недоторканість, Тобто суди, не дивлячись на це, продовжують і по цей день ухвалювати рішення, даючи згоду на утримання осіб під вартою без вироку суду про їх винуватість, що нерідко доходить й до п'яти та більше років (Council of Judges of Ukraine, 2023). Видається, що в наведених прикладах судді діяли не під приводом страху, бажання догодити владі чи внаслідок своєї некомпетентності. Такі рішення вочевидь ухвалювалися на основі внутрішнього переконання, скоріш за все, сформованого їхніми світоглядними установками.

[1] Joudgment of the US Supreme Court in the case No. 60 U.S. 393 "Dred Scott v. Sandford". (1856). Retrieved from https://supreme.justia.com/cases/federal/us/60/393/.

[2] Joudgment of the US Supreme Court in the case No. 576 U.S. 644 "Obergefell v. Hodges". (2015). Retrieved from https://supreme.justia.com/cases/federal/us/576/644/.

Тому, світогляд та внутрішнє переконання перебувають в постійному взаємозв'язку, оскільки світогляд представляє собою загальну систему уявлень, цінностей, переконань і поглядів людини на світ та її місце в ньому, в той час як внутрішнє переконання визначаються на основі світогляду, особистого досвіду, виховання, культурного середовища та інших факторів. Таким чином, оцінювати ситуацію та приймати об'єктивні рішення на основі конструктивного правового світогляду вкрай важливо, особливо якщо професійним обов'язком є забезпечувати дотримання прав і свобод людини. Але на ухвалення таких рішень в першу чергу має вплив світогляд звичайної людини (не обмеженої професійними обов'язками), як члена громади й учасника суспільних процесів.

У своїй книжці «Суддівський розсуд» колишній Голова Верховного суду Ізраїлю А. Барак [1] переконує, що хоч судді й повинні діяти об'єктивно при винесенні судових рішень, але змушені будувати свої рішення на особистому досвіді та світогляді. Суддя знає, що відбувається в його країні, знає проблеми цієї країни, читає її літературу, слухає пісні тощо. Все це засвоюється суддею і втілюється в суддівському розсуді. Всі ці фактори, вважає суддя, «певним чином впливають на враженість у суддівському розсуді …» [1]. Схожу думку висловив і Ю. Грошевой [12], зазначаючи, що професійна правосвідомість судді включає в себе як систему правових ідей, що виражають інтереси суспільства у сфері правосуддя, так і власну систему правових поглядів і переконань судді, як оцінку справедливості чи несправедливості правових норм, ефективності правового регулювання та відповідності правових норм характеру суспільних відносин, які вони регулюють.

О. Мінченко [27] теж стверджував, що від правового світогляду залежить, як людина розуміє й усвідомлює свою поведінку крізь призму своїх емоцій, почуттів, поглядів і переконань, виходячи зі своїх можливостей. Та поряд з цим важливим є не лише розуміння правового світогляду, але й робота з формування такої особистості і громадянина, для якого самовизначення відбувається через істинні правові цінності – справедливість, рівність, свобода, оцінки та готовність громадянина виявити активність у сфері пізнання, застосування і реалізації права. В той же час О. Кузнецов [24] з психологічної точки зору переконує, що формування світогляду починається ще з дитинства і пов'язане з процесом становлення свідомості, триває все життя людини, але основним періодом такого становлення є дитячий, особливо юнацький вік. Тому є очевидним, що світогляд людини є для неї певним орієнтиром у житті, який формується ще в дитинстві та юнацтві й крізь призму якого ця людина по-своєму живе, розуміє світ, відчуває справедливість, розуміє рівність та усвідомлює право, незалежно від того, яку посаду ця людина обіймає в зрілому віці.

З психологічної точки зору питання внутрішнього переконання розкривали також у своєму дослідженні І. Серкевич та Ю. Лісіціна [33] зробивши висновок, що внутрішнє переконання судді є суб'єктивно-об'єктивною категорією і, на думку науковців, суб'єктивний аспект є суто особистим результатом пізнавальної діяльності конкретної особи. У цьому процесі задіяні всі особистісні характеристики, які надають переконанню емоційного забарвлення, такі як дух людини, її інтереси та погляди, спосіб мислення, моральні ідеали, вольові якості, риси характеру та темперамент.

В контексті наукової дискусії щодо доцільності дискреційних повноважень як інструменту суб'єктів правозастосування, досліджуючи поняття допущення можливих судових помилок, Н. Савчин та В. Бобрик [32] вважали, що потрібно відокремлювати причини судової помилки від умов, які до такої помилки призвели. Оскільки правова причина – це те, що породжує правове явище, а умова – це обставина, яка стимулює її виникнення та існування, але сама не породжує її. На їхню думку, причинами судових помилок є неузгодженість та незрозумілість чинного законодавства, численні правові суперечності та прогалини, велике навантаження, недостатнє матеріально-технічне забезпечення судів, а також перешкоджання діяльності суддів з боку зацікавлених у вирішенні справ осіб.

Погоджуючись з авторами, що названі причини та умови можуть призвести до судової помилки, видається, що автори упустили, що од-

нією з таких причин може бути й практично необмежений діапазон суддівського розсуду, що виражається в ухваленні судового рішення на основі внутрішнього переконання судді, яке, як вже було зазначено вище, формується у тому числі й під впливом ціннісно-світоглядних переконань суб'єкта правозастосування. М. Харченко [19; 20] формуючи перелік проблем, які можуть мати місце в процесі реалізації розсуду судді, зазначаючи дію чи бездіяльність, неякісність закону тощо, теж не вбачав причиною такої помилки застосування розсуду на основі внутрішнього переконання суді, сформованого на основі його світогляду.

Більшість дослідників у своїх висновках про таку складову внутрішнього переконання, як світогляд, не вказували. Однак І. Тутулич [38] вважає, що правосвідомість є одним з основних критеріїв, що формує внутрішні переконання судді та впливає на прийняття правозастосовних рішень. Л. Мелех [25] зазначала, що внутрішнє переконання судді базується на його правосвідомості та світогляді, що становить сукупність правових принципів, ідей, теорій, доктрин і положень, заснованих на дослідженні закономірностей виникнення, становлення, функціонування і розвитку, які є результатом теоретичного і раціонального аналізу та відображення правової дійсності.

До подібної позиції й схиляється й Ю. Меліхова [26], яка вважає, що здатність системи правосуддя розвиватися в гуманістичному напрямку та орієнтуватися на більш прогресивні цінності, а тому внутрішні переконання судді змінюються і будуть змінюватися надалі. На думку авторки, – «внутрішнє переконання в умовах плюралізму ідеологій відбиває риси тих чи інших суспільних світоглядних позицій та рівень морального та професійного розвитку суддів [26]. Дослідниця прийшла до висновку, що внутрішнє переконання судді слід розглядати не як стан речей, а як якість його моральної та правової свідомості, яка визначає застосування певних ідеологічних, політичних та моральних принципів, ідеалів та настанов у його професійній діяльності. Суб'єктивність суддівського переконання проявляється в тому, що вона формується конкретним суддею, виходячи з його рівня моральної та професійної культури, втому числі свідомості та світогляду. Тому великий вплив на суддівське переконання (і не тільки на суддівське) має культура мислення, яка залежить від рівня його аналітико-синтетичних здібностей та високого рівня знань. На переконання вченої – зазначене «вказує на вагомість пізнавальних здібностей судді-людини, а не професіонала-юриста – природну людську логіку, здоровий глузд, тобто культуру мислення, яка спирається на життєвий досвід про навколишній світ..» [26]. Обравши більш вузький аспект впливу на внутрішні переконання суддів у вигляді культури мислення, дослідниця також показала, що світогляд як чинник високої культури мислення також має значний вплив на внутрішнє переконання судді.

У своїй дисертаційній роботі «Формування світогляду як запорука правового мислення суддів: теоретико-правове дослідження» С. Глубоченко [10] однією лише назвою своєї праці стверджує про значну роль світогляду в правозастосовній діяльності судді й доводить, що правове мислення суддів має розглядатися як продовження суддівського світогляду. Відтак, здобутими висновками вчений практично не залишає шансу піддавати сумніву факт впливу світогляду на внутрішнє переконання, оскільки, – якщо світогляд є запорукою мислення судді, то відповідно є запорукою і його внутрішнього переконання, так як мало хто наважиться заперечувати, що внутрішнє переконання є процесом мислення.

Окремо від згаданих авторів В. Гевко [8] переконує, що узагальнивши всі складові та фактори, які впливають на формування внутрішніх переконань суддів, можна з упевненістю стверджувати, що неможливо розробити правові запобіжники, які б повністю унеможливили вплив на суддів. Тож єдиною, на думку автора, надійною гарантією, яка не впливає на формування внутрішнього переконання судді, є його високі моральні якості. Тому дослідник робить висновок, що суддя може бути незалежними та неупередженими лише тоді, коли він володіє високими моральними якостями та беззаперечним авторитетом. Втім, на його побоювання – існуюча в нашій державі система

добору, призначення, оцінка та відповідальність суддів не дає підстав для таких очікувань. Зрештою науковець вважає, що удосконалення чинного законодавства та нормативно-правових актів, що регулюють систему добору кандидатів на посаду судді та дисциплінарну відповідальність суддів, є необхідним і закономірним для досягнення судової процедури відповідно до європейських стандартів. Однак, чинним законодавством ще не створено достатніх правових механізмів та умов для забезпечення усунення всіх можливих факторів, які негативно впливають на внутрішнє переконання судді. При тому автор вважає, що в цьому плані важливими є система відбору суддів, їхня дисциплінарна відповідальність тощо і, як один з найважливіших факторів, моральні якості судді. На думку дослідника, в чинних нормативно-правових актах цьому фактору приділяється недостатньо уваги. Тому, як на етапі добору кандидатів на посаду судді, так і в процесі здійснення ними правосуддя, законодавство повинно забезпечувати щоб суддями були особи з високими моральними якостями та значним рівнем суспільної довіри.

Важко не погодитися з таким твердженням дослідника. Попри те, що в зазначених вище поглядах науковця мова йде здебільшого про моральні якості, видається що це дослідження є релевантним нашому, адже ніхто не буде піддавати сумніву той факт, що моральні якості людини формуються одночасно або ж на основі її морально-ціннісних переконань та орієнтирів. Видається вкрай цінною пропозиція автора вирішувати виниклу в нашій державі ситуацію з низькою довірою до правоохоронних та судових органів шляхом удосконалення процедури добору кандидатів на посади з дискреційними повноваженнями, приділяючи більш детальної уваги моральним якостям кандидатів, і не лише суддів, але й інших суб'єктів прийняття процесуальних рішень.

Запропоновані В. Гевко [8] заходи щодо оцінки моральних якостей кандидатів на посади з дискреційним повноваженнями є вкрай необхідними, адже проаналізувавши нормативно-правове забезпечення розсуду (дискреції), то можна прийти до висновку, що практично в будь-якому випадку на основі свого внутрішнього переконання суб'єкти прийняття процесуальних рішень мають змогу ухвалити в одній і тій же справі декілька протилежних рішень на основі тих самих доказів. Є очевидним, що з таким процесуальним інструментарієм в деяких моментах суб'єкт прийняття процесуальних рішень буде схилятися до того варіанту (в рамках дискреційних можливостей), який найбільше імпонуватиме його моральним якостям та ціннісно-світоглядним орієнтирам.

Правозастосування, як явище соціальної дійсності, що базується на відповідних світоглядних засадах, за допомогою яких забезпечуються права і свободи людини, її честь і гідність, справедливість та рівність, передбачають зокрема повагу до законів, традицій, звичаїв, а також нетерпимість до будь-яких порушень законності та правопорядку. Однак, при деструктивному правовому світогляді суб'єкта правозастосування під загрозу існування можуть підпасти конституційні гарантії забезпечення прав і свобод людини, верховенства права тощо.

Зважаючи на те, що кожна окрема справа – це фактично доля конкретної людини, допускати можливість її вирішення на основі суб'єктивного рішення (не виключно, що помилкового, нехай і рідко), прийнятого на основі внутрішнього переконання суб'єкта правозастосування, всупереч наявним у справі доказам, сучасне право допускати не може. Інакше довіра до судової та правоохоронної системи залишиться на тому ж рівні, що й зараз. Тому завдання науковців не лишень встановити, усвідомити та дослідити цю проблему, але і знайти той інструмент, який зміг би унеможливити прояви впливу деструктивного світогляду на ухвалення негативних у розумінні захисту прав людини та верховенства права рішень. Видається, це можливо досягнути в спосіб детального вивчення світоглядно-ціннісних орієнтирів кандидатів при відборі їх на посади суддів чи інших суб'єктів прийняття процесуальних рішень, шляхом запровадження до процедури відбору на такі посади з дискреційними повноваженнями певних тестів чи завдань, які б дали змогу

ретельно оцінювати кандидатів на предмет їхніх світоглядно-ціннісних переконань та орієнтирів.

Висновки. Поняття світогляду та внутрішнього переконання суб'єктів прийняття процесуальних рішень в науковому доробку розкрито в достатній мірі, втім праць на тему впливу світогляду на внутрішнє переконання суб'єктів правозастосування, ні у вітчизняному науковому просторі, ні в зарубіжних авторів не встановлено, хоча побічно і ті й інші вказували на наявність такого впливу. Науковцями було в достатній мірі доведено вагоме значення світогляду для правозастосовної діяльності загалом і конкретного суб'єкта правозастосування зокрема, значення і роль внутрішнього переконання при ухваленні процесуальних рішень, і навіть взаємозв'язок світогляду з внутрішнім переконанням, тоді як досліджень на тему впливу першого на друге (у тому числі негативного) досі не проводилось. Не порушувалось до цього й питання спроби підвищення довіри суспільства до правоохоронних та судових органів в спосіб вивчення ціннісних переконань і світоглядних орієнтирів кандидатів на посади з дискреційними повноваженнями на етапі їх відбору.

Проведеним дослідженням серед іншого з'ясовано, що на противагу правовим інноваціям в догоду сучасним викликам залишається у праві, зокрема процесуальному, елемент практично необмеженого діапазону суб'єктивних можливостей, що виражається у здатності суб'єкта з дискреційними повноваженнями ухвалювати рішення на основі свого внутрішнього переконання, всупереч матеріалам справи (доказам) і закону. Оскільки будь-яке внутрішнє переконання в першу чергу ґрунтується на ціннісних установках та світоглядних орієнтирах людини, які формується протягом життя, а особливо в дитинстві та юнацькому віці, незалежно від посади, яку вона обіймає, стикнувшись у своїй професійній діяльності з проблемою щодо якої у суб'єкта правозастосування вже сформований погляд, останній при ухваленні процесуального рішення може допустити необ'єктивність й ухвалити рішення всупереч фактичним обставинам справи та наявним у ній доказам.

Враховуючи, що перед науковцями та практиками гостро стоїть потреба у з'ясуванні причин низької довіри громадян до правоохоронних та судових органів і пошуку способів зміцнення цієї довіри, тема даного дослідження є актуальною й вимагає подальшого ґрунтовного дослідження та впровадження під час здійснення добору кандидатів на посади з дискреційними повноваженнями, ретельної оцінки щодо їх ціннісних переконань та світоглядних орієнтирів.

Література

1. Барак А. Суддівський розсуд. Київ : Центр учб. літ., 2022 р. 320 с.

2. Білостоцький О. Дискреційні повноваження судді: Проблеми теорії та практики. (Докторська дисертація, Одеський національний університет імені Мечникова, Одеса, 2023, Україна).

3. Чучман О. Розсуд слідчого суду щодо доказів, які перебувають під поточним судовим контролем. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* 2022. № 56. 98-101 с.

4. Дільна З. Психологія присяжного при ухваленні судового рішення. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія правова. 2018. № 3. 211-221 с.

5. Дюркгайм Е. Первісні форми релігійного життя: *Тотемна система в Австралії*. Київ: Юніверс. 2002. 423 с.

6. Дворкін Р. *Империя права*. Київ: Видавн. "КНТ". 2021. 554 с.

7. Фуллер Л. *Мораль права*. Київ: «Центр учбової літератури». 2021. 360 с.

8. Гевко В.В. Формування внутрішнього переконання судді на засадах незалежності та неупередженості. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Юридичні науки*. № 2(56). 2018. 24-32 с.

9. Gioane I.M. Світогляд як головний духовний визначальний фактор сучасного політичного вибору. *Gilea: Science News*. 2018. № 132. 187-190 с.

10. Глубоченко С.М. Формування світла як запорука праворозуміння суддів: Теоретико-правове дослідження. (Докторська дисертація, Національний університет «Одеська юридична академія», 2015, Одеса, Україна).

11. Гриндей Л.М. Формування світогляду як запорука правового мислення суддів. *Право і суспільство*. 2018. № 1, ч. 2. 9-15 с.

12. Грошевой Ю. Професійна правосвідомість судді та правоздатність рішень суду: кримінально-процесуальний аспект *Університетські наукові записки*. 2005. № 4 (16). 248-255 с.

13. Гринь А. Дискреційні повноваження органів виконавчої влади України та їх реалізація. (Докторська дисертація НАН України, 2019 р., Київ, Україна).

14. Губська О. Особливості реалізації дискреційних повноважень суб'єктами владних повноважень та обрання судами способу захисту під час здійснення адміністративного судочинства. *Виступ Національної школи суддів України*. 2020. № 4(33), 58-75 с.

15. Гвоздік О., Кощинець В. *Логіка доказування у юрисдикційному процесі: Навчальний посібник.* Київ: Національна академія прокуратури України. 2016. 140 с.

16. Хопта С.Ф. Внутрішнє переконання судді як основа прийняття судових рішень. *Альманах права*. Людиноцентризм у праві: теоретико-правові основи, 2017. № 8, 397-400 с.

17. Гринюк В. Суд радянської доби. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія *«Право»*. 2012. № 2(6). URL: http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12hvosrd.pdf.

18. Грищук О. Людська гідність у праві: філософські проблеми: монографія. Київ. Атіка. 2007. 432 с.

19. Харченко М.В. Розсуд судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві. (Докторська дисертація, Запорізький національний університет МОН України, 2023 р., Запоріжжя, Україна).

20. Харченко М.В. Проблеми реалізації суддівського розсуду під час розгляду справ в адміністративному судочинстві та шляхи їх вирішення. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2022. № 11. 849-856 с.

21. Харенко О. Адміністративний розсуд у діяльності суб'єктів управління. *вісник Київського університету права*. 2018. № 3. 119-124 с.

22. Король Д. Світогляд. *Велика українська енциклопедія.* URL: https://vue.gov.ua/Світогляд.

23. Костицький В. Обмеження влади та розширення дискреційних повноважень як дві тенденції у розвитку сучасної держави. *Науково-практична конференція* «Питання дискреційних повноважень у функціонуванні органів публічної влади». Інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Київ. 2021. С. 13. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/37529/1/20%20%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D1%8F%202021%20%D0%90%D0%A3%D0%9F.pdf.

24. Кузнецов О. Світогляд особистості як психологічна проблема. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*, 2019, № 1: 41-48 с. URL: https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2019-1-6.

25. Мелех Л.В. Оцінка доказів як завершальна стадія доказового процесу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка,* 2015. № 1(2). 132-142 с.

26. Меліхова Ю.А. Вплив культури мислення судді на якість його внутрішнього переконання. *Гілея: Науковий вісник*. 2018.№ 133. 146-148 с.

27. Мінченко О.В. Правовий світогляд як один із чинників побудови національної правової системи. Порівняльно-аналітичне правознавство – електронне наукове видання юридичного факультету Ужгородського національного університету. 2018. № 3. 38-41 с.

28. Онищук М. Проблемні питання судового контролю на розсуд предмета влади. *Слово Національної школи суддів України*. 2021. № 2. 35 с.

29. Погребняк С. Справедливість змісту нормативно-правових актів як умова їх правомірності / Погребняк С.П. // *Вісник Академії правових наук України.* 2005. № 2 (41). С. 41–59.

30. Рабінович П.; Бачинський Т. Правовий світогляд (соціально-природна інтерпретація). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 2: 5-17 с.

31. Рудюк В. Світоглядний рівень бачення трансформації судової влади в Україні. *Філософсько-методологічні проблеми права*. 2019. № 17(1). 112-116 с.

32. Савчин Н.М., Бобрик В.І.. Процесуально-правова природа судових помилок у цивільному судочинстві України. 2017. Чернівці.

33. Серкевич І.Р., Лісіціна Ю.О. Психологічні особливості внутрішнього переконання судді. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2022. № 11. 51-57 с.

34. Шаптала Н. Внутрішнє переконання в оцінці доказів у конституційному судочинстві. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 1. 22-28 с.

35. Щербанюк Д. Формування у судового експерта внутрішніх переговорів про ступінь реалізації права на експертну ініціативу. *Юридичні романи*. 2018. № 4. 295-300 с.

36. Шульгін С. Роль внутрішнього слідчого та прокурора під час оцінки доказів слідчих є сумнівною. *Підприємництво, держава і право*. 2019. № 9. 251-256 с.

37. Торбас О. Розсуд злочинця в кримінальному процесі України. Одеса: *Юридична література.* 2020.

38. Тутулич І.Ю. Внутрішнє переконання судді при оцінці доказів. 2019. URL: https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3372.

39. Ванджурак Р. Вплив давньогрецької філософії права на сучасну українську юриспруденцію: монографія. Київ. Вістка. 2023. 248 с.

40. Ванджурак Р. Ancient Origins of the Methodology of Modern Evidence Law. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2022. № 2 (27). С. 99–107.

41. Заяць О.С. Навмисний аналіз світлових знаків професійної адвокатури. *Науковий часопис НПУ імені Драгоманова*. 2021. № 35. 32-37 с.

42. Порушення за статтею та державою. Отримано з https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Stats_violation_2022_ENG.

References

1. Barak A. Judicial discretion. Kyiv: *Centre of educational literature*.

2. Bilostockiy O. *Discretionary powers of a judge: Problems of theory and practice.* (Doctoral thesis, Mechnikova Odessa National University, Odessa, Ukraine).

3. Chuchman O. Discretion of the investigative court for evidence under current judicial control. *Scientific Newsletter of the International Humanitarian University*, № 56. 98-101 s.

4. Dilna Z. Psychology of a juror when accepting a court decision. *Scientific Newsletter of the Lviv State University of Internal Affairs. Series legal, №* 3, 211-221 s.

5. Durkheim E. Primitive forms of religious life: The totemic system in australia. Kyiv: Univers.

6. Dworkin R. *The empire of law*. Kyiv: Publishing "KNT".

7. Fuller L. Morality is right. Kyiv: *Center for Educational Literature*.

8. Gevko V.V. Formation of the judge's internal conviction on the basis of independence and impartiality. *Scientific Works of the Interregional Academy of Personnel Management. Legal Sciences*, № 2(56), 24-32 s.

9. Gioane I.M. Worldview as the main spiritual determinant of the current political choice. *Gilea: Science News*, № 132, 187-190 s.

10. Glubochenko S.M. Formation of the light as a guarantee of the legal understanding of judges: Theoretical and legal research. (Doctoral thesis, National University "Odessa Law Academy", Odessa, Ukraine).

11. Grindey L.M. Formation of worldview as a guarantee of legal thinking of judges. *Law and Society*, № 1(2), 9-15 s.

12. Groshevoy Yu. Professional legal awareness of a judge and legal capacity of court decisions: Criminal-procedural aspect. *University Scientific Papers*, № 4(16), 248-255 s.

13. Gryn A. Discretionary powers of the executive authorities of Ukraine and their implementation. (Doctoral thesis, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine).

14. Gubska O. Peculiarities of implementation of discretionary powers by subjects powers and the choice by the courts of the method of protection during the exercise of administrative nistrative justice. *Speech of the National School of Judges of Ukraine*, № 4(33), 58-75 s.

15. Gvozdik O.I., & Koshchynets V.V. Logic of proof in the jurisdictional process: Study guide. Kyiv: *National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine*.

16. Hopta S.F. Internal conviction of a judge as a basis for making judicial decisions. *Almanac of Law. People-Centeredness in Law: Theoretical and Legal Foundations*, № 8, 397-400 s.

17. Hryniuk V. Court of the Soviet era. *Journal of the National University "Ostroh Academy".* "Law" Series, № 2(6).

18. Hryshchuk O.V. Human dignity in law: Philosophical problems. Kyiv: Atika.

19. Kharchenko M.V. Discretion of a judge during the consideration of cases in administrative proceedings. (Doctoral dissertation, Zaporizhzhia National University Ministry of Education and Science of Ukraine, Ukraine).

20. Kharchenko M.V. Problems of exercising the judge's discretion during the consideration of cases in administrative proceedings and ways to solve them. *Legal scientific electronic journal*, № 11, 849-856 s.

21. Kharenko O. Administrative discretion in the activities of public entities administration. *Journal of the Kyiv University of Law*, № 3, 119-124 s.

22. Korol O.D. Worldview. Great Ukrainian Encyclopedia. Retrieved from https://vue.gov.ua/Svitoglyad.

23. Kostytskyy V. Limitation of power and expansion of discretionary powers as two trends in the development of the modern state. *In Issues of discretionary powers in the functioning of public authorities* (pp. 10-14). Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv.

24. Kuznetsov O. Worldview of personality as a psychological problem. Scientific Bulletin of Kherson State University. Series "*Psychological Sciences*", № 1, 41-48 c.

25. Melech L.V. Evaluation of evidence as the final stage of the evidence process. *Bulletin of the Luhansk State University of Internal Affairs Named After Didorenko E.O.*, № 1(2), 132-142 s.

26. Melikhova Yu.A. The influence of the judge's culture of thinking on the quality of his inner conviction. Gilea: *Scientific Bulletin*, № 133, 146-148 c.

27. Minchenko O.V. Legal worldview as one of the factors in the construction of the national legal system. Comparative and analytical law is an electronic scientific publication of the Faculty of Law of the Uzhhorod National University, № 3, 38-41.

28. Onishchuk M. Problematic issues of judicial control at the discretion of the subject of authority. *Word of the National School of Judges of Ukraine*, № 2, 35 s.

29. Pogrebnyak S. The fairness of the content of normative legal acts as a condition for their legality. *Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, № 2(41), 41-59 c.

30. Rabinovich P., & Bachinsky T. Legal light (socio-natural interpretation). *Newsletter of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, № 2. 5-17 c.

31. Rudyuk V. Worldview level of the vision of the transformation of the judiciary in Ukraine. *Philosophical and Methodological Problems of Law*, № 17(1), 112-116 s.

32. Savchyn N.M. & Bobryk V.I. Procedural-legal nature of judicial errors in civil justice of Ukraine. Chernivtsi: City.

33. Serkevych I.R. & Lisitsina Yu.O. Psychological features of the internal conviction of a judge. *Bulletin of the Lviv University of Trade and Economics. Legal sciences*, № 11, 51-57 s.

34. Shaptala N. The internal conviction in the evaluating evidence in the constitutional judicial process. *Scientific Newsletter of the National Academy of Internal Affairs*, № 1, 22-28 s.

35. Shcherbanyuk D. Formation into a ship expert of internal negotiations about the extent of implementation of the right to expert initiative. *Legal Novels*, № 4, 295-300 s.

36. Shulgin S. The role of the internal investigator and prosecutor during their assessment of evidence from criminal investigators is questionable. *Entrepreneurship, Government and Law*, № 9, 251-256 s.

37. Torbas O. Discretion in the criminal in the criminal procedure of Ukraine. Odessa: *Juridical literature.*

38. Tutulych I.Yu. Internal conviction of the judge when evaluating the evidence. Retrieved from https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3372.

39. Vandzhurak R. The influence of ancient Greek philosophy of law on modern Ukrainian jurisprudence. Kyiv: Vistka.

40. Vandzhurak R. Traditions and innovations in Ukrainian jurisprudence: Ancient Greek roots. *Social and Legal Studios*, № 5(4), 9-17 s.

41. Zayats O.S. Intentional analysis of luminous signs of professional advocacy. *Scientific Journal of the Drahomanov National Pedagogical University*, № 35, 32-37 s.

42. Violations by Article and by State. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Stats_violation_2022_ENG.

Roman Vandzhurak

CORRELATION OF OUTLOOK AND INTERNAL BELIEFS OF LAW ENFORCEMENT SUBJECTS IN THE CONTEST OF THE IMPLEMENTATION OF THEIR DISCRETIONARY AUTHORITIES

National Aviation University
Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03058, Kyiv, Ukraine
E-mail: promarv@ukr.net

Purpose: *the purpose of this study is to consider the definition of the concept and nature of the formation of the worldview and inner conviction of law enforcement subjects when they make procedural decisions and to investigate the coverage in the scientific literature of certain aspects of the influence of the worldview on the inner conviction in general and in the context of possible negative consequences in particular.* ***Research methods:*** *the author used the methods of analysis, synthesis and generalization, with the help of which the bibliography of the issue was worked out, and the methods of deductive-logical analysis and inductive generalization and analogy were used to substantiate the results and formulate the conclusions of the conducted research.* ***Results:*** *the conducted research established that, in contrast to innovations in accordance with modern legal realities, an element of an almost unlimited range of subjective possibilities remains in law, in particular procedural law, which is expressed in the ability of a subject with discretionary powers to make decisions based on internal conviction, influence which, not least, has his worldview.* ***Discussion:*** *considering the distrust of society in the legalized right of the subjects of making procedural decisions to make them on the basis of their inner conviction, research on the subject of establishing and researching the factors that form such a conviction is very relevant. Separately, the concepts of worldview and inner conviction are sufficiently disclosed in the scientific work, but no works on the topic of their relationship, and even more so the influence of the former on the latter, either by foreign authors or by Ukrainian researchers, were found. Along with this, on the basis of the literature analyzed by the author, it was found that any inner conviction is primarily based on a person's value and outlook orientations, which are formed during his life, and especially in childhood and adolescence. Therefore, faced in his professional activity with a problem regarding which the subject of law enforcement has already formed a certain view, the latter, when making a procedural decision, may, contrary to the actual circumstances of the case and the evidence available in it, take a different position, which in turn will have negative consequences for the rule of law and will thereby worsen citizens' trust in law enforcement and judicial bodies. The practical significance of this study is that the obtained results can form the basis of changes in the current legislation regarding the evaluation of candidates for positions with discretionary powers, paying more careful attention to their value beliefs and worldview orientations.*

Key words: *subjects of law enforcement; discretion; discretionary powers; philosophy of law.*

Стаття надійшла до редакції 21.05.2024

DOI: 10.18372/2307-9061.71.18789
УДК 342.7 (341.1)(045)

Р. А. Калюжний,
доктор юридичних наук, професор
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-4694-7764

В. Ю. Олещенко,
кандидат наук з державного управління
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-1490-8875

ПРАВОВА ПРИРОДА ГРОМАДЯНСЬКИХ ПРАВ ЯК ТЕОРЕТИЧНИЙ КОНЦЕПТ

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара, 1, 03058, Київ, Україна
E-mails: verona21.ua@gmail.com, rostyslav.kaliuzhnyi@npp.nau.edu.ua

Метою *статті є дослідження правової природи громадянських прав.* ***Методи дослідження****: застосовано загальнонаукові та спеціально-юридичні методи наукового пізнання, зокрема: системно-структурний метод, метод спостереження, метод узагальнення, методи аналізу та синтезу.* ***Результати*** *авторами зроблено висновок, що громадянські права мають досить складну правову природу, щоб надати їм єдину загальну характеристику. Проте, за результатами дослідження, можна визначити наступні особливості: 1. Громадянські права є правами, що забезпечують невтручання з боку держави, але, водночас, без держави, яка визначає правовий статус особи, ці права неможливо реалізувати. 2. В залежності від прав, які реалізує особа, вона може перебувати у різних статусах - негативний (або вільний), активний, позитивний статус особи. 3. Громадянські права мають декларативний характер. Не важливо, чи використовує людина їх, чи утримується від їх використання, вони завжди мають бути під охороною держави.* ***Обговорення****: визначено, що складна правова природа громадянських прав створює обмежені можливості щодо їх тлумачення та класифікації і подальшого захисту. Також, встановлено, що громадянські права – це права з довготривалою та складною історією їх становлення, що має бути враховане у сучасних законодавчих змінах. Складна правова природа громадянських прав спричиняє відсутність єдиного загально визначеного термінологічного тлумачення громадянських прав, а також їх класифікації. У свою чергу, це має негативний вплив на можливість захисту цих прав, а також проведення моніторингових досліджень вимірювання рівня забезпечення та кількості порушень. Необхідним є проведення подальших досліджень у зазначеному напрямі.*

Ключові слова: *громадянські права; правова природа; покоління прав людини; права першого покоління; правовий статус особи.*

Постановка проблеми та її актуальність. Відповідно до Щорічної доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році, найбільша кількість звернень стосувалася питань порушення громадянських прав (54,7% від загальної кількості звернень). У порівняння, найбільш критичні, на нашу думку, такі права як соціальні права (13,8%), права дитини (4,2%), особисті права (4,7%), на диво, отримали найменшу кількість звернень [11]. Якщо переводити ці відсотки у цифри, то за даними доповіді, загальна кількість звернень становила 40 733 звернень. Отже, кількість звернень щодо порушених громадянських прав становить 22 281 звернень. І це тільки ті офіційні дані, що має держава. Проте, як відомо, активність нашого суспільства щодо

залучення держави до вирішення суспільних, правових, громадянських проблем є досить низькою. Цікавим є те, що дані показники не зросли чи зменшилися у зв'язку із повномасштабним вторгненням росії в Україну. За даними Щорічної доповіді Омбудсмана України, у 2021 році кількість звернень щодо порушення громадянських прав становило 38 082 – 57% від загальної кількості заявників. Такий відсоток зберігається з 2018 року [12]. Отже, це приводить до висновку про те, що стан дотримання та забезпечення громадянських прав є внутрішньою справою держави і такі показники кількості їх порушень є відображенням прогалин державної політики у цьому напрямі. Зовнішні виклики лише підкреслюють або посилюють проблему забезпечення громадянських прав.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. На доктринальному рівні окремі аспекти правової природи та їх сутнісного змісту громадянських прав досліджували такі науковці: М.І. Козюбра, О.І. Зозуля, Ю.Л. Юринець, Ю.М. Тодика, М.М. Антонович, В.В. Кравченко, В.В. Копєйчиков, П.М. Рабінович, А.М. Колодій, А.Ю. Олійник, О.Р. Дашковська, Т.О. Софіюк, Т.О. Матвєєва, H.L. Mencken, K. Vasak та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно із зазначеною вище Щорічною доповіддю Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році, кількість звернень про порушення громадянських прав становить 54,7% - 19 916 звернень. Аналізуючи зазначену доповідь, нами встановлено, що основною тематикою звернень у сфері громадянських прав є питання: права військовиків – 10243 звернень, інформаційні права – 4987 звернень, процесуальні права та права в місцях несвободи – 3446 звернень, право на громадянство – 639 звернень, свобода пересування – 298 звернень, права людини на ТОТ України – 205 звернень, захист громадян за кордоном – 92 звернень, свобода застосування мови – 6 звернень. Також, на офіційному сайті Уповноваженого ВРУ з прав людини у розділі напрямів діяльності «громадянські та політичні права» виділено лише три напрями: право на інформацію, право на судовий захист, право на звернення громадян. Це не є вичерпний перелік прав, що складає групу громадянських прав. Тому, вже на етапі аналізу джерел дослідження виникає колізія. Постає питання які саме права віднесено до громадянських.

Згідно з традиційною класифікацією поколінь прав людини, яка була запропонована К. Васаком, громадянські права становлять перше покоління прав людини. Дана класифікація є не лише відображенням історичного часового розвитку юридичної думки та процесів (якщо ми розуміємо призначення нормотворчості як реакцію на суспільні та політичні виклики), як поширено на сьогодні, вважає більшість юристів. Первинно, у концепцію поколінь прав К. Васаком вкладалась лібертарна концепція прав людини, що відображає ідеологію Французької буржуазної революції - першої революції, яка поклала початок демократичних та політичних змін, проголошуючи ідеї свободи, рівності та братерства [13]. Тому, кожне покоління прав має свою специфічну правову природу і саме цей чинник, не часовий, має вкладатися у подальші пропозиції або продовження пропонованих класифікацій прав людини.

До першого покоління прав людини (громадянські та політичні права) були віднесені: право на життя, свободу й безпеку, совісті та релігії, рівність перед законом; право на гласний розгляд справи незалежним і неупередженим судом, вільний вибір місця проживання і пересування, право на притулок від переслідування, свобода думки та висловлень, мирних зборів, неприпустимість катування та інших жорстоких форм поводження, свобода від втручання в особисту кореспонденцію і таємність, право на участь в управлінні державними справами, право не бути позбавленим власності, право мати власність тощо [9]. Тобто, по суті, права, які відображають і закріплюють свободу та автономію особи від держави, суспільства та інших індивідів. Ми погоджуємося з думками науковців про те, що саме свобода людини та її вимір (визначення меж) є джерелом права і основною метою його існування. На думку О.Р. Дашковської: «свобода – це властивість, яка визначально і природно притаманна людям і виділяє їх зі світу інших живих істот, тому права людини не породжуються державою, а існують через взаємне визнання свободи та поваги членів суспільства один до одного. У цьому сенсі права людини є

природними, бо вони формуються незалежно від волі держави, значно раніше від їх офіційного закріплення в законі, є невідчужуваними, оскільки держава не може їх скасувати або обмежити» [2, с. 4]. Із цього твердження можна зробити наступні висновки про правову природу прав першого покоління, до яких відносяться саме громадянські права. По-перше, громадянські права є природніми правами. У теорії права, прийнято розуміти природні права, як такі, що надані людині від природи, а не «створені» державою чи законом, які є невід'ємними та невідчужуваними від особистості, незалежно від її приналежності до статі, раси, релігії, походження тощо. Водночас, можна стверджувати, що природне походження цих прав має також свою специфіку. Наприклад, право людини на життя, свободу, безпеку тощо виникає ще до моменту її народження. Юридична заборона штучного переривання вагітності, заборона рабства – є юридичними гарантіями для ще ненародженої дитини того, що ці права їй вже гарантуються та охороняються державою. Такі права мають безпосередній зв'язок з людською, біологічною природою людини. Натомість, такі права як право на участь в управлінні державними справами, право мати власність виникають у людини у зв'язку з її соціальним статусом (громадянин, апатрид, біпатрид). У даному випадку, для реалізації громадянських прав недостатнє просто життя людини та її народження. Реалізація цих громадянських прав обумовлює наявність певних юридичних фактів (досягнення відповідного віку, наявність громадянства або приналежність до громадянства іншої країни) та необхідності виконання, визначених державою, процедур, що мають юридичне значення.

У Преамбулі Міжнародного пакту про громадянські і політичні права зазначено, що громадянські права випливають з властивої людській особі гідності; визнання властивої всім членам людської сім'ї, та рівних і невід'ємних прав їх є основою свободи, справедливості і загального миру [5]. В юридичній енциклопедії громадянські права і свободи мають таке визначення - права і свободи, які визнають правовий статус громадянина з погляду можливостей його участі в усіх сферах життя держави і суспільства [1, с. 38]. З самого термінологічного визначення «громадянські права», можна стверджувати про коло прав, які виникають у людини відносно її соціального (правового) статусу громадянина. І хоч ми говоримо про те, що ці права мають природне походження, проте, для їх існування і визнання вони мають мати офіційний характер - юридичний, а не моральний чи звичаєвий. Це призводить до логічного висновку про те, що такі права потребують існування держави. Сучасною правовою доктриною сформовано думку про те, що держава не створює, а лише закріплює громадянські права людини, конкретизує та класифікує їх, визначаючи межі свободи (прав) індивіда відносно інших індивідів, визначає межі та характер втручання держави щодо гарантій та захисту таких прав. Ця ідея прослідковується у філософських працях Дж. Локка. «Держава - сукупність людей, які об'єдналися в єдине ціле під егідою встановлених ними ж законів і створили особливі органи для залагодження конфліктів та покарання порушників законів. Об'єднуючись у державу на основі суспільного договору, народ сам визначає обсяг прав, який їй делегується. Державі надається стільки політичної влади, скільки необхідно для забезпечення природних прав і політичних свобод громадян» [3]. Ця ідея постала обґрунтуванням «природного стану», за яким права і свободи людини існують до появи держави. Але держава – це саме та організація, яка може захистити ці права: «будь-який закон потребує гарантій. Закон природи, що пропонує мир і безпеку, перестає діяти, якщо його ніхто не охороняє й не карає порушників цього закону» [3].

Щодо особливої природи громадянських прав, по-друге, можна стверджувати, що вони мають свою специфіку у контексті участі держави для їх реалізації, гарантії та захисту. Із вищезазначеного, можна говорити про те, що громадянські права є негативними правами, тобто такими, які передбачають максимальне невтручання держави у їх реалізацію. Але, тут варто зазначити, що неможна лише обмежуватися виключно розумінням негативних прав. Г. Еллінек виділяє чотири статуси особи - status negativus sive status libertatis (негативний (або вільний) статус), status passivus (пасивний статус особи), status activus (активний статус особи), status positivus (позитивний статус особи) [10]. Статус negativus передбачає наявність в

особи негативних прав та обмеження держави та інших індивідів щодо втручання у сферу індивідуальної свободи та власного вибору, і розпорядження цією свободою. До таких прав відносять: право на життя, на свободу й особисту недоторканість, недоторканість приватного життя, в тому числі житла та кореспонденції, повагу до особистої гідності, честі й доброго імені, право мати майно у власності, право на свободу розпоряджатися власністю, а також свободу совісті та віросповідання, слова, друку, інформації, думки, переконань, зібрань і об'єднань, праці й іншої економічної діяльності тощо [2].

Такі громадянські права, як право на судовий та адміністративний захист, на противагу негативним правам, передбачають активні дії від держави та представників владних повноважень відносно реалізації цих прав, що обумовлює так званий позитивний статус (status positivus). Без активних дій держави або її представників неможливо реалізувати ці права.

Активний статус охоплює такі громадянські права, як: право обирати та бути обраним, право на участь у референдумі, право на доступ до державної служби, право на петиції. Тобто, такі права, які передбачають активну участь громадян, безпосередньо через реалізацію своїх прав, у формуванні державних органів, здійсненні державної влади, прийнятті рішень державного характеру, наділення публічно-владними повноваженнями, можливість впливу на владу та діяльність держави.

Тобто, по суті, громадянські права становлять складну групу свобод, прав та можливостей людини, які, за різними критеріями визначають різні вимоги як для людини, так і для держави у тому, щоб ці права набули юридичної сили. Вони є вираженням такої свободи людини, яка забезпечує незалежність особи від держави. Аналізуючи правову природу громадянських прав, вони є домаганням свободи (звідси декларативність характеру). Наприклад, права другого покоління, соціальні, економічні і культурні, є вираженням домагання благ. Тобто, коли особа є не лише носієм закріплених та недоторканих прав, а також «споживачем» державних послуг. Тому, у даному контексті, з одного боку, громадянські права виступають як закріплені та гарантовані права людини, а з іншого боку, вони виступають орієнтовним напрямом державної політики. Така складна правова природа громадянських прав обумовлює різні підходи держав щодо їх закріплення. Деякі держави закріплюють громадянські права не як суб'єктивні права особи з відповідною можливістю їх судового захисту, а як завдання органів державної влади. У деяких країнах громадянські права закріплюються як цілі державної політики. В Україні зовсім інший підхід. Конституція України закріплює громадянські права, як гарантії недоторканості та невідчужуваності особи. Закріплення цих прав виступає безпосередньо механізмом захисту цих прав і можливістю їх юридичного захисту.

Вторгнення росії на територію України у 2022 році та введення воєнного стану, внесло зміни у національне законодавство та у механізм реалізації та захисту громадянських прав. Статтею 3 Указу Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженого Законом України від 24.02.2022 р. № 2102-IX, визначено, що на період дії правового режиму воєнного стану можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України [8]. Проте, чи правомірні зазначені обмеження, навіть якщо вони закріплені в Основному законі, посилаючись на їх довготривалу, складну історію становлення та закріплення. Ф.Д. Рузвельт у своїй відомій промові «Про стан у державі» 1941 року визначив чотири засадничі свободи, як головні принципи демократії, що їх повинні мати люди в усьому світі. Це свобода слова (право людини та всього народу на вільний вияв власної думки), свобода совісті (неможлива в обставинах будь-якої окупації, передбачає також свободу віросповідання), свобода від страху (право вільно створювати такі політичні, громадські, культурні й економічні організації, які людина вважає найкращими для нації), свобода від злиднів (справедливий соціальний устрій для усієї спільноти) [14]. Дана ідеологія стала фундаментом до організації патріотичного руху в Україні після Другої світової війни - Організації Оборони Чотирьох Свобід України (ООЧСУ), створеною на конференції представників українсько-американських організацій у Нью-Йорку 27 жовтня 1946 року. Ме-

тою діяльності цієї організації була підтримка українських націоналістів проти тоталітаризму радянської влади. За підтримки ООЧСУ на території України було утворена Українська повстанська армія, спільною метою яких було здобуття свободи, свого управління, своєї вільної держави [6]. Ці події є свідченням довготривалої та тяжкої боротьби за громадянські права, які є символом демократичної та незалежної України. Тому обмеження громадянських прав у наших реаліях не можуть ґрунтуватися виключно на правовому режимі воєнного стану. Такі, хоч і законні, обмеження мають бути виправданими. Громадянські права – це символ демократії та перемоги над тоталітарією, це вираження основних принципів права (гуманізм, рівність тощо).

Висновки. У результаті проведеного дослідження можна зробити наступні висновки.

Громадянські права – це права, свободи та можливості людини, які згідно з її правовим статусом, визначені, закріплені та гарантовані державою, які є невідчужуваними та невід'ємними від людини, що визначають межі та заборони можливого втручання держави та суб'єктів владних повноважень в особисте життя людини та її можливості реалізації цих прав, а також права, які гарантують особі можливу участь у державно-управлінських процесах.

Громадянські права мають досить складну правову природу, щоб надати їм єдину загальну характеристику. Проте, за результатами дослідження, можна визначити наступні особливості: 1. Громадянські права є правами, що забезпечують невтручання з боку держави, але, водночас, без держави, яка визначає правовий статус особи, ці права неможливо реалізувати. 2. В залежності від прав, які реалізує особа, вона може перебувати у різних статусах - негативний (або вільний), активний, позитивний статус особи. 3. Громадянські права мають декларативний характер. Не важливо, чи використовує людина їх, чи утримується від їх використання, вони завжди мають бути під охороною держави.

Необхідно вважати, що нині в Україні набуває поширення теорії визнання людської гідності, яка є інтегративною властивістю природи людини та виступає як одна з конституційних джерел її основних прав. У зв'язку з цим у загальній теорії права сформовано антропологічну інтеграцію людської гідності, розкриття якої визначається як самостійність людини як унікальної родової біологічної істоти. Держава має визнавати людину найвищою соціальною цінністю, легалізувати, легітимізувати, охороняти, захищати її права і свободи, гарантувати їх реальне здійснення. Вона повинна створювати для неї всі необхідні умови для гідної праці, надавати соціальну допомогу тим, хто перебуває у складних життєвих обставинах.

Складна правова природа громадянських прав спричиняє відсутність єдиного загально визначеного термінологічного тлумачення громадянських прав, а також їх класифікації. У свою чергу, це має негативний вплив на можливість захисту цих прав, а також проведення моніторингових досліджень вимірювання рівня забезпечення та кількості порушень. Необхідним є проведення подальших досліджень у зазначеному напрямі.

Література

1. Велика українська енциклопедія. тематичний реєстр гасел з напряму «Юридичні науки». Укладачі: Бабка В.Л., Шумило М.М.; за ред. д.і.н., проф. Киридон А.М. – Київ: Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2017. – 152.

2. Дашковська О.Р. Покоління прав людини як соціальна форма опосередкування свободи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Сер.: Юриспруденція. Одеса, 2016 № 22. С. 4-7.

3. Джон Локк. Два трактати про правління / пер. з англ. Павло Содомора. Київ: Наш Формат, 2020. - 312 с.

4. Матвєєва Т.О. Французська буржуазна революція 1789-1794. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1 2017. С. 14-17. URL: http://lsej.org.ua/1_2017/4.pdf.

5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: документ ООН від 16.12.1966. Ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19.10.1973. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

6. Організація Оборони Чотирьох Свобід України. Підтримка з-за океану: стаття рубрики Розсекречена історія Служби зовнішньої розвідки України від 01.03.2023 р. URL: https://szru.gov.ua/history/stories/orhanizatsiya-

oborony-chotyrokh-svobid-ukrainy-pidtrymka-z-za-okeanu.

7. Офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (Омбудсман України). URL: https://ombudsman.gov.ua/uk/gromadyanski-ta-politichni-prava.

8. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р.

9. Софіюк Т.О. Прайвесі і концепція поколінь прав людини. *Часопис Київського університету права*. Київ, 2020/2. С. 255-258. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/384-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-740-1-10-20210206.pdf.

10. Чуб А.В. Класифікація суб'єктивних публічних прав приватної особи. *Юридичний Вісник*, 2020 № 4. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v4_2020/15.pdf.

11. Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році: доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. URL: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/%D0%A9%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C_%D0%A3%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%B7%D0%B0_2023_%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf.

12. Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2021 році: доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. URL: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/schoricha-dopovid-2021.pdf.

13. Vašák K. Human Rights: A Thirty-Year Struggle: the Sustained Efforts to give Force of law to the Universal Declaration of Human Rights. UNESCO Courier. 1977. Vol. 11. P. 29–32.

14. The speech given by Franklin Delano Roosevelt, President of the U.S.A. to the U.S.A. Congress. Given on 6 Jan. 1941. URL: https://en.wikisource.org/wiki/The_Four_Freedoms_speech.

References

1. Velyka ukrainska entsyklopediia. tematychnyi reiestr hasel z napriamu «Iurydychni nauky». Ukladachi: Babka V.L., Shumylo M.M.; za red. d.i.n., prof. Kyrydon A.M. – Kyiv: Derzhavna naukova ustanova «Entsyklopedychne vydavnytstvo», 2017. – 152 s.

2. Dashkovska O.R. Pokolinnia prav liudyny yak sotsialna forma oposeredkuvannia svobody. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Ser.: Yurysprudentsiia. Odesa, 2016 № 22. S. 4-7.

3. Dzhon Lokk. Dva traktaty pro pravlinnia / per. z anhl. Pavlo Sodomora. Kyiv: Nash Format, 2020. — 312 s.

4. Matvieieva T.O. Frantsuzska burzhuazna revoliutsiia 1789-1794. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 1/2017. S. 14-17. URL: http://lsej.org.ua/1_2017/4.pdf.

5. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava: dokument OON vid 16.12.1966. Ratyfikovanyi Ukazom Prezydii Verkhovnoi Rady Ukrainskoi RSR vid 19.10.1973. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

6. Orhanizatsiia Oborony Chotyrokh Svobid Ukrainy. Pidtrymka z-za okeanu: stattia rubryky Rozsekrechena istoriia Sluzhby zovnishnoi rozvidky Ukrainy vid 01.03.2023 r. URL: https://szru.gov.ua/history/stories/orhanizatsiya-oborony-chotyrokh-svobid-ukrainy-pidtrymka-z-za-okeanu.

7. Ofitsiinyi sait Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny (Ombudsman Ukrainy). URL: https://ombudsman.gov.ua/uk/gromadyanski-ta-politichni-prava.

8. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini: Ukaz Prezydenta Ukrainy № 64/2022 vid 24.02.2022 r.

9. Sofiiuk T.O. Praivesi i kontseptsiia pokolin prav liudyny. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. Kyiv. 2020/2. S. 255-258. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/384-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-740-1-10-20210206.pdf.

10. Chub A.V. Klasyfikatsiia subiektyvnykh publichnykh prav pryvatnoi osoby. *Yurydychnyi Visnyk*, 2020/4. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v4_2020/15.pdf.

11. Shchorichna dopovid pro stan doderzhannia ta zakhystu prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini u 2023 rotsi: dopovid Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny. URL: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/%D0%A9%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D0%B

E%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C_%D0%A3%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%B7%D0%B0_2023_%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf.

12. Shchorichna dopovid pro stan doderzhannia ta zakhystu prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini u 2021 rotsi: dopovid Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny. URL: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/schoricha-dopovid-2021.pdf.

13. Vašák K. Human Rights: A Thirty-Year Struggle: the Sustained Efforts to give Force of law to the Universal Declaration of Human Rights. UNESCO Courier. 1977. Vol. 11. R. 29–32.

14. The speech given by Franklin Delano Roosevelt, President of the U.S.A. to the U.S.A. Congress. Given on 6 Jan. 1941. URL: https://en.wikisource.org/wiki/The_Four_Freedoms_speech.

Rostyslav Kaliuzhnyi, Veronika Oleshchenko

THE LEGAL NATURE OF CIVIL RIGHTS AS A THEORETICAL CONCEPT

National Aviation University
Lubomyr Husar Avenue, 1, 03058, Kyiv, Ukraine
E-mails: verona21.ua@gmail.com, rostyslav.kaliuzhnyi@npp.nau.edu.ua

The purpose *is aimed at studying the legal nature of civil rights.* ***Research methods****: applied general scientific and special legal methods of scientific knowledge, in particular: system-structural method, observation method, generalization method, methods of analysis and synthesis.* ***Results:*** *civil rights have a rather complex legal nature to give them a single general characteristic. Nevertheless, according to the results of the study, the following features can be determined: 1. Civil rights are rights that ensure non-interference on the part of the state, but at the same time, without a state that determines the legal status of a person, these rights cannot be realized. 2. Depending on the rights that a person realizes, he may be in different statuses - negative (or free), active, positive status of a person. 3. Civil rights are declarative. It does not matter whether a person uses them or refrains from using them, they should always be under the protection of the state.* ***Discussion:*** *it is determined that the complex legal nature of civil rights creates limited opportunities for their interpretation and classification and further protection. It is also established that civil rights are rights with a long and complex history of their formation, which should be taken into account in modern legislative changes. The complex legal nature of civil rights causes the absence of a single generally defined terminological interpretation of civil rights, as well as their classification. In turn, this has a negative impact on the ability to protect these rights, as well as conducting monitoring studies to measure the level of security and the number of violations. It is necessary to conduct further research in this direction.*

Key words: *civil rights; legal nature; human rights generation; first generation rights; legal status of a person.*

Стаття надійшла до редакції 20.05.2024

DOI: 10.18372/2307-9061.71.18790
УДК 364.632:343.54-055.2(045)

K. B. Levchenko,
Doctor of Law, Professor, Government Commissioner for Gender Policy
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8334-7362,

M. I. Legenkyi,
Doctor of Law, Professor
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4179-1964

M. M. Legenka,
Doctor of Philosophy of Law, Vice-President of the NGO "La Strada-Ukraine"
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5413-2696

O. A. Dunebabina,
a student of higher education of the third (educational and scientific) level
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-3242-2377

SCIENTIFIC AND PRACTICAL PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF THE PROVISIONS OF THE COUNCIL OF EUROPE CONVENTION ON PREVENTING AND COMBATING VIOLENCE AGAINST WOMEN AND DOMESTIC VIOLENCE IN THE NATIONAL LEGISLATION OF UKRAINE

National Aviation University
Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03058, Kyiv, Ukraine
National Academy of the Security Service of Ukraine
Mykhaila Maksymovycha street,22, 03066 Kyiv, Ukraine
E-mails: levchenko@kmu.gov.ua, mykola.legenkyi@npp.nau.edu.ua

The purpose *of the article substantiates the socio-political significance of Ukraine's ratification of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence and the relevance of legal scientific developments to determine the best ways to implement the provisions of this regulatory document.* ***Research methods:*** *in accordance with the purpose of the study, during the work on the article, such general scientific methods as the hypothetical-deductive method, analysis and induction were used. In addition, special methods were also applied, first of all – theoretical and legal and specially-legal, which provided coverage of the situation regarding the ratification of this international legal document through a political and legal prism and with the use of legal terminology. The method of integrative cognition analyzed the dialectic of normative-legal and organizational support for combating violence against women and domestic violence in the works of foreign and Ukrainian scientists.* ***The results:*** *legal studies on the introduction of the convention in different European countries are summarized. It is pointed out the complications that have arisen and determined perspective methods that can be used in Ukraine.*

The studies of Ukrainian legal scholars on the relevance of the implementation of the convention norms in Ukraine, taking into account the existing peculiarities of social relations, are analyzed.

The historiographical aspects that preceded the implementation of the Convention in Ukraine are studied, the stages and main achievements of this work are investigated, changes in the legal field made to achieve this goal are determined.

Attention was drawn to the need to carry out scientific research on the extraterritoriality of the Convention and to resolve issues related to the expansion of Ukraine's jurisdictions to situations of violence against Ukrainian citizens abroad, which is especially important in the situation of forced migration of women and children from Ukraine.

The need to bring the national practice of combating all forms of violence in line with the standards of the Istanbul Convention on the Protection of Victims of Violence, Punishment of Offenders, Proper Prevention and Coordination, taking into account modern social challenges and the continuation of the Russian Federation's large-scale war against Ukraine, is substantiated.

The main ways of implementing the Convention are monitoring the current legislation and improving it in view of compliance with the standards of the Convention, expanding the practices of protecting victims and punishing offenders, increasing attention to preventing and combating violence against children, strengthening cooperation with countries where Ukrainian internally displaced persons are staying in order to combat violence, updating training programs for relevant specialists and deploying relevant information campaign.

Key words: *Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence; implementation; protection of victims of violence.*

Problem statement and its relevance. On 20 June 2022, the Verkhovna Rada of Ukraine ratified the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (hereinafter referred to as the Convention, the Istanbul Convention). The Convention is an important document in the field of human rights protection and gender equality, i.e. the values on which the European Union is based. Ratification of this document was one of the conditions for Ukraine to obtain the status of a candidate country for the EU and at the same time demonstrated that Ukraine shares European values and principles. The continuation of the Russian Federation's war against Ukraine, the large-scale armed invasion in February 2022 only actualized the need to ratify the Convention.

The ratification of the Council of Europe Convention marked both the completion of an important preparatory stage and the deployment of large-scale work on the implementation of European standards for preventing and combating violence against women and domestic violence, which should be based on a deep scientific understanding of this problem, which has long been the object of research in various fields of science.

Methodology. The study is based on the dialectical method, which implies the need for a systematic study of the socio-psychological, political and regulatory situation that has developed in Ukraine in connection with the ratification of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence and the need to further deploy measures to implement its provisions.

In accordance with the purpose of the study, during the work on the article, such general scientific methods as the hypothetical-deductive method, analysis and induction were used. The hypothetical-deductive method was used in connection with the forecasting of the effectiveness of measures for the implementation of the Istanbul Convention, analytical-synthetic and inductive methods helped to work out and summarize the ways and effectiveness of the implementation of the provisions of the Convention in European countries. In addition, special methods were also applied, first of all – theoretical and legal and specially-legal, which provided coverage of the situation regarding the ratification of this international legal document through a political and legal prism and with the use of legal terminology. The method of integrative cognition analyzed the dialectic of normative-legal and organizational support for combating violence against women and domestic violence in the works of foreign and Ukrainian scientists.

The study used other general scientific and unique legal methods, which contributed to increasing the complexity, consistency and completeness of the study. The article contains links to 21 sources.

Analysis of research and publications on the problem. Assessing the importance of the Istanbul Convention in terms of pan-European development, we fully agree with the scientific position of Rostyslav Onyshkevych, who, analyzing the problems of the practice of implementing the provisions of the Convention into national legislation, emphasizes the uniqueness of the experience of such implementation in each European country and calls for the analysis and generalization of such experience and its application in accordance with the characteristics of its region, people and gender situation. Also important is the researcher's statement about the creation by the Istanbul Convention of a dispositive variety of options that can be chosen by member-states in the practical implementation of their obligations [1].

It should be noted that given the already mentioned urgency of the issue, as well as the uniqueness and diversity of ways to implement the Convention, the geography of such research is quite wide and covers almost all European countries.

Katrin Lange, Sarah Molter and Marie Wittenius analyze ways to implement the Istanbul Convention in Denmark, Finland and Austria. The researchers emphasize that all three countries, fulfilling their obligations, choose a specialized and high-quality support system for women victims of various forms of violence, which is carried out by non-governmental organizations, funded and partially regulated by the state at the national, regional and even local levels. At the same time, a certain specificity is emphasized, which, in particular, is manifested in the organization of shelters for victims of domestic violence. In Finland, all shelters are coordinated, funded and controlled by the state, and in Denmark and Austria, civil society organizations take care of such shelters. All shelters in Finland and Austria are open around the clock and seven days a week, and in Denmark there are restrictions in this regard [2].

Calin Stanciu's research is devoted to the analysis of measures taken by Romania in the process of harmonization of national legislation with the Istanbul Convention. The author draws attention to the systematic nature of this work, as it is regulated by the relevant National Strategy, which provides for ensuring the implementation of primary legislation through the adoption of secondary and tertiary legislation, providing quality assistance to all victims, ensuring response measures against those who committed violence, developing cooperation between all actors who must respond to violence, including non-governmental organizations, achieving the goal of "zero tolerance" to domestic violence. Coordination of these measures is entrusted to the National Agency for Equality [3].

The analysis of the implementation of the requirements of the Convention in the practice of combating gender-based violence in the Scandinavian countries confirmed the constructivism and harmonization of Nordic countries' policies in this area, which are based on a single approach, which consists in zero tolerance for violence against women and domestic violence and the definition of freedom from violence as a necessary condition for an equality society. Despite some differences in the tools and measures that dominate different countries, their key focus area is prevention.

At the same time, Elisabeth Stubberud, Karin Hovde and Mari Helenedatter Aarbakke point to the existence of certain risks associated with coordination of efforts in an area where the problem actually extends to different sectors and different responsible parties. Thus, in some Scandinavian countries, the field of combating domestic violence is divided into at least three parts, with three different responsible authorities: sexual health is taken care of by the Ministry of Health, the Ministry of Justice is responsible for the violence committed, and prevention can largely be located in the Ministry of Education.

Overcoming this fragmentation is facilitated by the development and implementation of joint plans to combat violence against women and domestic violence and plans for the implementation of the Istanbul Convention, as practiced by most Scandinavian countries [4].

The study of measures related to the ratification and implementation of the Istanbul Convention in Switzerland makes it possible to assert a systematic approach deployed in this country. Even in preparation for the ratification of the Istanbul

Convention in 2011, Switzerland organized a discussion called the "pre-parliamentary consultation procedure", which "aims to allow cantons, political parties and interested groups to participate in the formation of opinions and decision-making process of the Confederation" [5].

The very same procedure for implementing the Convention in Switzerland was carried out taking into account the fact that the actions of the state related to the response to cases of domestic violence in this country are largely decentralized. In this regard, Switzerland used a two-tier network of civil servants to implement the Convention at both the federal and cantonal levels. Thus, according to the decision of the federal center, the implementation of the Convention at the cantonal level is carried out using a network of civil servants who act as government coordination centers for human rights (GHRFP) and are responsible for solving the problems of domestic violence.

Significant complications associated with the ratification of the Istanbul Convention arose in Bulgaria. Radosveta Vassileva emphasizes that the debate on this issue has taken on an epic scale and divided in half the specialists and civil society of this country. The sharpness of the controversy led to the withdrawal of the proposal in February 2018 by the Prime Minister of Bulgaria to submit a proposal to ratify this document from the Bulgarian Parliament. Moreover, 75 members of parliament have submitted a request to the Constitutional Court of Bulgaria to establish whether the Istanbul Convention complies with the Bulgarian Constitution, in particular Article 46, which defines marriage as a voluntary union between a man and a woman. As a result, the Constitutional Court ruled on the contradiction of the Convention to the Constitution of Bulgaria, which the author of the study defines as quite controversial. The arguments set out the position of judges on the wider scope of application of the Convention compared to its name, which could jeopardize the rule of law in Bulgaria and the already mentioned incompatibility of its individual provisions with the Constitution of the country. At the same time, criticizing this decision, the author referred to a separate opinion of some judges on the presence of non-legal factors of a political and socially conservative nature, which led to the publication of such a ruling, as a result of which Bulgarians are deprived of the protection they desperately need [6].

We immediately consider it appropriate to note that, in contrast to the analyzed, and, as established, rather controversial decision of the Constitutional Court of Bulgaria, the highest body of constitutional jurisdiction of Latvia recognized that the provisions of the Istanbul Convention correspond to the Constitution of Latvia. In particular, in the decision in case No. 2020-39-02 "On compliance with Article 3(c), Article 4(3), Article 12(1) of the Council of Europe Convention of 11 May 2011 on preventing and combating violence against women and domestic violence, it established that the scope of the Convention provides only for the elimination of violence against women and domestic violence, and does not impose the adoption or introduction of any specific form of marriage or family. Moreover, the court concluded that gender-based violence still takes place in Latvia and mostly concerns women, therefore, the implementation of special measures against women is necessary and aimed at achieving effective equality between men and women [7].

The urgency of the issue of ratification and implementation of the Istanbul Convention in Ukraine reasonably caused increased attention to this issue of researchers in the field of law. Consistently advocating the need for ratification of this international legal act by the Ukrainian Parliament, such scientists simultaneously consider ways of its further implementation and introduction into law enforcement activities.

Popov justifies the need to ratify the Convention with its relevance, focus on the protection of the rights, freedoms and duties of man and citizen, as well as the results of the study of public opinion on this matter. In addition, scientists have identified ways to introduce this document into law-making and law enforcement activities, namely, bringing procedural legislation in line with the provisions of the Convention and domestic realities, as well as deploying special training for judges, prosecutors, National Police personnel and lawyers on combating domestic violence and training specialists of the relevant specialization [8].

N. Romanyshyn emphasizes the need to ensure coordination and interaction between the ministries of social policy, justice, internal affairs, education and science, health care, other bodies and institutions entrusted with the functions of carrying out measures in the field of prevention and counteraction to domestic violence and gender-based violence and ensuring quick and unimpeded access to them for all those who need help and ensure the protection of the rights of victims, reducing the scale of this phenomenon in Ukraine as a whole [9].

L. Mazepa draws attention to the need to introduce a comprehensive approach to combating violence against women, which is the main task of the Istanbul Convention, monitoring and studying international practice, while focusing on the repressive nature of criminal justice and positioning the criminalization of acts as the last way of influence of the legislator [10].

V. Petrov draws attention to the requirements of the Convention in terms of preventing domestic violence against children, proposing, in particular, the development and implementation of appropriate large-scale preventive measures, the deployment of a system of professional training for specialists working with children in programs related to domestic violence, strengthening the protection and support of children who have witnessed or victims of violence, as well as a scientific study of the problems of domestic violence and justification adequate measures aimed at its prevention [11].

Investigating the problem of bringing the criminal legislation of Ukraine in line with the requirements of the Istanbul and Lanzarote Conventions (Council of Europe Convention on the Protection of Children from Sexual Exploitation and Sexual Abuse), I. Davydovych and K. Zadoia state significant inconsistencies of the provisions of Ukrainian criminal legislation with the requirements of these international documents and propose to make appropriate amendments to the provisions of Chapter IV of the Special Part of the Criminal Code Ukraine [12].

M. Kornienko and A. Berendeeva, stating the existence of a significant number of unregulated or insufficiently regulated in Ukrainian legislation issues on the protection of women from violence, emphasize that it is the ratification of the Istanbul Convention that will remove these issues and bring national legislation in line with international standards, which will confirm Ukraine's European integration movement and increase its international credibility [13].

The study of the issues of administrative and legal response to the commission of domestic violence by M. Legenka provided grounds for the researcher to fully justify the provision on the relevance and necessity of Ukraine's ratification of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. The content of this combat is based on the principles of international experience in preventing and combating violence against women and domestic violence and involves the deployment of a system for protecting women from all forms of violence, preventing their persecution, combating and eradicating domestic violence and violence against women, ensuring protection and assistance to all victims of such violence, facilitating, supporting and assisting all organizations and law enforcement agencies in their interaction and deployment of a comprehensive integrated approach to combating the eradication of this phenomenon, as well as promoting international cooperation in this area, which can be effectively used as a legal and strategic basis for the formation and development of relevant national legislation [14].

K. Levchenko persistently and consistently implements the development and formation of gender policy in Ukraine in general and the fight against domestic violence in particular. In addition to purely political and organizational measures, the scientist substantiates the relevance for Ukraine of ratification of the Convention, analyzes and proves the essence of the existing manipulations on this issue [15].

Summaryof the main research material. When preparing the ratification draft law by the Government of Ukraine, in order to counteract possible manipulations, an application to the ratification draft law was proposed, which was prepared taking into account the experience of Croatia and other Council of Europe countries that have already ratified the Convention.

"Ukraine recognizes that the purpose of the Convention is to protect women from all forms of violence, prevention, criminal prosecution and elimination of violence against women and domestic violence, which was also committed against men and children (boys and girls).

Ukraine does not consider any of the provisions of the Convention as obliging it to amend the Constitution of Ukraine and the Family Code, other laws of Ukraine on the institutions of marriage, marriage and adoption, as well as interfering with the right of parents to raise their children in accordance with their own beliefs.

Ukraine notes that according to the Constitution of Ukraine, no ideology is recognized by the state as mandatory and not subject to implementation.

Ukraine declares that it will apply the Convention in accordance with the values, principles and norms defined by the Constitution of Ukraine, in particular on the protection of human rights and fundamental freedoms, equality of rights and opportunities for women and men, gender identity, the formation of responsible motherhood and fatherhood, support for the family and the protection of childhood.

Ukraine declares that as a result of the large-scale armed aggression of the Russian Federation, Ukraine's fulfillment of its obligations under the Convention in the temporarily occupied territories, in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol is not guaranteed until the full restoration of Ukraine's constitutional order in these territories. Any bodies, their officials and officials in the temporarily occupied territories, in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol are illegitimate and their activities are illegal if these bodies are created or persons are elected or appointed in a manner not provided for by the Constitution and the laws of Ukraine, and any acts (decisions, documents) adopted by them are invalid and do not create any legal consequences." [16].

The path to ratification of the Convention began with its signing by Ukraine in November 2011 without any external pressure that became the consent to its ratification. Further, in accordance with the Constitution of Ukraine and the Law "On International Treaties", national legislation was brought into line with it, which should precede the ratification of the international treaty.

This stage of work is well known to practitioners, because it was open and inclusive, was in cooperation with the Government, MPs, international and public organizations. As a result, the Law "On Prevention and Counteraction to Domestic Violence" was adopted (to replace the Law "On Prevention of Domestic Violence", 2001), amendments were made to the Criminal and Criminal Procedure Codes, and the regulatory framework for their implementation was developed. It is also described in detail in the works of scientists in various fields of law, analyzed by independent experts. The teams of authors have prepared two scientific and practical comments – one to the Law "On Prevention and Counteraction to Domestic Violence" [17], the second one - to the Criminal and Criminal Procedure Legislation [18].

The practical implementation of the Convention took place through the implementation of the above-mentioned laws and the bylaws developed for their implementation. It included the criminalization of violence and ensuring the punishment of offenders, training specialists of all subjects of interaction in cases of domestic violence and gender-based violence, the development of services to assist victims, the creation of the Government hotline 1547 for the prevention of domestic violence and human trafficking, the opening of shelters, a subvention from the State Budget of Ukraine 2021 for the creation and development of assistance services for victims of violence, which was received by 124 communities, etc., conducting information campaigns and debunking myths around the Convention. Unfortunately, much of what has been done has been is now destroyed by Russian troops in Ukraine after Russia's large-scale invasion of Ukraine in 2022.

At the same time, understanding the importance of further implementation of the provisions of the Convention into legislation and practice will remain relevant. To ensure systematic work in this direction, the Government, together with partners from international and public organizations, has developed a Plan (roadmap) for the implementation of the provisions, standards and principles of the

Istanbul Convention into the legislation and practice of its application. At the same time, special attention was paid to activities aimed at combating various forms of violence against women, as the legislation on combating domestic violence is quite developed in Ukraine. We are talking about attention to the implementation of those provisions of the Convention that relate to the formation of states' obligations to respond to violence against women in particular (rape, forced marriage, forced abortion, forced sterilization, mutilation of female genital organs, crimes for the sake of so-called "honour", persecution, sexual harassment). Practical steps in the activities to improve the legislation were the following:

(1) Updating the conformity assessment of the national legislation of Ukraine with the provisions of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (the previous one was made in 2019 by the national expert L. Kozub). Moreover, such an updated assessment includes legislation adopted in 2017, which has been operating for almost 5 years and there is a need to determine which of the current norms are effective and which are not. For example, the idea of the Register of Victims of Domestic Violence and Gender-Based Violence, both in itself and in the form formed in the regulatory documents [19], contradicts the principles of the Istanbul Convention, in particular confidentiality, anonymity and ensuring the interests of victims, and which provides for the need to collect generalized information, not personal data of victims. "The main threat is that the Register contains information on the personal data of victims, witnesses, people who have informed about the crime, and a significant number of people have access to the Register – from officials of the rural, district, city, regional levels – to the minister. This creates a potential danger of disclosure of information about personal data, which may adversely affect the fate of people." [18].

The updated assessment was carried out at the request of the Government of Ukraine and with the support of UN-Women by scientists under the guidance of Doctor of Law, Professor S.S. Cherniavsky and an expert group under the coordination of M.M. Legen'ka.

(2) Development of proposals for specific steps to further improve the legislation. This work is coordinated by Deputy Prime Minister for European and Euro-Atlantic Integration O. Stefanishyna, who is the Chairman of the Commission for coordination of interaction between executive authorities to ensure equal rights and opportunities for women and men. In particular, proposals such as anticipating the possibility of applying restrictive measures to those who commit violence against women, and not just domestic violence, are currently being considered; criminalization of gender-based violence, stalking (harassment); changing the disposition of the article regarding genital surgery; improvement of Articles 152, 154 of the Criminal Code; elimination of legal conflicts between Articles 152 and 155, 156 of the Criminal Code; inclusion of representatives of the executive service (public and private executors), specialists of consular institutions of Ukraine abroad in the circle of subjects in the field of prevention and counteraction to domestic violence; amending the legislation on local self-government; improving the dispositions of existing articles based on the practice of their application; paying attention to the issues of combating sexual violence during armed conflicts, which is especially important in the context of crimes committed by the Russian military in Ukraine, etc.

Another important area of further work is the implementation of scientific research on the extraterritoriality of the Convention and the resolution of issues related to the expansion of Ukraine's jurisdictions to situations of violence against Ukrainian citizens abroad, which is especially important in the situation of forced migration from Ukraine of citizens, among whom the absolute majority are women and children.

Ensuring the implementation of comprehensive changes to the legislation is possible by creating a joint working group with the involvement of interested Central executive bodies, other state structures and local self-government bodies, people's deputies, scientific institutions and scientists, development partners, international and

public organizations under the coordination of the above-mentioned Commission on interaction of executive authorities to ensure equal rights and opportunities for women and men.

Further attention should be paid to bringing the national practice of combating all forms of violence in line with the standards of the Istanbul Convention. As the content of the Convention revolves around four main pillars: protection of victims of violence, punishment of offenders, proper warning and coordination, they need to be given new attention taking into account modern security threats and the continuation of the Russian Federation's large-scale war against Ukraine. Briefly outline them.

Providing social assistance to all victims of violence. Further development of the network of shelters. Monitoring and analysis of their work and compliance with the principles of the Istanbul Convention. Further development of the redirection system. Providing assistance to victims of the situation of open aggression of the Russian Federation against Ukraine. Increased attention to preventing and combating all types of violence against children. Continuation of the localization process of the Istanbul Convention. Work with communities.

Strengthening bilateral cooperation with countries where Ukrainian internally displaced persons are staying. Implementation of joint measures with countries that have ratified the Istanbul Convention. Regular exchange of experience on the best practice of implementing the provisions of the Istanbul Convention in relation to Ukrainian migrants.

Formation and introduction of a new paradigm of work with offenders, since the existing system of correctional work is not effective.

Work with the military, veterans and their families is actualized as in 2015-2016. Assistance to internally displaced persons.

Updating programs of specialists' training at all levels based on the inclusion of topics related to various aspects of the Istanbul Convention, and not just through training. Inclusion in the job descriptions of specialists of all subjects of interaction in accordance with the Law "On Prevention and Counteraction to Domestic Violence" of the requirements for knowledge and practical application of the provisions of the Convention and relevant national legislation.

Implementation of information campaigns aimed both at clarifying the provisions of the Istanbul Convention and countering manipulations around it. The latter direction of informing does not lose its relevance, as demonstrated by the speeches of some people's deputies during the discussion of the ratification of the Istanbul Convention, which showed that attempts to discredit it will continue [20]. According to O.A. Dunebabina, researcher of the issue of Russian manipulations around human rights and gender issues, "most of these manipulations are identical with the narratives of the Russian anti-gender and anti-democratic movement, which Russia distributed not only in Ukraine, but also in other European countries, in particular Bulgaria, Armenia, Lithuania, Latvia and Hungary, Georgia, Moldova" [21].

A year after the ratification of the Convention, the Council of Europe will begin monitoring the state of its implementation, which is carried out by the monitoring body of the GREVIO Convention – the Council of Europe Group of Experts on the Prevention of Violence against Women. Preparation for the first monitoring round includes training sessions for representatives of all responsible actors with the participation of GREVIO members and national and international experts.

Conclusions. Ukraine's ratification of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence has become an important step in ensuring the counteraction to domestic violence and gender-based violence and the inclusion of our society in European values and standards. The member states of the Convention have gained considerable experience in this direction, the analysis and application of which can increase the effectiveness of public policy in Ukraine. Numerous scientific researches of Ukrainian scientists devoted to substantiating the necessity and expediency of ratification of this document, as well as determining ways of its implementation in law-making and law enforcement practice contributed to both the

ratification itself and the definition of further steps in this direction.

This article is actually the first scientific attempt to summarize the scientific work of European and Ukrainian scientists after Ukraine's ratification of the Istanbul Convention, which was used to prepare for ratification and can be the basis for the implementation of further deployment of state-legal and socio-political measures for its implementation. Taking into account these theoretical provisions, specific ways of introducing the Convention have been proposed, namely, monitoring the already adopted legislation on combating domestic violence and improving it in view of compliance with the standards of the Convention, improving practices for protecting victims of violence and punishing offenders, increasing attention to preventing and combating all types of violence against children, strengthening bilateral cooperation with the countries in which they are located Ukrainian internally displaced persons in order to combat violence, update training programs for relevant specialists and launch an information campaign aimed at explaining the provisions of the Istanbul Convention and countering manipulation around it.

References

1. Onyshkevych Rostyslav. Issues in the Practice of Implementing the Istanbul Convention. *TEISINĖS MINTIES ŠVENTĖ* 2022. С. 81–95. URL: https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/18310/Teisines_minties_svente-82-96.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 03.11.2022).

2. Lange Katrin, Molter Sarah, Wittenius Marie (2020): Violence against Women. On the implementation of the Istanbul Convention in Denmark, Finland and Austria. *Working Paper* No. 21 of the Observatory for Sociopolitical Developments in Europe. URL: https://beobachtungsstelle-gesellschaftspolitik.de/f/7abbcd5163.pdf (дата звернення: 02.03.2024).

3. Stanciu Calin. Transposing the Istanbul Convention Preventions into Romanian Legislation. Good Practice Examples in the Implementation of Public Policies in the DV and EO Field. *The International Conference "The European Integration - Realities and Perspectives"* (Print), 2022. С. 458–462. URL: https://proceedings.univ-danubius.ro/index.php/eirp/article/viewFile/2054/2111 (дата звернення: 03.03.2024).

4. Stubberud Elisabeth, Hovde Karin and Helenedatter Aarbakke Mari. The Istanbul convention the nordic way. The Nordic Countries' Implementation of a selection of paragraphs in The Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. Forlaget Nora 2018. URL: https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/bitstream/handle/11250/2633543/stubberud_hovde_and_aarbakke_-the_istanbul_convention_the_nordic_way_2018.pdf?sequence=2 (дата звернення: 04.04.2024).

5. Niederhauser Matthieu. Governmental human rights focal points in federal contexts: The implementation of the Istanbul Convention in Switzerland as a case study. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 2021. URL: https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/09240519211016947 (дата звернення: 04.01.2024).

6. Vassileva Radosveta. Bulgaria's Constitutional Troubles with the Istanbul Convention. Verfassungsblog On matters constitutional, 2018. URL: https://verfassungsblog.de/bulgarias-constitutional-troubles-with-the-istanbul-convention/ (дата звернення: 09.01.2024).

7. Information regarding the judgment of the Constitutional Court of the Republic of Latvia in case no. 2020-39-02 on the compliance of the Istanbul Convention with the Constitution of Latvia. Constitutional Court of the Republic of Latvia. Official website, 04.06.2021. URL: https://www.satv.tiesa.gov.lv/en/press-release/information-regarding-the-judgment-of-the-constitutional-court-of-the-republic-of-latvia-in-case-no-2020-39-02-on-the-compliance-of-the-istanbul-convention-with-the-constitution-of-latvia/ (дата звернення: 16.01.2024).

8. Popov G.V. (2019). Osoblyvosti implementatsii polozhen Stambulskoi konventsii v zakonodavstvo Ukrainy Peculiarities of implementation of the Istanbul Convention provisions in the legislation of Ukraine. Proceedings from: *I Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia "Zakhyst prav liudyny: mizhnarodnyi ta vitchyznianyi dosvid" – the 1st International Scien-*

tific and Practical Conference "Protection of human rights: international and domestic experience". (pp. 501-504). Kyiv: National Academy of Public Prosecutions of Ukraine [in Ukrainian]. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/ bitstream/ lib/31306/1/zahust_prav_ludunu.pdf.

9. Romanyshyn N.Yu. (2019). Implementatsiia polozhen Stambulskoi konventsii v natsionalne zakonodavstvo Ukrainy Implementation of the Istanbul Convention provisions into the national legislation of Ukraine. URL: I Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia *"Zakhyst prav liudyny: mizhnarodnyi ta vitchyznianyi dosvid"* – the 1st International Scientific and Practical Conference *"Protection of human rights: international and domestic experience"*. (pp. 539-542). Kyiv: National Academy of Public Prosecutions of Ukraine [in Ukrainian]. URL: https://dspace.uzhnu. edu.ua/jspui/bitstream/ lib/31306/1/zahust_prav_ludunu.pdf.

10. Mazepa S. (2021). Do pytannia implementatsii polozhen Stambulskoi konventsii u kryminalne zakonodavstvo Ukrainy. On the issue of implementation of the provisions of the Istanbul Convention into the criminal legislation of Ukraine. Proceedings from: Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia "Derzhavna polityka shchodo protydii torhivli liudmy: Ukraina ta svit" – the International Scientific and Practical Conference "*State policy on combating human trafficking: Ukraine and the world"* (pp. 118-121). Lviv: Lviv State University of Internal Affairs [in Ukrainian]. URL: http://dspace.lvduvs. edu.ua/ bitstream/1234567890/4147/1/08_10_2021.pdf#page=118.

11. Petrov V.V (2021). Deiaki pytannia implementatsii polozhen Stambulskoi konventsii shchodo zakhystu prav ditei vid domashnoho nasylstva do natsionalnoho kryminalnoho zakonodavstva. Some issues of implementation of the provisions of the Istanbul Convention on the protection of children's rights from domestic violence to the national criminal legislation. Proceedings from: Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia "*Aktualni pytannia ta perspektyvy rozvytku kryminalnoho prava, kryminolohii ta sudochynstva, prysviachenoi 186-richnytsi z dnia narodzhennia profesora Chezare Lombrozo"* – the Ukrainian Scientific and Practical Conference *"Topical issues and prospects for the development of criminal law, criminology and judicial proceedings, dedicated to the 186th anniversary of the birth of Professor Cesare Lombroso"* (pp. 50-52). Kyiv: State University of Infrastructure and Technologies [in Ukrainian]. URL: https://files.duit.edu.ua/ uploads/%D0%A1%D0%B0%D0%B9%D1%82/3_%D0%9D%D0%90%D0%A3%D0%9A%D0%90/all-ukrainian-internet-conferences/all-ukrainian-conference-14-05-2021-new.pdf#page=50.

12. Davydovych I.I. & Zadoia K.P. (2019). Problemy pryvedennia kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy u vidpovidnist iz vymohamy Stambulskoi ta Lansarotskoi konventsii Problems of bringing the criminal legislation of Ukraine in line with the requirements of the Istanbul and Lanzarote Conventions. Pivdennoukrainskyi pravnychyi chasopys – *South Ukrainian Legal Journal*, 4, pp. 93-97. Odessa. [in Ukrainian]. URL: https://doi.org/10.32850/ sulj.2019.4.1.20. Retrieved from: http://www.sulj. oduvs.od.ua/archive/2019/4/part_1/4-1_2019.pdf#page=93.

13. Korniienko M.V. & Berendieieva A.I. (2021). Vazhlyvist ratyfikatsii stambulskoi konventsii dlia uspishnoi borotby z genderno zumovlenym ta domashnim nasylstvom v Ukraini. The importance of ratification of the Istanbul Convention for the successful fight against gender-based and domestic violence in Ukraine. Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. *Seriia: yurydychni nauky – Scientific notes of TNU named after V.I. Vernadsky. Series: Legal Sciences*, № 6. Vol. 32 (71), pp. 64-69. [in Ukrainian]. URL: https://doi.org/10.32838/ TNU-2707-0581/2021.6/10. Retrieved from: http://dspace. oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/2706/1/12.pdf.

14. Lehen'ka M. (2019). Sub'iekty administratyvno-pravovoho reahuvannia na vchynennia domashnoho nasylstva ta yikh povnovazhennia [Subjects of administrative and legal response to the commission of domestic violence and their powers]. Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo – *Entrepreneurship, Economy and Law*, 3. pp. 153-159. [in Ukrainian]. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream /handle/

123456789/8606/Subiekty%20administratyvno_Lehenka_2019.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

15. Azarova V., Levchenko K. & et al. (2021). Stratehichni komunikatsii v umovakh hibrydnoi viiny: pohliad vid volontera do naukovtsia [Strategic communications in a hybrid war: a view from a volunteer to a scientist]. Kompantseva L. (Ed.). 500 p. Kyiv: National Academy of Security Service of Ukraine.. URL: http://fes.kiev.ua/n/cms/fileadmin/upload2/Book_28-06-2022_web-3.pdfy.

16. Law of Ukraine "On Ratification of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence" No. 2319-IX. [in Ukrainian]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2319-20#Text.

17. Levchenko K.B., Pavlichenko K.V. & Chernei V.V. (Ed.). (2020). Naukovo-praktychnyi komentar Zakonu Ukrainy «Pro zapobihannia ta protydiiu domashnomu nasylstvu» [Scientific and practical commentary of the Law of Ukraine "On Prevention and Counteraction to Domestic Violence"]. Kyiv: Ministry of Internal Affairs of Ukraine, National Academy of Internal AffairsFx 396 p. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/10985/Kontrol%20u%20sferi%20zapobihannia_Nauk%20prakt%20komentar_Buhaichuk_Sviatokum_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

18. Dudorov O.O. & Havroniuk M.I. (2019). Vidpovidalnist za domashnie nasylstvo i nasylstvo za oznakoiu stati (naukovo-praktychnyi komentar novel Kryminalnoho kodeksu Ukrainy) [Responsibility for domestic violence and gender-based violence (*scientific and practical commentary on the novelties of the Criminal Code of Ukraine*)]. Havroniuk M.I. (Ed.). Kyiv: Vaite, 288 p. [in Ukrainian]. URL: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/FNOON_Kommentar_A5.pdf.

19. The procedure for the formation, maintenance and access to the Unified State Register of Cases of Domestic Violence and Gender-Based Violence: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 20.03.2019 No. 234 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show.

20. Transcript of the meeting of the Verkhovna Rada of Ukraine 20 June 2022. Discussion of the ratification of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence [in Ukrainian]. URL: https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/ show/8012.html.

21. Dunebabina O.A. (2022). Stambulska Konventsiia: manipuliatsii dovkola protsesu ratyfikatsii ta maibutnoi implementatsii [Istanbul Convention: manipulations around the ratification process and future implementation]. Proceedings from: Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia *"Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku systemy zapobihannia ta protydii domashnomu nasylstvu ta nasylstvu za oznakoiu stati v umovakh hlobalnykh vyklykiv sohodennia"* – the International Scientific and Practical Conference "The current state and prospects for the development of the system of prevention and counteraction to domestic violence and gender-based violence in the context of global challenges of today" (pp. 15-17). Odesa: Publishing House "Helvetika" [in Ukrainian]. URL: http://surl.li/dhfpf.

Катерина Левченко, Микола Легенький, Марина Легенька, Ольга Дунебабіна

НАУКОВІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ПОЛОЖЕНЬ КОНВЕНЦІЇ РАДИ ЄВРОПИ ІЗ ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬСТВУ СТОСОВНО ЖІНОК І ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ ТА БОРОТЬБУ ІЗ ЦИМИ ЯВИЩАМИ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Національний авіаційний університет
Проспект Любомира Гузара, 1, 03058, Київ, Україна
Національної академії Служби Безпеки України
вул. М. Максимовича, 22, 03066, Київ, Україна
E-mails: levchenko@kmu.gov.ua, mykola.legenkyi@npp.nau.edu.ua

***Мета** статті: у статті обґрунтовується суспільно-політичне значення ратифікації Україною Конвенції Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок і домашнім насильством та актуальність науково-правових розробок для визначення оптимальних шляхів реалізації положень цього нормативного документа. **Методи дослідження:** відповідно до мети дослідження під час роботи над статтею використовувалися такі загальнонаукові методи, як гіпотетико-дедуктивний, аналіз та індукція. Крім того, застосовувалися й спеціальні методи, насамперед – теоретико-правові та спеціально-правові, які передбачали висвітлення ситуації щодо ратифікації міжнародно-правового документа крізь політико-правову призму та з використанням юридичної термінології. Методом інтегративного пізнання проаналізовано діалектику нормативно-правового та організаційного забезпечення протидії насильству над жінками та домашньому насильству в працях зарубіжних та українських учених. **Результати:** узагальнено правові дослідження щодо запровадження конвенції в різних країнах Європи. Вказано на ускладнення, що виникли, та визначено перспективні методи, які можуть бути використані в Україні.*

Проаналізовано дослідження українських правознавців щодо актуальності імплементації конвенційних норм в Україні з урахуванням існуючих особливостей суспільних відносин. Досліджено історіографічні аспекти, що передували імплементації Конвенції в Україні, визначено етапи та основні досягнення цієї роботи, а також зміни у правовому полі, здійснені для досягнення цієї мети.

Звернуто увагу на необхідність проведення наукових досліджень щодо екстериторіальності Конвенції та вирішення питань, пов'язаних із розширенням юрисдикції України на ситуації насильства щодо громадян України за кордоном, що є особливо важливим у ситуації вимушеної міграції жінок та дітей з України.

Обґрунтовано необхідність приведення національної практики боротьби з усіма формами насильства у відповідність до стандартів Стамбульської конвенції про захист жертв насильства, покарання правопорушників, належну профілактику та координацію з урахуванням сучасних соціальних викликів та широкомасштабної війни російської федерації проти України.

Основними шляхами імплементації Конвенції визначено моніторинг чинного законодавства та його вдосконалення на відповідність стандартам Конвенції, розширення практик захисту жертв та покарання правопорушників, посилення уваги до запобігання та протидії насильству над дітьми, зміцнення співпраці з країнами. де перебувають українські внутрішньо переміщені особи з метою протидії насильству, оновлення програм підготовки відповідних спеціалістів та розгортання відповідної інформаційної кампанії.

***Ключові слова:** Конвенція Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок і домашнім насильство; виконання; захист жертв насильства.*

Стаття надійшла до редакції 29.05.2024

DOI: 10.18372/2307-9061.71.18791
УДК 343.195(045)

С. В. Паламарчук,
здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня
ORCID ID: https://orcid.org 0009-0008-0432-7699

РОЗВИТОК СУДОЧИНСТВА НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ В XX-XXI СТОЛІТТЯХ ТА ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТИЧНОЇ СИСТЕМИ, А ТАКОЖ СУДУ ПРИСЯЖНИХ

Навчально-науковий інститут права ім. Володимира Великого
Міжрегіональна академія управління персоналом
вул. Фрометівська, 2, 03039, Київ, Україна
E-mail: yurist_dop@ukr.net

Метою *пропонованого наукового дослідження є аналіз історичного розвитку судочинства і судоустрою в Україні, виникнення та розвиток суду присяжних та визначення сучасних проблем суду присяжних в Україні. Встановлено, що в процесі історичного розвитку системи суду присяжних в Україні відбувалися різноманітні зміни та визначення присяжних. Перш за все слід зазначити, що суд присяжних існував в Російській Імперії і незважаючи на недоліки у їх діяльності це розцінювалося дослідниками демократичним напрямом розвитку у системі судочинства. Після революції 1917 року в Радянському Союзі всі суди припинили свою діяльність. Натомість були створені нові суди, які включали до складу суддівських бригад народних засідателів. У процесі вдосконалення діяльності судів народні засідателі були зрівняні у правах з суддями, проте зазначене питання було досить умовним, адже рівень освіти народних засідателів був низьким, а юристів серед них практично не було.* ***Методи дослідження:*** *у роботі використані діалектичний метод пізнання, загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Зокрема, структурно-функціональний, дедуктивний методи та метод наукового прогнозування.* ***Результати:*** *у результаті Аналіз розвитку судочинства в Україні встановлено, що зімни, які відбувалися в процесі створення тієї чи іншої моделі судочинства певною мірою відрізнялися від процесів розвитку судочинства в демократичних державах. В Радянському Союзі була зроблена спроба створити певною мірою «народні суди» шляхом формування корпусу народних засідателів, які певною мірою відповідали моделі усіченого суду присяжних, але діяльність народних засідателів зводилася до затвердження рішень професійних суддів. Разом з тим утворення судів присяжних на відміну від судів народних засідателів в Україні відбувалося досить довгий період. Після розпаду Радянського Союзу в Україні ще законодавством були передбачені народні засідателі, які зберігалися до 2016 року, проте вони не відігравали ніякою ролі в судовому процесі. Лише після Революції Гідності та прийняття нового закону «Про судоустрій і статус суддів» народні засідателі були усунуті.* ***Обговорення:*** *проте проблема судочинства в Радянському Союзі на початку його існування не тільки стосувалася народних засідателів. Практично одразу після захоплення влади більшовики організовують революційні трибунали, які здійснюють позасудову діяльність, а їхні вироки в більшості випадків передбачали смертну кару. При цьому дії революційних трибуналів не мали ніяких ознак судочинства, Під час розгляду у процес не допускалися захисники, апеляція заборонялася а сам процес відбувався протягом декількох днів. Особливо питання знищення «класового ворога» розвинулося у період правління Сталіна.*

Народні засідателі перш за все не мали тих прав, які було передбачено в законодавстві того часу, і вони практично були статистами у судовому процесі. Така форма участі громадян в судовому процесі існувала аж до розпаду Радянського Союзу.

Після отримання незалежності у перших нормативних документах, які визначали структуру судів ще залишалися народні засідателі. При цьому їхня роль також була зведена до статистів. Пізніше у законодавстві України з'являється поняття присяжний, проте воно використовується поряд з поняттям народні засідателі.

І лише після Революції Гідності у новому Законі України зникає поняття народних засідателів а формується поняття присяжний. Проте до сьогодні в Україні не сформовано чіткого поняття присяжний, а особливо не визначено їхній статус та діяльності у судовому процесі.

Ключові слова: *судова система; судді; народні засідателі; присяжні; правовий статус народних засідателів; правовий статус присяжних; реформування судової системи; ефективність судів присяжних в Україні.*

Постановка проблеми та її актуальність. Подальша демократизація громадянського суспільства, зміни в судовій системі України та судочинстві свідчать, що Україна поступово усуває радянський лад та радянські правовідносини. Аналіз проведений у статті показує, що в Україні вже офіційно відсутні так звані «народні засідателі», які були створені ще після жовтневої революції 1917 року. Досвід їхньої діяльності, який висвітлено показує, що це було в більшості випадків непотрібне формування, яке не впливало на вирішення справ у судах. Після отримання незалежності ще певний період в Україні існувала система народних засідателів, проте у 2016 році вона була повністю ліквідована і на заміну були створені суди присяжних. Разом з тим за період з 2016 року практичне застосування судів присяжних ще не набуло відповідного ефекту. Існують різноманітні проблеми у сфері відбору присяжних, їхньої участі у судовому процесі, їхнього статусу та т. ін.

Тому у статті зроблено певною мірою порівняльний аналіз діяльності народних засідателів та судів присяжних і відповідно запропоновано окремі напрями стосовно подальшого розвитку судів присяжних в Україні.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Теоретичною основою даного дослідження є доволі великий спектр наукових і законодавчих джерел. Основними які використовувалися в статті є закони та інші нормативно-правові акти. Зазначеному питанню приділялася увага у публікаціях таких дослідників як: В. Тертишник, В. Канцір, Д Федоров, О. Логвиненко та ряду інших.

Питання історичного розвитку судочинства в Україні, під час перебування України у складі Радянського Союзу та висвітлення діяльності народних засідателів розглядалися у працях К. Кулинича, М. Дорошко, Т. Лисакової та ряду інших.

Перспективи розвитку суду присяжних та напрями вирішення існуючих проблем розглядалися у наукових дослідженнях С. Банаха, В. Темерецького, Р. Грицаєнка та ряду інших.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Російській Імперії до революції була вибудована досить чітка система судоустрою та судочинства Судова реформа 1864 року проголошувала такі принципи судоустрою та судової системи в Російській Імперії як: незалежність та незмінність суддів; незалежність суду від адміністрації; у судовому засіданні всі стани, тобто верстви суспільства визнавалися рівними; рівність всіх перед законом; гласність, усність та змагальність процесу;права обвинуваченого на захист та оцінку судом доказів з внутрішнього переконання; розгляд справ у судовому засіданні з присяжними засідателями; вводилася професійна адвокатура [1].

Зазначену систему не можна назвати ідеальною, але присутність такого елементу як присяжні засідателі певною мірою свідчила про окремі демократичні основи судоустрою.

Після жовтневої революції 1917 року вся система судів, яка існувала на території Російської Імперії в тому числі і в Україні була зруйнована. Проте як кожна держава Радянська держава не могла існувати без відповідного апарату примусу та покарання, адже злочини та злочинність продовжувала існування та навіть активно збільшувалась.

Тому в спочатку в окремих республіках а після 1922 року в Радянському Союзі формува-

лися судові органи, які проводили засідання і здійснювали судочинство.

Відмінною рисою від попередньої системи судочинства в перші року Радянської влади була політична та класова спрямованість суду.

З метою уніфікації радянського судового апарату Радою Народних Комісарів 6 грудня 1917 р. було видано Декрет про суд № 1 [11]. У зазначеному документі вказувалося, що для боротьби проти контрреволюційних сил з метою вжиття заходів захисту від них революції та її завоювань, а також для боротьби з мародерством і розкраданнями саботажем та іншими злочинами створюються революційні трибунали у складі одного голови, а також засідателів, які обираються губернськими чи міськими Радами робочих, солдатських та селянських депутатів.

Як зазначають окремі дослідники зазначений Декрет та наступні інструкції закріпили принципи та норми так званого революційного судочинства, якими стали: обирання суддів та членів слідчих комісій; гласність та публічність судочинства; рівноправність сторін у судовому процесі; допуск захисту на стадії попереднього слідства; колегіальність у вирішенні питань попереднього слідства та судового процесу.

Разом з тим слід зазначити що зазначені принципи відразу після їх проголошення почали порушуватися і в судовій системі Радянського Союзу, аж до його розвалу превалювали принципи підпорядкування суду органам влади та комуністичної партії.

Крім того норми, які були встановлені в Декреті № 1 певною мірою відрізнялися від норм судочинства у демократичних державах. Перш за все захисники допускалися тільки на стадії попереднього слідства, а в кримінальному процесі захисників не було. Це було спрямовано з метою прискорення судового слідства та більш швидкого вирішення справи.

Проте навіть зазначені норми в переважній більшості випадків не дотримувалися. Досить часто судові засідання проводилися таємно, щодо рівноправності сторін мова взагалі не йшла, а захист який мав здійснюватися тільки на попередній стадії судового процесу в більшості випадків не здійснювався, адже хто хотів захищати ворогів народу. Головною метою всього судочинства в Радянському Союзі аж до смерті Сталіна було знищення політичних ворогів.

Після створення системи революційних трибуналів була підготовлена інструкція щодо діяльності революційних трибуналів, де перераховувалися покарання, які вони могли застосовувати. До таких покарань відносилися: штраф; громадський осуд; позбавлення довіри; примусові роботи; позбавлення волі; виселення з окремих місцевостей чи вигнання з території Російської Республіки; оголошення ворогом народу; конфіскація майна винного. При цьому смертна кара спочатку не входила до покарань, які мали застосовуватися але з 13 червня 1918 р. було прийнято декрет щодо відновлення смертної кари. Проте в позасудовому порядку розстріл вже застосовувався з лютого 1918 р. [3].

Окремо слід зазначити, що були створені також Надзвичайні комісії, які взагалі не проводили ніякого судового процесу, при виявленні ворогів народу та так званих контрреволюційних елементів вони рішеннями керівників надзвичайних комісій визнавалися ворогами народу і в більшості випадків розстрілювалися [4].

Таким чином говорити про якісь демократичні засади судочинства у перші роки Радянської влади практично неможливо. Тим більше, що класик марксизму К. Маркс писав, що для успішного здійснення революції можна повісити своїх супротивників, але не можна здійснювати судовий процес та виносити вироки. Їх треба знищити як переможених ворогів, але не судити їх як злочинців [5].

Зазначену точку зору активно підтримував В. Ленін. Він закликав постійно збільшувати масштаби репресій проти ворогів радянської влади та розстрілювати їх на місці [6,7].

Слід зазначити, що спочатку вироки революційних трибуналів не підлягали оскарженню. Оскарження могло здійснюватися лише у разі порушення встановлених форм судочинства чи виявлення ознак явної несправедливості вироку.

Апеляції відмінялися, але касації дозволялися, проте вони практично не використовувалися.

Діяльність революційних трибуналів припинилася у зв’язку з набранням чинності у 1923 році Положення про Верховний суд Союзу

Радянських Соціалістичних Республік. У тому ж році почав свою діяльність Верховний суд УРСР [7].

Таким чином зазначений період можна назвати періодом певного реформування та спроби демократизації судової системи України. Була встановлена триступенева система судів в Україні: народний суд, окружний суд та Верховний суд.

Проте вже у 1930 році почали створюватися спеціальні позасудові органи так звані «трійки», які не були судовими органами. Вони брали до провадження будь-яку кримінальну справу, проводили самостійно розслідування, розглядали її в прискореному порядку. Участь захисника та його діяльність не дозволялася, вирок який виносили ці органи ніякому оскарженню не підлягав. Понад 80% всіх зазначених справ закінчувався розстрілом [9].

У 1931 році було прийнято нове Положення про судоустрій УРСР. А у 1932 році у зв'язку з відповідними рішеннями влади почалося створення обласних судів, тобто судова система стала поділятися на такі види судів: районний суд, обласний суд, Верховний Суд УРСР.

Якщо розглядати систему учасники народних засідателів в судовій системі СРСР, то початком їхньої діяльності дослідники вважають Декрет № 1 де було сформульовано положення про народних засідателів. Пізніше у всіх нормативних документах стосовно судоустрою та судочинства постійно згадується питання народних засідателів.

Положенням про народні суди кінця 1910-1920-х рр. інституционалізується нова модель судоустрою (народні суди), що функціонувала до кінця Радянського Союзу. За деякими рисами зазначена система народних засідателів певною мірою відповідала суду присяжних, проте народні засідателі повністю залежали від партійних органів та їх участь була чисто протокольною. За даними дослідників суди з участю народних засідателів виносили виправдовувальні вироки лише у 2 % справ, тоді як в Сполучених Штатах Америки такі вироки за участю присяжних виносили виправдовувальні вироки у близько 40% справ [14].

Сутність народної участі в правосудді виражалася у відправленні судових повноважень колегіальним складом, що включав професійного суддю і народних засідателів, які обиралися населенням за допомогою місцевих органів влади (губернськими виконавчими комітетами, обласними (крайовими) Радами, народних депутатів тощо). При цьому кількість народних засідателів спочатку залежала від складності справи.

У всіх інших кримінальних і цивільних справ народний суд діяв у складі постійного народного судді та двох чергових народних засідателів. Положення 1922 р. встановило одноманітність у діяльності народних судів міст і районів у одноосібному складі народного судді з безперечних проваджень і за участю двох народних засідателів під час розгляду всіх кримінальних та цивільних справ.

Радянські дослідники характеризуючи діяльність судів з участю народних засідателів, постійно акцентували увагу, що останні є повноправними суддями. Це підтверджується на їх думку, основними процесуальними законами СРСР, за якими під час виконання своїх обов'язків у суді народні засідателі користуються всіма правами судді. При цьому до кандидатів на роль засідателів не пред'являлося жодних кваліфікаційних вимог, у тому числі в частині освітнього цензу.

Говорячи про особливості радянського правосуддя за участю народних засідателів, не можна стверджувати про новизну такого підходу до судочинства, оскільки прообразом моделі змішаного суду традиційно вважають суди шеффенів, затверджені ще за часів Середньовіччя Карлом Великим у період 770—780 років. які отримали широке поширення в деяких німецьких державах або їх частинах (Баден, Бремен, Вюртемберг, Гамбург, Ганновер, Ольденбург, Пруссія, Саксонія та т. ін.) в середині XIX століття.

В кінці 50-х років минулого сторіччя стан народних засідателів в принципі не зазнав суттєвих змін. У судових засіданнях разом з професійним суддею обов'язково мали брати участь два народні засідателі.

Слід підкреслити, що незмінним залишилися і статус народних засідателів. Вони відповідно до законодавства були зрівняні в правах з професійними суддями Зазначене положення було закріплено у «Основах законодавства про судоустрій Союзу РСР, союзних та автономних республік», які було прийнято у 1958 році [13]. Було визначено, що народні засідателі під час виконання своїх обов'язків у суді користуються всіма правами судді.

В Конституції СРСР [14] та Конституція УРСР [15] також визначили, що «Народні засідателі при здійсненні правосуддя користуються всіма правами судді». У 1980 році зазначена правова норма була включена до Закону УРСР «Про судоустрій».

Після отримання незалежності перший Закон України «Про судоустрій України» визначав одночасно участь у судовому процесі як народних засідателів так і присяжних [16]. При цьому в Законі України не було зроблено диференціації між цими категоріями учасників судового процесу. З іншого боку вже не було норми про те, що присяжні є рівні з суддею, як це було у попередньому законодавстві. У 2010 році був прийнятий новий Закон України в якому були об'єднані два закони про судоустрій і статус суддів [17]. Зазначений закон також вже не визначав народних засідателів рівними суддям. Не було також сформульовано положення про присяжних. Вони ніби були народними засідателями але їх було більше. Разом з тим судді в переважній більшості не користувалися ні порадами народних засідателів ні присяжних.

Останній Закон України «Про судоустрій і статус суддів» який був прийнятий у 2016 році вже виключив поняття народних засідателів і чітко визначив, що у судовому процесі беруть участь присяжні. Разом з тим формулювання у законі про статус присяжного є дещо невизначена [18].

На сьогодні існує також ряд проблем стосовно формування корпусу присяжних. Законодавством передбачено, що списки присяжних формують місцеві органи влади, який затверджується також органами місцевої влади. Проте існують пропозиції щодо виборів присяжних громадянами, які проживають на певній території. Таким чином може бути підвищена відповідальність осіб, які обрані присяжними та відповідне ставлення до виконання своїх обов'язків в судах [19, 20].

Список присяжних створюється на термін до трьох років, але переглядається у зв'язку з необхідними замінами. Дослідники пропонують одразу призначати більшу кількість присяжних в разі необхідності швидкої заміни.

Найбільші нарікання дослідників викликає питання статусу та прав присяжних. Він має бути чітко визначений. В тому порядку, який він визначений в законодавстві присяжні в більшості випадків стають придатком для професійних суддів.

Висновки. 1 Аналіз розвитку судочинства в Україні показує, що зімни, які відбувалися в процесі створення тієї чи іншої моделі судочинства відбувався різними шляхами. В Радянському Союзі була зроблена спроба створити певною мірою «народні суди» шляхом формування корпусу народних засідателів, які певною мірою відповідали моделі усіченого суду присяжних, але діяльність народних засідателів зводилася до затвердження рішень професійних суддів.

2. Створення судів присяжних на відміну від судів народних засідателів в Україні відбувалося досить довгий період. Після розпаду Радянського Союзу в Україні ще законодавством були передбачені народні засідателі, які зберігалися до 2016 року, проте вони не відігравали ніякою ролі в судовому процесі. Лише після Революції Гідності та прийняття нового закону «Про судоустрій і статус суддів» народні засідателі були усунуті.

3. Сучасний стан діяльності судів присяжних в Україні має багато проблем. Законодавством передбачено формування списків присяжних органами місцевої влади, проте дослідники пропонують проводити вибори присяжних громадянами, що певною мірою підвищувало б відповідальність та більш зважений підхід присяжних до виконання своїх обов'язків.

4. Проблемним є також визначаються статусу присяжних, адже немає чіткого законодавчого визначення, чи присяжні самі вирішують справу і після визнання в кримінальному провадженні винною чи невинною суддя вже приймає

відповідне рішення стосовно покарання, або присяжні знову перетворюються у придаток діяльності професійних суддів.

Література

1. Кулинич К.С. Судова система Російської імперії напередодні реформи 1864 року *Науковий вісник УжНУ Серія: Право* Випуск 21 Частина II Том 3, 2013.

2. Баберовскі Й. Червоний терор. Історія сталінізму. Баберовскі Йорг; пер. з нім.: Маєвський О. - Київ: К.І.С., 2007. – 248 с.

3. Дорошко М.С. Органи ВУЧК–ГПУ–НКВД у здійсненні контролю над компартійно-державною номенклатурою УСРР у 1920–1930-ті роки. Дорошко М.С. З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. - № 1 (20). - Київ: Міжнародний Благодійний фонд, Видавництво «СФЕРА», 2003. - с. 50-59.

4. Маркс К., Енгельс Ф. Вибрані твори у 9 томах. Политвидав України – 524 с.

5. Аваков А. Ленін з нами - Харків: *Золоті сторінки,* 2008. 100 с.

6. Потильчак Б.О. Радянський суд і правосуддя другої половини 1930-х – середини 1940-х рр.: рецепція в сучасній російській історично-правовій науці *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2014 *Серія ПРАВО*. Випуск 28. Том 1.

7. Історія Верховного суду України URL: https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/DCEF80B885A1C8B8C225812F002DA85E.

8. Політичний терор і тероризм в Україні. XIX-XX ст.: Історичні нариси. Архієрейський Д.В., Бажан О.Г., Бикова Т.Б. та ін.; відп.ред.: Смолій В.А. / НАН України; Інститут історії України. - Київ: *Наукова думка*, 2002. – 950 с.

9. Кримінальний кодекс Української РСР. Науково-практичний коментар. Видавництво політичної літератури України Київ 1969 – 542 с.

10. Кульгавець Х.Ю. ***С***истема і функції радянських каральних органів РСФСР та УРСР у період їх формування. Південноукраїнський правничий часопис 2-2015.

11. Декрети про суд URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D0%BA%D1%80%D0%B5%D1%82%D0%B8_%D0%BF%D1%80%D0%BE_%D1%81%D1%83%D0%B4.

12. Суд присяжних vs народні засідателі URL: https://ccl.org.ua/news/sud-prysyazhnyh-vs-narodni-zasidateli/.

13. Про затвердження основ законодавства про судоустрій Союзу РСР, союзних і автономних республік. Закон СРСР від 28 груд. 1958 року URL: http://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data04/tex16075.htm.

14. Конституція (основний закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік від 07.10.77 http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001400-77#Text.

15. Конституція (Основний закон) України прийнята 20 квіт. 1978 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09#Text.

16. Про судоустрій України: Закон України від 7 лют. 2002 року № 3018-III *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2002, N 27-28, ст. 180.

17. Про судоустрій і статус суддів Закон України від 7 лип. 2010 року № 2453-VI *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2010, № 41-42, № 43, № 44-45, ст. 529.

18. Про судоустрій і статус суддів Закон України від 2 черв. 2016 року № 1402-VIII *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2016, № 31, ст. 545.

19. Логвиненко А.О. Суд присяжних в Україні: проблеми теорії та практики. *Юридичний вісник НАУ* № 1 (46), 2018 С. 177-180.

20. Тертишник В.М. Суд присяжних: суть ідеї та її мімікрія при формуванні кримінального судочинства України. Тертишник В.М., Солнишкіна Н.С. // *Право і суспільство*. - 2012. - № 3.-С. 221-224.

References

1. Kulynych K.S. The judicial system of the Russian Empire on the eve of the reform of 1864 *Scientific Bulletin of UzhNU Series: Law Issue* 21 Part II Volume 3 – 2013.

2. Baberovsky J. Red terror. History of Stalinism Baberovsky Jörg; trans. with him: Majevskyi O. - Kyiv: K.I.S., 2007. – 248 c.

3. Doroshko M.S. Bodies of the VUCHK–HPU–NKVD in the exercise of control over the

Communist Party-state nomenclature of the USSR in the 1920s–1930s. / Doroshko M.S. // From the archives of the VUCHK-GPU-NKVD-KGB. - № 1 (20). - Kyiv: International Charitable Fund Publishing House "SPHERA", 2003. - p. 50-59.

4. Marks K., Engels F. Selected works in 9 volumes. Politvydav of Ukraine – 524 p.

5. Avakov A. Lenin with us - Kharkiv: *Golden Pages*, 2008. 100 p.

6. Potylchak B.O. Soviet court and justice of the second half of the 1930s - mid-1940s: reception in modern Russian historical and legal science *Scientific Bulletin of the Uzhgorod National University*, 2014 *Law Series. Issue* 28. Volume 1.

7. History of the Supreme Court of Ukraine URL: https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/DCEF80B885A1C8B8C225812F002DA85E.

8. Political terror and terrorism in Ukraine. XIX-XX centuries: Historical Essays. Arkhiereyskyi D.V., Bazhan O.G., Bykova T.B., etc.; editor-in-chief: Smolii V.A. / NAS of Ukraine; Institute of History of Ukraine. - Kyiv: *Naukova dumka*, 2002. – 950 p.

9. Criminal Code of the Ukrainian SSR. Scientific and practical commentary. Publishing house of political literature of Ukraine Kyiv 1969 – 542 p.

10. Kulhavets X.Yu. The system and functions of the Soviet penal bodies of the RSFSR and Ukrainian SSR during their formation *South Ukrainian legal journal* 2-2015.

11. Decrees on court URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D0%BA%D1%80%D0%B5%D1%82%D0%B8_%D0%BF%D1%80%D0%BE_%D1%81%D1%83%D0%B4.

12. Jury court vs people's assessors URL: https://ccl.org.ua/news/sud-prysyazhnyh-vs-narodni-zasidateli/.

13. On the approval of the foundations of the legislation on the judicial system of the USSR, union and autonomous republics. Law of the USSR of Dec. 28, 1958. URL: http://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data04/tex16075.htm.

14. Constitution (fundamental law) of the Union of Soviet Socialist Republics dated 07.10.77. URL: http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001400-77#Text.

15. The Constitution (Fundamental Law) of Ukraine adopted on Apr. 20, 1978. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09#Text.

16. On the judicial system of Ukraine: Law of Ukraine dated Feb. 7, 2002 No. 3018-III *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine* (VVR), 2002, N 27-28, Article 180.

17. On the judiciary and the status of judges Law of Ukraine dated Jul. 7, 2010 No. 2453-VI *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR),* 2010, No. 41-42, No. 43, No. 44-45, Article 529

18. On the judiciary and the status of judges Law of Ukraine dated Jun. 2, 2016 No. 1402-VIII *Bulletin of the Verkhovna Rada (VVR),* 2016, No. 31, Article 545

19. Logvinenko A.O. Jury trial in Ukraine: problems of theory and practice. *Legal Bulletin of NAU* № 1 (46), 2018 P. 177-180

20. Tertyshnyk V.M. Jury court: the essence of the idea and its mimicry in the formation of the criminal justice system of Ukraine Tertyshnik V.M., Solnyshkina N.S. *Law and society*. - 2012. - No. 3.-S. 221-224.

Serhii Palamarchuk

THE DEVELOPMENT OF THE JUDICIARY ON THE TERRITORY OF UKRAINE IN THE 20TH-21ST CENTURIES AND THE FORMATION OF A MODERN DEMOCRATIC SYSTEM, AS WELL AS A JURY TRIAL

Scientific Institute of Law named after Volodymyr Veliky
Interregional Academy of Personnel Management
str. Frometivska 2, 03039, Kyiv, Ukraine
E-mail: yurist_dop@ukr.net

The purpose *of the proposed scientific research is the analysis of the historical development of the judiciary and the judicial system in Ukraine, the emergence and development of the jury trial and the identification of modern problems of the jury trial in Ukraine. It was established that in the course of the historical development of the jury system in Ukraine, various changes and definitions of jurors took place. First of all, it should be noted that the jury court existed in the Russian Empire and despite the shortcomings in their activity, researchers considered it a democratic direction of development in the judicial system. After the revolution of 1917 in the Soviet Union, all courts ceased their activities. Instead, new courts were created, which included people's assessors in the judicial teams. In the process of improving the activity of the courts, people's assessors were equalized in rights with judges, but the mentioned issue was rather conditional, because the level of education of people's assessors was low, and there were practically no lawyers among them.* ***Research methods****: the dialectical method of cognition, general scientific and special research methods are used in the work. In particular, structural-functional, deductive methods and the method of scientific forecasting.* ***Results*** *as a result of the analysis of the development of the judiciary in Ukraine, it was established that the changes that took place in the process of creating one or another model of the judiciary differed to some extent from the processes of the development of the judiciary in democratic states. In the Soviet Union, an attempt was made to create to a certain extent "people's courts" by forming a corps of people's assessors, which to some extent corresponded to the model of a shortened jury trial, but the activity of people's assessors was limited to approving the decisions of professional judges. At the same time, the formation of jury courts, unlike the courts of people's assessors, took place in Ukraine for a long time. After the collapse of the Soviet Union, people's assessors were still provided for by law in Ukraine until 2016, but they did not play any role in the judicial process. Only after the Revolution of Dignity and the adoption of the new law "On the Judiciary and the Status of Judges" were people's assessors removed.* ***Discussion:*** *however, the problem of the judiciary in the Soviet Union at the beginning of its existence did not only concern people's assessors. Almost immediately after seizing power, the Bolsheviks organized revolutionary tribunals that carried out extrajudicial activities, and their sentences in most cases included the death penalty. At the same time, the actions of the revolutionary tribunals did not have any signs of a judicial process. During the trial, defense lawyers were not allowed into the process, appeals were prohibited, and the process itself took place over several days. Especially the issue of destroying the "class enemy" developed during Stalin's rule.*

First of all, people's assessors did not have the rights that were provided for in the legislation of that time, and they were practically extras in the judicial process. This form of citizen participation in the judicial process existed until the collapse of the Soviet Union.

After gaining independence, people's assessors still remained in the first normative documents that determined the structure of the courts. At the same time, their role was also reduced to extras. Later, the concept of juror appears in the legislation of Ukraine, but it is used together with the concept of people's assessors.

And only after the Revolution of Dignity in the new Law of Ukraine, the concept of people's assessors disappears and the concept of a juror is formed. However, until today in Ukraine, a clear concept of a juror has not been formed, and in particular, their status and activity in the judicial process has not been defined.

Key words*: judicial system; judges; people's assessors; jurors; legal status of people's assessors; legal status of jurors; reform of the judicial system; efficiency of jury trials in Ukraine.*

Стаття надійшла до редакції 18.05.2024

DOI: 10.18372/2307-9061.70.18793
УДК 342.7(045)

В. Ю. Швачка,
кандидат юридичних наук, доцент
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6824-2984

ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ, ЯК СКЛАДОВА ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара, 1, 03058, Київ, Україна
E-mail: vshvachka@ukr.net

Мета: *дослідити основні виклики, з якими стикається особа при реалізації свого конституційного права на доступ до правосуддя в умовах воєнного стану та визначити основні шляхи їх вирішення аспекти реалізації права особи на доступ до правосуддя в умовах воєнного стану.* ***Методи дослідження:*** *в процесі підготовки статті було застосовано систему філософських, загальнонаукових і спеціальних методів. Зокрема для дослідження міжнародного досвіду правового регулювання права особи на доступ до правосуддя та його закріплення на рівні національного законодавства було застосовано системний та порівняльно-правовий методи наукового дослідження. Структурно-функціональний метод дозволив більш чітко визначити зміст поняття «доступ до правосуддя» як складову принципу верховенства права.* ***Результати:*** *висвітлено основні аспекти реалізації права особи на доступ до правосуддя в умовах воєнного стану; проведено аналіз змісту поняття «доступ до правосуддя»; з'ясовано основні виклики, з якими стикається система правосуддя в умовах воєнного стану та досліджено основні шляхи їх вирішення; встановлено, що на сьогоднішній день основним не вирішеним питанням залишається часте і тривале відключення судових установ від електропостачання, наслідком якого є фактична зупинка їх діяльності, що призводить до порушення процесуальних строків і є суттєвою перешкодою у реалізації особою свого конституційного права на доступ до правосуддя.*

Ключові слова: *доступ до правосуддя; доступ до суду; верховенство права; право на справедливий суд; правовий режим дії воєнного стану.*

Постановка проблеми та її актуальність. У сучасному світі верховенство права є однією з найвищих демократичних цінностей. Доступ до правосуддя є складовою принципу верховенства права. За відсутності доступу до правосуддя особа не може реалізувати своє конституційне право на судовий захист.

Дотримання принципу «доступ до правосуддя» є гарантією захисту прав людини на справедливий суд. Держава повинна створити всі умови, щоб громадянин мав повноцінний доступ до правосуддя з метою захисту свого порушеного або оспорюваного права та швидкого і ефективного його відновлення.

Навіть часткове обмеження права особи на доступ до правосуддя призводить до порушення інших її прав та свобод, адже у більшості випадків лише звернення до суду є єдиним ефективним способом відновлення порушеного права.

Початок бойових дій на території України та введення правового режиму воєнного стану призвело до часткового обмеження конституційних прав людини, що обумовлено об'єктивною необхідністю.

Водночас право особи на доступ до правосуддя відноситься то тієї категорії прав, обмеження якого не допускається навіть підчас дії правового режиму воєнного стану. Держава повинна створити належні умови для реалізації осо-

бою свого конституційного права на доступ до правосуддя

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Доступ до правосуддя є складною і багатогранною категорією, яка була і є об'єктом дослідження науковців. Окремі аспекти даного питання досліджували: О.Р. Балацька, Я.О Берназюк, Н.М Грень, В.В. Горбалінський, Д.К. Задаля, В.В. Комаров, О.П. Кучинська, Н.Ю. Сакара, М.І. Смокович та інші.

Мета статті. Реалізація права особи на справедливий і неупереджений розгляд справи судом залежить також і від наявності фізичної можливості особи звернутися до суду та бути учасником судового процесу.

Забезпечення державою безпечних умов та стабільної діяльності судових органів під час воєнного стану є надскладним завданням та потребує наукового дослідження.

Враховуючи реалії сьогодення автор ставить за мету дослідити основні виклики, з якими стикається особа при реалізації свого конституційного права на доступ до правосуддя в умовах воєнного стану та визначити основні шляхи їх вирішення.

Пошук та впровадження дієвих механізмів реалізації права особи на доступ до правосуддя під час дії правового режиму воєнного стану сприятиме забезпеченню дії принципу верховенства права.

Виклад основного матеріалу дослідження. Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія) у своїй доповіді про Правовладдя констатувала: «що кожному має бути надано можливість оспорити дії та рішення влади, що не відповідають правам або інтересам особи. Заборона такого оспорювання є порушенням правовладдя. Зазвичай такі оспорювання подаються до суду, однак у деяких країнах дозволено альтернативне оспорювання у менш формальних інстанціях, що залагоджують спори, після чого апеляцію може бути подано до суду» [10].

Україна, як демократична країна, теж гарантує кожному право на доступ до правосуддя, а ст. 55 Конституції України: «кожному гарантує право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб» [1].

Конституційний Суд України ще у 1997 році здійснив тлумачення частини 1 ст. 55 Конституції України, зазначивши у своєму рішенні від 25 грудня 1997 року № 9-зп/1997, що положення даної статті: «закріплюють одну з найважливіших гарантій здійснення як конституційних, так й інших прав та свобод людини і громадянина. Частина перша статті 55 Конституції України відповідає зобов'язанням України, які виникли, зокрема, у зв'язку з ратифікацією Україною Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Конвенції про захист прав і основних свобод людини (Рим, 1950 рік), що згідно зі статтею 9 Конституції України є частиною національного законодавства України» [5].

Водночас серед науковців відсутній єдиний підхід до розмежування поняття «доступ до правосуддя» і «доступ до суду». Частина науковців ототожнюють дані поняття і вживають їх як синоніми, інші як ціле і складову.

Так, В. Комаров і Н. Сакара, розглядаючи сутність поняття доступ до правосуддя у широкому розумінні ототожнюють його з правом на справедливий судовий зазначаючи: «що кожна особа повинна мати можливість ініціювати судовий розгляд справи щодо своїх цивільних прав і свобод та отримати справедливий і ефективний судовий захист» [12, с. 15–16].

Доступність правосуддя є стандартом, який відображає вимоги до ефективного та справедливого судового захисту, що полягає в необмеженій судовій юрисдикції, належних судових процедурах та безперешкодному зверненні будь-якої особи до судової установи.

О.П. Кучинська, О.В. Щиголь у найбільш загальному значенні розглядають доступ до правосуддя: «як можливість особи вільно та безперешкодно ініціювати процесуальну діяльність суду або вступити у вже розпочатий процес і брати в ньому участь для забезпечення ефективного захисту і поновлення своїх порушених прав, а також досягнення справедливості» [13, с. 24].

Н.П. Грень поняття доступ до суду розуміє буквально: «як фізичну, юридичну, процесуальну й економічну безперешкодну можливість

звернення до суду та отримання справедливого рішення без попередніх спеціальних дозволів, проходження певних процедур, досудових засобів урегулювання спорів, інших додаткових обтяжень для заявника» [9, с. 132].

Розмежовуючи поняття «право на доступ до суду» (right of access to the courts) та «право на доступ до правосуддя» (right of access to justice), варто погодитись з позицією О.П. Кучинської та О.В. Щиголь, які у широкому розумінні ототожнюють дані поняття. Водночас, у вузькому розумінні, на їх думку, суд визначається: «як державний орган, що належить до судової гілки влади, а правосуддя – як його провідна та єдина функція, що полягає в розгляді судом відповідних категорій справ. Очевидно, це свідчить про наявність певних відмінностей між правом на доступ до суду як можливості особи звернутися до суду відповідної інстанції та юрисдикції і правом на доступ до правосуддя як можливості особи ініціювати провадження, у т.ч. судовий розгляд, та брати в ньому активну участь з метою захисту й поновлення своїх прав. Отже, доступ до правосуддя передбачає не лише можливість формального звернення особою до судових органів, а й реальне здійснення ними своїх повноважень щодо вирішення поставленого питання із залученням такої особи до провадження. З огляду на це, вважаємо, що право на доступ до суду є вужчим поняттям, яке входить до змісту доступу до правосуддя» [13, с. 24].

Норми міжнародного та європейського права наголошують на необхідності забезпечення ефективних механізмів захисту прав людини, у тому числі шляхом гарантування права доступу до правосуддя та справедливий суд.

Так, статтю 6 «Право на справедливий суд» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачається: «що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення».

Аналогічна норма міститься в ст. 47 Хартії основних прав Європейського Союзу, яка передбачає: «що кожна людина має право на справедливий та відкритий судовий розгляд у відповідні терміни незалежним і неупередженим судом, раніше створеним законом».

О.Р. Балацька зазначає, що прецедентна практика європейських судів у багатьох справах свідчить: «що основною складовою права на справедливий суд є право доступу, в тому розумінні, що особі має бути забезпечена можливість звернутись до суду для вирішення певного питання, і що з боку держави не повинні чинитись правові чи практичні перешкоди для здійснення цього права» [7].

Зокрема у справі «Голдер проти Сполученого Королівства» на думку ЄСПЛ: «було б немислимим, щоб стаття 6 пункт перший містила детальний опис наданих сторонам процесуальних гарантій у цивільних справах і не захищала би в першу чергу те, що дає можливість практично користуватися такими гарантіями – доступу до суду. Такі характеристики процесу, як справедливість, публічність, динамізм, позбавляються сенсу, якщо немає самого судового розгляду. Все вищенаведене свідчить про те, що право доступу до правосуддя є одним із невід'ємних складових права, гарантованого пунктом 1 статті 6 Конвенції» [6].

Відповідно до ст. 46 Конвенції та Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» рішення Європейського суду з прав людини є обов'язковими для України, а, право на доступ до правосуддя є одним з конституційних прав особи в Україні.

З початком повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України та введенням правового режиму воєнного стану виникли обставини, що призвели до обмеження конституційних прав громадян.

На думку М.І. Смоковича: «забезпечення здійснення правосуддя судами та уможливлення реальної доступності до правосуддя, особливо в умовах дії правового режиму воєнного стану, є складним багатоаспектним питанням, що передбачає широкий спектр заходів і засобів, завдяки яким: а) кожен має не лише реальну можливість звернутися до судових органів, а й дієво скористатися перевагами процедури судового

розгляду та отримати належний захист своїх прав; б) забезпечується реалізація конституційної вимоги щодо сталої системності правового порядку в організації та діяльності органів державної влади, зокрема й судових органів як державних інституцій, наділеними виключними владними повноваженнями у механізмі держави у сфері здійснення правосуддя» [15, с. 453].

Діяльність судів не може бути припинена навіть під час дії правового режиму воєнного стану, а право кожного на доступ до суду та правосуддя повинно гарантуватись державою. Водночас, забезпечити безперебійну роботу судів на території ведення бойових дій є неможливим.

Створення умов для реалізації права громадян на доступ до правосуддя в умовах дії правового режиму воєнного стану є складним питанням, вирішення якого потребує прийняття швидких та виважених рішень.

03.03.2022 року Верховна Рада прийняла закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», яким надано право голові Верховного Суду за поданням Вищої ради правосуддя право припиняти роботу суду у зв'язку з військовими діями з одночасним визначенням іншого суду, який буде здійснювати правосуддя (щодо зміни підсудності) [3].

Це в свою чергу сприяло вирішенню певних проблем.

Так, на підставі розпоряджень голови Верховного Суду у період з 06 березня 2022 року до 30 жовтня 2023 року у зв'язку з неможливістю здійснювати правосуддя під час дії режиму воєнного стану було змінено територіальну підсудність розгляду судових справ, що перебували на розгляді 201 суду з одночасним припиненням їх діяльності, а суддів було направлено у відрядження до інших судів (Донецька область – 14, Житомирська область - 3, Запорізька область – 18, Київська область - 4, Луганська область– 16, Миколаївська область – 3, Сумська область – 4, Чернігівська область – 26, Херсонська область – 23, Харківська область– 24, АР Крим - 66) [14].

Після звільнення окупованих територій суди відновлювали свою роботу, а судді повертались з відрядження. Станом на 30 жовтня 2023 року 59 судів відновили свою роботу.

Серед судів, що відновили свою роботу протягом 2023 року, можна виокремити районні суди Житомирської, Київської, Миколаївської, Чернігівської, а також частково Сумської, Харківської, Херсонської та Донецької областей, а відрядження суддів були достроково припинені і вони повернулись до відновлених судів.

Найбільша кількість судів, що припинили і не відновили свою діяльність на сьогоднішній день є суди території, розташування яких залишаються окупованими.

Таким чином, надання голові Верховного Суду повноважень щодо зміни підсудності дозволило забезпечити швидке переміщення органів судової влади з тимчасово окупованих та територій активних бойових дій на відносно безпечні території України, а після звільнення територій відновити роботу судів за основним місцем їх розташування, що сприяє забезпеченню доступу особи до правосуддя.

Ще одним дієвим засобом, що сприяє доступу осіб до правосуддя стало запровадження повноцінного електронного суду, що забезпечило швидкий та ефективний доступ до правосуддя фізичним та юридичним особам шляхом використання підсистеми «Електронний Суд» у Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі. Це стало можливим завдяки внесенню відповідних змін до процесуальних кодексів у червні 2023 року.

Такі нововведення є особливо цінними у період дії правового режиму воєнного стану, оскільки забезпечують реалізацію права особи на вільний доступ до правосуддя навіть у такі складні часи.

Як вірно стверджують В.В. Горбалінський та Д.К. Задаля: «сучасна епоха пропонує багато можливостей для безпечного обміну документами та відвідування судових засідань у режимі відеоконференції, що дозволяє розширити судовий захист як ніколи раніше» [8, с. 266].

Забезпечення обміну документами та проведення судових засідань у режимі відеоконференції сприяє реалізації права людини на звер-

нення до суду з метою захисту її порушених прав.

Водночас всі ці заходи не вирішують усіх нагальних потреб.

Українською Гельсенською спілкою з прав людини у 2023 році було здійснено моніторинг основних проблем, що перешкоджають нормальній роботі судових інстанцій та перешкоджають доступу до правосуддя.

За результатами якого було встановлено, що на першому місці є: «проблеми з електропостачанням судових установ (30%); повітряна тривога, в тому числі неможливість попасти до приміщення суду, зриви судових засідань, які вже розпочалися (25%); системні проблеми з електрикою у судових установах з одночасними повітряними тривогами (20%); неможливість зв'язатися телефоном з працівниками апарату та канцелярії суду (15%); не повідомлення про судове засідання внаслідок проблем роботи Укрпошти та мобільного зв'язку (5%); не працював сайт «Судова влада» (5%)» [11].

Отже, найважливішими проблемами у діяльності судів під час дії воєнного стану, окрім постійних обстрілів у районах бойових дій є також перебої з електропостачанням судових органів та часті повітряні тривоги, які потребують евакуації людей з будівель судів, відкладення судових засідань.

Висновки. В умовах триваючого військового конфлікту в Україні, що обумовлений повномасштабним вторгненням російської федерації, судова система країни зіткнулася з численними викликами. Водночас внесення змін до діючого законодавства, запровадження електронного доступу до суду, використання захищених засобів зв'язку та електронного обміну процесуальними документами дозволило частково вирішити проблеми, що виникли через вторгнення російської федерації.

На сьогоднішній день невирішеним питанням залишається часте і тривале відключення судових установ від електропостачання, наслідком якого є фактична зупинка їх діяльності, що призводить до порушення процесуальних строків. Забезпечення автономної роботи суду під час відключення електроенергії сприятиме відновленню відносно стабільної роботи судової системи та дозволить особі своєчасно (без затримок та затягування) відновити своє порушене право та реалізувати своє конституційне право на доступ до правосуддя.

Література

1. Конституція України у редакції станом на 9 квіт. 2024 р. *Верховна Рада України*. Київ: *Право*, 2024.

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#top (дата звернення: 09.04.2024).

3. Про внесення змін до розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо забезпечення сталого функціонування судової влади в період відсутності повноважного складу Вищої ради правосуддя: Закон України від 15.03.2022 р. № 2128-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2128-20#Text (дата звернення: 18.04.2024).

4. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами» від 29.06.2023 № 3200-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3200-20#Text.

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадян Проценко Раїси Миколаївни, Ярошенко Поліни Петрівни та інших громадян щодо офіційного тлумачення статей 55, 64, 124 Конституції України (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води) від 25 груд. 1997 року № 9-зп/1997.

6. Справа "Golder v. The United Kingdom", заява № 4451/70, рішення від 21.02.1975. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/oglyad_prakt_kgs_1.pdf.

7. Балацька О.Р. Право на доступ до суду у європейській системі захисту прав людини. *Право і суспільство*, 2022 № 4. URL: https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/cfb3a76c-0a7c-46bd-b8e8-7126141426d3/content.

8. Горбалінський В.В., Задаля Д.К. Доступ до правосуддя в умовах воєнного стану. *Юридич-*

ний науковий електронний журнал. № 8/2022. С. 263- 266 URL: http://lsej.org.ua/8_2022/56.pdf.

9. Грень Н.М. Право на справедливий суд: проблеми доступності та публічності. *Вісник Національного університету Львівська політехніка*. 2015. № 825. С. 132–137. URL: http://nbuv.gov.ua/ujrn/ vnulpurn_2015_825_23 12.

10. Доповідь про Правовладдя. Європейська комісія «За демократію через право» (*Венеціанська комісія*). Ухвалено Венеційською Комісією на її 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 бер. 2011 року). URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev2-ukr.

11. Звіт за результатами моніторингу «Наслідки воєнних дій в сфері захисту прав людини, доступу до судової системи та правосуддя». Українська Гельсінська спілка з прав людини. 2023. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/ uploads/2023/03/Naslidky-voiennykh-diy-u-sferi-zakhystu-prav-liudyny-dostupu-do-sudovoi-systemy-ta-pravosuddia-1.pdf.

12. Комаров В.В., Сакара Н.Ю. Право на справедливий судовий розгляд у цивільному судочинстві : навч.посіб. Харків: національна юридична академія україни імені Я. Мудрого, 2007.42 с.

13. Кучинська О.П., Щиголь О.В. Поняття та зміст доступу до правосуддя в кримінальному процесі України. *Вісник кримінального судочинства.* 2019. № 3. С. 20-29. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2019_KUCHYNSKA_SHCHYHOL.pdf.

14. Перелік судів, територіальну підсудність яких було змінено у зв’язку з неможливістю здійснювати правосуддя під час воєнного стану URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/rozporyadjennya/Zagalna_tablica_sudiv_30_10_2023.pdf.

15. Смокович М.І. Здійснення правосуддя в умовах воєнного стану: до питання законодавчих змін. *Науковий вісник Ужгородського Національного* Університету, 2022. С. 450- 455.

References

1. Konstytutsiya Ukrayiny u redaktsiyi stanom na 9 kvit. 2024 r. *Verkhovna Rada Ukrayiny*. Kyyiv: *Pravo,* 2024.

2. Pro pravovyy rezhym voyennoho stanu: Zakon Ukrayiny vid 12 trav. 2015 r. № 389. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#top (data zvernennya: 09.04.2024).

3. Pro vnesennya zmin do rozdilu XII «Prykintsevi ta perekhidni polozhennya» Zakonu Ukrayiny «Pro sudoustriy i status suddiv» shchodo zabezpechennya staloho funktsionuvannya sudovoyi vlady v period vidsutnosti povnovazhnoho skladu Vyshchoyi rady pravosuddya: Zakon Ukrayiny vid 15.03.2022 r. № 2128-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2128-20#Text (data zvernennya: 18.04.2024).

4. Zakon Ukrayiny “Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo obov″yazkovoyi reyestratsiyi ta vykorystannya elektronnykh kabinetiv v Yedyniy sudoviy informatsiyno-telekomunikatsiyniy systemi abo yiyi okremiy pidsystemi (moduli), shcho zabezpechuye obmin dokumentamy vid 29.06.2023 № 3200-IKH URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 3200-20#Text.

5. Rishennya Konstytutsiynoho Sudu Ukrayiny u spravi za konstytutsiynym zvernennyam hromadyan Protsenko Rayisy Mykolayivny, Yaroshenko Poliny Petrivny ta inshykh hromadyan shchodo ofitsiynoho tlumachennya statey 55, 64, 124 Konstytutsiyi Ukrayiny (sprava za zvernennyamy zhyteliv mista Zhovti Vody) vid 25 hrud. 1997 roku № 9-zp/1997.

6. Sprava "Golder v. The United Kingdom", zayava № 4451/70, rishennya vid 21.02.1975. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/oglyad_prakt_kgs_1.pdf.

7. Balats′ka O.R. Pravo na dostup do sudu u yevropeys′kiy systemi zakhystu prav lyudyny. *Pravo i suspil'stvo*, 2022 № 4. URL: https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/cfb3a76c-0a7c-46bd-b8e8-7126141426d3/content.

8. Horbalins′kyy V.V., Zadalya D.K. Dostup do pravosuddya v umovakh voyennoho stanu. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal*. № 8/2022. S. 263- 266 URL: http://lsej.org.ua/8_2022/ 56.pdf.

9. Hren′ N.M. Pravo na spravedlyvyy sud: problemy dostupnosti ta publichnosti. *Visnyk Natsional'noho universytetu L'vivs'ka politekhnika*.

2015. № 825. S. 132–137. URL: http://nbuv.gov.ua/ujrn/ vnulpurn_2015_825_23 12.

10. Dopovid′ pro Pravovladdya. Yevropeys′ka komisiya «Za demokratiyu cherez pravo» (*Venetsians'ka komisiya*). Ukhvaleno Venetsiys′koyu Komisiyeyu na yiyi 86-mu plenarnomu zasidanni (Venetsiya, 25–26 ber. 2011 roku). URL: https://www.venice.coe.int/ webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev2-ukr.

11. Zvit za rezul′tatamy monitorynhu «Naslidky voyennykh diy v sferi zakhystu prav lyudyny, dostupu do sudovoyi systemy ta pravosuddya». *Ukrayins'ka Hel'sins'ka spilka z prav lyudyny.* 2023. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/ uploads/2023/03/Naslidky-voiennykh-diy-u-sferi-zakhystu-prav-liudyny-dostupu-do-sudovoi-systemy-ta-pravosuddia-1.pdf.

12. Komarov V.V., Sakara N.YU. *Pravo na spravedlyvyy sudovyy roz·hlyad u tsyvil'nomu sudochynstvi: navch.posib*. Kharkiv: natsional′na yurydychna akademiya ukrayiny imeni YA. Mudroho, 2007.42 s.

13. Kuchyns′ka O.P., Shchyhol′ O.V. Ponyattya ta zmist dostupu do pravosuddya v kryminal′nomu protsesi Ukrayiny. *Visnyk kryminal'noho sudochynstva*. 2019. № 3. S. 20-29. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2019_KUCHYNSKA_SHCHYHOL.pdf.

14. Perelik sudiv, terytorial′nu pidsudnist′ yakykh bulo zmineno u zv″yazku z nemozhlyvistyu zdiysnyuvaty pravosuddya pid chas voyennoho stanu URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/ media/new_folder_for_uploads/supreme/rozporyadjennya/Zagalna_tablica_sudiv_30_10_2023.pdf

15. Smokovych M.I. Zdiysnennya pravosuddya v umovakh voyennoho stanu: do pytannya zakonodavchykh zmin. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho Natsional'noho Universytetu*, 2022. S. 450- 455.

Victoria Shvachka

ACCESS TO JUSTICE AS A COMPONENT OF THE RULE OF LAW UNDER MARTIAL LAW

National Aviation University
Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03058, Kyiv, Ukraine
E-mail: vshvachka@ukr.net

Purpose: *to study the main challenges faced by a person in exercising his or her constitutional right of access to justice under martial law and to identify the main ways of overcoming them Aspects of exercising a person's right of access to justice under martial law.* ***Research methods****: in the course of preparing the article, the author used a system of philosophical, general scientific and special methods. In particular, in order to study the international experience of legal regulation of the right of an individual to access to justice and its consolidation at the level of national legislation, the author used the systematic and comparative legal methods of scientific research. The structural-functional method made it possible to define more clearly the content of the concept of "access to justice" as a component of the rule of law.* ***Results:*** *The article highlights the main aspects of the implementation of the individual's right of access to justice under martial law; analyses the content of the concept of "access to justice"; identifies the main challenges faced by the judicial system under martial law and explores the main ways of their solution; establishes that the main unresolved problem today is the frequent and prolonged disconnection of judicial institutions from the power supply, which results in the effective suspension of their activities, which leads to the violation of procedural deadlines and which, in essence, constitutes a violation of the principle of the rule of law.*

Key words: *access to justice; access to the courts; the rule of law; the right to a fair trial; the legal regime of martial law.*

Стаття надійшла до редакції 23.05.2024

КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО

DOI: 10.18372/2307-9061.71.18794
УДК 343.326 (045)

Б. Б. Когут,
здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня,
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0005-7668-4896

АДІМІНСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ РЕЧОВИХ ПРАВ НА ОБ'ЄКТИ НЕРУХОМОГО МАЙНА, ЩО БУДУТЬ СПОРУДЖЕНІ В МАЙБУТНЬОМУ

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара, 1, 03680, Київ, Україна
E-mail: 203005@stud.nau.edu.ua

Метою *статті є дослідження адміністративно-правових засад діяльності суб'єктів, що забезпечують державну реєстрацію речових прав на об'єкти нерухомого майна, що будуть споруджені в майбутньому.* ***Методи дослідження****: документальний аналіз, узагальнення правової інформації.* ***Результати****: у статті розкрито адміністративно-правовий статус суб'єктів, що забезпечують проведення державної реєстрації речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому – нотаріуса та державного реєстратора прав, як суб'єктів адміністративно-правових відносин. Відповідно до окремих положень статті визначені особливості статусу та повноваження нотаріуса і державного реєстратора щодо питань здійснення повноважень у сфері державної реєстрації прав, зокрема під час здійснення реєстраційного провадження щодо державної реєстрації прав на об'єкти нерухомого майна, що будуть споруджені в майбутньому, а також з акцентовано увагу на особливостях повноважень нотаріуса та державного реєстратора, якими держава уповноважила їх на виконання відповідних функцій, а також ті, що визначені законодавством, задля здійснення в межах наданих повноважень, з метою забезпечення надання якісних адміністративних послуг для реалізації громадянами своїх гарантованих прав. Додатково звернуто увагу на загально-теоретичних принципах, які застосовуються до суб'єктів адміністративно-правових відносин, та роль цих принципів під час здійснення нотаріусом та державним реєстратором своїх повноважень безпосередньо в момент проведення державної реєстрації прав на об'єкти нерухомого майна, що будуть споруджені у майбутньому та дотримання законодавства під час кожної складової реєстраційного провадження. Також визначено, що під час здійснення, наданих державою, повноважень нотаріуси та державну реєстратори дотримуються загальних засад державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень і мають повноваження здійснювати відповідні дії у відповідній інформаційній системі (реєстрі) – безпосередньо в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно. Також визначаються особливості адміністративно-правового статусу нотаріуса та державного реєстратора в адміністративно-правових відносинах та безпосередньо у взаємодії з іншими учасниками (суб'єктами) під час здійснення реєстраційного провадження щодо проведення державної реєстрації речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому. Додатково звернуто увагу на правовий статус фізичних та юридичних осіб, які звертаються до нотаріуса та державного реєстратора за реалізацією своїх прав. Визначені*

переваги та недоліки адміністративно-правового регулювання реєстраційної діяльності нотаріусів та державних реєстраторів під час здійснення реєстраційного провадження щодо проведення державної реєстрації речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому.

Ключові слова: *суб'єкт адміністративного права; адміністративно-правові відносини; адміністративно-правові засади; суб'єкт адміністративно-правових відносин; державна реєстрація прав; нотаріус; державний реєстратор; майбутній об'єкт нерухомості.*

Постановка проблеми та її актуальність. Сучасна правова демократична держава існує для людей і зобов'язана забезпечити громадянам систему правових, соціальних та економічних стандартів комфортного та максимально безпечного проживання і благоприємних умов та правил для зайняття бізнесом, що надають можливість відчувати себе частиною суверенної і незалежної, економічно-розвинутої, демократичної, соціальної, правової держави. Вказаного неможливо досягти без належного гарантування та надійної охорони права власності.

Проблема гарантування права власності є вічною, та виникає одночасно з виникненням перших держав, є актуальною і в умовах сьогодення, особливо в реаліях війни для України, і без будь-якого сумніву залишиться актуальною і у майбутньому.

Постійні зміни які відбуваються в правовому, економічному, соціальному та звичайно політичному житті кожного громадянина та суспільства в цілому, безпосередньо впливають на правову систему, і як видається Україна не є тому виключенням.

Держава для досягнення цілей щодо належного рівня забезпечення прав та законних інтересів громадян, здійснює важливі реформи, які спрямовані на повноцінне дотримання усіма державними і приватними інституціями принципу верховенства права, демократичного устрою та домінування прав людини над публічними інтересами держави.

Важливу сходинку, як окрему складову правової системи України, становить сфера державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень. Державна реєстрація прав, в тому числі на майбутні об'єкти нерухомого майна, є важливим чинником адміністративно-правових відносин та діяльності пов'язаних суб'єктів. Нотаріуси та державні реєстратори виступають від імені держави, як повноцінні суб'єкти адміністративно-правових відносин, посередниками у реєстраційному провадженні та гарантують вірогідність вчинених дій. Тому від належного правового, нормативного та організаційного регулювання адміністративно-правового статусу нотаріуса та державного реєстратора безпосередньо залежить якість надання відповідних адміністративних послуг, привабливий інвестиційний клімат, як для внутрішніх так і для зовнішніх інвесторів.

Питання державної реєстрації речових прав на об'єкти нерухомого майна, що будуть споруджені в майбутньому, настільки багатогранні, що кожне з них потребує окремого наукового дослідження, зокрема питання адміністративно-правового статусу нотаріуса та державного реєстратора у вказаному реєстраційному провадженні. Важливим є визначення адміністративно-правового статусу нотаріуса та державного реєстратора, їх місце та роль, зокрема у сфері державної реєстрації прав, на об'єкти нерухомого майна, що будуть споруджені в майбутньому.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Питанню вирішенню адміністративно-правового статусу нотаріуса та державного реєстратора, їх місце та роль, зокрема у сфері державної реєстрації прав, звертали свою увагу вчені, серед них найбільший вклад у досліджувану тему зробили В. Авер'янов, С. Алфьоров, Д. Бородін, С. Вітвіцький, В. Воронкова, А. Гук, М. Долгополова, Л. Кожура, І. Козінцев, А. Куши, Ю. Легеза, В. Мащук, К. Мельник, О. Мурашин, І. Невзоров, В. Нікітін, Н. Обушна, Л. Рогач, Я. Романюк, А. Солонар, О. Харитонова, С. Шоптенко, Є. Юркова та ін.

У свою чергу, даний виклик потребує глибокого переосмислення та з'ясування адміністративно-правового статусу нотаріуса та державного реєстратора, як суб'єктів адміністративно-

правових відносин під час проведення державної реєстрації прав на об'єкт нерухомого майна, що буде споруджений в майбутньому, в контексті адміністративно-правових відносин.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі комплексного аналізу теоретико-методологічних засад, нормативних основ, положень адміністративного права, позицій вчених з адміністративного права та інших галузей науки, і практики діяльності нотаріусів та державних реєстраторів сформулювати поняття та розкрити ознаки адміністративно-правового статусу нотаріуса та державного реєстратора, як суб'єктів адміністративно-правових відносин, зокрема під час проведення державної реєстрації прав щодо майбутнього об'єкта нерухомого майна, як об'єкта адміністративного права.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стрімкий розвиток та популяризація адміністративно-правової науки закладає в собі опрацювання та уточнення змісту, під час застосування, відповідних основних визначень, які характеризують та обґрунтовують першочергову сутність, а також визначають особливості правовідносин, що врегульовані відповідними нормами адміністративного права.

Варто зазначити, що термін «адміністративно-правові засади» застосовується у сучасній юридичній науковій літературі для регламентованого та чіткого формулювання відповідних напрямків або шляхів реалізації науково-практичних досліджень, зокрема щодо адміністративно-публічної діяльності та діяльності відповідних суб'єктів владних повноважень чи суб'єктів адміністративно-правових відносин.

Як зазначає доктор юридичних наук В.В. Нікітін під засадами, в першу чергу, передбачається основа чогось важливого, те на чому ґрунтується чи базується що небудь, що має позачергове значення; по друге – розуміється як головне положення, основний принцип та модель поведінки; і в третє – відповідний спосіб досягнення мети через відповідний метод здійснення чи застосування чого-небудь.

Якщо проаналізувати поняття адміністративно-правових засад в загальному розумінні, то можливо їх охарактеризувати, як певну сукупність адміністративно-правових норм (певних правил поведінки), які визначають основні принципи, завдання, форми та методи розвитку нормотворчої і розпорядчої діяльності суб'єкта владних повноважень [1].

Засади адміністративно-правового регулювання діяльності нотаріуса та державного реєстратора – це вихідні, фундаментальні ідеї, що концентрують у собі досягнення науки та практики, втілюють інтереси суспільства та громадянина, виконують функцію нормативно-правового орієнтиру під час здійснення цілеспрямованого впливу норм адміністративного права на суспільні відносини, що виникають у сфері діяльності нотаріуса та державного реєстратора з метою забезпечення правових та організаційних умов реалізації прав, свобод і виконання обов'язків учасниками, зокрема адміністративно-правових відносин, ефективного функціонування інститутів нотаріату та державної реєстрації прав, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні та реєстраційні дії, передбачені законодавством, з метою надання їм юридичної вірогідності та публічного визнання.

Адміністративно-правові засади державної реєстрації прав на об'єкти нерухомого майна, що будуть споруджені у майбутньому в загально-теоретичному розумінні не встановлюються спеціальним законодавчим нормативно-правовим актом, а саме Законом України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, що будуть споруджені в майбутньому» [2] та містить відсилання на інші нормативно-правові акти.

Так, зокрема мова йде про Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», який встановлює адміністративно-правові засади державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, а також повноваження державних реєстраторів та нотаріусів, в тому числі встановлює відповідні урегульовані засади адміністративно-правової діяльності під час реєстраційного провадження з об'єктами нерухомого майна, що будуть споруджені в майбутньому. Варто зазначити, що цей Закон регулює відносини, що виникають у сфері державної реєстрації речових

прав на нерухоме майно та їх обтяжень, і спрямований на забезпечення визнання та захисту державою таких прав [3].

У той же час умови, підстави та процедуру проведення державної реєстрації прав та конкретизовані дії у реєстраційному провадженні державних реєстраторів/нотаріусів визначено у Порядку державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 року № 1127 «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [4].

Частина перша статті 3 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» визначає загальні засади державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, в тому числі і щодо діяльності державних реєстраторів та нотаріусів, які здійснюють відповідні реєстраційні дії.

Відповідно до положень чинних нормативно-правових актів України, а також позиції науковців, державний реєстратор/нотаріус – це публічна особа зі специфічним адміністративно-правовим статусом, що відповідає кваліфікаційним вимогам, що встановлені відповідними нормативно-правовими актами, та згідно із законодавством України наділена публічно-владними повноваженнями у сфері здійснення державної реєстрації прав, в тому числі на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому, та безпосередньо реалізує державну реєстрацію прав шляхом виконання певних процесуальних публічних дій (здійснює реєстраційне провадження) та засвідчення таких дій у спеціально створеній публічній, державній інформаційній системі (реєстрі) – Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно.

В цьому контексті варто звернути увагу на позицію професора В.В. Галунька, який у своїх працях зазначає, що відповідні ознаки діяльності нотаріусів та державних реєстраторів відображають ідею верховенства закону – фундаментальну складову принципу законності, підґрунтя існування правової держави, діяльності її органів. Це означає, що суб'єкти публічної адміністрації зобов'язані при здійсненні будь-яких дій суворо дотримуватися законодавства України, діяти виключно відповідно до другої формули правового регулювання «заборонено все, крім того, що прямо дозволено законом» [5].

Отже, однією з головних ознак нотаріусів та державних реєстраторів прав як суб'єктів адміністративного права є те, що вони повинні діяти в межах, визначених законом, а саме відповідно до правил правового регулювання «заборонено все, крім того, що прямо дозволено законом», оскільки наділені повноваженнями представляти інтереси держави та суспільства в цілому.

Подальшою ознакою нотаріуса та державного реєстратора є те, що вони мають спеціальні адміністративно-правові повноваження, тобто володіють законними правами, обов'язками, гарантіями, які надають їм можливість здійснювати реєстраційне провадження, встановлювати факти, які мають значення для державної реєстрації прав та засвідчувати відповідні факти, шляхом внесення інформації до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

Відповідно до статті 3 Закону України «Про нотаріат» нотаріус – це уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Нотаріусом може бути громадянин України, якому присуджено ступінь вищої юридичної освіти не нижче магістра, який володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», має стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори – не менш як три роки, склав кваліфікаційний іспит і отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Не може бути нотаріусом особа, яка має судимість за вчинення злочину, якщо така судимість не погашена або не знята у встановленому законом порядку (крім реабілітованої особи), особа, дієздатність якої обмежена, або особа, визнана недієздатною [6].

У свою чергу відповідно до статті 10 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» державним реєстратором є:

- громадянин України, який має вищу освіту за спеціальністю правознавство, відповідає кваліфікаційним вимогам, встановленим Міністерством юстиції України, та перебуває у трудових відносинах з суб'єктом державної реєстрації прав;
- нотаріус;
- державний, приватний виконавець – у разі накладення/зняття таким виконавцем арешту на нерухоме майно під час примусового виконання рішень відповідно до закону [3].

Державний реєстратор повинен відповідати встановленим наказом Міністерства юстиції України від 29 грудня 2015 року № 2790/5 «Про врегулювання відносин, пов'язаних зі статусом державного реєстратора», зареєстрованим у Міністерстві юстиції України від 31 грудня 2015 року № 1667/28112, кваліфікаційним вимогам, зокрема для державних реєстраторів прав на нерухоме майно, крім вимог, передбачених Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», зокрема таким вимогам: стаж роботи у сфері права не менше трьох років або на посаді державного реєстратора чи на іншій посаді, що передбачає виконання функцій державного реєстратора, не менше одного року; успішне проходження спеціальної перевірки діяльності державного реєстратора, зокрема в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно (для державних реєстраторів, щодо яких відповідно до законодавства проводилася відповідна перевірка) [7].

Отже адміністративно-правовий аспект діяльності нотаріуса та державного реєстратора є безумовним, оскільки фігурує тісний правовий зв'язок нотаріуса та державного реєстратора з державою, який виявляється у аспектах реалізації відповідної діяльності, зокрема під час проведення державної реєстрації прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому, та в тому числі під час здійснення контролю за організацією нотаріальної та реєстраційної діяльності. Значення адміністративно-правового регулювання діяльності нотаріуса та державного реєстратора зводиться до того, що саме норми адміністративного права розкривають процедурні складові функціонування діяльності нотаріуса та державного реєстратора, визначають їх правовий статус та встановлюють систему гарантій забезпечення їх діяльності.

Також, ознакою адміністративно-правової діяльності нотаріуса та державного реєстратора є те, що відповідний суб'єкт наділений владними повноваження, а саме володіє законними правами, обов'язками, гарантіями, які надають їм можливість здійснювати публічно-реєстраційні дії, а також реагувати на порушення вимог законодавства, зокрема під час здійснення реєстраційного провадження.

За результатами науково-теоретичного аналізу норм чинного законодавства у сферах нотаріату та державної реєстрації варто зробити наступні висновки:

- нотаріуса та державного реєстратора, як суб'єктів адміністративно-правових відносин варто розглядати, як певних регуляторів через призму адміністративно-правових відносин у сфері здійснення державної реєстрації прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому, оскільки адміністративно-правовий статус нотаріусів та державних реєстраторів безпосередньо стосується правовідносин, зокрема у площині реалізації державної політики щодо державної реєстрації прав;
- головною ознакою нотаріусів та державних реєстраторів як суб'єктів адміністративного права є те, що вони повинні діяти в межах, визначених законом, а саме «заборонено все, крім того, що прямо дозволено законом», оскільки представляють інтереси держави та суспільства в цілому;
- при здійсненні державної реєстрації прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому, нотаріус та державний реєстратор виступають публічними особами та мають конкретну правосуб'єктність щодо здійснення реєстраційного провадження;
- нотаріус та державний реєстратор має відповідати загальним кваліфікаційним вимогам та спеціальним, які передбачені нормами чинного законодавства України;

- закон наділяє нотаріуса та державного реєстратора спеціальними владними повноваженнями та підтверджує володіння ними законними правами, обов'язками, гарантіями;

- нотаріус та державний реєстратор здійснює певні процесуальні дії в реєстраційному провадженні, які чітко обмежені положеннями нормативно-правових актів;

- нотаріус та державний реєстратор, як суб'єкти адміністративно-правових відносин фіксують факти у сфері державної реєстрації прав та вносять відповідні відомості до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

Таким чином, нотаріус та державний реєстратор – це публічні особи, які у сфері адміністративно-правового регулювання державної реєстрації прав представляють державу, здійснюють реєстраційне провадження в межах наданих повноважень, та під час реалізації владних повноважень створюють, змінюють чи припиняють певні адміністративно-правові відносини, засвідчують факт здійснення необхідних дій у відповідній інформаційній системі.

Варто погодитись з висновком доктора юридичних наук В.В. Нікітіним, що характерною рисою адміністративно-правового статусу державних реєстраторів є те, що їх посадові обов'язки є відправними, тобто первісними, а права вже є вторинними (похідними). Це пов'язано з тим, що державні реєстратори виконують функції держави у сфері державної реєстрації прав, задля забезпечення прав, свобод та законних інтересів громадян [1].

Таку саму аналогію варто застосувати і до адміністративно-правого статусу нотаріуса під час проведення ним державної реєстрації прав, зокрема на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому.

Висновки. Нотаріус та державний реєстратор виступають публічними особами, тобто мають конкретну правосуб'єктність задля здійснення реєстраційного провадження.

Нотаріус та державний реєстратор мають чітко відповідати встановленим кваліфікаційним вимогам. Законодавство надає нотаріусу та державному реєстратору права та обов'язки для здійснення публічно-реєстраційних дії, а також реагувати на порушення вимог законодавства у сфері державної реєстрації прав.

До головної ознаки нотаріуса та державного реєстратора, як суб'єктів адміністративного права, під час проведення державної прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому, слід віднести те, що вони фіксують факт створення, зміни або припинення певних публічних правовідносин у сфері державної реєстрації прав та вносять відомості до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

Література

1. Нікітін В.В. Адміністративно-правові засади державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень у період воєнного стану. *Юридичний вісник: Повітряне і космічне право*, м. Київ, Національний авіаційний університет, 22 бер. 2023 р. С. 55-62.

2. Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майно, що будуть споруджені в майбутньому: Закон України від 15 серп. 2022 року № 2518-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2518-20#top.

3. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01 лип. 2004 року № 1952-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text.

4. Порядок державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: постанова Кабінету Міністрів України від 25 груд. 2015 року № 1127 «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-2015#Text.

5. Галунько В.В. Адміністративно-правові відносини: алгоритм дослідження суспільних відносин. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 3.

6. Про нотаріат: Закон України від 2 вер. 1993 року № XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text.

7. Про врегулювання відносин, пов'язаних зі статусом державного реєстратора: наказ Міністерства юстиції України від 29 груд. 2015 року № 2790/5, зареєстрований у Міністерстві юстиції України від 31 груд. 2015 року

№ 1667/28112. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1667-15#Text.

References

1. Nikitin V.V. Administratyvno-pravovi zasady derzhavnoyi reyestratsiyi rechovykh prav na nerukhome mayno ta yikh obtyazhen′ u period voyennoho stanu. *Yurydychnyy visnyk: Povitryane i kosmichne pravo*, m. Kyyiv, Natsional′nyy aviatsiynyy universytet, 22 ber. 2023 r. C. 55-62.

2. Pro harantuvannya rechovykh prav na ob″yekty nerukhomoho mayno, shcho budut′ sporudzheni v maybutn′omu: Zakon Ukrayiny vid 15 serp. 2022 roku № 2518-IKH. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2518-20#top.

3. Pro derzhavnu reyestratsiyu rechovykh prav na nerukhome mayno ta yikh obtyazhen′: Zakon Ukrayiny vid 01 lypn. 2004 roku № 1952-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text.

4. Poryadok derzhavnoyi reyestratsiyi rechovykh prav na nerukhome mayno ta yikh obtyazhen′: postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 25 hrud. 2015 roku № 1127 «Pro derzhavnu reyestratsiyu rechovykh prav na nerukhome mayno ta yikh obtyazhen′». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-2015#Text.

5. Halun′ko V.V. Administratyvno-pravovi vidnosyny: alhorytm doslidzhennya suspil′nykh vidnosyn. *Naukovyy visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava*. 2016. Vyp. 3.

6. Pro notariat: Zakon Ukrayiny vid 2 ver. 1993 roku № XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text.

7. Pro vrehulyuvannya vidnosyn, pov″yazanykh zi statusom derzhavnoho reyestratora: nakaz Ministerstva yustytsiyi Ukrayiny vid 29 hrud. 2015 roku № 2790/5, zareyestrovanyy u Ministerstvi yustytsiyi Ukrayiny vid 31 hrud. 2015 roku № 1667/28112. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1667-15#Text.

Bohdan Kohut

ADMINISTRATIVE AND LEGAL PRINCIPLES OF THE ACTIVITIES OF ENTITIES THAT ENSURE THE STATE REGISTRATION OF REAL RIGHTS TO REAL ESTATE OBJECTS THAT WILL BE CONSTRUCTED IN THE FUTURE

National Aviation University
Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03680, Kyiv, Ukraine
E-mail: 203005@stud.nau.edu.ua

The purpose *of the article is to study the administrative and legal basis of the activity of entities that provide state registration of property rights to real estate objects that will be built in the future.* ***Research methods:*** *documentary analysis, generalization of legal information.* ***Results****: the article discloses the administrative-legal status of entities that ensure the state registration of property rights to real estate objects that will be built in the future - the notary and the state registrar of rights, as entities of administrative-legal relations. In accordance with certain provisions of the article, the specifics of the status and powers of the notary and the state registrar in relation to matters of exercise of authority in the field of state registration of rights, in particular during the implementation of registration proceedings regarding the state registration of rights to real estate objects, are determined, that will be built in the future, as well as focusing on the features of the powers of the notary and the state registrar, with which the state authorized them to perform the relevant functions, as well as those defined by the legislation, in order to exercise within the limits of the powers granted to ensure the provision of high-quality administrative services and ensure citizens to exercise their guaranteed rights. In addition, attention was paid to the general theoretical principles that apply to the subjects of administrative-legal relations, and the role of these principles during the exercise of their powers by the notary and the state registrar directly during the state registration of rights to real estate objects to be built in the future and compliance with legislation during each component of the registration process. It is also determined that when exercising the powers granted by the state, notaries and state registrars observe the general principles of state registration of property rights to immovable property and their encumbrances and have the authority to take appropriate actions in the relevant information system (register) directly in the State Register of Property Rights to Real Estate. The peculiarities of the administrative-legal status of the notary and the state registrar in administrative-legal relations and directly in interaction with other participants (entities) during the implementation of registration proceedings regarding the state registration of property rights to real estate objects that will be built in in the future. In addition, attention was paid to the legal status of individuals and legal entities who, when applying to the notary and state registrar for the exercise of their rights. The advantages and disadvantages of the administrative-legal regulation of the registration activity of notaries and state registrars during the implementation of registration proceedings regarding the state registration of property rights to real estate objects that will be built in the future are identified.*

Key words: *subject of administrative law; administrative-legal relations; administrative-legal principles; subject of administrative-legal relations; state registration of rights; notary; state registrar; future real estate object.*

Стаття надійшла до редакції 5.05.2024

DOI: 10.18372/2307-9061.71.18795
УДК 342.9 (045)

O. O. Markova,
Doctor of Science of Law, Associate Professor
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-9970-0944

CONCEPTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE GERMAN MODEL OF ADMINISTRATIVE PROCEDURE

Kharkiv National University of Internal Affairs
Lev Landau Ave, 27, 61080, Kharkiv, Ukraine
E-mail: helena.sherstuk@gmail.com

The purpose *of the article examines the doctrinal concepts of the development of the German model of administrative procedure.* ***Research methods:*** *the chosen topic of scientific research requires the use of various scientific methods and approaches to obtain analysis such as historical, systematic methods.* ***Discussion:*** *the analysis and research of the concepts of Otto Meyer on the administrative act, Walter Jelinek on subjective public law, and Max Weber on rational bureaucracy made it possible to assess the influence of their concepts on the development and formation of the German model of administrative procedure. The concept of an administrative act was taken as the basis for the future Federal Law on Administrative Procedure, in which the provisions on the administrative act received a detailed justification and consolidation. The concept of subjective public rights was very important for the administrative procedure in the matter of challenging an administrative act.* ***Results:*** *the above-mentioned concepts laid the foundations for the normative model of administrative procedure, which found its legitimate consolidation in the Law of the Federal Republic of Germany "On Administrative Procedure".*

Key words: *concepts; model of administrative procedure.*

Problem statement and its relevance. The development of new scientific ideas about the administrative procedure model, their implementation and legislative consolidation are impossible without studying the experience of doctrinal concepts and legal regulation, which have some specific features due to the influence of various factors of both historical and doctrinal and legislative nature. The German model has a well-established mechanism of legal regulation, which is the result of joint work of both German scientists and legislators, enshrined in the form of the Administrative Procedure Act. The emergence and development of the German model of administrative procedure was largely influenced by the work of German scholars in the field of administrative law and historical events in the legislative work of the Bundestag. Consideration of the issue through the prism of the historical and analytical approach will allow analysing key historical events and doctrinal concepts with a view to further scientific and legal generalisation.

Summary of the main research material. Otto Mayer is considered to be one of the founders of modern administrative law in Germany. His concept of "administrative act" influenced the modernisation of German law [1, p. 342]. In his pioneering textbook, the scientist developed a classical form of activity for unilateral legal measures of the state in relation to an individual, which he calls an "administrative act" by analogy with the French acte administratif. Dogmatically, an administrative act is a prototype of a court decision that performs a law-grounding function. Meyer believes that it is a legal form of activity that, like a court decision, gives governing bodies the ability to determine the rights and obligations of individuals, confirming the sovereign, authoritative nature of administrative action (influence, intervention and action, but without a court decision). Administrative acts, like court de-

cisions, must be strictly enforced until they are cancelled by an actus contrarius issued by a competent authority or court. An administrative act is a form of activity that is in line with the general compromise nature of constitutionalism and aims not only at the efficiency of administrative measures, but also at the protection of individual rights, as it is subject to judicial review. In Max Weber's abstraction, such a formal approach to an administrative act will be the highest manifestation of modern [2, p. 265].

An administrative act is conceptualised as a conceptual instrument that structures administrative activity and, at the same time, due to its normative nature, forms boundaries. The main advantage of its concept is that it makes it easier for governing bodies to fulfil their tasks and at the same time makes them more transparent, as well as controllable in court at the initiative of interested parties. This strengthens the legitimacy of the state's actions. Perhaps, this explains the success of the Mayerian concept of an administrative act, which was quickly accepted in theory and practice and later enshrined in the 1976 Law on Administrative Procedures (Verwaltungsverfahrensgesetz) [3].

Based on the Mayerian concept of an administrative act as "a power decision of the administration that establishes for individuals in each particular case what is fair and necessary for them", a legal definition was formulated, enshrined in Article 9 of the German Administrative Procedure Act (VwVfG): an administrative act is a decision, instruction or other power action of an administrative body aimed at resolving a specific individual case and having external consequences. According to the legal doctrine of Mayer, an individual administrative act regulates the rights and obligations of a citizen in their relations with the state [4]. Most obligations and rights enshrined in law are abstract until they relate to the rights and interests of everyone. An individual administrative act explains to both the citizen and the state how a rule is applied in a particular case. The function of an administrative act is to apply the abstract prescriptions of normative acts to specific life situations and specific individuals so that these prescriptions are binding on these individuals. In other words, an administrative act is a means of concretising and individualising laws (in the material sense). In both countries (France and Germany), this concept was a central element of general administrative law. It was taken as a basis for the future Law on Administrative Procedure, in which the provisions on administrative act were elaborated and further developed. In the current German Administrative Procedure Act, special attention is paid to the administrative act, the provisions of which will be discussed later.

German scientist Walter Jelinek continued Mayer's work, developing German administrative law in the XX century in the direction of judicial and administrative control over decisions made by public authorities using the developed concept of "subjective public rights". In his well-known work "The System of Subjective Public Rights", the scientist first examined the problem of subjective public law and proposed a legal and dogmatic classification based on the relationship between the individual and the state. He identified three groups of public rights: 1) political freedoms; 2) the right of an individual to positive actions in his or her interests by the state; 3) the right of an individual to participate in the governance of the state. In the structure of any subjective right, the scientist distinguished two elements - formal (will) and material (interest). V. Jelinek stated that subjective public rights, as well as subjective private rights, are subject to judicial and administrative protection [5, p. 164]. Subjective public rights in today's sense could not be perceived as a doctrine at all at that time since the state monopolised all sovereign power. It was only after Georg Jellinek substantiated the significance of subjective public rights derived from the voluntary self-obligation of the state that administrative and judicial control as an institution of legal protection, namely, the protection of individual rights, began to develop in Germany. This concept was very important for the administrative procedure in the matter of appealing against an administrative act. The concept of judicial control as an institution for the protection of subjective rights developed later led to the formation of a specific position: developed from the ideas of legal protection, namely in administrative legal relations, an individual is understood as a champion of his or her interests protected by law. Public interests that go beyond this are outside this concept. This provision leads to

important contradictions between German administrative law and the law of European integration [6].

It is also necessary to note the influence of another famous German scientist - Max Weber and his concept of rational bureaucracy. A distinctive feature of this type of domination is the existence of a system of formal rules that govern the activities of management personnel. These formal rules can be changed in accordance with the procedure. Whereas under traditional rule, the possibility of creating new legislation is limited by sacred tradition, under legal rule there are no restrictions on lawmaking, as long as the relevant procedures are followed. "The decisive feature for our terminology is that," writes M. Weber, "subordination is no longer based on faith and devotion to a charismatic personality or the personality of the ruler sanctified by tradition, ... but on an objective "official duty devoid of personal character, which, like the right to power, is a "competence" defined by means of rationally established norms (laws, regulations, rules) in such a way that the legitimacy of domination is expressed in the legality of general, formulated and promulgated rules". It is assumed that formal rules are to be followed, not the person in power.

In Weber's works, rationalisation was applied not only to the characteristics of bureaucratic administration, but also to legal procedure as a feature. The key dogmatic categories of German administrative law are based on the dogma of state law developed by professorial theorists. Having analysed the basic concepts of German scholars, we note that they not only influenced the development of administrative law, but also laid the foundations for the German model of administrative procedure.

Let us now turn to the main legislative acts that influenced the development of administrative law, and subsequently - the implementation and consolidation of the administrative procedure model at the legislative level [11].

With the end of the National Socialist tyranny and the enactment of the German Constitution (Grundgesetz), work began on the codification of German administrative law. A new understanding of the state was central to this process. According to the wording of the Herrenhimseer Project, "the state ... exists to serve the individual". In parallel with the constitutionalisation of administrative law, the Basic Law is expanding individual legal protection. This emphasises the importance of the principles of the substantive rule of law in "classical" German administrative law. The strengthening of the legal protection of the individual is reflected in the guarantee of legal protection under Art. 19 para. 4 para. 4 of the Basic Law (a), and in the establishment of a general reservation of administrative jurisdiction (b), as well as in the comprehensive subjection to administrative law (c) [9].

Constitutional provision 19 (4) GG guarantees comprehensive legal protection of the subjective rights of citizens who have been violated by an act adopted by a public authority through judicial review of that act. This provision reflects the fundamental premise of the German rule of law: there is no legal area in which a citizen has to accept a violation of his or her fundamental rights.

By establishing the guarantee of effective legal protection (Article 19 (4) of the Basic Law), the German legislator considers that subjective public rights can be effective only if their realisation is ensured in the event of a conflict. Therefore, the guarantee of legal protection allows to limit the arbitrariness of public authorities in relation to a citizen and to realise the "substantive right to truly effective judicial control". Proclaiming in Article 19 para. 4 of the Fundamental Law proclaiming legal protection against acts of state power as a fundamental right, the Constitution emphasises that the guarantee of legal protection is primarily focused on the ability of an individual to self-realise. For an individual, this is a fundamental right that is a "bastion of individuality". From this point of view, this provision contains a systemic decision of the constitutional legislator in favour of individual legal protection, which is essential for the entire structure of German administrative law. The legal guarantees aimed at ensuring comprehensive individual legal protection were also strengthened by the proclamation of the "right to the proper use of discretion", as well as the distinction between "discretion", on the one hand, and "undefined legal concepts", on the other, which has become widespread in the literature and court practice. Both have significantly intensified judicial control of public administration. To implement the provisions of the basic German law, the Code of Administrative Procedure was

adopted in 1960. After the adoption of this act, the issue of codification of administrative law in the form of a single act regulating the activities of all state bodies gradually arose.

Lorenz von Stein sought a comprehensive codification. However, his idea that the activities of the administration could be regulated by a single act was met with scepticism. A significant number of German scholars rejected this statement, as they believed that administration is focused on solving a specific case, so general rules will not be able to provide the necessary flexibility in the decision-making process [10]. Before the National Socialists came to power, there was an attempt to codify the "general part" of administrative law, but it was unsuccessful. German administrative law is the law of public administration, which is a function of the executive branch". Due to the complexity of German administrative law, which is divided into general and special administrative law, it was not possible to codify all procedural elements in one act." Additional obstacles to unification were created by the West German federal structure, which clearly divides governmental powers between federal authorities and the Länder. It was only in 1976 that the Law on Administrative Procedure (VwVfG) was adopted, which scholars call "a codification for the federal administration". The German model of regulating administrative procedure is associated with the Administrative Procedure Act, adopted in 1976. All states of Germany have adopted relevant regulations that regulate administrative procedure relations at the appropriate level, are based on the federal law and do not contradict it. The law does not regulate issues related to administrative justice. It clearly outlines the range of issues it regulates and specifies the scope of its action. It should be noted that each Länder has its own law on administrative procedure. Its provisions are largely like those of the Federal Act, as they simply refer to the federal law or repeat its content with minor changes in order to ensure a certain degree of uniformity in the enforcement activities of administrative authorities at the federal level. For these reasons, the legislature has shaped the general approach to administrative procedure in the VwVfG through basic principles, which, although broadly applicable, can be supplemented by provisions specified in Länder laws. The German Administrative Procedure Act transformed the doctrinal model of administrative procedure into a statutory model.

Conclusions. The VwVfG is the result of a long-standing effort, which began in the late 1950s, to simplify, streamline and unify German administrative procedures and basic concepts of administrative law. Sixteen years prior to the VwVfG, the German legislature passed the Administrative Courts Act (VwGO), which laid down provisions not only for the structure and procedure in administrative courts, but also for administrative and judicial review of final administrative acts issued by an administrative authority. The German Administrative Procedure Act was adopted by the legislative assembly in 1976 with the aim of: 1) to regulate the legal relations between administrative authorities and citizens, 2) to guarantee citizens access to the administrative decision-making process, and 3) to establish the necessary clarity and unity in the procedural area of law. However, some areas of administrative law, especially those characterised by a high degree of complexity in certain cases (such as decisions on land use planning and urban development) are subject to special legislative regulation. The purpose of this Law was to clarify the purpose of the administrative procedure for administrative bodies, their officials, legal practitioners, and citizens in order to correctly apply the provisions of this Law. This act led to the harmonisation of administrative procedure law, made constitutional restrictions on state action transparent and reduced the burden on the courts. At the same time, it increased the efficiency of governance and further protected the rights of citizens.

Thus, the doctrinal concepts played a key role in the development of the German model of administrative procedure and became the basis for the formation of the normative model.

Література

1. Mayer O. Preface to the Third Edition. Deutsches Verwaltungsrecht: Band I. 3d ed. Berlin, 1924. 843 p.

2. Weber M. Gesamtausgabe. Abteilung I, Bd. 22-4: Wirtschaft und Gesellschaft). 2005. 219 p.

3. Verwaltungsverfahrensgesetz (VwVfG): Ausfertigungsdatum: 25.05.1976. Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz. URL: https://www.gesetzeinternet.de/vwvfg/index.html#BJNR012530976BJNE0019111.

4. Mayer O. Theorie des Französischen Verwaltungsrechts. Strassburg, 1886.

5. Stolleis M. Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland, Band I: 1600 TO 1800. München: Beck, 1988. 431 p.

6. Jellinek G. System der subjektiven offentlicheb Rechts. 3 Auflage. Tübingen, 1919. 676 p.

7. Der Parlamentarische Rat 1948–1949. Akten und Protokolle. Bd. 2: Der Verfassungskonvent auf Herrenchiemsee. Boppard, 1981. 623 p.

8. Jean-Louis Mestre J.-L. § 43 Frankreich. Handbuch Ius Publicum Europaeum. Bd. III: Verwaltungsrecht in Europa: Grundlagen Hg.: A. von Bogdandy et al. Heidelberg: C.F. Müller, 2010. P. 83–116.

9. Шмідт-Ассманн Е. Загальне адміністративне право як ідея врегулювання: основні засади та завдання систематики адміністративного права. 2-е вид., пер. і допов. Київ: К.І.С., 2009. 552 с.

10. Schmidt-Aßmann E. Cuestiones Fundamentales Sobre la Reforma de la Teoría General del Derecho Administrativo. Necesidad de Innovación y Presupuestos Metodológicos. Innovación y Reforma en el Derecho Administrativo / ed. J. Barnes. Seville: Global Law Press, 2012. P. 15–132.

11. Маркова О.О. Концептуальні основи правового регулювання адміністративної процедури. Суми, «Університетська книга», 2022. 368 с.

Referances

1. Mayer O. Preface to the Third Edition. Deutsches Verwaltungsrecht: Band I. 3d ed. Berlin, 1924. 843 p.

2. Weber M. Gesamtausgabe. Abteilung I, Bd. 22-4: Wirtschaft und Gesellschaft). 2005. 219 p.

3. Verwaltungsverfahrensgesetz (VwVfG): Ausfertigungsdatum: 25.05.1976. Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz. URL: https://www.gesetzeinternet.de/vwvfg/ index.html#BJNR012530976BJNE0019111.

4. Mayer O. Theorie des Französischen Verwaltungsrechts. Strassburg, 1886.

5. Stolleis M. Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland, Band I: 1600 TO 1800. München: Beck, 1988. 431 p.

6. Jellinek G. System der subjektiven offentlicheb Rechts. 3 Auflage. Tübingen, 1919. 676 p.

7. Der Parlamentarische Rat 1948-1949. Akten und Protokolle. Bd. 2: Der Verfassungskonvent auf Herrenchiemsee. Boppard, 1981. 623 p.

8. Jean-Louis Mestre J.-L. § 43 Frankreich. Handbuch Ius Publicum Europaeum. Bd. III: Verwaltungsrecht in Europa: Grundlagen / Hg: A. von Bogdandy et al. Heidelberg: C.F. Müller, 2010. P. 83-116.

9. Schmidt-Assmann E. General administrative law as an idea of regulation: basic principles and tasks of systematics of administrative law. 2nd ed. Kyiv: K.I.S., 2009. 552 c.

10. Schmidt-Aßmann E. Cuestiones Fundamentales Sobre la Reforma de la Teoría General del Derecho Administrativo. Necesidad de Innovación y Presupuestos Metodológicos. Innovación y Reforma en el Derecho Administrativo / ed. J. Barnes. Seville: Global Law Press, 2012. P. 15-132.

11. Markova O.O. Conceptual foundations of legal regulation of administrative procedure. Sumy, University Book, 2022. 368 c.

Олена Маркова

КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ НІМЕЦЬКОЇ МОДЕЛІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ

Харківський національний університет внутрішніх справ
пр. Льва Ландау, 27, 61080, Харків, Україна
E-mail: helena.sherstuk@gmail.com

***Мета**: дослідити доктринальні концепції розвитку німецької моделі адміністративної процедури. **Методи дослідження**: обрана тема наукового дослідження вимагає використання різноманітних наукових методів і підходів для отримання аналізу, таких як історичний, системний методи. **Результати:** зазначені концепції заклали основу для нормативної моделі адміністративної процедури, яка знайшла своє закріплення в Законі ФРН «Про адміністративну процедуру». У цьому законі ці концепції трансформували адміністративну процедуру з доктринальної в нормативну модель. Закон ФРН «Про адміністративну процедуру» вчені називають «кодифікацією для федеральної адміністрації», завдяки здобуткам німецької доктрини. **Обговорення:** аналіз та дослідження концепцій Отто Меєра про адміністративний акт, Вальтера Еллінека про суб'єктивне публічне право, Макса Вебера про раціональну бюрократію надають можливість оцінити вплив їх концепцій на розвиток та формування німецької моделі адміністративної процедури. Вищеназвані концепції заклали основи для нормативної моделі адміністративної процедури, яка знайшла своє легітимне закріплення в Законі ФРН «Про адміністративну процедуру». Поняття адміністративного акта було покладено в основу майбутнього Федерального закону про адміністративне судочинство, в якому положення про адміністративний акт отримали детальне обґрунтування і закріплення. Поняття суб'єктивних публічних прав було дуже важливим для адміністративного процесу в справі оскарження адміністративного акта. У веберівських працях раціоналізація застосовувалася не тільки відносно характеристики бюрократичної адміністрації, а й до правової процедури як ознаки. Ключові догматичні категорії німецького адміністративного права ґрунтуються на вищеназваних концепціях.*

***Ключові слова:** концепції; модель адміністративної процедури.*

Стаття надійшла до редакції 06.05.2024

DOI: 10.18372/2307-9061.71.18796
УДК 342.4:328 (045)

І. М. Сопілко,
доктор юридичних наук, професор
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9594-9280

Ю. Д. Тарасенко,
здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня

УЧАСТЬ СТОРОНИ ОБВИНУВАЧЕННЯ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: ДО ПИТАННЯ ПРО ВИКОНАННЯ РІШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У СПРАВІ «БАНТИШ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ»

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара, 1, 03058, Київ, Україна
Класичний приватний університет
Інститут інтерактивних технологій в освіті
вул. Жуковського, 70Б, 69002, Запоріжжя, Україна
E-mail: sopilko_i@ukr.net

***Мета** статті – обґрунтувати підхід щодо врегулювання участі сторони обвинувачення під час розгляду справ про адміністративні правопорушення, що випливає з необхідності виконання Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Бантиш та інші проти України» Про необхідність оновлення Кодексу України про адміністративні правопорушення свідчить Рішення ЄСПЛ у справі «Бантиш та інші проти України» від 6 жовтня 2022 року. **Обговорення:** у статті досліджується питання доцільності врегулювання участі сторони обвинувачення під час розгляду справ про адміністративні правопорушення, що випливає з необхідності виконання Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Бантиш та інші проти України». **Результати:** зазначено про доцільність проведення теоретико-правових досліджень, присвячених включенню сторони обвинувачення до суб'єктів провадження у справах про адміністративні правопорушення. Вказано пропозиції щодо внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення за результати таких досліджень. Зокрема, запропоновано виділити окрему структурну складову КУпАП, в якій передбачити статті, де визначено поняття обвинувачення у провадженні у справі про адміністративне правопорушення, а також перелік осіб, які є стороною обвинувачення; передбачити участь прокурора як сторони обвинувачення у справах про адміністративні правопорушення, які підвідомчі розглядати судом (суддею); зазначено, у порядку дискусії, про віднесення до сторони обвинувачення осіб, які мають складати протоколи про адміністративні правопорушення та викривача (у разі розгляду справи про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією).*

***Ключові слова:** провадження у справах про адміністративні правопорушення; рішення Європейського суду з прав людини; сторона обвинувачення; прокурор; суб'єкт провадження.*

Постановка проблеми та її актуальність. Необхідність гарантування дієвості та ефективності законодавчих гарантій дотримання прав і свобод громадян набуває особливої актуальності в умовах збройної агресії росії проти України, коли наша держава має протистояти загарбницьким діям держави-агресора і, у той же час, реалізувати європейський вектор руху,

закріплений Конституцією України. Дороговказ цього складного шляху визначений, насамперед, Європейською конвенцією з прав людини (ратифікована Україною Законом № 475/97-ВР від 17.07.97) [1] (далі - Конвенція), а рамкові процедури правореалізації – Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 № 3477-IV [2] (далі – Закон), відповідно до яких рішення Європейського суду з прав людини є обов'язковими для виконання Україною (ч. 1 ст. 2 Закону, п. 1 ст. 46 Конвенції). Вчені підкреслюють безпосередній вплив ЄСПЛ як компетентного міжнародного судового органу, що розглядає скарги на порушення прав людини, на функціонування системи захисту прав людини у державах, які ратифікували Конвенцію [3, с. 320]. Разом з тим, під час слухань у Комітеті з питань правової політики Верховної Ради України у 2020 році відзначались наступні проблемні виконання рішень ЄСПЛ: «невиконання чи тривале виконання рішень національних судів і відсутність юридичного засобу захисту у зв'язку з цим; надмірна тривалість проваджень у цивільних і кримінальних справа та відсутність юридичного засобу захисту; жорстоке поводження з особами, які перебувають під контролем держави (у місяцях досудового тримання під вартою або в місцях виконання покарань) і неефективність розслідування правоохоронними органами скарг на таке поводження; відсутність передбаченого законодавством ефективного засобу юридичного захисту у зв'язку зі такими скаргами тощо» [4]. А у 2022 році набули чинності зміни до матеріального і процесуального адміністративного, господарського, цивільного, кримінального, кримінально-виконавчого законодавства України та деяких інших законів з метою вдосконалення законодавчих гарантій виконання рішень ЄСПЛ (відповідно законів України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» від 18.10.2022 № 2690-IX, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» від 18.10.2022 № 2689-IX). Однак, такі зміни не дозволили сформувати ефективні правові механізми гарантування прав і свобод у адміністративно-деліктному процесуального законодавстві, зокрема – у Кодексі України про адміністративні правопорушення, який, за оцінками дослідників проблеми вдосконалення інституту адміністративної відповідальності, визначається як «рудимент радянської епохи» (за визначенням О.В. Панасюк, яку цитує О.В. Когут) [5, с. 248].

Про необхідність оновлення Кодексу України про адміністративні правопорушення свідчить Рішення ЄСПЛ у справі «Бантиш та інші проти України» від 6 жовтня 2022 року, яким визнано порушення пункту 1 статті 6 Конвенції, що полягає у небезсторонності суду з огляду на відсутність сторони обвинувачення під час провадження у справі про адміністративне правопорушення (заява № 13063/18 та 3 інші заяви). У зазначеному Рішенні ЄСПЛ вказано про необхідність забезпечення сторони обвинувачення або прокурора під час розгляду справи про притягнення особи до адміністративної відповідальності. Аналогічне порушення було вказано у рішенні ЄСПЛ у справі «Михайлов проти України» (заява від 6 березня 2018 року № 10644/08) [6].

Мета статті – обґрунтувати підхід щодо врегулювання участі сторони обвинувачення під час розгляду справ про адміністративні правопорушення, що випливає з необхідності виконання Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Бантиш та інші проти України» Про необхідність оновлення Кодексу України про адміністративні правопорушення свідчить Рішення ЄСПЛ у справі «Бантиш та інші проти України» від 6 жовтня 2022 року.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Проблема реформування адміністративно-деліктного законодавства не є новою, про що свідчить активний науковий пошук у напрямку визначення оптимальної моделі адміністративної відповідальності та процесуальної форми її застосування. Так, О.В. Когут, досліджуючи зазначену проблему, вказує про напрацювання О.А. Банчука, В.К. Колпакова, А.Т. Комзюка, Д.М. Лук'янця, О.В. Панасюк,

А.О. Собакаря та інш. [5, с. 249]. Поряд із зазначеними вченими, внесок у дослідження проблеми вдосконалення адміністративно-деліктного матеріального і процесуального права і законодавства зробили Т.О. Коломоєць, О.В. Кузьменко, О.І. Остапенко, О.Б. Червякова та інші.

Викладення основного матеріалу дослідження. Порядок виконання рішень ЄСПЛ регламентовано, крім Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 № 3477-IV, Законом України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 № 1404-VIII і передбачає виплату стягувачові (заявнику) відшкодування та вжиття додаткових заходів індивідуального характеру та заходів загального характеру, спрямованих на усунення підстав для надходження до ЄСПЛ аналогічних заяв проти України в подальшому (ст. 1 Закону від 23.02.2006 № 3477-IV). Серед заходів загального характеру передбачено, в тому числі – внесення змін до законодавства та практики його застосування. Наявність такого зобов'язання у межах виконання Рішення ЄСПЛ у справі «Бантиш та інші проти України» від 6 жовтня 2022 року передбачає опрацювання питання про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі - КУпАП) у частині участі сторони обвинувачення під час розгляду справ про адміністративні правопорушення.

Суб'єктів провадження у справах про адміністративні правопорушення поділяють на групи за критерієм процесуального статусу: 1) особи, зацікавлені у справі (особа, яка притягується до відповідальності, потерпілий, їх законні представники, захисники); 2) особи, які сприяють здійсненню провадження у справі (свідок, експерт, перекладач); 3) громадські організації, трудові колективи тощо, які можуть заявляти клопотання, або яким може бути передано матеріали справи для подальшого розгляду у разі звільнення особи від адміністративної відповідальності. Також зазначено про доцільність відмежування поняття «суб'єкти провадження» від поняття «учасники провадження». Останнє є ширшим за обсягом, враховуючи включення до нього «лідируючого суб'єкта», тобто орган (посадову особу), уповноважених розглядати справи про адміністративні проступки [7, с. 735]. У наведеному науковому підході запропоновано систематизацію суб'єктів та/або учасників провадження у справах про адміністративні правопорушення, адміністративна процесуальна правосуб'єктність яких урегульована КУпАП. Суб'єкт обвинувачення у провадженнях у справах про адміністративні правопорушення чинним КУпАП не передбачено.

Кодексом України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р № 8073-X (зі змінами, згідно Закону від 01.12.2022 № 2806-IX) визначено осіб, які беруть участь у провадженні в справі про адміністративне правопорушення (Глава 21): особа, яка притягається до адміністративної відповідальності (ст. 268), потерпілий (ст. 269), законні представники та представники (ст. 270), захисник (ст. 271), свідок (ст. 272), експерт (ст. 273), перекладач (ст. 274) [8].

Встановлено також адміністративну процесуальну правосуб'єктність осіб та органів, які не включені нормами Глави 21 до переліку осіб, які беруть участь у провадженні в справі про адміністративне правопорушення: особи, які мають право складати протоколи у справі про адміністративне правопорушення (ст. 255); органи, які розглядають справи про адміністративні правопорушення (Розділ III). Ст. 250 КУпАП визначено компетенцію прокурора, заступника прокурора щодо нагляду за додержанням і правильним застосуванням законів при провадженні в справах про адміністративне правопорушення, вказано, що участь є обов'язковою у конкретних категоріях справ про адміністративні правопорушення - передбачених ст.ст. 172-4–172-9, 172-9-2 КУпАП.

Підтримання публічного обвинувачення в суді є однією з конституційних функцій прокуратури (п. 1 ч. 1 ст. 131-1 Конституції України [9]). Зазначена функція вказана у п. 1 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про прокуратуру», а відповідно ч. 3 ст. 2 зазначеного Закону встановлено заборону покладання на прокуратуру функцій, які не передбачені Конституцією України [10].

У Рішенні від 12 лютого 2002 року № 3-рп/2002 Конституційний Суд України зазначив, що Конституція України як головне джерело національної правової системи є також базою поточного законодавства. Вона надає можливість урегулювання певних суспільних відносин на рівні законів, які конкретизують закріплені в Основному Законі положення (абзац перший підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини) [11]. У іншому Рішенні від 18.06.2020 № 5-р (II)/2020 Конституційний Суду України вказав, що за новим конституційним правопорядком прокуратуру як інститут, що виконує функцію кримінального переслідування, структурно вмонтовано в загальну систему правосуддя (підпункт 2.3 пункту 2 мотивувальної частини) [12].

Вказані правові позиції єдиного органу конституційної юрисдикції – Конституційного Суду України – уможливлюють підхід до опрацювання пропозицій щодо внесення змін до законодавства, виходячи з двох принципово важливих аспектів. По-перше, законами можуть бути конкретизовані (а не змінені чи доповнені) приписи Конституції України. По-друге, законами конституційні функції прокуратури не можуть бути доповнені (розширені). Вказане означає розробку пропозицій щодо внесення змін до законодавства на виконання Рішення ЄСПЛ у справі «Бантиш та інші проти України» суто у межах існуючого конституційного правопорядку.

Провадження у справах про адміністративні правопорушення називають адміністративно-деліктним провадженням (В.К. Колпаков) [13, с. 748]. Відповідно ст.ст. 221, 221-1 КУпАП, суди – районні, районні у місті, міські чи міськрайонні суди (судді), місцеві господарські та адміністративні суди, апеляційні суди, вищі спеціалізовані суди, Верховний Суд – віднесені до органів, уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення. Правосуддя – 1) правозастосовна юрисдикційна діяльність судів при здійсненні адміністративного, господарського, кримінального, цивільного та конституційного судочинства; 2) процедурна форма застосування норм права шляхом прийняття судових рішень (С.М. Гусаров) [14, с. 663]. Серед основних засад судочинства – підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором (ст. 131-1 Конституції України). Відповідно ст. 124 Конституції України, юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи.

Отже, виходячи з норм Конституції України, Кримінального процесуального кодексу України обвинувачення передбачено у кримінальному судочинстві. У п. 13 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України прямо вказано, що «13) обвинувачення - твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому цим Кодексом» [15].

Розгляд справи про адміністративні правопорушення, виходячи з буквального тлумачення норми ч. 3 ст. 124 Конституції України, належить до «інших справ», розгляд яких здійснюють суди у випадках, передбачених законом.

Визначаючи шляхи вирішення проблеми унормування питання про необхідність забезпечення сторони обвинувачення або прокурора під час розгляду справи про притягнення особи до адміністративної відповідальності, про що йдеться, серед іншого, у Рішенні ЄСПЛ у справі «Бантиш та інші проти України», слід зауважити, що закріплювати у Кодексі України про адміністративні правопорушення стадії порушення справи та адміністративного розслідування за аналогією із досудовим розслідуванням в Кримінальному процесуальному кодексі України, з одного боку, навряд чи є доцільним, враховуючи необхідність відмежування адміністративного правопорушення від злочину, яке проводиться, в основному, за ступенем шкідливості чи суспільної небезпеки, юридичними критеріями елементів їх складів, а також характером караності та її наслідками (О.Ю. Червякова, Я.С. Зелінська) [13, с. 43], що об’єктивно визначає різницю у засадах і процедурах провадження у справах про адміністра-

тивні правопорушення та кримінального процесу.

Разом з тим, керуючись нормами ч. 3 ст. 124, п. 1 ч. 1 ст. 131-1 Конституції України, рішеннями ЄСПЛ у справах «Бантиш та інші проти України», «Михайлов проти України» можна запропонувати уведення до кола суб'єктів провадження у справах про адміністративні правопорушення сторони обвинувачення та відповідної адміністративної процесуальної правосуб'єктності у провадженні у справах про адміністративні правопорушення. Зрозуміло, що така пропозиція потребує ретельного опрацювання, зважаючи на необхідність не тільки поглибленого дослідження правової природи функції прокуратури щодо підтримання публічного обвинувачення в суді та її відповідності характеру провадження у справах про адміністративні правопорушення. Виникає потреба опрацювання питання про віднесення окремих суб'єктів провадження у справах про адміністративні правопорушення до сторони обвинувачення та розробки пропозицій щодо внесення змін до КУпАП у частині врегулювання процедур публічного обвинувачення.

Висновки. Спираючись на проведене вище дослідження норм чинного законодавства, з метою приведення національного законодавства у відповідність до законодавства ЄС у частині щодо забезпечення сторони обвинувачення або прокурора під час розгляду справи про притягнення особи до адміністративної відповідальності доцільно, насамперед, провести поглиблені теоретико-правові дослідження, присвячені включенню сторони обвинувачення до суб'єктів провадження у справах про адміністративні правопорушення. Результати таких досліджень можуть бути покладені в основу пропозицій щодо внесення наступних змін до КУпАП:

- виділити окрему структурну складову КУпАП, в якій передбачити статті, де визначено поняття обвинувачення у провадженні у справі про адміністративне правопорушення, а також перелік осіб, які є стороною обвинувачення;

- передбачити участь прокурора як сторони обвинувачення у справах про адміністративні правопорушення, які підвідомчі розглядати судом (суддею). Така пропозиція випливає з норм ч. 3 ст. 124, п. 1 ч. 1 ст. 131-1 Конституції України, де вказано, що прокуратура здійснює публічне обвинувачення в суді. Крім того, у порядку дискусії, можна запропонувати віднесення до сторони обвинувачення осіб, які мають складати протоколи про адміністративні правопорушення на підставі врахування ст. 256 КУпАП, якою врегульовано зміст протоколу у справі про адміністративне правопорушення. Так, у протоколі мають бути вказані відомості про особу, яка притягається до адміністративної відповідальності (у разі її виявлення); місце, час вчинення і суть адміністративного правопорушення; нормативний акт, який передбачає відповідальність за дане правопорушення; прізвища, адреси свідків і потерпілих, прізвище викривача (за його письмовою згодою), якщо вони є; пояснення особи, яка притягається до адміністративної відповідальності; інші відомості, необхідні для вирішення справи. Тож, по суті, особа, уповноважена складати протокол у справі про адміністративне правопорушення, має встановити наявність ознак правопорушення, особу порушника.

До сторони обвинувачення може бути віднесений також викривач, прізвище якого, за його згодою, вказується у протоколі про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією.

Література

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950: офіційний веб-сайт Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004 (дата звернення 03.05.2024).

2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV: офіційний веб-сайт Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text (дата звернення 03.05.2024).

3. Ляшенко Р.Д., Нагієв Б.М., Кудра А.В. Проблеми виконання рішень Європейського суду з прав людини Україною. *Часопис Київського університету права.* 2021/2. С. 320-324.

4. Проблеми виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини обговорено

під час слухань у Комітеті з питань правової політики. Інформаційне управління Апарату Верховної Ради України Опубліковано 11 груд. 2020 р., о 11:45: офіційний веб-сайт Верховна Рада України. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/200762.html (дата звернення 04.03.2024).

5. Когут О.В. До питання реформування адміністративно-деліктного законодавства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7 с. 248-251. URL: http://www.lsej.org.ua/index.php/arkhiv-nomeriv (дата звернення 05.03 2024).

6. Справа «Бантиш та інші проти України» (Заява № 13063/18 та 3 інші заяви) від 06.10.2022 ідентифікатор 974_i08. Європейський суд з прав людини. Міжнародні суди: офіційний веб-сайт Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_i08#Text (дата звернення 01.03.2024).

7. Загальне адміністративне право України: *підручник*/ за заг.ред.: акад. С. Ківалова і проф. Л. Білої-Тіунової; Нац.ун-т «Одеська юрид.академія». - Одеса: Фенікс, 2023. – 792 с.

8. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X: за станом на 17.03.2023) (статті 213-330). *Відомості Верховної Ради УРСР.* 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122. (зі змінами): офіційний веб-сайт Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text (дата звернення 01.02.2024).

9. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. ст. 141 (зі змінами): офіційний веб-сайт Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 20.02.2024).

10. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 2-3. ст. 12 (зі змінами): офіційний веб-сайт Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text (дата звернення 01.02.2024).

11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 45 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про електроенергетику» (справа про електроенергетику) від 12.02.2002 № 3-рп/2002. *Вісник Конституційного Суду України*. 2002. № 1. стор. 19: офіційний веб-сайт Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-02#Text (дата звернення 05.01.2024).

12. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою громадянки України Левченко Ольги Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису пункту 5 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» від 2 бер. 2015 року № 213-VIII від 18.06.2020 № 5-р (II)/2020. *Вісник Конституційного Суду України*. 2020. № 4. стор. 62: офіційний веб-сайт Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va05p710-20#Text (дата звернення 05.01.2024).

13. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 5: Адміністративне право/редкол.: Ю.П. Битяк (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого.2020. 960 с.

14. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 19: Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура/редкол.: В.Т. Нор (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого.2020. 960 с.

15. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. ст. 88 (зі змінами): офіційний веб-сайт Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення 05.01.2024).

References

1. Konventsiya pro zakhyst prav lyudyny i osnovopolozhnykh svobod (z protokolamy) (Yevropeys′ka konventsiya z prav lyudyny) vid 04.11.1950: ofitsiynyy veb-sayt Verkhovna Rada Ukrayiny. Zakonodavstvo Ukrayiny. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004 (data zvernennya 03.05.2024).

2. Pro vykonannya rishen′ ta zastosuvannya praktyky Yevropeys′koho sudu z prav lyudyny: Zakon Ukrayiny vid 23.02.2006 № 3477-IV: ofitsiynyy veb-sayt Verkhovna Rada Ukrayiny. Zakonodavstvo Ukrayiny. URL: https://zakon.rada.

gov.ua/laws/show/3477-15#Text (data zvernennya 03.05.2024).

3. Lyashenko R.D., Nahiyev B.M., Kudra A.V. Problemy vykonannya rishen′ Yevropeys′koho sudu z prav lyudyny Ukrayinoyu. *Chasopys Kyyivs′koho universytetu prava*. 2021/2. S. 320-324.

4. Problemy vykonannya Ukrayinoyu rishen′ Yevropeys′koho sudu z prav lyudyny obhovoreno pid chas slukhan′ u Komiteti z pytan′ pravovoyi polityky. Informatsiyne upravlinnya Aparatu Verkhovnoyi Rady Ukrayiny Opublikovano 11 hrud. 2020 r., o 11:45: ofitsiynyy veb-sayt Verkhovna Rada Ukrayiny. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/200762.html (data zvernennya 04.03.2024).

5. Kohut O.V. Do pytannya reformuvannya administratyvno-deliktnoho zakonodavstva. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal*. 2022. № 7. s. 248-251. URL: http://www.lsej.org.ua/index.php/arkhiv-nomeriv (data zvernennya 05.03 2024).

6. Sprava «Bantysh ta inshi proty Ukrayiny» (Zayava № 13063/18 ta 3 inshi zayavy) vid 06.10.2022 identyfikator 974_i08. Yevropeys′kyy sud z prav lyudyny. Mizhnarodni sudy: ofitsiynyy veb-sayt Verkhovna Rada Ukrayiny. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_i08#Text (data zvernennya 01.03.2024).

7. Zahal′ne administratyvne pravo Ukrayiny: *pidruchnyk/* za zah.red.: akad. S. Kivalova i prof. L. Biloyi-Tiunovoyi; Nats.un-t «Odes′ka yuryd.akademiya». - Odesa: Feniks, 2023. – 792 s.

8. Kodeks Ukrayiny pro administratyvni pravoporushennya vid 07.12.1984 № 8073-X: za stanom na 17.03.2023) (statti 213-330). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady URSR*. 1984. Dodatok do № 51. St. 1122. (zi zminamy): ofitsiynyy veb-sayt Verkhovna Rada Ukrayiny. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text (data zvernennya 01.02.2024).

9. Konstytutsiya Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 1996. № 30. st. 141 (zi zminamy): ofitsiynyy veb-sayt Verkhovna Rada Ukrayiny. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (data zvernennya 20.02.2024).

10. Pro prokuraturu: Zakon Ukrayiny vid 14.10.2014 № 1697-VII. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 2015. № 2-3. st. 12 (zi zminamy): ofitsiynyy veb-sayt Verkhovna Rada Ukrayiny. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text (data zvernennya 01.02.2024).

11. Rishennya Konstytutsiynoho Sudu Ukrayiny u spravi za konstytutsiynym podannyam 45 narodnykh deputativ Ukrayiny shchodo vidpovidnosti Konstytutsiyi Ukrayiny (konstytutsiynosti) Zakonu Ukrayiny «Pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrayiny «Pro elektroenerhetyku» (sprava pro elektroenerhetyku) vid 12.02.2002 № 3-rp/2002. *Visnyk Konstytutsiynoho Sudu Ukrayiny*. 2002. № 1. stor. 19: ofitsiynyy veb-sayt Verkhovna Rada Ukrayiny. URL: https://zakon.rada. gov.ua/laws/show/v003p710-02#Text (data zvernennya 05.01.2024).

12. Rishennya Druhoho senatu Konstytutsiynoho Sudu Ukrayiny u spravi za konstytutsiynoyu skarhoyu hromadyanky Ukrayiny Levchenko Ol′hy Mykolayivny shchodo vidpovidnosti Konstytutsiyi Ukrayiny (konstytutsiynosti) prypysu punktu 5 rozdilu III «Prykintsevi polozhennya» Zakonu Ukrayiny «Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo pensiynoho zabezpechennya» vid 2 ber. 2015 roku № 213-VIII vid 18.06.2020 № 5-r (II)/2020. *Visnyk Konstytutsiynoho Sudu Ukrayiny*. 2020. № 4. stor. 62: ofitsiynyy veb-sayt Verkhovna Rada Ukrayiny. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va05p710-20#Text (data zvernennya 05.01.2024).

13. Velyka ukrayins′ka yurydychna entsyklopediya: u 20 t. Kharkiv: Pravo, 2016. T. 5: Administratyvne pravo/redkol.: YU.P. Bytyak (holova) ta in.; Nats. akad. prav. nauk Ukrayiny; In-t derzhavy i prava im. V.M. Korets′koho NAN Ukrayiny; Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho. 2020. 960 s.

14. Velyka ukrayins′ka yurydychna entsyklopediya: u 20 t. Kharkiv: Pravo, 2016. T. 19: Kryminal′nyy protses, sudoustriy, prokuratura ta advokatura/redkol.: V.T. Nor (holova) ta in.; Nats. akad. prav. nauk Ukrayiny; In-t derzhavy i prava im. V.M. Korets′koho NAN Ukrayiny; Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho. 2020. 960 s.

15. Kryminal′nyy protsesual′nyy kodeks Ukrayiny vid 13.04.2012 № 4651-VI. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. st. 88 (zi zminamy): ofitsiynyy veb-sayt Verkhovna Rada Ukrayiny. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (data zvernennya 05.01.2024).

Iryna Sopilko, Yuriy Tarasenko

PARTICIPATION OF THE PROSECUTION IN THE CONSIDERATION OF CASES ON ADMINISTRATIVE OFFENCES: ON THE ISSUE OF ON THE ENFORCEMENT OF THE JUDGMENT OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS IN THE CASE OF BANTYSH AND OTHERS V. UKRAINE

National Aviation University
Lubomyr Huzar Avenue, 1, 03058, Kyiv, Ukraine
Classical private university
Institute of Interactive Technologies in Education
st. Zhukovskoho, 70B, 69002, Zaporizhzhia, Ukraine
E-mail: sopilko_i@ukr.net

The purpose *of the article is to substantiate the approach to regulating the participation of the prosecution in administrative offence cases, which arises from the need to implement the Judgment of the European Court of Human Rights in the case of Bantysh and Others v. Ukraine The need to update the Code of Ukraine on Administrative Offences is evidenced by the ECHR Judgment in the case of Bantysh and Others v. Ukraine of 6 October 2022.* ***Results:*** *the expediency of conducting theoretical and legal studies devoted to the inclusion of the prosecution as subjects of proceedings in cases of administrative offenses is indicated. Proposals for amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses based on the results of such research are indicated. In particular, it is proposed to single out a separate structural component of the Code of Administrative Offenses, in which to provide for articles defining the concept of prosecution in proceedings in the case of an administrative offense, as well as a list of persons who are parties to the prosecution; to provide for the participation of the prosecutor as a party to the prosecution in cases of administrative offenses, which are considered by a court (judge) in a subordinate department; it is stated, in the order of discussion, that persons who must draw up protocols on administrative offenses and the whistleblower (in the case of consideration of a case on an administrative offense related to corruption) are referred to the prosecution side.* ***Discussion:*** *the article examines the question of the expediency of regulating the participation of the prosecution during the consideration of cases of administrative offenses, which arises from the need to implement the Decision of the European Court of Human Rights in the case of bantysh and others v. Ukraine.*

Key words: *proceedings in cases of administrative offenses; decision of the European Court of Human Rights; prosecution; prosecutor; subject of proceedings.*

Стаття надійшла до редакції 11.05.2024

DOI: 10.18372/2307-9061.71.18797
УДК 342.9 (045)

Є. О. Угольков,
здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0001-5207-5309

ПОДАТКОВА ІНФОРМАЦІЯ ЯК НЕНАЛЕЖНИЙ ДОКАЗ ПРИ ВИРІШЕННІ СУДОМ ПОДАТКОВОГО СПОРУ

Київський університет права НАН України
вулиця Академіка Доброхотова, 7А, 02000 Київ, Україна
E-mail: ugolkov@ukr.net

Метою *статті є пошук шляхів вирішення проблеми щодо застосування податковим органом податкової інформації з баз даних інформаційних систем ДПС без здійснення перевірки первинної документації на підставі якої було внесено таку інформацію до відповідних баз даних.* ***Методи дослідження****: використано комплекс методів, які застосовуються в сучасній правовій науці, зокрема, спеціальні методи дослідження (порівняльно-правовий, логіко-юридичний, формально-юридичний) та загально-наукові (діалектичний, системно-функціональний, аналогії).* ***Результати****: податковий орган при формуванні висновків за результатами податкової перевірки не може посилатись на податкову інформацію наявну у базах даних інформаційних систем ДПС як безумовний доказ без здійснення перевірки первинної документації на підставі якої було внесено таку інформацію до баз даних.* ***Обговорення:*** *Передчасне застосування, без належної перевірки первинних документів, податковим органом податкової інформації з баз даних інформаційних систем ДПС призводить до негативних наслідків для платників податків, оскільки така інформація є підставою для висновків за результатами податкової перевірки.*

Ключові слова: *податковий орган; належний доказ; інформаційно-аналітичне забезпечення; база даних; зустрічна звірка.*

Постановка проблеми та її актуальність. В статті розглядається актуальна проблема пов'язана із використанням податковим органом податкової інформації з баз даних інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем при здійсненні податкових перевірок.

Загальні засади здійснення інформаційно-аналітичного забезпечення податковим органом передбачено главою 7 розділу III Податкового кодексу України.

Податкова інформація за рахунок якої здійснюється наповнення баз даних інформаційних систем ДПС здійснюється, у тому числі, за рахунок показників податкової звітності платників податків.

Податкові органі у своїй практиці застосовують податкову інформацію наявну у базах даних інформаційних систем ДПС як безумовний доказ щодо характеру фінансово-господарської діяльності платників податків.

Але така податкова інформація має лише аналітичний і інформативний характер та повинна перевірятись податковим органом у спосіб передбачений Податковим кодексом України.

Відтак, наявність будь-яких сумнівів або підозр у податкового органу які виникли на підставі податкової інформації отриманої з баз даних інформаційних систем ДПС є лише приводом для перевірки.

При цьому така перевірка має включати в себе здійснення перевірки безпосередньо первинних документів.

Сама по собі податкова інформація наявна у базах даних інформаційних систем ДПС, без пе-

ревірки первинних документів, не є належним доказом в розумінні КАС України.

Зроблені висновки, які зазначені у статті, дозволяють здійснити переоцінку правових підстав щодо застосування доказів податковим органом при формуванні висновків податкової перевірки.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Загальні теоретичні аспекти щодо здійснення інформаційно-аналітичного забезпечення податковим органом були предметом дослідження наукових праць О.Є. Деменка, Д.Я. Семир'янова та інших.

Наявні наукові результати з цього напрямку дозволяють зробити актуальний аналіз проблеми застосування податковим органом податкової інформації з баз даних інформаційних систем ДПС.

Виклад основного матеріалу дослідження. У діяльності податкових органів наявна практика під час здійснення податкових перевірок використовувати податкову інформацію з баз даних інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем (далі – «інформаційні системи») Державної податкової служби (далі ДПС).

Зокрема, досить часто в актах перевірки податковий орган обґрунтовуючи свої висновки застосовує податкову інформацію з баз даних інформаційних систем ДПС сформовану на підставі внесених платником податків показників податкової звітності про результати фінансово-господарської діяльності.

Така інформація використовується податковим органом щодо контрагентів платника податків стосовно якого здійснюються перевірочні заходи.

Це призводить до того, що податковий орган на підставі податкової інформації наявній у базах даних інформаційних систем ДПС вдається до висновків про відсутність основних засобів (наприклад у зв'язку із неподанням податкової звітності або не нарахуванням амортизації) та трудових ресурсів у контрагентів платника податків, діяльність якого є предметом перевірки.

Проте, така податкова інформація наявна у базах даних інформаційних систем ДПС має виключно інформативний характер і не може застосовуватись як підстава для висновків податкового органу.

Наповнення баз даних інформаційних систем ДПС здійснюється за рахунок заходів пов'язаних з інформаційно-аналітичним забезпеченням.

Серед науковців не існує єдиної думки щодо визначення інформаційно-аналітичного забезпечення, однак О.Є. Деменко зазначає, що інформаційно-аналітичне забезпечення – це динамічний процес, за допомогою якого інформація циркулює в системі управління. Інформаційні процеси щільно пов'язані з управлінськими та є підґрунтям для розробки й обґрунтування рішень щодо шляхів досягнення цілей управління [3].

Д.Я. Семир'янов зазначає, інформаційно-аналітичне забезпечення передбачає забезпечення системи управління, крім інформації, ще й знаннями, необхідними для виконання усіх функцій і завдань управління» [4, с. 6].

В свою чергу, податкове законодавство дає більш чітке визначення інформаційно-аналітичного забезпечення.

Зокрема, відповідно до ст. 71 ПК України, інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності контролюючих органів - комплекс заходів, що координується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику, щодо збору, опрацювання та використання інформації, необхідної для виконання покладених на контролюючі органи функцій [1].

Аналізуючи зміст поняття «інформаційно-аналітичне забезпечення» у широкому розумінні, можна прийти до висновку, що це динамічний процес у діяльності контролюючого органу що включає в себе збір, опрацювання та використання податкової інформації.

Варто зауважити, що формою існування результатів інформаційно-аналітичного забезпечення є відповідні бази даних податкового органу.

Так, відповідно до абз. 1 п. 74.1. ст. 74 ПК України, податкова інформація, зібрана відповідно до цього Кодексу, зберігається в базах даних інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем

центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику.

Зі змісту статей 72 та 73 ПК України, вбачається, що джерелом наповнення баз даних інформаційних систем ДПС є податкова інформація, отримана від платників податків, податкових агентів, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, НБУ, НКЦПФР, банків, фінансових установ, небанківських надавачів платіжних послуг, від органів влади інших держав, міжнародних організацій або нерезидентів, за наслідками податкового контролю, та від інших органів та з інших офіційних ресурсів.

Розповсюдженою є практика податкового органу формувати висновки акту перевірки про результати фінансово-господарської діяльність певних платників податків виключно на підставі податкової інформації наявної у базах даних інформаційних систем ДПС за рахунок показників податкової звітності, при цьому без здійснення перевірки та аналізу первинної документації такого платника податків.

Однак, наявність у базах даних інформаційних систем ДПС податкової інформації сформованої за рахунок показників податкової звітності відповідного платника податків, не є доказом який характеризує фінансово-господарську діяльність такого платника податків.

Так, наприклад відсутність інформації про наявність працівників або основних засобів (за показниками амортизаційних нарахувань), жодним чином не свідчить про відсутність таких трудових ресурсів або основних засобів, оскільки платник податків міг просто неподати таку інформацію з об'єктивних причин (у зв'язку із форс-мажорними обставинами) та не позбавлений права усунути такий недолік шляхом подання відповідної звітності пізніше.

Податкове законодавство України передбачає можливість виникнення ситуацій за яких платником податків було допущено помилки у заповненні податкової звітності та право такого платника податків на самостійне усунення таких помилок після їх виявлення.

Більш того, відсутність податкової інформації у базах даних інформаційних систем ДПС про наявність у платника податків трудових ресурсів або основних засобів не виключає можливості реального виконання ним господарських операцій, оскільки залучення працівників є можливим за договорами цивільно-правового характеру, аутсорсингу та аутстафінгу (оренда персоналу), а основні засоби можуть залучатись до господарської діяльності на підставі договорів оренди або лізингу.

Зазначене свідчить про те, що будь-яка податкова інформація яка наявна у базах даних інформаційних систем ДПС щодо контрагента платника податків, стосовно якого здійснюється перевірка, має перевірятись податковим органом у спосіб передбачений податковим законодавством.

Перевірка податкової інформації щодо контрагента платника податків, стосовно якого здійснюється перевірка, може здійснюватись шляхом направлення письмового запиту або проведення зустрічної звірки.

Відповідно до п. 73.3. ст. 73 ПК України, контролюючі органи мають право звернутися до платників податків та інших суб'єктів інформаційних відносин із письмовим запитом про надання інформації (вичерпний перелік та підстави надання якої встановлено законом), необхідної для виконання покладених на контролюючі органи функцій, завдань, та її документального підтвердження.

Відповідно до п. 73.5. ст. 73 ПК України, з метою отримання податкової інформації, необхідної у зв'язку з проведенням перевірок, контролюючі органи мають право здійснювати зустрічні звірки даних суб'єктів господарювання щодо платника податків.

Таким чином, можна зробити висновок, що податковий орган має визначені податковим законодавством механізми для перевірки податкової інформації, що міститься у базах даних інформаційних систем ДПС, зокрема шляхом направлення письмового запиту або проведення зустрічної звірки.

Тобто, податкова інформація наявна у базах даних інформаційних систем ДПС сформована на підставі показників податкової звітності контрагента платника податків, стосовно якого здійснюється перевірка, має бути перевірена та

підтверджена або спростована відповідними первинними документами.

Податкова інформація наявна у базах даних інформаційних систем ДПС, сформована на підставі показників податкової звітності платника податків та яка викликає підозри про порушення законодавства, є лише приводом для відповідного реагування та вжиття заходів передбачених ПК України.

Будь-які висновки, зроблені контролюючим органом лише на підставі податкової інформації отриманої з баз даних інформаційних систем ДПС без вжиття заходів щодо перевірки показників податкової звітності платника податків є лише припущеннями податкового органу, такі висновки є необґрунтованими та не можуть бути підставою для застосування санкцій до платника податків.

Констатація фактів порушень законодавства, що ґрунтується лише на сумнівах та припущеннях, є неприпустимою при складанні офіційного документу органу державної податкової служби (акта перевірки).

У разі оскарження платниками податків до суду рішень податкового органу сформованих на підстави висновків акту перевірки за результатами якої податковим органом було застосовано податкову інформацію щодо контрагента позивача з баз даних інформаційних систем ДПС без вжиття заходів щодо перевірки показників податкової звітності такого платника податків, то адміністративні суди цілком обґрунтовано визнають таку податкову інформацію неналежним доказом у справі.

Відповідно до ст. 72 КАС України доказами в адміністративному судочинстві є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

Ці дані встановлюються такими засобами: письмовими, речовими і електронними доказами; висновками експертів; показаннями свідків.

Приписами статті 73 КАС України визначено, що належними є докази, які містять інформацію щодо предмета доказування.

Належність доказів характеризує спроможність тих чи інших даних (інформації) бути процесуально корисними для вирішення певного процесуального питання в межах судового провадження та розгляду по суті й правильного вирішення конкретної справи.

Предметом доказування згідно ч. 2 ст. 73 КАС України є обставини, які підтверджують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для розгляду справи і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення.

Слід зазначити, в цьому контексті, що зазначення ч. 1 ст. 72 КАСУ «докази, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів)» правильно слід тлумачити, як логічну здатність містити інформацію, яка стосується предмету доказування.

Отже, належний доказ - це доказ який має логічний зв’язок з обставинами, які становлять предмет доказування, до якого можуть належати факти матеріально-правового та процесуального характеру.

Частиною 3 статті 73 Кодексу адміністративного судочинства України сторони мають право обґрунтовувати належність конкретного доказу для підтвердження їхніх вимог або заперечень.

В силу частини 2 статті 77 КАС України, тягар доведення належності того чи іншого доказу в адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб’єкта владних повноважень, у даному випадку на податковий орган. Суб’єкт владних повноважень повинен подати суду всі наявні у нього документи та матеріали, які можуть бути використані як докази у справі.

Висновок щодо належності/неналежності доказу ґрунтується на оцінці тверджень учасника справи про обставини, які, на їх думку, може підтвердити доказ, що подається або витребовується.

Таким чином, посилання податкового органу на податкову інформацію наявну у базах даних інформаційних систем ДПС відносно контрагентів позивача, є безпідставним оскільки, під час складення такої аналітичної інформації будь-які первинні документи платника податків не використовувались та не аналізувались, а от-

же не є належним доказом в розумінні процесуального Закону.

Аналогічна правова позиція міститься і у постановах Верховного Суду від 04.01.2024 року у справі № 120/9359/21-а [5], від 21.12.2023 року у справі № 804/1849/17 [6], від 06.06.2023 року у справі № 640/11558/20 [7].

Висновки: 1. Податкова інформація наявна у базах даних інформаційних систем ДПС, яка викликає підозри у податкового органу про порушення законодавства, є приводом для відповідного реагування та вжиття заходів передбачених ПК України.

2. Перед використанням податкової інформації з баз даних інформаційних систем ДПС для формування висновків за результатами податкової перевірки, така податкова інформація має бути перевірена шляхом направлення письмового запиту або проведення зустрічної звірки.

3. Процесуальне законодавство України не передбачає можливість застосування у якості доказу при вирішенні справи у адміністративному суді податкової інформації з баз даних інформаційних систем ДПС без здійснення перевірки та аналізу первинних документів платника податків, що має наслідком визнання такої інформації не належним доказом у розумінні КАС України.

Література

1. Податковий кодекс України: Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (дата звернення: 15.05.2024 р.).

2. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text (дата звернення: 15.05.2024 р.).

3. Деменко О.Є. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності податкових органів України: сучасний стан та шляхи вдосконалення. URL: https://dspace.univd.edu. ua/server/api/core/bitstreams/d97d24f8-f526-47f7-a039-f66c1dfcb249/content (дата звернення: 15.05.2024 р.).

4. Семир'янов Д.Я. Інформаційно-аналітичне забезпечення управління підрозділами податкової міліції України: автореф. дис. на здоб. наук. Ступеня ISSN 1999-5717. Вісник канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Ірпінь, 2004. – 18 с.

5. Постанова Верховного Суду від 04.01.2024 року (справа № 120/9359/21-а). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116186571 (дата звернення: 15.05.2024 р.).

6. Постанова Верховного Суду від 21.12.2023 року (справа № 804/1849/17). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115839506 (дата звернення: 15.05.2024 р.).

7. Постанова Верховного Суду від 06.06.2023 року (справа № 640/11558/20). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/ 111385044 (дата звернення: 15.05.2024 р.).

References

1. Podatkovyy kodeks Ukrayiny: Kodeks Ukrayiny vid 02.12.2010 № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (data zvernennya: 15.05.2024 r.).

2. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrayiny vid 06.07.2005 № 2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text (data zvernennya: 15.05.2024 r.).

3. Demenko O.YE. Informatsiyno-analitychne zabezpechennya diyal′nosti podatkovykh orhaniv Ukrayiny: suchasnyy stan ta shlyakhy vdoskonalennya. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d97d24f8-f526-47f7-a039-f66c1dfcb249/content (data zvernennya: 15.05.2024 r.).

4. Semyr″yanov D.YA. Informatsiyno-analitychne zabezpechennya upravlinnya pidrozdilamy podatkovoyi militsiyi Ukrayiny: avtoref. dys. na zdob. nauk. Stupenya ISSN 1999-5717. Visnyk kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.07 «Administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiyne pravo». Irpin′, 2004. – 18 s.

5. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 04.01.2024 roku (sprava № 120/9359/21-a). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116186571 (data zvernennya: 15.05.2024 r.).

6. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 21.12.2023 roku (sprava № 804/1849/17). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115839506 (data zvernennya: 15.05.2024 r.).

7. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 06.06.2023 roku (sprava № 640/11558/20). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111385044 (data zvernennya: 15.05.2024 r.).

Evgen Ugolkov

TAX INFORMATION AS IMPROPER EVIDENCE WHEN THE COURT RESOLVES A TAX DISPUTE

Kyiv University of Law of the National Academy of Sciences of Ukraine
Akademika Dobrokhotova Street, 7A, 02000 Kyiv, Ukraine
E-mail: ugolkov@ukr.net

The purpose *of the article is to find ways to solve the problem of using tax information from the databases of the DPS information systems by the tax authority without checking the primary documentation on the basis of which such information was entered into the relevant databases.* ***Research methods:*** *a set of methods used in modern legal science, in particular, special research methods (comparative-legal, logical-legal, formal-legal) and general scientific (dialectical, systemic-functional, analogies) research methods were used.* ***Results:*** *when forming conclusions based on the results of a tax audit, the tax authority cannot refer to the tax information available in the databases of the DPS information systems as unconditional evidence without checking the primary documentation on the basis of which such information was entered into the databases.* ***Discussion:*** *premature application by the tax authority of tax information from the databases of the DPS information systems, without proper verification of primary documents, leads to negative consequences for taxpayers, since such information is the basis for conclusions based on the results of a tax audit.*

Key words: *tax authority; proper evidence; information and analytical support; database; counter-reconciliation.*

Стаття надійшла до редакції 19.05.2024

DOI: 10.18372/2307-9061.71.18798
УДК 342.9.03 (045)

І. В. Юдіна,
здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня, адвокат
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6470-7334

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИСНОВКІВ ЕКСПЕРТА ТА ЇХ ДОКАЗОВЕ ЗНАЧЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара, 1, 03058, Київ, Україна
E-mail: yudina_irina@ukr.net

Метою *статті є аналіз класифікації висновків експерта та з'ясувати їх доказове значення в адміністративному судочинстві.* ***Методи дослідження:*** *застосовано діалектичний метод пізнання, за допомогою якого здійснено загальнотеоретичне дослідження класифікації висновків експерта, порівняльно-правовий метод для аналізу підходів науковців до доказового значення ймовірних висновків та висновків про неможливість вирішення питання, порівняльно-правовий та формально-юридичний методи для аналізу норм законодавства, а також методи систематизації та узагальнення.* ***Результати:*** *проаналізовано підстави класифікації висновків експерта. Автор розмежував правову природу висновку про неможливість вирішення питання та повідомлення про неможливість проведення судової експертизи, а також запропонована додаткова підстава для класифікації висновків експерта за суб'єктним складом, відповідно до якої висновки експерта поділяються на індивідуальний висновок експерта та на колегіальний висновок експерта. Однак індивідуальний висновок експерта на думку автора, може також бути комплексним за умови, що в рамках однієї судової експертизи різнопрофільні експертні дослідження проводяться одним експертом у суміжних експертних спеціальностях, як наприклад, технічна експертиза документів та почеркознавча експертиза. Зазначена позиція відповідає реаліям сучасної експертної практики, але повністю прийняти її можливо буде тільки після законодавчого закріплення.* ***Обговорення:*** *категоричні висновки експерта мають безумовне доказове значення, а ймовірні висновки експерта можуть розглядатися як повноцінний доказ лише в сукупності з іншими доказами в адміністративній справі за умови, що такі висновки не суперечать іншим доказам.*

Ключові слова: *висновок експерта; адміністративне судочинство; судова експертиза; класифікація; доказове значення.*

Постановка проблеми та її актуальність. Одним із найважливіших засобів доказування в адміністративному судочинстві є висновок експерта, який видається з дотриманням усіх процесуальних норм за результатами проведення судової експертизи. Даний висновок є прямим результатом судової експертизи та може розглядатися як її невід'ємна частина. Таким чином, можна стверджувати, що правова сутність висновку експерта нерозривно пов'язана з правовою сутністю судової експертизи.

Історично склалося так, що протягом досить тривалого часу експертні дослідження вважалися частиною криміналістики, тому великий внесок у «скарбничку знань» про судову експертизу та висновок експерта було зроблено криміналістами. На сьогоднішній день різні аспекти судової експертизи активно досліджуються також адміністративістами, при цьому слід зазначити, що правова природа судової експертизи є однаковою як для кримінального, так й для адміністративного судочинства. Тому для дослідження класифікації висновків експерта в адміністрати-

вному судочинстві потрібно використовувати, у тому числі, праці фахівців та науковців у сфері криміналістики та кримінального процесу.

Проте, слід зауважити, що незважаючи на досить високий рівень розвитку експертної науки на сучасному етапі та швидкий і активний рух уперед науково-експертної думки, не завжди є можливість вирішити поставлене перед експертом завдання в повному обсязі. З огляду на це, диференціація висновків експерта надає суттєвого значення на його оцінку в суді.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Висновок експерта, як засіб доказування в адміністративному судочинстві вченими-юристами досліджувався фрагментарно та виключно як застосування спеціальних знань та оцінки доказів в адміністративному процесі. Ще менше уваги приділено класифікації висновків експертів. Серед українських науковців, які вивчали дане питання в різних галузях процесуального права можна виділити С.С. Бичкову, Ю.Я. Лозу, В.Д. Юрчишина, Е.Б. Сімакова-Єфремян, О.В. Бауліна, О.І. Ізотова, О.М. Калужну, Ж.В. Васильєва-Шаламову, Л.М. Романенко, Н.І. Клименко та ін.

Мета статті полягає в аналізі класифікації висновків експерта, з'ясуванні причин формулювання, у тому числі ймовірних висновків експерта та висновків про неможливість вирішення питання, поставлене перед експертом та їх значення для адміністративного судочинства.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день висновки експерта поділяються на категоричні та ймовірні, позитивні (ствердні) та негативні, умовні та безумовні, альтернативні та однозначні. Особливе місце займають висновки про неможливість вирішити питання, поставлене перед експертом. Враховуючи різне доказове значення вказаних видів висновків, пропонуємо розглянути класифікацію висновків експертів більш детально.

Категоричний висновок є найбільш доказово цінним для судового розгляду, оскільки саме категоричний висновок виключає всі інші варіанти існування або відсутності певних фактів чи обставин, крім запропонованого експертом. Такий висновок про факт є достовірним незалежно від умов існування факту. Приймаючи категоричний висновок, як належний доказ, суд виключає можливість іншого тлумачення факту чи обставини. У такому разі незгода з прийнятим судом тлумаченням може ґрунтуватися тільки на повній незгоді будь-кого з учасників судового процесу із висновком експерта в цілому.

Як зазначає М. Г. Щербаковський, категоричні висновки, безумно, мають силу судового доказу та є достовірним судженням, при якому висловлена думка доведена проведеним дослідженням [1, с. 132].

Ймовірний висновок є достатньо невизначеним, він відображає сумніви експерта, має вірогідний характер, заснований на експертній гіпотезі про факт або обставину, що встановлюються. Найчастіше ймовірний висновок є наслідком недостатньої кількості або якості об'єктів чи зразків, наданих експерту для проведення дослідження. У будь-якому випадку, ймовірний висновок не стверджує, а лише припускає, що певний факт або певна обставина може існувати, при цьому не виключаючи можливості протилежного висновку.

Така невизначеність ймовірного висновку призвела до активних дискусій серед науковців щодо допустимості цього висновку в якості доказу. Так, наприклад, вчена С.С. Бичкова зазначає, що фактичні дані, що містяться в ймовірному висновку експерта, як і в інших видах експертних висновків, є доказом, що повинен бути оцінений судом на підставі принципів оцінки доказів, передбачених законом, і на розсуд суду може бути покладений в основу судового рішення. Цей доказ буде непрямим [2, с. 142].

М.Г. Щербаковський дотримується іншої думки, зазначаючи, що ймовірні висновки не мають доказового значення, а можуть служити для достовірного встановлення факту в сукупності з іншими зібраними в справі доказами [1, с. 133]. Такої ж позиції дотримувався В.Г. Гончаренко вказуючи, що такий вид висновків має пошукове, гіпотетичне значення [3, с. 34].

Аналізуючи різні погляди на доказове значення ймовірних висновків експерта, приходимо до висновку, що повна відмова від ймовірного висновку експерта є занадто категоричним твердженням, оскільки в реальному житті ідеальних умов не існує. За об'єктивних причин

далеко не завжди є можливість надати експерту всі необхідні зразки для проведення експертного дослідження. Наприклад, неможливо забезпечити експерта експериментальними зразками почерку померлої людини, а наявність таких експериментальних зразків, поряд із вільними зразками почерку є обов'язковою умовою проведення почеркознавчої експертизи відповідно до затверджених методик. Під час експертного дослідження за вузькими напрямками, що рідко зустрічаються, експерт стикається з відсутністю відповідних методик проведення дослідження, що також ускладнює формування категоричного висновку.

Крім того, розглядаючи можливість використання ймовірного висновку експерта, необхідно враховувати специфіку адміністративного судочинства. Якщо в рамках досудового розслідування в кримінальному провадженні слідчий призначив проведення експертизи і отримав висновок експерта у ймовірній формі, він має можливість продовжити збір доказів, об'єктів для експертного дослідження, уточнити обставини та призначити нову експертизу, надавши експерту можливість зробити категоричний висновок.

Зауважимо, що в адміністративному судочинстві докази надаються учасниками справи на етапі підготовчого провадження, коли адміністративна справа готується до судового розгляду по суті (ст. 180 Кодексу адміністративного судочинства України). У такому разі після отримання судом висновку про результати експертизи у формі ймовірного висновку некоректно говорити про пошукову інформацію або версії, які потребують перевірки. Вірогідність отримання нових доказів чи встановлення нових фактів, які можуть бути використані для проведення нової експертизи, мізерно мала, тому оцінювати в судовому засіданні необхідно ймовірні висновки, які вже сформульовані експертом.

Вважаємо, що висновок експерта, нехай навіть у ймовірній формі, що збігається з іншими доказами у справі, посилює цю сукупність доказів та дозволяє суду ухвалити більш обґрунтоване рішення.

При цьому не слід вдаватися у протилежну крайність. Без аналізу інших доказів у справі практично неможливо оцінити рівень достовірності ймовірного висновку, що значно ускладнює використання такого висновку як самостійного доказу. Очевидно, що затверджені методики судових експертиз не можуть повністю гарантувати абсолютно точний результат, але дозволяє звести ризик експертної помилки до мінімуму. Тому, доказове значення категоричного висновку сумнівів не викликає, а ймовірний висновок може розглядатися як повноцінний доказ в адміністративній справі лише у сукупності з іншими доказами.

Слід зазначити, що висновки експерта можуть бути позитивними (ствердними) чи негативними. У даному випадку йдеться про підтвердження чи заперечення факту. Позитивними (ствердними) або негативними можуть бути як категоричні, так і ймовірні висновки експерта.

Поділ висновків експерта на безумовні та умовні визначається характером відносин між судженнями експерта та підставою для цього судження. З даного приводу правильно зазначає С.С. Бичкова, що умовний висновок припускає залежність вирішення питання від якої-небудь умови. Найчастіше його правильність буде залежати від вірогідності певного факту, прийнятого експертом за вихідну позицію. Безумовний же висновок ніяких умов, від яких залежала б його істинність, не містить [2, с. 145].

Наступним поділом висновків експерта є віднесення їх до альтернативних чи однозначних. Під однозначним висновком розуміється категоричний висновок, який має тільки єдине значення. У протилежність до однозначного висновку – альтернативний висновок допускає існування кількох взаємовиключних варіантів. С.С. Бичкова зазначає, що однозначний висновок містить одну відповідь. Альтернативний же формулюється, якщо в результаті експертного дослідження не вдалося прийти до єдиного варіанта вирішення питання, тобто такий висновок містить два чи більше варіантів вирішення одного питання. Він будується по формулі: S є P чи T [2, с. 145].

Очевидно, що якщо однозначний висновок є категоричним, то альтернативний висновок за своїм доказовим значенням можна порівняти з ймовірними висновками, тому що не може розглядатися окремо з інших доказів у справі. З даного приводу В.Д. Юрчишин зазначає, що однозначний висновок, виходячи із розуміння терміну «однозначний», містить тільки одну відповідь, в той час як альтернативний висновок формується тоді, коли експерту в процесі експертного дослідження не вдалося прийти до єдиного варіанта вирішення питання, та наслідком такого висновку є наявність двох чи більше варіантів вирішення одного питання у формі так званого роздільного судження («або – або») [4, с. 449].

В окремих випадках експерт робить висновок про неможливість вирішення питання. Підставою для такого висновку повинні бути суттєві об'єктивні причини, які обов'язково зазначаються експертом, як й при оформленні ймовірного висновку в його дослідницькій частині.

Висновок про неможливість вирішення питання нерідко ототожнюється з так званою відмовою експерта від надання висновку або повідомленням про неможливість проведення судової експертизи [5] (повідомленням про неможливість надання висновку [6]).

Так відповідно до ч. 8 ст. 68 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України), призначений судом експерт може відмовитися від надання висновку, якщо наданий на його запит матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків. Заява про відмову повинна бути вмотивованою [7].

Проте, слід зауважити, що правова природа висновку про неможливість вирішення питання та правова природа повідомлення про неможливість проведення судової експертизи [5] (повідомлення про неможливість надання висновку [6]) різна. У першому випадку експерт є кваліфікованим фахівцем, володіє необхідними спеціальними знаннями для з'ясування відповідних обставин справи та в розпорядженні якого знаходяться об'єкт дослідження та порівняльний матеріал. На прикладі почеркознавчої експертизи це можливо пояснити наступним чином. Якщо зразки рукописних записів надані у незначній кількості та неналежної якості, а досліджувані рукописні записи прості за виконанням, не завжди можна виявити достатню кількість стійких та суттєвих ознак для обґрунтування будь-якого категоричного чи ймовірного позитивного або негативного висновку. Також існують випадки, коли виявлені розбіжні ознаки експерт може пояснити одночасно різними взаємовиключними причинами – або виявлені ознаки почерку цієї особи, що не відобразилися в наданих зразках, або виявлені ознаки почерку зовсім іншої особи.

На думку Ю.Я. Лози, висновки про неможливість вирішення поставленого питання не містять ніяких доказових фактів і тому не можуть бути доказами в справі. Їх процесуальне значення полягає лише в тому, що подібні висновки виключають обов'язок суду призначити повторну експертизу по цьому ж питанню й орієнтують його на необхідність пошуку інших засобів доказування для з'ясування обставин, із приводу яких були сформульовані питання перед експертизою, не вирішені експертом в силу зазначених причин [8, с. 149].

Причинами оформлення експертом повідомлення про неможливість проведення судової експертизи [5] (повідомлення про неможливість надання висновку [6]) можуть бути як і те що питання виходять за межі його спеціальних знань, так і незадоволення клопотання експерта про надання додаткових чи порівняльних матеріалів, незадоволення клопотання про забезпечення доступу до об'єкта дослідження (вчинення перешкод з боку учасників судового процесу або інших осіб щодо огляду об'єкта дослідження), що унеможливлює надання відповіді на жодне з поставлених на вирішення судової експертизи запитань, так й несплата вартості судової експертизи впродовж встановленого законодавством у сфері судово-експертної діяльності, строк.

Не можемо не погодитися з думкою таких науковців, як О.В. Баулін, О.І. Ізотов, які зазначають, що однозначність і категоричність висновку експерта є методологічними принципами судової експертизи, але оцінці має підлягати

будь-який висновок, у тому числі ймовірний і такий, в якому констатована неможливість з тих чи інших причин дати відповіді на поставлені експерту питання [9, с. 98].

Безумно, до описаної класифікації висновків експерта також потрібно віднести висновки первинної, повторної, додаткової, комісійної та комплексної експертиз. Таким чином можна говорити про існуючу класифікацію висновків експертів, що закріплена безпосередньо КАС України з чітко визначеними додатковими вимогами до їх змісту, а тому вона має практичне значення.

Однак, ми пропонуємо додатково класифікувати висновки експерта за процесуальним порядком проведення та суб'єктним складом проведення досліджень. За процесуальним порядком призначення висновки слід поділити на: 1) первинний висновок експерта; 2) повторний висновок експерта; 3) додатковий висновок експерта.

За суб'єктним складом проведення досліджень висновки експерта слід класифікувати на:

1) індивідуальний висновок експерта (одноособовий), що оформлений та складений одним експертом за однією експертною спеціальністю. Такий вид висновку може буди первинним, повторним, додатковим.

Вважаємо за потрібним зазначити, що індивідуальний висновок експерта, на нашу думку, може також бути комплексним висновком, коли в рамках однієї експертизи різнопрофільні експертні дослідження проводяться одним експертом у суміжних експертних спеціальностях (наприклад, технічна експертиза документів та почеркознавча експертиза). Фактично, в такій ситуації відсутня тільки одна умова – колегіальність, але цю умову законодавець відносить до ознаки комплексної експертизи, оскільки ч. 1 ст. 110 КАС України містить положення, що комісійна експертиза проводиться не менш як двома експертами. Зазначена наша позиція відповідає реаліям сучасної експертної практики, але повністю прийняти її можливо буде тільки після закріплення в КАС України та в законодавстві у сфері судово-експертної діяльності норми про допустимість проведення комплексної експертизи одним експертом, який володіє спеціальними знання в різних родах судової експертизи.

2) колегіальний висновок експерта – оформлений та складений декількома експертами за однією чи декількома експертними спеціальностями, що поділяється на комісійний висновок та комплексний висновок. Комісійний висновок експерта – оформлений та складений декількома експертами виключно за однією експертною спеціальністю, а відповідно комплексний висновок оформлений та складений декількома експертами з різних експертних спеціальностей. Найчастіше комісійний висновок експерта є результатом повторної експертизи.

Висновки. Головним завданням судової експертизи в адміністративному судочинстві є повне, об'єктивне та якісне дослідження експертами усіх обставин адміністративної справи, усвідомлення яких виходить за межі обов'язкових знань суддів. Висновок експерта як засіб доказування в адміністративному судочинстві та результат судової експертизи є по суті носієм важливої доказової інформації, цінність якого залежить від логічної форми, повноти дослідження та незалежності експерта. Тому експерти повинні формулювати той висновок, до якого вони об'єктивно дійшли в процесі застосування спеціальних знань, використання відповідних методів дослідження та затверджених методик, оскільки кожний з розглянутих висновків експерта в тій чи інший мірі може вплинути на встановлення обставин, які входять до предмету доказування.

Література

1. Щербаковський М.Г. Судова експертологія: навч. посіб. Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2008. 192 с.

2. Бичкова С.С. Експертиза в цивільному процесі України: дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2003. 176 с.

3. Гончаренко В.Г., Бергер В.Є., Булига Л.П. Експертизи в судовій практиці: нач. посіб. Київ: КНДІСЕ, 1993. 197 с.

4. Юрчишин В.Д. Аналіз та класифікація висновків експерта у кримінальному провадженні:

теоретичний та практичний аспект. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2013. Вип. 1 (3). С. 440–452.

5. Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 17.07.2017 р. № 591. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17#Text.

6. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Мін'юста України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text.

7. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 38. Ст. 320.

8. Лоза Ю.Я. Експертиза в адміністративному судочинстві України: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07 Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2011. 204 с.

9. Баулін О.В., Ізотов О.І. Перевірка і оцінка висновку експерта у кримінальному провадженні. *Криміналістика і судова експертиза.* 2021. № 66. С. 95–108.

References

1. Shcherbakovs′kyy M.H. Sudova ekspertolohiya: navch. posib. / Khark. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv, 2008. 192 s.

2. Bychkova S.S. Ekspertyza v tsyvil′nomu protsesi Ukrayiny: dys. kand. yuryd. nauk: 12.00.03 Natsional′na akademiya vnutrishnikh sprav Ukrayiny. Kyyiv, 2003. 176 s.

3. Honcharenko V.H., Berher V.YE., Bulyha L.P. *Ekspertyzy v sudoviy praktytsi: nach. posib*. Kyyiv : KNDISE, 1993. 197 s.

4. Yurchyshyn V.D. Analiz ta klasyfikatsiya vysnovkiv eksperta u kryminal′nomu provadzhenni: teoretychnyy ta praktychnyy aspekt. *Prykarpat·s′kyy yurydychnyy visnyk.* 2013. Vyp. 1 (3). S. 440–452.

5. Instruktsiya z orhanizatsiyi provedennya ta oformlennya ekspertnykh provadzhen′ u pidrozdilakh Ekspertnoyi sluzhby Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrayiny : Nakaz MVS Ukrayiny vid 17.07.2017 r. № 591. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17#Text.

6. Instruktsiya pro pryznachennya ta provedennya sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen′ ta Naukovo-metodychnykh rekomendatsiy z pytan′ pidhotovky ta pryznachennya sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen′: Nakaz Min″yusta Ukrayiny vid 08.10.1998 r. № 53/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text.

7. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 06.07.2005 № 2747-IV. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 2021. № 38. St. 320.

8. Loza YU.YA. Ekspertyza v administratyvnomu sudochynstvi Ukrayiny: dys. kand. yuryd. nauk: 12.00.07 Kharkivs′kyy natsional′nyy universytet vnutrishnikh sprav. Kharkiv, 2011. 204 s.

9. Baulin O.V., Izotov O.I. Perevirka i otsinka vysnovku eksperta u kryminal′nomu provadzhenni. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza*. 2021. № 66. S. 95–108.

Iryna Yudina

CLASSIFICATION OF EXPERT OPINIONS AND THEIR EVIDENTIARY VALUE IN ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS

National Aviation University
Liubomyra Husara Avenue, 1, 03058, Kyiv, Ukraine
E-mail: yudina_irina@ukr.net

The purpose *of the article is to analyze the classification of the expert's opinions and to find out their evidentiary value in administrative proceedings.* ***Research methods:*** *the dialectical method of cognition was applied, with the help of which a general theoretical study of the classification of expert opinions was carried out, a comparative-legal method for the analysis of the approaches of scientists to the evidentiary value of probable opinions and opinions about the impossibility of solving the issue, comparative-legal and formal-legal methods for the analysis of legislation, as well as methods of systematization and generalization.* ***Results:*** *the grounds for the classification of the expert's opinions were analyzed. The author distinguished between the legal nature of the opinion on the impossibility of solving the issue and the report on the impossibility of conducting a forensic examination, as well as proposed an additional basis for the classification of expert opinions by subject composition, according to which expert opinions are divided into individual expert opinions and collegial expert opinions. However, the expert's individual opinion, in the opinion of the author, can also be complex, provided that within the framework of one forensic examination, multidisciplinary expert studies are conducted by one expert in related expert specialties, such as technical examination of documents and handwriting examination. The specified position corresponds to the realities of modern expert practice, but it will be possible to fully accept it only after legislative consolidation.* ***Discussion:*** *the expert's categorical opinions s have unconditional evidentiary value, and the expert's probable opinions can be considered as full-fledged evidence only in combination with other evidence in the administrative case, provided that such opinions do not contradict other evidence.*

Key words: *expert's opinion; administrative proceedings; forensic examination; classification; evidentiary value.*

Стаття надійшла до редакції 19.05.2024

DOI: 10.18372/2307-9061.71.18799
УДК 347 (045)

V. V. Yatsuba,
a student of higher education of the third (educational and scientific) level
ORCID ID: https//orcid/org/0009-0006-2012-0191

PLACE OF THE PRINCIPLE OF GOOD FAITH IN THE SYSTEM OF PRINCIPLES OF ADMINISTRATIVE JUSTICE

Taras Shevchenko National University of Kyiv
Volodymyrska Street, 60, 01033 City of Kyiv, Ukraine
E-mail: v.yatsuba@ukr.net

The purpose *of the article is to study the place of the principle of good faith in the system of administrative justice principles. The author notes that the problem of developing effective ways to protect the rights, freedoms and legitimate interests of a person and a citizen, as well as a legal entity, has become an urgent issue for Ukraine since its independence.* ***Research methods:*** *the chosen topic of scientific research requires the use of various scientific methods and approaches to obtain high-quality results. Therefore, the following research methods were used to solve the tasks set: analysis; systematic method; analytical method, etc.* ***Results:*** *considering the experience of Ukraine along with the experience of stable democracies, we can say that our country, in comparison, has passed a very short way of introducing and consolidating democratic traditions and values. Over the years of independence, significant steps have been taken in this direction. However, the problem of forming effective means and measures to protect rights, freedoms, and legitimate interests is still relevant for us. Of all the means and measures to protect the rights, freedoms, and legitimate interests of a person, the most effective and reliable today is the judicial method of protection.* ***Discussion:*** *the protection of human rights, the application of measures of state responsibility for the violation of such rights should not only be declarative constitutional norms, but should be duly guaranteed by appropriate means of public administration. In this aspect, the institution of administrative justice is one of the main guarantees of the implementation of the mechanism of the state's responsibility to the individual. The functioning of administrative justice is a guarantee of preventing manifestations of bureaucratic arbitrariness and bureaucratic abuse of powers defined by law. And the level of ensuring the rights and freedoms of participants in public legal relations depends on how effective the system of administrative justice is.*

Key words: *principle of good faith; principles of administrative justice; principles of law; system of principles.*

Problem statement and its relevance. The problem of forming effective ways to protect the rights, freedoms, legitimate interests of a person and a citizen, as well as a legal entity, has become urgent for Ukraine since its independence. Considering the experience of Ukraine along with the experience of stable democracies, we can say that our country, in comparison, has passed a very short way of introducing and consolidating democratic traditions and values. Over the years of independence, significant steps have been taken in this direction. However, the problem of forming effective means and measures to protect rights, freedoms, and legitimate interests is still relevant for us. Of all the means and measures to protect the rights, freedoms, and legitimate interests of a person, the most effective and reliable today is the judicial method of protection [1, p. 4].

Summary of the main research material. According to Article 3 of the Constitution of Ukraine, it is determined that the priority task of the functioning of the state is to ensure and protect human

rights and freedoms as the main social value. Such a normative and legal provision of the Constitution of Ukraine establishes the substantive functional purpose of the state, determines the direction of implementation of functions and methods of public administration. The definition of a person as the highest social value is the basis for the implementation of the mechanism of responsibility of the state and its institutions to the individual at the appropriate level. The application of the mechanism of state responsibility, in addition to its constitutional consolidation, requires the development of effective structures capable of making such a norm a reality.

Therefore, the protection of human rights, the application of measures of state responsibility for the violation of such rights should not only be declarative constitutional norms, but should be duly guaranteed by appropriate means of public administration. In this aspect, the institution of administrative justice is one of the main guarantees of the implementation of the mechanism of the state's responsibility to the individual. The functioning of administrative justice is a guarantee of preventing manifestations of bureaucratic arbitrariness and bureaucratic abuse of powers defined by law. And the level of ensuring the rights and freedoms of participants in public legal relations depends on how effective the system of administrative justice is.

According to Article 55 of the Constitution of Ukraine, the priority of the judicial form of protection of human rights and freedoms over other jurisdictional and non-jurisdictional forms is established. The subject of appeal to the court may be decisions, actions or inaction of state authorities, local self-government bodies, individual officials or employees.

The significance and essence of the principles of administrative justice in the current conditions of the European integration process should be considered by their correlation with the category of principles of law and principles of public administration.

It should be noted that the principles of public administration are the legally defined starting principles and requirements for the organization of the system of public authorities and local self-government bodies. Such principles include the principle of separation of powers, binding decisions of public authorities, equality of access to public service, priority of human rights and freedoms, the principle of integrity, sustainability of management, etc. In the previous subsections, the effectiveness of the European administrative space is defined, which is manifested in ensuring the implementation of such principles of public administration as the principles of openness, public participation in the adoption and implementation of management decisions, accountability, coherence. It is worth emphasizing that the judicial system is an integral part of the public administration system. The judicial system is a system of public authorities, and its functioning must comply with the general principles of public administration.

Continuous improvement of "human rights" standards for the activities of public authorities, as well as continuous improvement of standards for ensuring a "fair balance of interests" during their interference in the legal capabilities of private individuals are integral components of building a modern democratic, social and legal state [2, p. 9]. Today, there is a separate branch of specialized courts in Ukraine – administrative courts. The main task of such courts is to protect the rights, freedoms, and legitimate interests of a person from violations by public authorities. The Code of Administrative Procedure of Ukraine regulates the procedural form of such legal proceedings. This code has been developed taking into account the latest international standards of justice. Arbitrariness on the part of public authorities can seriously encroach on fundamental human rights and the principles of the rule of law. Administrative proceedings are one of the key elements in the mechanism of their protection [2, p. 9]. The existing judicial practice serves as proof that it is really necessary to improve the provisions of the Code. This, in particular, is evidenced by a large number of explanations of the highest judicial bodies regarding the content of the provisions of the Code of Administrative Procedure of Ukraine.

According to Article 3 of the Constitution of Ukraine, it is determined that the priority task of the functioning of the state is to ensure and protect human rights and freedoms as the main social value.

The above-mentioned normative legal provision of the Constitution of Ukraine establishes the direction for the implementation of functions and methods of public administration, as well as the substantive functional purpose of the state. A person is defined by the highest social value. This is what serves as the basis for the proper implementation of the mechanism of responsibility of the state and its institutions to the individual. The use of such a mechanism is possible with a combination of its constitutional consolidation, respectively, the development of effective ways to translate the enshrined norm into reality.

The protection of human rights, the application of measures of state responsibility for the violation of such rights should be not only declarative constitutional norms. They should be guaranteed by appropriate means of public administration. In this sense, the institution of administrative justice is perhaps the most important guarantee of the implementation of the mechanism's responsibility of the state to the individual. The functioning of administrative justice serves as a guarantor of protection. Such a function makes it possible to ensure the prevention of manifestations of bureaucratic arbitrariness. It also provides manifestations of bureaucratic abuse of powers defined by law. The level of ensuring the rights and freedoms of participants in public legal relations is directly proportional to the level of efficiency of the administrative justice system [4].

In accordance with Part 1 of Art. 2 of the Code, the tasks of administrative proceedings include the protection of the rights, freedoms and interests of individuals, the rights and interests of legal entities in the sphere of public relations. Such protection is carried out in relation to violations by state authorities, local self-government bodies, their officials and officers, and other entities. Namely, in the exercise of administrative functions by the above-mentioned bodies on the basis of legislation, including the exercise of delegated powers.

Administrative Proceedings as a Way to Achieve the Goal of Administrative and Procedural Regulation. Therefore, the issue of the correct procedure for organizing the administrative process is important. The key to the effectiveness of such a process is, first of all, the principles, since they are the main, initial ideas. Since the updated procedural legislation contains a significant number of new provisions, it is extremely important to study the essence and definitions of its main categories, including such as principles [5, p. 60].

First of all, it is necessary to understand the very concept of "principle". This concept, as well as the principle itself, is quite multifaceted, which determines the research by representatives of various fields of knowledge. The term "principle" comes from Latin, which means "basis", "beginning", "main starting position" [5, p. 4]. The philosophical approach to the understanding of the category of "principles" is reduced to the definition as the primary basis of what is the basis for the development of certain facts, science; The moral component of the essence of principles is also noted by philosophers [5, p. 5]. The allocation of the moral component emphasizes the dependence of the implementation of principles on the will of the subject of relations. Thus, Principles are not only the existing objective principles of regulation of social processes, principles are a manifestation of the subjective will of their participants.

In addition, in philosophical works, the category of "principle" is defined as an initial position, a system-forming element or a central concept. It is called the generalization and extension of a certain proposition to all phenomena of the branch from which the principle is abstracted [6, p. 133].

In the legal literature, the principles of law are defined as a reliable support for a court decision, because they are an effective tool, the use of which is necessary to resolve far from theoretical disputes. The principles of law regulate social relations, acting as the legal basis for resolving a case both along with the norms of positive law and independently. The principles of law ensure the unity of legal regulation of social relations and determine the direction of legal regulation of social relations [7, p. 133-134].

Without defining the principles of functioning of any public institution, it is impossible to achieve the effectiveness of its activities. Principles are understood as basic principles, initial ideas, which are characterized by a certain generality, universality, and the ability to apply in any situation. The implementation of the principles is

imperative, the possibility of their application is characterized by universality. Principles can be defined as an abstract reflection of the laws of social reality [1, p. 110–111].

The significance of the principles of law lies in their ability to briefly define the most essential features of law as the main regulator of social relations as a whole [1, p. 128]. Such a mandatory feature of the principles as their legislative consolidation is emphasized in the studies of the majority of scientists – representatives of various branch legal sciences.

In terms of defining the principles of justice, it is advisable to compare them with the principles of any procedural activity. It is worth emphasizing that all procedural norms and institutions form the structure of the legal process in order to ensure the implementation of its main task – decision-making in compliance with the requirements of completeness, objectivity, legality and validity of the circumstances of the case.

Typological principles of law determine the peculiarities of the civilizational development of the state and society in specific historical conditions. Such principles of law are the principle of human-centeredness, provision of a service model for the development of the state, socialization of the state, etc. The introduction of such typological principles of law determines the development of the state and its social institutions.

Administrative proceedings are characterized by the presence of special tasks, the main of which is the protection of human and civil rights and freedoms from the arbitrariness of officials and officers of state authorities and local self-government bodies [8, p. 49]. Sectoral principles regulate specific types of social relations and are often determined at the legislative level.

The characteristic features of the principles of administrative justice include: 1) ideological certainty; 2) normative certainty; 3) democracy; 4) effectiveness; 5) autonomy; 6) consistency [9, p. 5].

The most common classification of the principles of administrative justice is the classification according to the scope of their distribution with their division into: general principles of law; cross-sectoral principles; sectoral principles [9, p. 136].

The general principles, in turn, apply to all branches of national law without exception. At the same time, intersectoral ones operate within several branches of law, and sectoral ones operate within one branch of law. There is also an approach to classifying the principles of administrative justice depending on their functional direction. Within the framework of this approach, general, organizational and procedural principles of administrative proceedings are distinguished.

The general principles of administrative justice include the general principles of the creation and functioning of administrative justice in the social and legal environment (the principle of consistency, legality, democracy, publicity, transparency, expediency, public law conditionality) [10, p. 46].

Considering the classification of the principles of law, its criteria and types, it should be noted that, firstly, the general legal principles of law, which are of a universal nature, find their more specific embodiment in the principles of each branch. Secondly, the basic principles of law are specifically modified in the fields of law and in the areas of law-making, law enforcement and law enforcement. Therefore, in the field of law-making, we can talk about relatively autonomous principles of law-making, and among them law-making, in law enforcement – first of all, about the principles of law enforcement, in law enforcement – about the principles of justice, legal responsibility, etc. Thirdly, it is the basic principles that are differentiated into general social and special legal (systemic and structural), and among the general social ones, the political, economic, social, ideological, and moral foundations of law are quite clearly distinguished.

Hence, it can be argued that it is necessary to distinguish: 1) the principles of legal consciousness; 2) principles of law-making; 3) principles of law-making, including law-making and rule-making; 4) principles of the system of law: a) general legal (basic); b) cross-sectoral; c) sectoral; d) principles of legal institutions; 5) principles of the structure of law: a) general social and legal; b) public and private; c) regulatory and protective; d) substantive and procedural;

e) objective and subjective; 6) principles of law enforcement, including principles of law enforcement; 7) law enforcement principles, and among them, in particular, the principles of justice and legal accountability. The principles of the system and structure of law, which change into the principles of law formation, law enforcement and law enforcement, can be called the principles of legal regulation, while recognizing the special role of general legal (basic) principles [10, p. 43].

All principles of law can be classified depending on the modes of external expression in certain formal legal sources: international normative legal acts and treaties, constitution and constitutional laws, ordinary laws and even subordinate legislation.

Thus, depending on whether the principles of law form the basis of the system of law as a whole, or its individual normative legal totalities (institutions of law, branches of law, etc.), they can be divided according to the scope of action into the following types: general law; cross-sectoral; Industry; Institutional. General legal principles are characteristic of law as a whole, determine the qualitative features of all legal norms of the national legal system, regardless of the specifics of the social relations regulated by them. Interdisciplinary principles are inherent in several related branches of law, and sectoral principles are inherent in a particular branch of law, emphasizing its peculiarity. In turn, institutional ones act within the framework of homogeneous social relations regulated by the norms of an individual institution. The principles of individual institutions of law constitute a completely independent scientific category and act as a concretizing element of the system of general principles of law [11, p. 201].

Cross-sectoral principles apply in several areas of law. An example of interdisciplinary principles of law is the principles of civil justice, criminal justice, economic and administrative proceedings. Such cross-sectoral principles are, in particular, the principle of reasonableness of terms.

In accordance with Part 3 of Art. Article 2 of the Code of Administrative Procedure of Ukraine establishes the sectoral principles of administrative justice: "1) the rule of law; 2) equality of all participants in the trial before the law and the court; 3) publicity and openness of the trial and its full recording by technical means; 4) adversarial nature of the parties, discretion and official clarification of all circumstances in the case; 5) binding nature of the court decision; 6) ensuring the right to appeal review of the case; 7) ensuring the right to cassation appeal of a court decision in cases determined by law; 8) reasonableness of the terms of consideration of the case by the court; 9) inadmissibility of abuse of procedural rights; 10) reimbursement of court expenses of individuals and legal entities in whose favor the court decision was made."

Conclusions. Thus, conventionally, the principles of administrative justice in the system of principles of law belong to sectoral and intersectoral principles. Therefore, it is necessary to talk about the relationship between sectoral and intersectoral principles.

Література

1. Рибченко А.О. Верховенство права як принцип адміністративного судочинства: дис. канд. юрид. наук. Ірпінь, 2013. 196 с.

2. Руденко А.В. Адміністративне судочинство: станов- лення та здійснення: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. Хар- ків, 2006. 210 с.

3. Авер'янов В.Б. Значення адміністративних процедур у реформуванні адміністративного права. *Часопис Київськ. ун-ту права*. 2009. No 3. С. 8–14.

4. Потапенко С.В. Сутність та призначення принципів адміністративного судочинства України. *Право і безпека.* 2010. No 2 (34). С. 60-64.

5. Мілієнко О.А. Принципи гласності і відкритості в адміністративному судочинстві України: теорія, досвід реалізації та адаптації до європейських стандартів: автореф. дис. канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2016. 18 с.

6. Перепелюк В.Г. Поняття і принципи адміністративного процесу: питання теорії: дис канд. юрид. наук: 12.00.07. Чернівецький держ. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2000. 205 с.

7. Мілієнко О.А. Принципи адміністративного судочинства та їх класифікація. *Право і суспільство.* 2016. No 2. С. 132-139.

8. Смокович М.І. Проблеми розмежування судової юрисдикції та визначення компетенції

адміністративних судів: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2009. 232 с.

9. Стефанюк В.С. Поняття судового адміністративного процесу та його принципи в адміністративному праві. *Вісник Верховного Суду України*. 2003. No 5. С. 49–53.

10. Колодій А.М. Принципи права: ґенеза, поняття, класифікація та реалізація. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 42-46.

11. Цвік М.В. Загальна теорія держави і права. Харків: *Право,* 2002. 432 с.

References

1. Rybchenko A.O. Verkhovenstvo prava yak pryntsyp administratyvnoho sudochynstva: dys. kand. yuryd. nauk. Irpin, 2013. 196 s.

2. Rudenko A.V. Administratyvne sudochynstvo: stanov- lennia ta zdiisnennia: dys. kand. yuryd. nauk : 12.00.07. Khar- kiv, 2006. 210 s.

3. Averianov V.B. Znachennia administratyvnykh protsedur u reformuvanni administratyvnoho prava. *Chasopys Kyivsk*. un-tu prava. 2009. No 3. S. 8–14.

4. Potapenko S.V. Sutnist ta pryznachennia pryntsypiv administratyvnoho sudochynstva Ukrainy. *Pravo i bezpeka*. 2010. No 2 (34). S. 60-64.

5. Miliienko O.A. Pryntsypy hlasnosti i vidkrytosti v administratyvnomu sudochynstvi Ukrainy: teoriia, dosvid realizatsii ta adaptatsii do yevropeiskykh standartiv: avtoref. dys. kand. yuryd. nauk. Zaporizhzhia, 2016. 18 s.

6. Perepeliuk V.H. Poniattia i pryntsypy administratyvnoho protsesu: pytannia teorii: dys. kand. yuryd. nauk: 12.00.07. Chernivetskyi derzh. un-t im. Yuriia Fedkovycha. Chernivtsi, 2000. 205 c.

7. Miliienko O.A. Pryntsypy administratyvnoho sudochynstva ta yikh klasyfikatsiia. *Pravo i suspilstvo*. 2016. No 2. S. 132-139.

8. Smokovych M.I. Problemy rozmezhuvannia sudovoi yurysdyktsii ta vyznachennia kompetentsii administratyvnykh sudiv: dys. kand. yuryd. nauk: 12.00.07. Kyiv, 2009. 232 s.

9. Stefaniuk V.S. Poniattia sudovoho administratyvnoho protsesu ta yoho pryntsypy v administratyvnomu pravi. *Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy*. 2003. No 5. S. 49–53.

10. Kolodii A.M. Pryntsypy prava: geneza, poniattia, klasyfikatsiia ta realizatsiia. *Almanakh prava*. 2012. Vyp. 3. S. 42-46.

11. Tsvik M.V. Zahalna teoriia derzhavy i prava. Kharkiv: *Pravo*, 2002. 432 s.

Володимир Яцуба

МІСЦЕ ПРИНЦИПУ ДОБРОСОВІСНОСТІ В СИСТЕМІ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, 01033 м. Київ, Україна
E-mail: v.yatsuba@ukr.net

Метою *статті є дослідження питання місця принципу добросовісності в системі принципів адміністративного судочинства.* ***Методи дослідження:*** *обрана тема наукового дослідження потребує застосування різноманітних наукових методів і підходів для отримання якісних результатів. Тому для вирішення поставлених завдань використано такі методи дослідження: аналіз; системний метод; аналітичний тощо.* ***Результати:*** *розглядаючи досвід України поряд з досвідом держав сталої демократії, то можна сказати, що наша країна в порівнянні пройшла цілком нетривалий шлях запровадження і утвердження демократичних традицій і цінностей. За роки незалежності було здійснено значні кроки у цьому напрямку. Проте, проблема формування дієвих засобів і заходів захисту прав, свобод, законних інтересів усе ще залишається актуальною для нас. З усіх засобів і заходів захисту прав, свобод, законних інтересів особи найбільш дієвим та надійним на сьогодні є судовий спосіб захисту.* ***Обговорення:*** *захист прав людини, застосування заходів відповідальності держави за порушення таких прав має бути не лише декларативними конституційними нормами, а мають бути належним чином гарантовані відповідними засобами публічного управління. У цьому аспекті інститут адміністративної юстиції є однією з головних гарантій реалізації механізму відповідальності держави перед людиною. Функціонування адміністративної юстиції є гарантією забезпечення запобігання проявам бюрократичного свавілля та чиновницького зловживання визначеними законодавством повноваженнями. І від того наскільки система адміністративної юстиції є ефективною залежить визначення рівня забезпечення прав і свобод учасників суспільних правовідносин.*

Ключові слова: *принцип добросовісності; принципи адміністративного судочинства; принципи права; система принципів.*

Стаття надійшла до редакції 22.04.2024

ЦИВІЛЬНЕ І ТРУДОВЕ ПРАВО

DOI: 10.18372/2307-9061.71.18800
УДК 349.2 (045)

M. P. Dyban,
Candidate of Law
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-2449-0166

FEATURES OF SOCIAL PROTECTION OF THE POPULATION: THEORETICAL ASPECT

National Aviation University
Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03058, Kyiv, Ukraine
E-mail: dybanmaksym@gmail.com

Purpose: *to analyze different approaches to defining the theoretical and legal content of the concept of "social protection", highlighting the features of social protection of the population in modern conditions.* ***Research methods:*** *general scientific and special methods were used during scientific research. In particular, the definition of concepts: "systematization of social legislation", "codification of social legislation" was formulated using the logical-semantic method. The comparative legal method was used during the analysis of the common and distinctive features of the forms of systematization of social legislation, the characteristics of the ratio of trends in the further development of the systematization of social legislation and directions for the improvement of systematization. During the generalization of the classification of tasks and functions of the systematization of social legislation, classification, grouping, system-structural and system-functional methods were applied. With the help of special legal and statistical methods, the theoretical and practical problems of the systematization of social legislation have been established. In turn, the structural-logical method was used to determine the possibilities of eliminating the outlined problems and optimizing the systematization of social legislation in Ukraine.* ***Results:*** *states that the sphere of social protection of the population in Ukraine needs systematization of the current social legislation taking into account the main trends of the European Community.* ***Discussion:*** *the problem of the ineffectiveness of the social legislation of Ukraine regarding the provision of proper social protection of the population and the realization of constitutional rights and guarantees by a person is raised. First of all, the highest value of the European Union is human life, and therefore proper social protection by the state. Thus, in modern conditions, it is necessary to create a theoretical basis in the national legislation, which will become the basis for the formation of social legislation in Ukraine.*

Key words: *social protection; social security; social protection of the population; social services; social risk; social policy; vulnerable sections of the population; legal policy; social legislation.*

Problem statement and its relevance. In accordance with Art. 46 of the Constitution of Ukraine, citizens of our country have the right to social protection. However, after analyzing the national legislation, we did not find a clear definition of the concept of "social protection", namely its meaning, which legal elements are included in it. The desire of our country to get closer to the European Community gives rise to a certain set of topical issues. First of all, the highest value of the European Union is human life, and therefore adequate social protection by the state. Therefore, in modern conditions, it is necessary to create a theoretical base in the national legislation, which will become the basis for the formation of social legislation in Ukraine.

Analysis of recent research and publications. The following scientists paid special attention to issues of social protection of the population in their writings, in particular: V.M. Andriiv, S.Ya. Vavzhenchuk, S.V. Vyshnovetska, V.V. Volynets, Yu.M. Hryshina, M.I. Inshin, L.V. Kotova, E.V. Krasnova, O.G. Makarenko, N.O. Melnychuk, K.Yu. Melnyk, O.I. Protsevskyi, D.I. Sirokha, O.V. Tyshchenko, VI. Shcherbina, O.M. Yaroshenko, and others. However, taking into account the insufficient complexity of the study of the theoretical and legal content of the concept of "social protection", the topic of the scientific work requires additional attention.

The purpose of this article is to analyze various approaches to the definition of the theoretical and legal meaning of the concept of "social protection", to highlight the features of social protection of the population in modern conditions.

Presentation of basic material of the research. Having considered the norms of the Constitution of Ukraine, we saw that the legislator emphasizes that Ukraine is a social state. In particular, in accordance with Art. 1: "Ukraine is a sovereign and independent, democratic, social, legal state". In the field of social legal relations, it is necessary to pay attention to the key concept, namely "social protection". Having analyzed the content of the following legal acts: the Law of Ukraine "On Mandatory State Social Insurance in Case of Unemployment" dated March 2, 2000 No. 1533-III, the Law of Ukraine "On State Social Standards and State Social Guarantees" dated October 5, 2000. No. 2017-III, Law of Ukraine "On Pension Insurance" dated November 5, 1991 No. 1788-XII, Law of Ukraine "On Mandatory State Pension Insurance" dated September 7, 2003 No. 1058-IV, Law of Ukraine "On Mandatory State Social Insurance insurance" dated 23.09.1999 No. 1105-XIV, the Law of Ukraine "On Social Services" dated 17.01.2019 No. 2671-VIII, the Law of Ukraine "On Collection and Accounting of a Single Contribution to Mandatory State Social Insurance" dated 08.07.2010 No. 2464-VI, Law of Ukraine "Basics of the Legislation of Ukraine on Mandatory State Social Insurance" dated 14.01.1998 No. 16/98-VR, we did not see a clear legal definition of the above concept. In this connection, the problem arises of the lack of legislative definitions and the multifaceted interpretation of the concept of "social protection" in scientific circles, which leads to disordered legislative use.

Social protection as one of the main functions of the state is reflected in the basic laws of many countries of the world. This norm means that the state undertakes to provide social services to vulnerable sections of the population, and the assistance itself to the weak, the disadvantaged, to all those who, in connection with a certain social risk, need assistance from the state. For example, the preamble of the French Constitution of 1946 guarantees health care, material support, rest and leisure for children, mothers and the elderly. The main point is that any able-bodied person, based on age, physical and mental condition, or economic situation, has the right to receive assistance from the state to ensure normal working conditions [1, p. 396].

After conducting a thorough analysis of scientific points of view regarding the definition of the concept of "social protection", it can be emphasized that most scientists consider this concept as: "A set of measures that are carried out in society to ensure socially normative conditions ... for the material and spiritual life of all members of society, primarily those who are unable to provide themselves with such conditions" [2, c. 7]. The question is what exactly can be considered socially normal conditions of the material and spiritual life of all members of society. That is, what criteria and levels are included in these regulatory conditions. This issue should be regulated at the level of legislation, because it is necessary to clearly determine whether sufficient social protection is provided, whether proper conditions are created for the material and spiritual life of a person.

Scientist M. Chorna expresses the opinion that: "The concept of social protection, which began to be actively used during the years of independence of Ukraine and was enshrined in the Basic Law of our state, compared to the widely used concept of social protection before 1991, has such a specific burden as protection from the troubles of the transformation period, the risks of the transition from a socialist economy to a market one" [3, c. 151-156].

Taking into account part 1, part 3 of Art. 46 of the Constitution of Ukraine: "Citizens have the right to social protection, which includes the right

to maintenance in case of total, partial or temporary loss of working capacity, loss of breadwinner, unemployment due to circumstances beyond their control, as well as in old age and in other cases provided for by law, a pension, other types of social benefits and assistance, which is the main source of livelihood, must ensure a standard of living not lower than the subsistence minimum established by law" [4] it can be emphasized that the legislator determines the relevant risks, and already after their occurrence, a person has the right to appropriate assistance from the state.

Having analyzed the content of Art. 46 of the Constitution of Ukraine, it is understood that the concept of "social protection" is broader and includes the concept of "social security". After all, the right to social protection is enshrined in the norms of the Constitution of Ukraine and contains in its content elements characteristic of the concept of "social security". Therefore, in practice, the opinions of scientists regarding the definition and legal features of the concepts in relation to each other differ.

Analyzing scientific points of view, I.O. Horban expresses his vision regarding the legal definition of the term "social protection". First of all, the scientist compares the concept of "social security" with the concept of "social protection". Emphasizing that the former has a narrower meaning than social protection. Thus, he notes the following: "Social security is defined as the activity of the state regarding the direct material support of citizens in the event of the occurrence of so-called "social risks" provided for by legislation, at the expense of state funds. monetary funds created for such risks, however, social protection is understood as the activity, or more precisely, state policy aimed at creating such socio-economic conditions that would prevent the emergence of social risks for society" [5, c. 42-46].

E. Timofeeva gives her own definition of the concept of "social protection", namely: "As a complex of organizational, legal and economic measures aimed at protecting the well-being of every member of society guaranteed by the Constitution of Ukraine in the conditions of specific economic development." conditions based on social justice and equal rights" [6, c. 169-174].

M. Chorna expresses his opinion about the concept: "As a system of economic, social, legal, organizational measures that provides the able-bodied person and citizen with the proper conditions for improving their well-being through personal labor contribution.". The category of disabled and socially unprotected strata of the able-bodied population should be singled out separately, as well as social protection: guarantees in the use of the public consumption fund, material support, tax reduction" [7, c. 151-156].

Also, in the spaces of scientific literature, we found another interpretation of the concept of "social protection", namely: "The activity of a socially oriented state, which is carried out through a complex of organizational, legal and socio-economic measures.", the purpose of which is: firstly, to create appropriate conditions for able-bodied citizens to meet their socio-economic and spiritual needs, and secondly, to ensure a guaranteed standard of living not lower than the subsistence minimum for citizens who need social assistance» [8, c. 90-95].

However, considering the issue of social protection, another approach to the legal understanding of the mysterious concept is quite interesting. In this context, the point of view of international organizations is the most well-argued. Therefore, we would like to draw attention to the "UN Children's Fund (UNICEF)". Which is the leading institution of the United Nations Organization for the coordination of social protection programs in Ukraine. The legal basis of such relations is the conclusion of the "Agreement on cooperation between the United Nations Children's Fund and the Government of Ukraine" dated September 21, 1999 No. 995_364 [9]. First of all, this international organization defines social protection: "As a set of institutions and measures of social insurance and social assistance aimed at ensuring the safety of everyday life of the population and includes five main elements - pensions and bereavement assistance, breadwinner assistance, due to illness and temporary incapacity; unemployment benefits [8]. In our opinion, this definition fully discloses the legal basis of providing social assistance, but significantly narrows the list of social services, which automatically affects the subject composition. There-

fore, taking into account the large set of normative legal acts that carry out legal regulation of the sphere of social protection of the population, this position needs to be clarified.

Studying the features of the social policy of the European Union, it is possible to single out three main directions to which it is directed - these are employment, social protection and social involvement. The employment policy is aimed at ensuring job search within the European Union with the provision of social protection. The main strategy of the task is to create better jobs in all countries that are part of the European Union. In practice, such a result is achieved due to the support of existing and creation of new jobs, restoration of labor dynamics, pension provision, as well as effective operation of the social protection system of the population. Important importance is attached to problematic issues of gender justice, labor protection, creation of conditions for the employment of persons from socially vulnerable strata of the population and people with disabilities.

The social policy of the European Union is aimed at overcoming poverty and ensuring adequate social protection of the vulnerable population. A social investment system was created for this purpose. What involves developing people's potential, supporting their initiative in the field of employment and social life. The main problems of the implementation of social investment are the economic crisis and demographic changes taking place in the European Union in modern conditions. To overcome these problems, the effectiveness of the use of social budgets, which help people throughout their lives and contribute to the achievement of positive social consequences, increases.

Conclusions and proposals. Having analyzed various approaches to defining the theoretical and legal meaning of the concept of "social protection", it is necessary to emphasize the following. Taking into account the problems of providing social services under martial law, we believe that the scientific community faces the task of creating a new model of social policy in Ukraine, which should meet the principles and standards of social policy of the European Union. To date, national social legislation is quite numerous and outdated, which is unable to properly regulate relations in the field of social protection of the population. Currently, a large number of various social benefits are fixed, which are not actually paid, but only generate legal conflicts.

Thus, we consider it necessary to systematize the social legislation of Ukraine by adopting a single codified act - the Social Code of Ukraine. In which to reveal the concept of "social protection" as a legal category, which consists of legal norms regulating social relations in the field of social protection, aimed at preventing situations of social risk. The codified act must contain an algorithm for the realization of social rights and guarantees provided for by the Constitution of Ukraine, taking into account the principles and standards of social policy of the European Union.

The adoption of a single codified act in the field of social protection of the population creates a key role at the stage of Ukraine's acquisition of full membership in the European Union.

Література

1. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: В 4 т. – Миколаїв, 1996. – Т. 1–2. – 396 с.

2. Брич В., Миколюк С. Соціальний захист сиріт в Україні: монографія. Тернопіль: *ТНЕУ.* 2019. С. 7.

3. Чорна М. Сутність права громадян на соціальний захист. *Підприємництво, господарство і право.* 2019. № 4. С. 151–156.

4. Конституція України: Закон України від від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 1996. № 30. ст. 141.

5. Горбань І.О. Визначення сутності та співвідношення понять «соціальний захист» та «соціальне забезпечення». *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія».* 2014. Т. 239. Вип. 237. С. 42–46.

6. Тимофєєва М.І. Сутність соціального захисту населення. *Вісник Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля*. 2016. № 6 (230). С. 169–174.

7. Чорна М. Сутність права громадян на соціальний захист. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 151–156.

8. Устинов С.О. Співвідношення термінів «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» в законодавстві України. *Юридична наука і практика*. 2011. № 2. С. 90–95.

9. Про співробітництво між Дитячим Фондом Організації Об'єднаних Націй та Урядом України: Основна Угода від 21.09.1999 № 995_364. *Угоду ратифіковано Законом* N 1071-XIV (1071-14).

10. Брич В., Миколюк С. Соціальний захист сиріт в Україні: монографія. Тернопіль: *ТНЕУ*. 2019. С. 8.

References

1. Constitutional (state) law of foreign countries: In 4 volumes - Mykolaiv, 1996. – Volumes 1–2. – 396 p.

2. Brych V., Mykolyuk S. Social protection of orphans in Ukraine: monograph. Ternopil: TNEU. 2019. P. 7.

3. Black M. The essence of the right of citizens to social protection. Enterprise, economy and law. 2019. No. 4. P. 151–156.

4. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated 28.06.1996 No. 254k/96-BP. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR). 1996. No. 30. Art. 141.

5. Gorban I.O. Definition of the essence and relationship of the concepts "social protection" and "social security". Scientific works of the Black Sea State University named after Peter Mohyla complex "Kyiv-Mohyla Academy". 2014. Vol. 239. Vol. 237. P. 42–46.

6. Timofeeva M.I. The essence of social protection of the population. Bulletin of the Eastern Ukrainian National University named after Volodymyr Dahl. 2016. No. 6 (230). P. 169–174.

7. Black M. The essence of the right of citizens to social protection. Enterprise, economy and law. 2019. No. 4. P. 151–156.

8. Ustinov S.O. Correlation of the terms "social protection" and "social security" in the legislation of Ukraine. Legal science and practice. 2011. No. 2. P. 90–95.

9. On cooperation between the United Nations Children's Fund and the Government of Ukraine: Basic Agreement dated September 21, 1999 No. 995_364. The agreement was ratified by Law N 1071-XIV (1071-14).

10. Brych V., Mykolyuk S. Social protection of orphans in Ukraine: monograph. Ternopil: TNEU. 2019. P. 8.

Максим Дибань

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Національний авіаційний університет
проспект Космонавта Комарова, 1, 03680, Київ, Україна
E-mail: dybanmaksym@gmail.com

Мета: *проаналізувати різні підходи до визначення теоретико-правового змісту поняття «соціальний захист», виокремлення особливостей соціального захисту населення у сучасних умовах.* ***Методи дослідження:*** *під час наукового дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи. Зокрема, логіко-семантичним методом сформульовано визначення понять: «систематизація соціального законодавства», «кодифікація соціального законодавства». Порівняльно-правовий метод використано під час аналізу спільних та відмінних рис форм систематизації соціального законодавства, характеристики співвідношення тенденцій подальшого розвитку систематизації соціального законодавства та напрямів удосконалення систематизації. Під час узагальнення класифікації завдань і функцій систематизації соціального законодавства застосовано також інші методи. За допомогою спеціальних юридичних і статистичних методів встановлено теоретичні та практичні проблеми систематизації соціального законодавства. У свою чергу, структурно-логічний метод використано для визначення можливостей усунення окреслених проблем та оптимізації систематизації соціального законодавства в Україні.* ***Результати:*** *констатовано, що сфера соціального захисту населення в Україні потребує систематизації чинного соціального законодавства з урахуванням основних тенденцій Європейського співтовариства.* ***Обговорення:*** *порушено проблему неефективності соціального законодавства України щодо забезпечення належного соціального захисту населення та реалізації людиною конституційних прав і гарантій. Перш за все, найвищою цінністю Європейського Союзу є людське життя, а отже належний соціальний захист з боку держави. Тому в сучасних умовах у національному законодавстві необхідно створити теоретичну базу, яка стане основою для формування соціального законодавства в Україні.*

Ключові слова: *соціальний захист; соціальне забезпечення; соціальний захист населення; соціальні послуги; соціальний ризик; соціальна політика; вразливі верстви населення; правова політика; соціальне законодавство.*

Стаття надійшла до редакції 26.05.2024

DOI: 10.18372/2307-9061.71.18801
УДК 34:004:347.77 (045)

Kh. V. Kmetyk,
PhD in Law, Associate Professor
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-3707-7733

Yu. V. Shyian,
applicant for higher education of the second (master's) level

LEGAL REGULATION OF LABOUR RELATIONS IN UKRAINE UNDER CONDITIONS OF MARTIAL LAW: A REVIEW OF CHANGES

National Aviation University
Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03058, Kyiv, Ukraine
E-mails: khkmetyk@gmail.com, 6966341@stud.nau.edu.ua

The purpose *of the article is to define the main changes that have taken place in legal regulation of labour relations under the legal regime of martial law in Ukraine.* ***Research methods:*** *the methods of comparative and documentary analysis, documentary synthesis and generalization and the cognitive-analytical method are used.* ***Results:*** *the authors characterize the main changes in legal regulation of labour relations during the period of martial law in Ukraine. In addition, the author emphasises the urgent need to study the impact of martial law on labour relations in Ukraine, as well as to adapt labour legislation to the new conditions of today.* ***Discussion:*** *the provisions of the Law of Ukraine "On Organization of Labour Relations under the Conditions of Martial Law" N 2136-IX dated March 15, 2022, which at present occupies a key position in the sphere of regulation of labour relation were reviewed and analysed.*

Key words: *labour relations; a labour agreement; the employer; the employee; termination of the action of a labour agreement; suspension of the action of a labour agreement; a downtown; martial law.*

Problem statement and its relevance. History is an indisputable witness to the fact that the armed conflicts are inextricably linked to the complex of political and social transformations that nations are experiencing. This period is marked not only by hostilities and operations, but also by a profound impact on all aspects of life, including the economy, culture and labour market. The conditions of conflict and martial law pose a challenge in the form of unforeseen circumstances that require an immediate reaction and adaptation of society to changes.

Due to the diverse number of effects of martial law, it is important to consider the historical context and the effects of the past armed conflicts on the development of society. We are faced with the task not only to discuss the nowadays problems and troubles, but also to take into account previous historical lessons and past experience, superimpose them on a modern retrospective and apply them in the context of global digitalization and technological progress.

In addition, it is worth noting that the imposition of martial law in connection with the full-scale russian invasion of the territory of Ukraine left a significant impact not only on the employers and the employees who are directly in zones of active hostilities and occupation, but on the entire Ukrainian labour market and global economic and political processes. Russia's war against Ukraine has already left its mark on international relations, trade, international banking system and other areas of international cooperation.

Analysis of recent research and publications. This issue has been already researched by such scientists as: O. Dogadina, Z. Yakymenko, T. Kolomiets, Kh. Kmetyk, O. Cheremukhina, Y. Chalyuk, S. Petkov, I. Rafalska and others.

However, it should be noted that researching the impact of martial law on labour relations in Ukraine is only at the initial stage, therefore, despite some progress in researching this issue there is still a need for its comprehensive study.

Presentation of the main material of the research. The war caused the significant shifts in the economy and society, which inevitably affected labour relations. The changes affected both the organization of labour and the legal regulation of labour relations [1]. The war in Ukraine has been going on for more than 10 years, its impact on labour relations will be felt for a long time, as the war creates an atmosphere of constant tension and uncertainty, creates risks for the employers and the employees. The employers face the problems of preserving the business and jobs and the employees face a risk to losing his/her job, wage and social guarantees.

Labour legislation was not ready for the realities of martial law, so there was an urgent need to adapt it to the new conditions.

In connection with the military aggression of the russian federation against Ukraine, the martial law was introduced in the territory of Ukraine by the Decree of the President of Ukraine № 64/2022 starting at 05:30 of February 24, 2022 for a period of 30 days [2]. Since that date, the martial law in Ukraine has already been extended several times by the relevant Decrees of the President of Ukraine. In particular, on May 6, 2024 the Verkhovna Rada of Ukraine adopted as a whole the draft Law on the approval of the Decree of the President of Ukraine "On Extending the Period of Martial Law in Ukraine" N 271/2024, according to which the period of martial law in Ukraine was extended from 05:30 of May 14, 2024 for another 90 days [3].

During the period of martial law in Ukraine a number of regulatory and legal acts were adopted, which change the regulation of labour relations operated in peacetime and which set temporary restrictions of the constitutional rights and freedoms of a human and a citizen [4]. Such restrictions, in particular, relate to the right to work (Article 43 of the Constitution of Ukraine) and the right to strike (Article 44 of the Constitution of Ukraine) [5]. Restrictions on the labour rights are also reflected in the Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law" of May 12, 2015 N 389-VIII. In particular, Article 8 of this Law foresees that under martial law in Ukraine, the labour obligation is introduced for the able-bodied persons who are not involved in the defense sector, critical infrastructure protection and are not reserved by the enterprises. This obligation involves the performance of works of a defense nature, the elimination of the consequences of emergencies and the performance of community service for the needs of the Armed Forces of Ukraine, the law enforcement agencies, the national economy and critical infrastructure. It is important that such work does not require special training, and the employees retain their previous place of work, and the procedure for involving the able-bodied persons in community service and the issue of their social protection is regulated by the Cabinet of Ministers of Ukraine [6].

The russia's armed aggression against Ukraine has significantly disrupted the system of regulation of labour relations in the country that had a negative impact on: a) the employment rate. Firstly, a significant number of the enterprises and businesses were destroyed (according to the KSE Institute, as of January 2024, the total amount of damage caused to Ukraine's infrastructure due to the war is $155 billion, and the losses of industry and enterprises are $13.1 billion [7]. A destruction of the enterprises and the agro-industrial complex, the damage caused to the spheres of culture, tourism and sports, in turn, led to a significant reduction in jobs. Secondly, the hostilities have caused an increase in the number of internally displaced persons and a significant migration of the able-bodied population abroad; b) the remuneration. Inflation, declining the living standards, rising prices have led to a real drop in wages. The increase in the number of workplace accidents due to shelling and the reduction in production also left a negative impact on income levels; c) stability of labour relations. There are significant changes in the composition of labour collectives related to the relocation of business (relocation to another country, within Ukraine or part of the employees) and the mobilization of some employees into the ranks of the Armed Forces and the Territorial Defense Forces. In addition, a

large number of businesses have been forced to suspend or cease operations altogether, causing the uncertainty for both the employers and the employees.

In addition, the war has led to an increase in informal employment, as many people have lost their official jobs due to hostilities and are forced to look for work in the informal sector of the economy.

The war has caused a significant damage to the Ukrainian labour market, worsening the work conditions, increasing the unemployment and stimulating the spread of informal employment. According to the International Labour Organization (ILO), 4.8 million Ukrainians have lost their jobs since the end of February 2022. The number of vacancies has significantly decreased in almost all areas. The labour market again faced new threats and challenges, as the previous crisis period was associated with the COVID-19 pandemic. The hostilities have led to a decrease in the number of the qualified personnel, not only due to migration abroad, but also due to general mobilization and deaths [8].

Modern trends in the labour market indicate stabilization, but the war has caused significant territorial imbalances. The majority of businesses have moved to the Western regions of the country due to security risks. It is there that the largest number of vacancies is observed. On the other hand, in regions closer to the front line, the problem of unemployment and job search remains very difficult. War is a challenge that forces us to modernize and update the usual rules and quickly adapt to changes. Procedures that used to be standard and effective under normal circumstances are losing their relevance under martial law. This also applies to the organization of labour relations.

In order to adapt labour legislation to new realities, on March 15, 2022 the Law of Ukraine "On Organization of Labour Relations under Martial Law" N 2136-IX was adopted. The conditions for concluding the labour agreement under martial law, are defined in Article 2 of this Law. Thus, the parties could determine a form of the labour agreement by their agreement (oral or written). A probationary period for the employment could be established for any category of the employees. The employers could enter into the fixed-term labour agreements with the new employees for the period of martial law or for the period of replacement of the temporarily absent employee. This allows to attract quickly the new employees to perform work and to prevent personnel shortages due to the various circumstances, such as evacuation of the employees, vacations, temporary disability, etc [9].

Under normal circumstances, a labour agreement is concluded in writing. Article 24 of the Labour Code of Ukraine defines cases of concluding the labour agreement in writing as mandatory procedure [10]. However, during martial law the Law of Ukraine "On Organization of Labour Relations under Martial Law" gives the employer and the employee the right to choose independently a form of a labour agreement [9]. This innovation increases the flexibility of concluding the labour agreement, simplifies a process of formalizing the labour relations and allows the employers to attract the new employees faster. In addition, the employee could not begin his/her work without concluding the labour agreement, which should be formalized by an order or instruction of the employer (Article 24 of the Labour Code of Ukraine) [10].

The grounds for termination of a labour agreement at the initiative of the employee during martial law is a same as in the period before its imposition. However, due to the hostilities in the territories where the enterprise, institution or organization is located, as well as the presence of a threat to the life and health of the employee, it could terminate a labour agreement on its own initiative within the period specified in its application (with the exception of cases of the forced involvement in community service under martial law and involvement in work at critical infrastructure facilities).

The employer does not have the right to dismiss the employees in connection with the imposition of martial law or the presence of the enterprise in the zone of active hostilities. However, the employer could terminate a labour agreement under paragraph 6 of part 1 of Article 41 of the Labour Code of Ukraine [10].

During the period of martial law the employer could dismiss the employee in cases of his/her temporary disability or vacation (except for maternity leave or leave to care for a child under the age of three), indicating the date of dismissal, which is the first working day after the end of the temporary disability specified in the temporary disability document, or the first working day after the end of the vacation. In addition, during the period of martial law, the termination of a labour agreement at the initiative of the employer occurs without the prior consent of the elected body of the primary trade union organization (trade union representative), except for cases of dismissal of the employees elected to the trade union bodies at the enterprises, institutions or organizations.

An introduction of martial law does not limit the grounds for dismissal that are usually in force. In other words, the legislation continues to allow the termination of labour relations by the mutual consent of the parties, due to a reduction in the number of the employees or staff, etc. The Law of Ukraine "On Organization of Labour Relations under Martial Law" only simplifies certain procedures related to dismissal for the period of martial law. Thus, we could say that this Law does not provide additional grounds for dismissal, but simply adapts the process of termination of the employment to the modern conditions.

In addition, during the period of martial law, certain peculiarities are established on the duration of the working hours and the rest time of the employees. Normal working hours should not exceed 60 hours per week, and for the employees with the reduced working hours – 40 hours. The regime of a five- or six-day week is set by the employer. During martial law, the provisions of the Labour Code do not apply in the following aspects: reduction of the working hours by one hour before holidays and non-working days; restrictions on maximum hours of overtime; transfer of days off to the next day after a holiday or non-working day in accordance with the recommendations of the Cabinet of Ministers of Ukraine; prohibition of the employment on weekends, holidays and non-working days, as well as compensation for such work [9].

In our opinion, the employers should pay attention to the fact that increasing the working hours and reducing the rest time during martial law is the right, not the obligation. Such measures could be applied only in exceptional cases, when longer work is justified by a need (for example, ensuring the effective operation of the relevant enterprise in the defense sector or ensuring the normal process of life of the population). A decision to increase the working hours and/or to reduce the rest time should be made taking into account the real needs and capabilities of the enterprise. At the same time, the employer is obliged to comply with all norms of labour legislation, since such changes in the work of an enterprise, institution or organization should not adversely affect the health and performance of the employees.

During martial law, persons who belong to special categories could not be involved in the night work without their consent, including the pregnant women, mothers of infants under one year of age and persons with disabilities for whom this form of work is medically contraindicated. Also, during martial law, some provisions of the Labour Code, in particular regarding the night work, do not apply. The night work duration could be equalized to the day work if it is necessary for production needs, in particular in continuous production or variable work schedules in a six-day week with one day off. Also, during martial law, women could be employed in heavy or dangerous jobs with their consent, provided that they are not pregnant or mothers of children under one year of age [9].

It is also worth noting that since February 24, 2022 the remote work has gained wide popularity. However, the Law of Ukraine "On the Organization of Labour Relations under Martial Law" does not establish special rules to regulate the remote work, so the legislative regulation that has been in force since 2021 remains relevant.

A transfer to the remote work during threat of the armed aggression or other emergency could be carried out by order (instruction) of the employer without prior conclusion of the written labour agreement. The law does not provide for the employee's obligation to notify the employer of his/her whereabouts or restrictions on the remote work from abroad. In other words, no additional

written documentation is required to perform work from abroad. In the case of a long-term stay of the employees abroad, in our opinion, it is necessary to pay attention to the issue of tax residency, taking into account the provisions of international conventions in order to avoid double taxation.

The provision on remuneration is also quite important. The law does not exempt the employer from the obligation to pay wages, even in the event of hostilities at the location of the employer, but only allows to postpone the fulfillment of this obligation until the resumption of the company's activities. Also, the employer is exempt from liability for violation of the obligation regarding the terms of remuneration, if it proves that this violation occurred as a result of hostilities or other force majeure circumstances [9].

However, the exemption of the employer from liability for late payment of wages does not exempt it from the obligation to pay wages. In turn, if the above circumstances are not proven, the employer will be liable in accordance with the law. As of today, such liability includes financial fines, administrative and criminal liability. If it is impossible to pay wages to the employer, the possibility to introduce the downtime should be considered. If it is not possible to pay wages in a smaller amount, it is advisable to consider the use of unpaid leave or suspension of a labour agreement.

During the period of martial law, the duration of the employee's annual basic leave could be limited to 24 calendar days for the current working year. If the duration of annual leave exceeds 24 days, the unused vacation days are carried over to the period after the end of martial law. During the same period, the employer could refuse to grant the employee unused days of annual leave. If the employee resigns during martial law, he/she is accrued monetary compensation for used but ungranted leave, in accordance with Article 24 of the Law of Ukraine "On Leave" of November 15, 1996 N 504/96-ВР. During martial law, the employer could deny the employee any type of leave, with the exception of maternity leave and leave to care for a child under the age of three, if the employee is involved in work at critical infrastructure facilities [9; 11].

During two years of martial law, the employers have been actively using the new tool of labour relations – the suspension of a labour agreement [4].

Since the beginning of the russian aggression, a new concept, "suspension of a labour agreement", has been introduced into the terminology of labour law, which necessitates substantiation of the mechanism of its application, distinguishing it from the concept of "termination of labour agreement", and especially in the modern economic environment, when the most employees are forced to leave their jobs, go abroad or to another region and when it is impossible to provide or perform work [12].

An important condition for such suspension is the inability of the employer to provide work and perform it by the employee. However, this does not mean the termination of labour relation, because the initiator could be both the employer and the employee. This procedure is regulated in detail in Article 13 of the Law of Ukraine "On the Organisation of Labour Relations under Martial Law" [8].

The research compares suspension of a labour agreement with downtime, emphasising the common features, in particular, suspension of work due to circumstances beyond the employee's control. Differences are also mentioned. Thus, the grounds for the introduction of downtime could be any circumstances that led to the termination of work, as for suspension, the grounds for the introduction of this state are the absence of work that the employee would have performed due to martial law in the country. In terms of time: downtime could last for any period of time as long as the circumstances that made it impossible to perform work exist. In case of suspension, it could last no longer than the period of martial law [13].

Considering the choice between the unpaid leave and suspension of a labour agreement, it is important to consider that the suspension of a labour agreement could have certain compensation payments. The law stipulates that the payment of wages, guarantees and compensations for the employees during the suspension of a labour agreement is fully entrusted to the state carrying out the military aggression against Ukraine. However,

at the moment, the mechanism of this compensation is not regulated by the law.

If the parties decide to suspend a labour agreement, they should notify each other in any available way. The law does not prescribe a specific form of such notification, but it could be sent in writing or electronically [9].

At the same time, it should be noted that the dialectic of labour relations during martial law leads to arising the new problematic issues and, accordingly, the search for ways to resolve them. Thus, one of the most important issues is the documentation of labour relations, which has very important legal consequences, in particular, employment records as documents confirming the employment/insurance record. Of course, since 2011, due to the introduction of electronic databases, it has been possible to restore insurance periods in most cases, but for employees who lost their employment records, it has become virtually impossible to restore their employment periods before 2011, which certainly requires an appropriate legal mechanism with maximum consideration of the interests of employees [13].

Conclusions. Thus, in the result of the research, it was determined that in time of war, the basis of legal regulation of labour relations is the Law of Ukraine "On Organization of Labour Relations under Martial Law" of March 15, 2022 N 2136-IX which defines the main aspects of legal regulation of the processes of concluding and terminating the labour agreement, determining and recording the etc. Summing up the results of the study, it should be noted that significant labour relations under martial law have undergone significant innovations. Despite the difficult economic situation in the country and on the labour market, the country is helping to reduce labour conflicts and improve working conditions by taking all possible measures to regulate labour relations between the employers and the employees in accordance with the law.

Література

1. Бортник С.М. До питання про особливості правового регулювання трудових правовідносин в умовах воєнного стану. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2022. № 2 (97). С. 106–117.

2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 64/2022#Text (дата звернення: 10.05.2024).

3. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 6 трав. 2024 р. № 271/2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/271/2024#n2 (дата звернення: 10.05.2024).

4. Kmetyk Kh.V., Tyubay A.V. Suspension of Labour Agreement during the Period of Martial Time in Ukraine. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2023. № 4 (69). С. 124–132.

5. Конституція України: Закон України від 28 чер. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 10.05.2024).

6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 10.05.2024).

7. Загальна сума збитків, завдана інфраструктурі України, зросла до майже $155 млрд – оцінка KSE Institute станом на січень 2024 року. *Kyiv School of Economics*. URL: https://kse.ua/ua/about-the-school/news/ zagalna-suma-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-zrosla-do-mayzhe-155-mlrd-otsinka-kse-institute-stanom-na-sichen-2024-roku/ (дата звернення: 10.05.2024).

8. Черьомухіна О., Чалюк Ю. Ринок праці під час війни: стан та перспективи. *Економіка та суспільство*. 2022. № 46. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-24 (дата звернення: 10.05.2024).

9. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 бер. 2022 р. № 2136-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text (дата звернення: дата звернення: 10.05.2024).

10. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10 груд. 1971 р. № 322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення: 10.05.2024).

11. Про відпустки: Закон України від 15.11.1996 р. № 504/96-ВР: станом на 24 груд. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-вр#Text (дата звернення: 21.03.2024).

12. Прогонюк Л.Ю. Відмінності припинення трудового договору від поняття його призупинення в період дії воєнного стану: актуальні аспекти. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2023. Вип. 1 (101). С. 226–237.

13. Кузнецова Ю.В. Реформування трудових правовідносинпід час воєнного стану. *Правова держава*. 2023. № 50. URL: http://pd.onu.edu.ua/article/view/280277/276615.

References

1. Bortnyk S.M. Do pytannia pro osoblyvosti pravovoho rehuliuvannia trudovykh pravovidnosyn v umovakh voiennoho stanu. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. 2022. № 2 (97). S. 106–117.

2. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24 liut. 2022 r. № 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text (data zvernennia: 10.05.2024).

3. Pro prodovzhennia stroku dii voiennoho stanu v Ukraini: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 6 trav. 2024 r. № 271/2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/271/2024#n2 (data zvernennia: 10.05.2024).

4. Kmetyk Kh.V., Tyubay A.V. Suspension of Labour Agreement during the Period of Martial Time in Ukraine. *Naukovi pratsi Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriia: Yurydychnyi visnyk «Povitriane i kosmichne pravo»*. 2023. № 4 (69). S. 124-132.

5. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 cher. 1996 r. № 254k/96-VR. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (data zvernennia: 10.05.2024).

6. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12 trav. 2015 r. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (data zvernennia: 10.05.2024).

7. Zahalna suma zbytkiv, zavdana infrastrukturi Ukrainy, zrosla do maizhe $155 mlrd – otsinka KSE Institute stanom na sichen 2024 roku. *Kyiv School of Economics*. URL: https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-zrosla-do-mayzhe-155-mlrd-otsinka-kse-institute-stanom-na-sichen-2024-roku/ (data zvernennia: 10.05.2024).

8. Cheromukhina O., Chaliuk Yu. Rynok pratsi pid chas viiny: stan ta perspektyvy. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2022. № 46. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-24 (data zvernennia: 10.05.2024).

9. Pro orhanizatsiiu trudovykh vidnosyn v umovakh voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 15 ber. 2022 r. № 2136-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text (data zvernennia: data zvernennia: 10.05.2024).

10. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 10 hrud. 1971 r. № 322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (data zvernennia: 10.05.2024).

11. Pro vidpustky: Zakon Ukrainy vid 15.11.1996 r. № 504/96-VR: stanom na 24 hrud. 2023 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-vr#Text (data zvernennia: 21.03.2024).

12. Prohoniuk L.Yu. Vidminnosti prypynennia trudovoho dohovoru vid poniattia yoho pryzupynennia v period dii voiennoho stanu: aktualni aspekty. *Visnyk LDUVS im. E.O. Didorenka*. 2023. Vyp. 1 (101). S. 226-237.

13. Kuznetsova Yu.V. Reformuvannia trudovykh pravovidnosynpid chas voiennoho stanu. *Pravova derzhava*. 2023. № 50. URL: http://pd.onu.edu.ua/article/view/280277/276615.

Христина Кметик, Юлія Шиян

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОГЛЯД ЗМІН

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара, 1, 03058, Київ, Україна
E-mails: khkmetyk@gmail.com, 6966341@stud.nau.edu.ua

Метою *статті є визначення основних змін, що відбулися у правовому регулюванні трудових відносин в Україні в умовах правового режиму воєнного стану.* ***Методи дослідження:*** *використано методи порівняльного та документального аналізу, документального синтезу та узагальнення, а також когнітивно-аналітичний метод.* ***Результати:*** *охарактеризовано основні зміни, що відбулись в правовому регулюванні трудових відносин в Україні у період дії воєнного стану. Крім того, наголошується на гострій потребі в дослідженні впливу воєнного стану на трудові відносини в Україні, а також на адаптації законодавства про працю до нових умов сьогодення.* ***Обговорення:*** *розглянуто та проаналізовано положення Закону України «Про особливості регулювання трудових відносин в умовах воєнного стану» № 2136-IX від 15 березня 2022 року, який наразі займає ключову позицію у сфері регулювання трудових відносин.*

Ключові слова: *трудові відносини; трудовий договір; роботодавець; працівник; припинення дії трудового договору; зупинення дії трудового договору; простій; воєнний стан.*

Стаття надійшла до редакції 20.05.2024

DOI: 10.18372/2307-9061.71.18802
УДК 342.7 (045)

І. І. Піскун,
кандидат юридичних наук, доцент
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2401-7988

А. Е. Куртмоллаєв,
здобувач вищої освіти другого (освітньо-наукового) рівня
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0002-0868-5780

ПРАВА І СВОБОДА ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Національний університет оборони України
проспект Повітрофлотський, 28, 03049, Київ, Україна
E-mails: ipiskun2016@gmail.com, info@nuou.org.ua

***Мета** статті. Проаналізувати правовий статус тимчасово окупованих територій України та його вплив на дотримання прав і свобод людини та громадянина. Дослідити основні види порушень прав і свобод людини та громадянина на тимчасово окупованих територіях. **Методи дослідження:** у роботі застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів дослідження. Важливим методом дослідження став діалектичний метод пізнання, завдяки якому було виявлено та визначено якісні характеристики досліджуваного феномену. **Результати:** згідно з міжнародним правом, тимчасова окупація не дає країні-окупанту права поширювати свою юрисдикцію на окуповані території. Тому на тимчасово окупованих територіях України діють Конституція та законодавство України, а не країни-окупанта. На окупованих територіях спостерігається системне та масове порушення прав і свобод людини і громадянина. Міжнародна спільнота повинна вжити більш рішучих заходів для припинення порушень прав людини на окупованих територіях. **Обговорення** теми: систематичне та грубе порушення прав і свобод людини на тимчасово окупованих територіях України є однією з найгостріших проблем сучасного світу. Ці порушення є грубим посяганням на основні принципи міжнародного права та становлять загрозу миру та безпеці в Європі. Міжнародна спільнота повинна вжити всіх можливих заходів для припинення цих порушень та захисту прав і свобод людини на окупованих територіях.*

***Ключові слова:** тимчасово окуповані території; права людини; свободи людини; Україна; окупаційна влада; порушення прав людини; міжнародне право.*

Постановка проблеми та її актуальність. Окупація росією українських територій спричинила жахливі наслідки, одним з яких є масове порушення прав і свобод людини та громадянина. Тисячі людей стали жертвами воєнних злочинів, злочинів проти людяності, катувань, свавільних затримань, ув'язнень, викрадень та вбивств. З початком широкомасштабної війни рф проти України активність правових досліджень питань прав і свобод людини і громадянина на окупованої території значно підвищилось та не втрачає своєї важливості та актуальності на теперішній час і дуже важлива для подальшого розвитку держави в цілому.

Важливо зазначити, що проблема порушення прав людини на окупованих територіях України не є виключно українською. Це глобальна проблема, яка стосується всього людства. Міжнародна спільнота повинна вжити всіх можливих заходів для припинення цих порушень та забезпечити захисту основних прав і

свобод людини на тимчасова окупованих територіях.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Дослідження ґрунтується на наукових працях та дослідженнях вітчизняних і зарубіжних фахівців у сфері держави та права. Тема даної статті стало актуальною проблематикою наукових досліджень правознавців, зокрема в роботах таких науковців, як: К. Бек, Н. Вороновська, М. Доган, О. Зайчук, А. Колодій, О. Салівон, О. Семченко, Д. Швець та ін.

Мета статті полягає у вивченні порядку і способів захисту конституційних прав і свобод людині, які порушуються на тимчасово окупованих територіях України. Проаналізувати норми міжнародного права, що регулюють прав людини на окупованих територіях, для формування дієвої та ефективної системи захисту прав людини на окупованих територіях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Права і свободи людини та громадянина це фундаментальні принципи, які гарантують гідність та повагу до кожної людини. Вони є основою демократичного суспільства і слугують запорукою справедливого та вільного життя. В Конституції України чітко закріплено, що забезпечення прав та свобод людини та громадянина є головним обов'язком держави [1]. Я вважаю правильною видається думка Д.В. Швеця, який зазначив, що головною функцією держави в цивілізованому суспільстві повинна стати охорона інтересів людини та захист її прав. Держава та її структури мають бути підпорядковані захисту прав людини [2, с. 15].

А.М. Колодій підкреслює, що принцип реальності прав, свобод, обов'язків та законних інтересів людини і громадянина, поряд з принципом верховенства права, лежить в основі правової держави. Суть цього принципу полягає в тому, що декларовані права, свободи, обов'язки та законні інтереси людини і громадянина повинні бути не лише зафіксовані в законодавчих актах, але й забезпечені та гарантовані всіма соціальними суб'єктами, в першу чергу державою [3, с. 136].

Після анексії АР Крим рф та початком військових дій на окремих тимчасово окупованих територіях України питання прав і свобод людини та громадянина на незаконно окупованих територіях стало більш актуальним. Проте, воно не є новим в історії права і свободи людини і громадянина, адже в світі та українській історії відомі приклади порушення прав і свобод людини і громадянина на окупованих територіях, які потребують своєї артикуляції.

Забезпечення та захист прав і свобод людини та громадянина є одним із пріоритетних завдань держави. Держава зобов'язана гарантувати дотримання прав людини та основоположних свобод. Всі люди, незалежно від їхніх особистих характеристик, мають рівні права та свободи, які повинні бути захищені державою.

Крім того, права і свободи людини та громадянина закріплюються в міжнародному пакті «Про громадянські та політичні права» [4]. У ньому зазначено, що не можуть обмежуватись права та свободи людини в умовах війни та його ведення.

Загальна декларація прав людини теж складається зі статей про права і основоположні свободи людини та громадянина [5].

Резолюції Генеральної Асамблеї ООН (далі - ГА ООН) 68/262, 71/205 і 72/190 встановлюють, що Крим є територією України, тимчасово окупованою рф. Згідно з міжнародним правом, росія, як окупаційна держава в Криму, зобов'язана дотримуватися Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни та інших міжнародних актів, що регулюють діяльність окупантів. В резолюції 72/190 від 19 грудня 2017 року ГА ООН закликала Генерального секретаря ООН вжити заходів для надання доступу до Криму моніторинговим механізмам з прав людини. Крім того, Генеральна Асамблея закликала рф забезпечити безперешкодний доступ до Криму для міжнародних та неурядових правозахисних організацій.

14 листопада 2018 року в Женеві було оприлюднено доповідь Управління Верховного Комісара ООН з прав людини під назвою «Ситуація з правами людини в тимчасово окупованій АР Крим та м. Севастополь (Україна)». Доповідь, підготовлена Місією ООН з прав лю-

дини, була представлена на виконання резолюції 71/205 ГА ООН.

В доповіді зазначено факти системних порушень прав людини з боку рф в незаконно окупованому Криму, які заборонені Гаазькою та Женевською конвенцією [6].

Згідно з міжнародним правом, рф зобов'язана поважати законодавство, яке діяло на окупованих територіях до окупації, за умови, що воно не суперечить Женевській конвенції. Однак росія часто ігнорує це законодавство, що призводить до погіршення правової ситуації на окупованих територіях.

Росія є державою-учасницею Женевської конвенції 1949 року і Додаткового протоколу I 1977 року до Женевських конвенцій 1949 року, Гаазької конвенції 1907 року, ця міжнародно-правова база врегулювання питання окупованих територій. Правовий режим окупованих територій регулюється звичаєвим міжнародним правом. Окупаційна влада не має права на самостійне визначення правового статусу окупованої території. Її обов'язком є забезпечення належного функціонування та дотримання законодавства, яке діяло на цій території до окупації, за умови, що таке законодавство не суперечить Женевській конвенції.

Однака, слід зазначити, що на території АР Крим країною агресором порушено, насамперед, такі права людини, як громадські і політичні права, економічні, соціальні та культурні права, а саме:

1. Права людини на життя, свободу, особисту недоторканість та безпеку на тимчасово окупованій територіях. Країна агресор нахабно та зухвало порушує основні право українців на життя, свободу, особисту недоторканість та безпеку. Кожного дня мешканці окупованих територіях потерпають від жорстокого поводження та насильства з боку рф, тим самим порушуючи статтю 3 Женевської конвенції, що забороняється жорстке поводження або, що принижує честь та гідність особи [7]. Країна агресор також відмовляє в передачі гуманітарної допомоги окупованому населенню.

Відповідно до міжнародних та національних звітів, моніторингу з прав людини щодо дотримання прав і свобод людини в АР Крим зазначено, що кримські татари, українці постійно зазнають тиски з боку окупаційної влади, який виявляється у переслідуваннях, застосуванні насильства та жорстокого поводження.

Таким чином рф на тимчасово окупованих територіях порушені конституційні права людини, що гарантовані ст. 27 Конституції України, де зазначено, що кожна людина має невід'ємне право на життя і ст. 29 Конституції України, де закріплено невід'ємне право кожної людини на свободу та особисту недоторканність [1].

2. Право на свободу пересувань. Як зазначено статтею 33 Конституції України, кожна людина, яка законно перебуває на території України, має право на свободу пересування, вільний вибір місця проживання та вільний виїзд з України. При цьому вона має право вільно повернутися до України у будь-який час [1].

Встановлення рф державного кордону на адміністративному кордоні між Кримом та материковою частиною України є порушенням резолюції ГА ООН 68/262 щодо свободи пересування громадян України.

3. Право на свободу вираження думок і свободу засобів масової інформації. Росія зухвало порушує право на свободу вираження поглядів людини, які зазначені у ст. 10 Європейської конвенції з прав людини [8], оскільки це заважає окупанту поширювати свою пропаганду. Отже з 2014 р. у людей на окупованих територіях було відключення аналогового українського телебачення, почалася трансляція ворожих каналів. Тих журналістів, які не погоджуються транслювати певний контент, карають, а в деяких випадках, як це було в окупованому Криму, їх змушують покинути територію. Місцеві ЗМІ стали одним із перших нападів російських спецслужб.

Отже, на тимчасово окупованій території відбувається порушення права, що визначене у статті 34 Конституції України, де чітко проголошує, що кожна людина має право на свободу думки і слова [1].

4. Здійснення правосуддя, право на справедливий суд. Тимчасова окупація призвела до грубого порушення статті 55 Конституції України,

яка гарантує судовий захист прав і свобод людини та громадянина [1].

Судові та правоохоронні органи росії в Криму часто порушують презумпцію невинуватості, право на інформацію про характер і причину обвинувачення, право на оскарження або перегляд судового рішення, право на розгляд справи незалежним та неупередженим судом, а також право не свідчити проти себе та не визнавати себе винним.

5. Систематичне порушення права на фізичну та психічну недоторканість, а також вчинення злочинів проти статевої недоторканості осіб. Це право гарантує заборону катування, жорстокого та нелюдського поводження, а також будь-яких форм насильства над людьми. Незважаючи на ратифікацію Україною та росією міжнародних конвенцій, які забороняють катування, жорстоке та нелюдське поводження, а також зґвалтування, після деокупації українських територій було зафіксовано жахливі злочини проти мирного населення, зокрема численні випадки зґвалтувань жінок, дітей та чоловіків. Про ці нелюдські діяння багато говорили різні видання, а також Президент України у своєму звернені [9].

Крім того, окупаційна влада здійснює примусовий призов до своєї армії. З огляду на міжнародно-правову практику забороняється окупаційній владі примушувати осіб, які перебувають під окупацією, служити в збройних або інших допоміжних силах окупанта [8].

Також, у Криму зазнають утисків та порушень прав кримськотатарського народу з боку окупантів. Починаючи з березня 2014 року, зокрема через незгоду визнати «референдум» 16 березня 2014 року, кримські татари стали об'єктом репресій із боку рф. Незважаючи на жорсткий тиск з боку окупантів, кримські татари з принципових міркувань відмовилися брати участь у виборах до окупаційних органів влади, що відбулися у вересні 2014 року [10]. Систематичні дії окупаційної влади спрямовані на етнічну чистку та етноцид корінних народів Криму, зокрема кримськотатарського народу, через знищення їхньої національної ідентичності.

26 квітня 2016 року окупаційний суд Криму, що не має легітимності, прийняв рішення про заборону Меджлісу кримськотатарського народу – представницького органу кримських татар, визнаного Верховною Радою України. У зв'язку з цією незаконною забороною головний офіс Меджлісу було перенесено до Києва. Заборона Меджлісу кримськотатарського народу окупантом порушення норм міжнародного права, таких як Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Конвенцію Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод, Декларацію ООН про права корінних народів.

Держава окупант не виконує наказ Міжнародного Суду ООН від 09.04.2017, де зобов'язано Росію «утриматися від прийняття або підтримки обмежень відносно можливості кримських татар зберегти власні представницькі інститути, включаючи Меджліс», крім того було зобов'язано забезпечити керівництву та членам Меджлісу кримськотатарського народу вільний в'їзд-виїзд на територію АР Криму.

Діяльність Меджлісу кримськотатарського народу, легітимного представницького органу кримських татар, і далі незаконно заборонена окупаційною владою, а його члени на території окупованого Криму систематично зазнають репресій.

Крім цього рф постійно порушуються права військовополонених. Це проявляється у розстрілу наших військовослужбовців, ненаданні необхідної медичної допомоги постраждалим, не повідомлення про знаходження у них українських полонених, що є грубим порушенням ст. 15 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими. Держава, яка тримає в полоні військових, повинна негайно повідомити іншу державу місцезнаходження їх громадян [7].

Дії рф також свідчать про грубе порушення ст. 28 Конвенції ООН про права дитини, яка гарантує право кожної дитини на освіту [11]. Кожній дитині повинно бути надано право здобути освіту. Діти на окупованих територіях, окупаційні влада примусово змінюють навчальну програму на свою пропагандистську, зазначив к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного

та господарського права і процесу В.О. Джуган у своїй роботі [12, с. 65].

Отже, ситуація з порушенням чи обмеженням конституційних громадських і політичних, а також інших прав та свобод людини на тимчасово окупованих територіях України демонструє необхідність приділення уваги до окремих категорій людей та потребують удосконалення підвищення ефективності й дієвості відновлення порушених прав і свобод, притягнення винних до відповідальності і відшкодування заподіяних збитків.

Згідно з міжнародним правом, окупаційна влада несе повну відповідальність за дотримання основних прав людини на окупованій території. Це означає, що рф, як держава-окупант, несе відповідальність за всі порушення прав і свобод людини та громадянина, які відбуваються на тимчасово окупованих територіях України.

Існують таки види відповідальності:

1. Міжнародно-правова відповідальність: рф може бути притягнута до міжнародно-правової відповідальності за грубе порушення прав людини на тимчасово окупованих територіях. Це може бути зроблено шляхом звернення до міжнародних судів та організацій, таких як Європейський суд з прав людини або Міжнародний кримінальний суд.

2. Кримінальна відповідальність: Особи, які винні у порушенні прав людини на окупованих територіях, можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності. Це стосується як військовослужбовців та співробітників силових структур рф, так і бойовиків незаконних збройних формувань.

3. Цивільно-правова відповідальність: Жертви порушень прав людини на окупованих територіях можуть мати право на відшкодування шкоди, завданої їм державою-окупантом. Таке відшкодування може бути стягнуто з рф за допомогою судових рішень.

Важливо зазначити, що Україна вживає всіх необхідних заходів для фіксації та документування порушень прав людини на окупованих територіях. Ця інформація буде використана для притягнення винних до відповідальності після деокупації цих територій.

Висновки. Захист прав людини та громадянина є фундаментальним принципом функціонування української держави. Вжиття заходів щодо забезпечення та реалізації цих прав є обов'язком державних органів на всіх рівнях. Через те, що зараз відбувається з громадянами України внаслідок російської агресії, Україна, як держава не може повністю припинити це порушення і тому необхідно ці порушення негайного розголошення. Мирні жителі зазнають жорстоких репресій з боку окупантів, які ставлять під загрозу їхнє життя, здоров'я та свободу, вдаючись до катувань, зґвалтувань, переслідувань та інших злочинів проти людяності. Необхідно вжити заходів міжнародного впливу на державу-терориста, щоб примусити її нести відповідальність за скоєні злочини.

Вирішення проблеми відповідальності за порушення прав і свобод людини та громадянина на окупованій території є складним, але важливим завданням. Результати дослідження свідчать про те, що існують правові та політичні механізми для притягнення винних до відповідальності. Застосування цих механізмів має стати ключовим фактором для відновлення справедливості, запобігання подібним злочинам у майбутньому та забезпечення довгострокового миру в Україні.

Важливо пам'ятати, що кожна людина, незалежно від її етнічної приналежності, релігії, політичних переконань чи інших факторів, має право на повагу до її гідності та прав, незалежно від того, де вона проживає. Порушення прав людини на окупованих територіях є злочином, і винні у ньому мають бути притягнуті до відповідальності.

Література

1. Конституція України: офіц. текст: прийнята на 5 сесії Верховної Ради від 28 чер. 1996 р. № 254к/96-ВР. (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141.

2. Швець Д.В. Захист прав і свобод людини та громадянина – пріоритет діяльності національної поліції України. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*. 2017. с. 13–15.

3. Колодій А.М. Принципи права України: моногр. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 206 с (дата звернення:10.05.2024).

4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення:10.05.2024).

5. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 17 А (ІІІ) ГА ООН від 10 груд. 1948 р. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 10.05.2024).

6. Доповіді Управління Верховного Комісара ООН з прав людини «Ситуація з правами людини в тимчасово окупованій Автономній Республіці Крим та місті Севастополь (Україна)» підготовленої Місією ООН із прав людини в Україні на виконання відповідної резолюції ГА ООН 71/205. URL: https://https:www.ohchr.org/crimeahrg.org/Documents/Countries/UA/Crimea2014_2017_Ukrainian.pdf (дата звернення: 10.05.2024).

7. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 10.05.2024).

8. Європейська конвенція з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/ show/ 995_004#Text (дата звернення: 10.05.2024).

9. Володимир Зеленський. Ґвалтували немовлят. Звернення Зеленського до парламенту Литви та народу. URL: https://www.youtube.com/watch?v=RYrWKWp4lZU (дата звернення: 11.05.2024).

10. Забезпечення прав і свобод громадян України в анексованому Криму. *Аналітична записка/Відділ розвитку політичної системи. Серія «Політика».* URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/prava-74dla.pdf. (дата звернення: 11.05.2024).

11. Конвенція ООН про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text . (дата звернення: 11.05.2024).

12. Джуган В.О. Проблеми захисту прав дітей під час воєнних дій в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 8. 2022. С. 63-67 (дата звернення: 11.05.2024).

References

1. Konstytutsiia Ukrainy: ofits. tekst: pryiniata na 5 sesii Verkhovnoi Rady vid 28 cher. 1996 r. № 254k/96-VR. (VVR). 1996. № 30. Ct. 141.

2. Shvets D.V. Zakhyst prav i svobod liudyny ta hromadianyna – ppiorytet diialnosti natsionalnoi politsii Ukrainy. *Pravookhoronna funktsiia derzhavy: teoretyko-metodolohichni ta istoryko-pravovi problemy*. 2017. s. 13–15.

3. Kolodii A.M. Pryntsypy prava Ukrainy: monohr. Kyyiv: Yurinkom Inter, 1998. 206 s (data zvernennia:10.05.2024).

4. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (data zvernennia:10.05.2024).

5. Zahalna deklaratsiia prav liudyny: pryiniata i proholoshena rezoliutsiieiu 217 A (III) HA OON vid 10 hrud. 1948 r. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (data zvernennia: 10.05.2024).

6. Dopovidi Upravlinnia Verkhovnoho Komisara OON z prav liudyny «Sytuatsiia z pravamy liudyny v tymchasovo okupovanii Avtonomnii Respublitsi Krym ta misti Sevastopol (Ukraina)» pidhotovlenoi Misiieiu OON iz prav liudyny v Ukraini na vykonannia vidpovidnoi rezoliutsii HA OON 71/205. URL: https://https:www.ohchr.org/crimeahrg.org/Documents/Countries/UA/Crimea2014_2017_Ukrainian.pdf (data zvernennia: 10.05.2024).

7. Zhenevska konventsiia pro povodzhennia z viiskovopolonenymy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (data zvernennia: 10.05.2024).

8. Yevropeiska konventsiia z prav liudyny. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (data zvernennia: 10.05.2024).

9. Volodymyr Zelenskyi. Gvaltuvaly nemovliat. Zvernennia Zelenskoho do parlamentu Lytvy ta narodu. URL: https://www.youtube.com/watch?v= RYrWKWp4lZU (data zvernennia: 11.05.2024).

10. Zabezpechennia prav i svobod hromadian Ukrainy v aneksovanomu Krymu. *Analitychna zapyska/Viddil rozvytku politychnoi systemy. Seriia «Polityka».* URL: http://www.niss.gov.ua/content

/articles/files/prava-74dla.pdf. (data zvernennia: 11.05.2024).

11. Konventsiia OON pro prava dytyny. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text. (data zvernennia: 11.05.2024).

12. Dzhuhan V.O. Problemy zakhystu prav ditei pid chas voiennykh dii v Ukraini. Yurydychnyi *naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 8. 2022. S. 63-67 (data zvernennia: 11.05.2024).

Ivan Piskun, Asan Kurtmollaev

RIGHTS AND FREEDOMS OF A PERSONE AND A CITIZEN IN THE OCCUPIED TERRITORIES

National Defense University of Ukraine
Povitroflotsky Avenue, 28, 03049, Kyiv, Ukraine
E-mails: ipiskun2016@gmail.com, info@nuou.org.ua

Purpose *of the article****.*** *To analyze the legal status of the temporarily occupied territories of Ukraine and its impact on the observance of human and civil rights and freedoms. Investigate the main types of violations of human and civil rights and freedoms in the temporarily occupied territories.* ***Research methods:*** *the work uses a set of general scientific and special research methods. An important method of research was the dialectical method of cognition, through which the qualitative characteristics of the phenomenon under study were identified and determined.* ***Results:*** *the temporarily occupied territories of Ukraine are an integral part of its territory and are subject to the Constitution and legislation of Ukraine. In the occupied territories there is a systematic and massive violation of the rights and freedoms of man and citizen. The international community must take stronger measures to stop human rights violations in the occupied territories.* ***Discussion*** *of the topic: systematic and gross violation of human rights and freedoms in the temporarily occupied territories of Ukraine is one of the most acute problems of the modern world. These violations constitute a gross attack on the basic principles of international law and constitute a threat to peace and security in Europe. The international community should take all possible measures to stop these violations and protect human rights and freedoms in the occupied territories****.***

Key words: *temporarily occupied territories; human rights; Human freedoms; Ukraine; occupation authorities; human rights violations; international law.*

Стаття надійшла до редакції 07.05.2024

DOI: 10.18372/2307-9061.71.18803
УДК 349.3 (045)

С. В. Стадніченко,
кандидат юридичних наук, адвокат
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-3723-1293

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Національний авіаційний університет
проспект Космонавта Комарова, 1, 03058, Київ, Україна
E-mail: Stadnichenko0401@gmail.com

Мета: *розглянути особливості працевлаштування в сучасних умовах, проаналізувати основні нормативно-правові акти, які регулюють правовідносини у сфері праці, виокремити пропозиції щодо удосконалення процесу працевлаштування.* ***Методи дослідження:*** *під час наукового дослідження були застосовані загальнонаукові та спеціальні методи.* ***Результати:*** *аргументується, що враховуючи умови сьогодення в яких перебуває Україна правовідносини у сфері праці потребують додаткового нормативно-правового регулювання.* ***Обговорення:*** *піднімається проблематика неефективності регулювання трудових відносин в умовах правового режиму воєнного стану, аналізуються основні нормативно-правові акти, які регулюють дану сферу правовідносин.*

Ключові слова: *зайнятість населення, працевлаштування, працівник, працююча молодь, трудовий договір, трудові відносини, охорона праці, право на працю.*

Постановка проблеми та її актуальність. Відповідно до ст. 43 Конституції України кожен має право на працю, що передбачає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава бере на себе обов'язок створити умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, а також реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. Втім, в умовах сьогодення Україна перебуває у правовому режимі воєнного стану. На цьому шляху держава виокремила пріоритетні напрямки, а саме: захист суверенітету і територіальної цілісності. Але посягнула на порушення законних прав громадян і сфера праці не є виключенням. Тому питання правового регулювання праці потребують додаткового дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Дослідженню особливостей правового регулювання праці приділяють увагу як вітчизняні, так і іноземні науковці. Зокрема, серед вітчизняних дослідників можна виокремити таких учених: В.М. Андріїв, Н.Б. Болотіна, С.Я. Вавженчук, В.С. Венедіктов, С.В. Венедіктов, С.В. Вишновецька, Т.З. Герасимів, М.І. Іншин, С.С. Лукаш, В.П. Мельник, П.Д. Пилипенко, С.В. Попов, С.М. Прилипко, О.І. Процевський, О.В. Тищенко, Н.М. Хуторян, Г.І. Чанишева, М.М. Шумило, Л.П. Шумна, В.І. Щербина, О.М. Ярошенко та ін.

Метою даної статті є дослідження особливостей працевлаштування в сучасних умовах, аналіз нормативно-правової бази, яка регулює трудові правовідносини, а також виокремлення пропозицій щодо вирішення правових проблем, які постали перед Україною.

Виклад основного матеріалу дослідження. Чинним законодавством України передбачені широкі правові гарантії працевлаштування населення. Фундаментом нормативно-правового забезпечення, що регулює зайнятість населення, є Конституція України. Основним Законом закріплено соціально-економічні права громадян, в тому числі, право на працю. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 43 Конституції України: «Кожен має право на працю, що передбачає

можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає, або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. Використання примусової праці забороняється. Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом. Використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється. Громадянам гарантується захист від незаконного звільнення. Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом» [1].

Право на працю є одним з економічних прав, яке закріплено в Конституції України (ст. 43) та гарантовано різним за своїм правовим статусом фізичним особам [1]. За змістом статті 188 Кодексу законів про працю, це право: «Може бути самостійно реалізоване особами, які досягли шістнадцятирічного віку, відповідно не допускається прийняття на роботу осіб, що є молодшими. Однак у цій самій статті, як виняток, допускається можливість прийняття на роботу з 15-ти та 14-ти років за згодою законного представника для виконання легкої роботи, що не завдає шкоди здоров'ю і не порушує процесу навчання, у вільний від навчання час» [2].

Закон України «Про зайнятість населення»: «Встановлює нижню межу осіб працездатного віку від 16 років, а віковий ценз молодого працівника в цьому законі визначається до 35 років без фіксування нижньої вікової межі. Натомість Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» визначає вік молоді та молодих громадян від 14 до 35 років. Відповідно молодими працівниками є особи від 14 до 35 років, а це не узгоджується з установленими нормами осіб працездатного віку відповідно Закону» [3].

Кодекс законів про працю затверджує поняття «працездатної молоді» як: «Громадян України віком від 15 до 28 років після закінчення або припинення навчання у загальноосвітніх, професійних навчально-виховних і вищих навчальних закладах, завершення професійної підготовки і перепідготовки тощо. Отже, згідно з Кодексом законів про працю право на працю мають особи, яким виповнилося 15 років» [2].

Окремо слід додати, що для: «Неповнолітніх установлюється скорочена тривалість робочого часу, збільшується час відпочинку, передбачаються деякі інші умови праці з метою охорони їхнього здоров'я та створення умов для навчання, духовного і фізичного розвитку. Усі ці гарантії, передбачені чинним законодавством та втілюються в індивідуальному трудовому договорі з працівником» [4].

У низці нормативно-правових актів передбачена потенційна зацікавленість роботодавців щодо працевлаштування випускників ВНЗ, зокрема пропонуються додаткові гарантії для власників, що залучають молодь. Так, у ЗУ «Про зайнятість населення» зазначено, що: «З коштів, передбачених у бюджеті Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, фактичні витрати у розмірі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування компенсуються роботодавцеві за відповідну особу за місяць, за який він сплачений (за умови створення нового робочого місця та працевлаштування особи не менше ніж на два роки)» [5, с. 803].

Виходить, ніби держава зняла з себе відповідальність щодо працевлаштування випускників. З одного боку, це: «Надає більше простору молоді у виборі першого робочого місця, адже попередня норма обмежувала права молоді на відстоювання кращих умов праці та більшої заробітної плати, а у разі звільнення за власним бажанням, молодь зобов'язували відшкодувати вартість навчання та інших витрат понесених замовником. Відтепер молодь, яка закінчила навчання і не працевлаштувалася, може стати на облік у центрі зайнятості, брати участь у різних програмах активної форми зайнятості (профнавчанні, підвищенні кваліфікації, семінарах) та отримувати допомогу у зв'язку з безробіттям. Згідно з попередньою нормою закону молодь у центрі зайнятості отримувала лише консультативні послуги, а зареєструватися як безробітний було можливим за умови наявності довідки про вільний розподіл, виданої освітнім закладом» [6, с. 47].

Згідно зі завданням Кодексу законів про працю України – Кодекс законів про працю

України: «Регулює трудові відносини всіх працівників, сприяючи зростанню продуктивності праці, поліпшенню якості роботи, підвищенню ефективності суспільного виробництва і піднесенню на цій основі матеріального і культурного рівня життя трудящих, зміцненню трудової дисципліни і поступовому перетворенню праці на благо суспільства в першу життєву потребу кожної працездатної людини. Законодавство про працю установлює високий рівень умов праці, всемірну охорону трудових прав працівників» [2].

Окремого значення при працевлаштуванні займає Закон України «Про охорону праці», відповідно якого: «Допуск до роботи осіб, які не пройшли навчання, інструктаж і перевірку знань з охорони праці, забороняється» [7].

Якщо ж говорити про сам процес працевлаштування, то варто зауважити, що: «Згідно зі ст. 50 Закону України «Про зайнятість населення» роботодавці мають право проводити співбесіди з кандидатами на працевлаштування з метою визначення відповідності їхніх професійних знань, умінь і навичок» [3]. На практиці роботодавці можуть проводити не лише професійні тести, спрямовані на визначення ділових якостей особи, а й психологічні, використання яких є особливо дискусійним. Однак, як слушно вказує О.В. Тищенко: «Роботодавці не вправі у процесі прийняття на роботу аналізувати на підставі тестування внутрішній психологічний стан особи, який є складником психічного здоров'я людини, тому психологічне тестування має допускатися лише у випадках, передбачених законодавством» [8, с. 54, 56]. Відповідно, якщо роботодавець відмовляє у прийомі на роботу на підставі результатів тестування, не пов'язаного з визначенням ділових якостей особи, така відмова є необґрунтованою.

При цьому необхідно відзначити, що: «Порядок збору й використання персональних даних регламентується Законом України «Про захист персональних даних». Велике значення для захисту працівника має норма ст. 10 Закону, яка визначає, що відомості про особисте життя особи не можуть використовуватися як чинник, що підтверджує чи спростовує її ділові якості» [9].

Окремо варто проаналізувати той факт, що: «Роботодавці, висуваючи незаконні, а іноді навіть дискримінаційні вимоги до кандидатів, допускають порушення законодавства й дискримінацію уже на етапі висунення вимог до кандидатів, незважаючи на заборону Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» в оголошеннях (рекламі) про вакансії пропонувати роботу лише жінкам або лише чоловікам (за винятком специфічної роботи, яка може виконуватися винятково особами певної статі)» [10]. Аналогічна норма міститься й у Законі України «Про зайнятість населення», що водночас указує на заборону висувати в оголошеннях вимоги щодо віку [3]. Щодо вимог до статі в оголошеннях, то вони не завжди є дискримінаційними. Так: «Зазначення потреби в кандидаті-чоловіку для робіт, застосовувати на яких працю жінок заборонено, є законними, хоча вимоги щодо кандидата-жінки завжди є дискримінаційними, так як законодавство не передбачає обмежень стосовно праці чоловіків. Що стосується вимог до віку претендентів, вони є законними лише у випадках, які прямо передбачені законодавством (наприклад, обмеження щодо застосування праці неповнолітніх, граничний вік перебування на державній службі)» [11, с. 137].

Висновки та пропозиції**.** Ще більш деталізовано заборону висування незаконних чи дискримінаційних вимог до потенційних працівників у Законі України «Про рекламу». Зокрема: «Забороняється в рекламі про вакансії (прийом на роботу) висувати вимоги, що надають перевагу представникам певної раси, кольору шкіри, щодо політичних, релігійних та інших переконань, членства у професійних спілках або інших об'єднаннях громадян, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [12].

У такий спосіб, досліджуючи законодавство, що регулює порядок працевлаштування, можна стверджувати, що основними нормативно-правовими актами можна вважати Конституцію України, Кодекс законів про працю, а також Закони України «Про зайнятість населення» та «Про охорону праці». Однак варто виділити й додаткові нормативно-правові акти, які також містять норми, що регулюють питання працевлаштування, серед яких Цивільний кодекс, Закони України «Про захист персональних да-

них», «Про оплату праці», «Про рекламу», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про освіту», «Про охорону дитинства», «Про колективні договори і угоди» тощо.

Література

1. Конституція України. ВВР України. 1996. № 30. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.
2. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text.
3. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. *Відомості Верховної Ради,* 2013, № 24, ст. 243.
4. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квіт. 2001 року № 2402-II. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. Ст. 142.
5. Грекова О.О., Зозуля А.О., Середа О.Г. Проблемні питання працевлаштування молоді в Україні. Молодий вчений. 2018. Випуск № 11 (63). С. 803–805. URL: file:///C:/Users/Dell/Downloads/molv_2018_11(2)__68.pdf (дата звернення 08.09.2022 р.)
6. Батюк А. Вдосконалення нормативно-правового забезпечення державного регулювання ринку праці молоді. Механізм державного управління. *Актуальні проблеми державного управління.* 2016. Випуск № 2 (66). С. 45–49. URL: file:///C:/Users/Dell/Downloads/apdyo_2016_2_10.pdf (дата звернення 08.09.2022 р.).
7. Про охорону праці: Закон від 14.10.1992 № 2694-XII. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2694-12.
8. Тищенко О.В. Проблеми правового регулювання запровадження тестування при прийнятті на роботу працівників. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2005. № 12. С. 52–57.
9. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2010. № 34. Ст. 481.
10. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. Ст. 561.
11. Сахарук І.С. Удосконалення юридичних гарантій реалізації права на працю на етапі працевлаштування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2017. Випуск № 45. Том 1. С. 136–139. URL: http://center-social-law.com/bitstream/123456789/264/1/2.%20%d0%92%d1%96%d1%81%d0%bd%d0%b8%d0%ba%20%d0%a3%d0%b6%d0%9d%d0%a3%202017%20%e2%84%9645_%d0%a2%d0%be%d0%bc%201.pdf.
12. Про рекламу: Закон України від 03.07.1996 № 270/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 39. Ст. 181.

References

1. Constitution of Ukraine. VVR of Ukraine. 1996. No. 30. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.
2. Code of Labor Laws of Ukraine dated 10.12.1971 No. 322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text.
3. On employment of the population: Law of Ukraine dated 07.05.2012 No. 5067-VI. *Bulletin of the Verkhovna Rada*, 2013, No. 24, Art. 243.
4. On childhood protection: Law of Ukraine dated April 26, 2001 No. 2402-II. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine.* 2001. Art. 142.
5. Grekova O.O., Zozulya A.O., Sereda O.G. Problematic issues of youth employment in Ukraine. A young scientist. 2018. Issue No. 11 (63). P. 803–805. URL: file:///C:/Users/Dell/Downloads/molv_2018_11(2)__68.pdf (application date 09/08/2022).
6. Batiuk A. Improvement of regulatory and legal provision of state regulation of the youth labor market. Mechanism of state administration. *Actual problems of public administration*. 2016. Issue No. 2 (66). P. 45–49. URL: file:///C:/Users/Dell/Downloads/apdyo_2016_2_10.pdf (application date 09/08/2022).
7. On labor protection: Law dated 14.10.1992 No. 2694-XII. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/ show/2694-12.
8. Tyshchenko O.V. Problems of legal regulation of the introduction of testing when hiring employees. *Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine*. 2005. No. 12. P. 52–57.
9. On the protection of personal data: Law of Ukraine dated 01.06.2010 No. 2297-VI. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2010. No. 34. Art. 481.
10. On ensuring equal rights and opportunities for women and men: Law of Ukraine dated September 8, 2005 No. 2866-IV. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine.* 2005. No. 52. Art. 561.

11. Sakharuk I.S. Improvement of legal guarantees of realization of the right to work at the stage of employment. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Law series.* 2017. Issue No. 45. Volume 1. P. 136–139. URL: http://center-social-law.com/bitstream/123456789/264/1/2.%20%d0%92%d1%96%d1%81%d0%bd%d0%b8%d0%ba%20%d0%a3%d0%b6%d0%9d%d0%a3%202017%20%e2%84%9645_%d0%a2%d0%be%d0%bc%201.pdf.

12. On advertising: Law of Ukraine dated 03.07.1996 No. 270/96-VR. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 1996. No. 39. Art. 181.

Serhiy Stadnichenko

CURRENT PROBLEMS OF LABOR REGULATION: THEORETICAL AND LEGAL ASPECT

National Aviation University
Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03058, Kyiv, Ukraine
E-mail: Stadnichenko0401@gmail.com

Purpose: *to consider the peculiarities of employment in modern conditions, to analyze the main legal acts regulating legal relations in the field of labor, to single out proposals for improving the employment process.* ***Research methods:*** *general scientific and special methods were used during scientific research. In particular, the logical-semantic method, the comparative-legal method. With the help of these methods, a set of socio-legal relations related to a person obtaining a job, taking into account his abilities and capabilities, which will satisfy his needs in ensuring his existence and the existence of his family, as well as in continuous development as an individual, in science, is outlined and in practice the application of the concept of "employment", which is currently the object of research in many areas of scientific knowledge.* ***Results:*** *it is argued that, taking into account the current conditions in which Ukraine is, legal relations in the field of labor require additional normative and legal regulation.* ***Discussion:*** *according to Art. 43 of the Constitution of Ukraine, everyone has the right to work, which includes the opportunity to earn a living by work that he freely chooses or freely agrees to. The state undertakes to create conditions for the full exercise of the right to work by citizens, guarantees equal opportunities in choosing a profession and type of work, and also implements programs of professional and technical education, training and retraining of personnel in accordance with public needs. However, in today's conditions, Ukraine is under the legal regime of martial law. On this path, the state identified priority areas, namely: protection of sovereignty and territorial integrity. But it has resorted to violating the legal rights of citizens, and the sphere of labor is no exception. Therefore, this scientific work touches on the issue of inefficiency in the regulation of labor relations in the conditions of the legal regime of martial law, the main normative legal acts that regulate this sphere of legal relations are analyzed.*

Key words: *population employment; employment; employee; working youth; labor contract; labor relations; labor protection; right to work.*

Стаття надійшла до редакції 12.05.2024

DOI: 10.18372/2307-9061.71.18804
УДК 34:004:347.77 (045)

V. V. Filinovych,
Candidate of Law, Associate Professor
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8824-615X

EFFECTIVENESS OF LEGAL ENFORCEMENT OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN CYBERSPACE

National Aviation University
Lubomyra Husara Avenue, 1, 03680, Kyiv, Ukraine
E-mail: vvfilinovich@gmail.com

Purpose: *this scientific research is devoted to the study and analysis of best practices which show the effectiveness of legal enforcement of intellectual property rights in cyberspace, their comparison and development on their basis of suggestions for reforming the legal regulation of the relevant area in Ukraine.* ***Research methods*** *of the study comprises general scientific, comparative, philosophical, and ideological, methods of analysis and special methods.* ***Results:*** *ensuring effective protection of intellectual property rights in cyberspace is a complex task and it must be developed and implemented taking into account the best practices of global leaders in the IT industry. The author made a comprehensive analysis of effective practices for the protection of intellectual property rights in China, the USA, Great Britain, Vietnam, India, Japan and EU countries, providing recommendations for the further implementation of the researched practices in the development of policies, strategies and legal instruments in the field of ensuring the effective protection of intellectual property rights in the digital environment.* ***Discussion:*** *trans-border nature, unlimited by geographical boundaries, negatively affects the protection of easily replicated content. It has also become easier for violators to commit illegal acts due to distinctions in the regulation of relevant issues in different countries. Governors and legislators need to develop and implement effective strategies and policies to mitigate these problems.*

Key words: *cyberspace; intellectual property; intellectual property law; violation of intellectual property rights; protection of intellectual property rights in cyberspace; intellectual property in cyberspace.*

Problem statement and its relevance. Globalization has changed our world permanently and continues to change it, affecting international commercial relations and the exchange of technology. Therefore, protecting intellectual property rights in the digital environment (or cyberspace) is very important for all states, since in our highly developed digital era, the planet's inhabitants are constantly creating and easily distributing intellectual property objects in digital form. Trans-border nature, unlimited by geographical boundaries, negatively affects the protection of easily replicated content. It has also become easier for violators to commit illegal acts due to distinctions in the regulation of relevant issues in different countries.

And it is the creators who suffer from this, first of all, and together with them - the copyright holders who own property rights to digital works. Rule makers are often not in time to respond to risks and challenges due to the rapid development of technology. All this gives us an understanding of the need to study high-quality and effective practices of countries to protect intellectual property in cyberspace in such a difficult digital era. This scientific paper is intended to help solve such an issue.

Analysis of research and publications. Scientists from all over the world are working to solve this issue. Consequently, P. Ziter studies it using the example of Vietnam, N.S. Sansare took the legislation and practice of India as a basis, C. Xin - of China, N. Bakharieva studies the experience of the

USA, and B. Hitchens, C. Heard and J. Vertes - the experience of the Great Britain. Furthermore, this problem became the basis for the research of M. Węgrzak, Y. Faulkner, T. Kono, M. Lucan and others.

Purpose of the article**.** This scientific research is devoted to the study and analysis of best practices which show the effectiveness of legal enforcement of intellectual property rights in cyberspace, their comparison and development on their basis of suggestions for reforming the legal regulation of the relevant area in Ukraine.

The presentation of the main material. Before we begin a detailed review of the most effective, in our opinion, practices of other countries in the field of legal enforcement of intellectual property rights in the digital environment, we will indicate the main priorities in the implementation of appropriate enforcement:

- failure of rule makers to keep up with trends in digital transformation, because the world is in a state of constant change and modification, many people spend most of their lives in the cyber environment, where new intellectual property objects are created every day;
- related problems, in particular online piracy, have received “support” and intensification due to the ease of reproduction of the said objects and the ease of their distribution through cyber ways;
- preliminary statement is inextricably linked with the insufficiency and inconsistency of established and effective cybersecurity measures to modern realities because the number and quality of cyber threats are constantly growing, and attackers are day-to-day inventing new options for bypassing technological and regulatory protection measures;
- Blockchain technologies also do not stand still, they are developing and have a decentralized architecture that radically changes the ways of managing rights to relevant objects;
- gaps and deficiencies in regulation in the field of data protection and privacy caused, in particular by too large volumes of data being processed;
- cross-border protection of intellectual property rights also constantly suffers, because there is no unified legal regulation on this issue.

The list of these obstacles is general and inexhaustible; in fact, there are many more problems. That is why the development, implementation, and active use of high-quality effective mechanisms and means are now necessary to overcome these troubles. Next, the author of the study will present the developments of scientists and practitioners, whose experience is positive and seems useful for Ukraine to borrow.

In Vietnam, the protection of intellectual property (hereinafter referred to as IP) is an integral element of the government’s strategy in the context of the flourishing digital economy. It is based, firstly, on a thorough understanding of the essence and role of the digital era, which has radically changed the way IP is created, consumed, and distributed; accordingly, traditional methods of protection are no longer effective due to their frequent inconsistency with the peculiarities of the cyber environment. Therefore, local authorities recognized the importance of such protection. After all, creators, being protected, will try to create more, the country will receive new investments, and business entities will grow economically. Protection strategies are developed with the active involvement of legal experts who understand not only regulatory instruments but also proactive monitoring and application of judicial remedies. Local law enforcement agencies are also involved in this. As for direct protection, it is provided to copyrighted objects automatically upon creation; registration of copyrights through a national authority with the creation of an appropriate legal record is also actively promoted. Patent protection and trademark protection are carried out through the National Intellectual Property Office by filing a patent application or registration, respectively. As for trade secrets, their protection is based on a proactive approach using non-disclosure agreements, confidentiality measures, restricted access protocols, and the like [1].

Indian practice in the area under consideration is also effective, using the following strategies to protect intellectual property in the digital age:

- automatic (based on the fact of creation of a work) protection provided to a work is fine, but it is very desirable to supplement it with registration of copyright for the corresponding object, which will provide additional legal benefits in case of violation of the relevant rights;

- not only local means of protection should be applied, but also international ones, in particular, those provided for by generally recognized international legal acts (for example, the Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works of 1886 - for copyright objects, the Paris Convention for the Protection of Industrial Property of 1883 - for industrial property objects, the Madrid Agreement Concerning the International Registration of Marks of 1891 and its Protocol - for the Registration of Trademarks, and the like);
- using Digital Rights Management (or DRM) technology helps control the distribution and use of digital content by limiting unauthorized copying, sharing, or change of objects. However, such use mustn't unduly restrict the freedom of users;
- when applying Terms of Use and licensing agreements, it is important to develop the relevant documents transparently and clearly so that everyone understands how they can interact with the content (particularly how to distribute and copy it) [2].

In the case of digital works, particularly computer programs, American lawyers also insist on the use of automatic copyright protection (occurring at the time the source code of an object is compiled or written) in combination with the registration of the work within the copyright office in the countries where the work is used. One can also get additional protection if he designates part of the code as a trade secret and places other elements in open-source databases. A non-disclosure and confidentiality agreement during program development will help protect such trade secrets indefinitely and much cheaper than the patent procedure. Experts from the USA also insist on following not only local legal practice but also international, in particular, European (as an example, Directive 2009/24/EC on the legal protection of computer programs is given) [3].

British scientists and practitioners also recommend using copyright to protect computer programs. The rights to such properties can also be commercialized through a licensing model, which in turn will bring more money to the creators, incentivizing them to create new items and improve existing ones. The UK, according to scientists, can boast of a high-quality level of IP protection in the digital space, and today most attention is focused on protecting artificial intelligence technologies [3, p. 393]. As for the latter, based on the Copyright, Designs, and Patents Act 1988, the author of a work created using a computer should be considered the person who took the measures necessary to create it [4].

As for the countries of the European Union, special attention has recently been paid to objects known as digital art. Such materials are created using technology, and the authors work on digital devices in the creative process (this, in particular, includes pixel art, and digital painting). Crypto art is also interesting, it is based on blockchain technology. And if digital art exists exclusively in the digital sphere, then cryptographic art exists thanks to non-fungible tokens, also known as NFTs.

To protect their work, the European Innovation Council and SMEs Executive Agency advise authors the following:

- register copyright through the intellectual property office. But it should be borne in mind that today there is no unified European copyright registration;
- wherever you can indicate your authorship, in particular by using the copyright symbol, do it;
- put digital watermarks on your works, acting like signatures on digital art objects. Such marks are quite difficult to remove if made by an unauthorized person;
- use encryption capabilities so that the work is inaccessible without the appropriate key;
- apply blockchain technologies with the entry of rights data into a decentralized and immutable register, assigning a unique digital token to each material;
- enter into licensing agreements with clear and understandable provisions regarding the use of content;
- use service of specialized online platforms for distributing and licensing digital works;
- use DRM, and the like [5].

Another country actively using information technology is China. The state is constantly working to improve the intellectual property system and strengthen its protection. In 2019, the Trademark Law of the People's Republic of China was adopted here, which regulates, in particular, the issues of

measures to limit malicious registrations of trademarks while simultaneously encouraging real innovation. The country also operates on the principle of maintaining a balance between the interests of intellectual property owners and the general interests of society. In this regard, a special benefit balancing mechanism has been introduced, which provides a basis for the distribution of profits in technological innovation activities. However, the country still has insufficient regulation of certain issues of IP protection, low efficiency of the judicial system, and weak law enforcement [6, p. 111].

Experts advise taking the following actions to strengthen IP protection in China:

- overcoming the shortcomings of assembling an IP system. To do this, it seems necessary to develop more specific rules as soon as possible that will eliminate the possibility of heterogeneous interpretation of the provisions and help avoid ambiguity in their practical application. Practitioners in this context advise the use of unified standards for the protection of IP rights;
- increasing the efficiency of legal proceedings. The complex and lengthy process of dealing with cases of intellectual property rights violations compared to ordinary civil cases makes it much more difficult for copyright holders to obtain adequate legal protection. Accordingly, judicial reform should be carried out as quickly as possible, within the framework of which specialized district courts or judicial groups should be created to deal with IP cases, and judges and prosecutors themselves should constantly improve their skills;
- establishing cooperation between different departments will help form an integrated law enforcement network for timely and tireless protection of relevant rights;
- strengthening government oversight and control of law enforcement agencies;
- continuation of comprehensive improvement of the IP protection system. This includes both reforming the legal framework and clarifying the rights and responsibilities concerning IP rights, as well as tightening sanctions for relevant violations;
- strengthening international cooperation. The corresponding will facilitate the exchange of practical experience, as well as the collective struggle against transnational violations in the area under study [6, p. 112].

As for Japan, which is also one of the leaders in the IT industry, the Japan Copyright Office is developing and improving legislation and systems for registering rights in the field of digitalization. Collective societies are also monitored and educational activities are introduced for experts and the general public. The Agency for Cultural Affairs also operates here as a body within the Ministry of Education. Protection of IP rights in the digital environment in Japan is carried out in court in an independent (parallel) mode, with violations of IPR divided into direct and indirect.

According to J. Faulkner, such a division can be explained using the example of an invention: if a violation affects all elements of the invention, then this is a direct violation. If only some elements experience violations, but the behavior of the violator will encourage other people to commit violations or will contribute to them in this, then it is an indirect violation [7].

Consequently, if a direct violation occurs, the main legal proceedings in the case will be initiated. A preliminary hearing will take place first. If the court decides that there is a violation, then a claim is filed to pay the bail - and only then the specified main trial begins. In the case of indirect infringement, only compensation for damage will take place; in this case, the right holders are not provided with the right to judicial protection. Also, under national law, injunctions for indirect infringement are not permitted. But the problem is that the development of information technology and digitalization have helped to instantly make copies of creative works [8, p. 34].

Today, the so-called Karaoke Doctrine is actively used in the state. It allows injunctions to be granted for certain types of indirect copyright infringement. Japan also uses the “special circumstances doctrine” when the court refuses jurisdiction if the declaration of jurisdiction is contrary to the principles of fairness between the parties. In such a case, the courts may apply certain grounds of jurisdiction to each case individually. But this often leads to legal uncertainty. Consequently, care should be taken to avoid a general provision establishing a “special circumstances doctrine” to

establish a balance between effective enforcement of IP rights and the rights of the defendant [9, p. 74].

To summarize the existing practice in Japan, we can talk about the predominant adoption of the following measures in the field of protection of IP rights:

- supervising the collective management of the copyright based on the Law on Management Business of Copyright and Related Rights;
- using a set of rules to collect fees for the use of performances;
- application of a strict interpretation of the current legislation, which significantly limited the range of user actions about their legality;
- application of the principle of presumption of tacit consent and exhaustion of rights;
- active development of means to counter violation of IP rigts in cyberspace using AI;
- declaring illegal the publication in cyberspace of shortened versions of movies with accompanying text describing the plot of such materials [8, p. 35-38].

And finally, the experience of Poland, which our compatriots most often choose as a country to move to. M. Lukan points out that the local system is less formalized, and the level of copyright protection here is similar to other legal systems and, in fact, similar to the level in EU countries. The Local Copyright Act 1994 states in Article 1 the principle of automatic protection. Article 8 also proclaims the principle of presumption of authorship, accordingly, the creator is the person whose name is indicated on the copy of the relevant material, until otherwise is proven. The state does not hold an official copyright registry, and registration of relevant rights is not provided through an official government body (although it is possible to do through specialized non-state institutions, but in this case the registration document will be assessed by the court as ordinary evidence) [10, p. 68-69].

Consequently, Ukraine has a lot to learn from other states, because the effectiveness of legal enforcement of intellectual property rights in cyberspace, in most cases, has been proven.

Conclusion. Summing up the experience of the analyzed countries, we can advise Ukrainian rule-makers on the following ways to introduce effective practices to ensure the protection of intellectual property rights in cyberspace:

- usage in the development of legal tools and mechanisms of generally accepted legal practices, in particular those adopted in the European Union;
- use of unified standards of protection (as is done in China) when developing legislation in the field of protection of IP rights to prevent heterogeneous interpretation of provisions and avoid ambiguity in their practical application;
- provision in legislation of a definition of digital art and cryptoart and regulation on the issue of protecting such objects, as is done in the EU;
- facilitatation and promotion in understanding of the need to register copyright for works, encouraging this procedure - as in the example of the EU and the USA;
- implementation of the experience of Great Britain and Japan to prevent abuse in the use of artificial intelligence, in particular, by requiring minimal human participation in the creation of the corresponding object;
- introduction of an effective mechanism for ensuring a balance of benefits when distributing profits in technological innovation activities (taking the experience of China as a basis);
- simplification of judicial procedures in IP disputes (as China has done) and ensuring the actual functioning of the IP court;
- full cooperation with technology experts in the development of legal standards to ensure their compliance with the technical realities of the use of IP in cyberspace;
- developement of international cooperation, as most of the analyzed countries do, to exchange practical experience and jointly combat transnational violations in the field of intellectual property.

Accordingly, solving problems in ensuring effective protection of intellectual property rights in cyberspace requires a multifaceted approach that includes legal, technological and social solutions, as well as active interaction. The analyzed practices of foreign countries can become an effective basis for the development of appropriate strategies and mechanisms in Ukraine. Separately, it should be noted the need to respect relevant rights in vari-

ous jurisdictions, which is now a big problem, given the global nature of cyberspace.

References

1. Ziter P. Protecting Intellectual Property in the Digital Age: Safeguarding Creations in Vietnam. Lexology. URL: https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=40a6cc4d-722c-46a9-b4f9-398626296d17 (date of access: 03.05.2024).

2. Sansare N.S. Protecting Digital Intellectual Property in the Digital Era. Medium. URL: https://medium.com/@sansareneha10/protecting-digital-intellectual-property-in-the-digital-era-3d77fea44349 (date of access: 05.05.2024).

3. Hitchens B., Heard C., Vertes J. Sustainability and Intellectual Property in United Kingdom. Sustainability Objectives in Competition and Intellectual Property Law. Cham, 2024. P. 387–415. URL: 10.1007/978-3-031-44869-0_21.

4. Copyright, Designs and Patents Act 1988: Act of Parliament of 15.11.1988. № 1988. p. 48. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/48/contents (date of access: 02.04.2024).

5. European Innovation Council, SMEs Executive Agency. Intellectual Property and Digital Art. IP Helpdesk. URL: https://intellectual-property-helpdesk.ec.europa.eu/news-events/news/ intellectual-property-and-digital-art-2024-02-29_en (date of access: 08.04.2024).

6. Xin C. How Does Intellectual Property Protection Empower Technological Innovation in Enterprises - Take China as an Example. Lecture Notes in Education Psychology and Public Media. 2023. V. 24, № 1. P. 108–114. URL: https://doi.org/10.54254/2753-7048/24/20230635 (date of access: 09.04.2024).

7. Faulkner Y.A Brief Overview of Japanese Patent Law. YMF Law Tokyo Japan. URL: https://www.ymf-law.com/post/a-brief-overview-of-japanese-patent-law (date of access: 11.04.2024).

8. Węgrzak M. Intellectual Property Law in Japan. Contemporary trends and challenges. Gdańskie Studia Azji Wschodniej. 2022. № 21. P. 27–40. URL: https://doi.org/10.4467/23538724gs.22.020.16136 (date of access: 11.04.2024).

9. Kono T. Cross-border Enforcement of Intellectual Property – Japanese Law and Practice. Research Hand-book on Cross-border Enforcement of Intellectual Propert / P. Torreman. Chelthenham, 2014. P. 56–80. URL: https://www.e-elgar.com/shop/gbp/research-handbook-on-cross-border- enforcement-of-intellectual- property-9781781955796.html (date of access: 04.04.2024).

10. Lukan M. Copyright protection in Poland. Experience using digital platforms. Law and innovative society. 2022. № 1 (18). P. 66–73. URL: https://doi.org/10.37772/2309-9275-2022-1(18)-6 (date of access: 30.04.2024).

Валерія Філінович

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У КІБЕРПРОСТОРІ

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара, 1, 03058, Київ, Україна
E-mail: vvfilinovich@gmail.com

Мета: *дане наукове дослідження присвячено вивченню та аналізу кращих практик, які свідчать про ефективність правового забезпечення прав інтелектуальної власності в кіберпросторі, їх порівнянню та розробці на їх основі пропозицій щодо реформування правового регулювання відповідної сфери в Україні.* ***Методи дослідження*** *становлять загальнонауковий, порівняльний, філософсько-світоглядний методи, методи аналізу та спеціальні методи.* ***Результати:*** *забезпечення ефективного захисту прав інтелектуальної власності в кіберпросторі є складним завданням, яке потребує розробки та впровадження дієвих практик з урахуванням передового досвіду світових лідерів IT-індустрії. Автором проведено комплексний аналіз ефективних практик захисту прав інтелектуальної власності Китаю, США, Великої Британії, В'єтнаму, Індії, Японії та країн ЄС, надано рекомендації щодо подальшого впровадження досліджуваних практик у розробку політик, стратегії та правових інструментів у сфері забезпечення ефективного захисту прав інтелектуальної власності в цифровому середовищі.* ***Обговорення****: транскордонний характер, необмежений географічними кордонами, негативно впливає на захист контенту, який легко відтворюється. Також порушникам стало легше вчиняти протиправні дії через відмінності в регулюванні відповідних питань у різних країнах. Можновладці та законодавці повинні розробити та впровадити ефективні стратегії та політики для розвязання цих проблем.*

Ключові слова: *кіберпростір; інтелектуальна власність; право інтелектуальної власності; порушення прав інтелектуальної власності; захист прав інтелектуальної власності у кіберпросторі; інтелектуальна власність у кіберпросторі.*

Стаття надійшла до редакції 25.05.2024

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

DOI: 10.18372/2307-9061.71.18805
УДК 341:346.7:347.8:629.73 (045)

Д. О. Беззубов,
доктор юридичних наук, професор
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-7183-5206

К. Р. Добкіна,
доктор юридичних наук, професор
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-2627-8871

Є. М. Клюєва,
доктор юридичних наук, професор
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4306-9959

О. Ю. Вітко,
кандидат юридичних наук, доцент
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4323-2883

КОМЕРЦІЙНІ ПРАВА ЯК ОСНОВНА СКЛАДОВА ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ГАЛУЗІ ПОВІТРЯНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара,1, 03680, Київ, Україна
Державний університет інфраструктури та технологій
вулиця Кирилівська, 9, 04071, Київ, Україна
E-mails: dbezzubov@ukr.net, dobkina@ukr.net, klyuyeva0711@ukr.net

(продовження, початок статті у номері 1 за 2024 рік)

Метою *статті є пошук шляхів вирішення проблем забезпечення комерційних прав авіаційних підприємств з позицій організаційно-правової та економічної складової діяльності підприємства, окреслення моделей забезпечення дотримання комерційних прав в діяльності авіаційних підприємств, розробка універсальної моделі забезпечення «свобод повітря» в діяльності авіаційних підприємств при перевезеннях вантажу.* ***Методи дослідження:*** *в основу наукової статті покладено наукові методи та принципи, властиві як загальній теорії права, так і науці міжнародного права з притаманними їй специфічними особливостями. Зокрема, використані порівняльно-правовий, логіко-юридичний та формально-юридичний методи дослідження.* ***Результати:*** *сформовано прикладні засади господарської діяльності авіаперевізників з позицій норм міжнародного повітряного права. Окреслено шляхи лібералізації доступу до ринку авіаперевезень та забезпечення економічної доцільності діяльності авіаперевізників. Проаналізовано міжнародні нормативні акти щодо проблем правового забезпечення «свободи повітря» з позиції повітряних перевезень. Стверджується наявність зв'язку між ступенем лібералізації та економічною ефективністю діяльності авіаційного підприємства.* ***Обговорення:*** *Чиказька конвенція та документи ІКАО встановлюють правила і процедури використання «свободи повітря» в комерційних авіаційних перевезеннях. Правове забезпечення комерційних прав на свободи перевезень авіаційним транспортом не обмежується*

нормами міжнародного права, а здійснюється також на рівні рішень компетентних органів держав та шляхом укладення двосторонніх чи регіональних угод. Склалася неоднозначна практика застосування норм ІКАО щодо комерційного використання повітряних перевезень за правилами «свободи повітря».

Ключові слова: *лібералізація; «свобода повітря»; повітряні перевезення; комерційні права; авіапідприємства.*

Постановка проблеми та її актуальність. Сучасна тенденція в регулюванні міжнародних повітряних перевезень, пов'язана з лібералізаційним підходом стосовно надання доступу до ринку міжнародних повітряних перевезень, спонукає до укладання двосторонніх та регіональних угод про повітряне сполучення, які містять лібералізаційні положення. Для України важливим є визначення оптимальних правових форм та механізмів лібералізації доступу до ринку як міжнародних повітряних перевезень, у цілому, так і до ринку повітряних перевезень ЄС.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Різні аспекти комерційних прав у міжнародних повітряних перевезеннях досліджувалися у працях М.О. Раскалєй, О. Григорова, В.В. Костицького, Р.С. Шелудякова, А.В. Матвеєвої, І.О. Геєць, А.А. Прокоп'євої, Н.Є. Полянської, Д.А. Бугайко, М. Саєнко, А.М. Котенко, Н.В. Жмур та ін. Проте потребує подальшої розробки проблема лібералізації господарської діяльності на авіатранспорті та впровадження позитивного нового досвіду, використання нових можливостей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виникнення шостої «свободи повітря» пов'язано із зростанням обсягів перевезень та маршрутів. Можливості авіакомпаній щодо залучення різних видів перевезень між двома іноземними країнами через їх держави-реєстрації також розширювалися. З урахуванням подальшого закріплення концепції так званого національного «володіння» перевезеннями, яке випливає з двостороннього процесу обміну правами на доступ до ринку, визначення «вільної» класифікації перевезень через так званий «вітчизняний міст» (здійснення перевезень через територію держави-реєстрації повітряного судна) стало неминучим. Замість визнання того, що такі перевезення між двома іноземними державами є похідними перевезеннями за п'ятою «свободою», на яку вони можуть не мати права, держави, авіакомпанії яких отримали переваги від таких перевезень через «вітчизняний міст», розробили концепцію нової «свободи», так званої шостої «свободи повітря». Автори цієї нової концепції дотримувалися думки, що така «свобода» є комбінацією четвертої та третьої «свобод» [1, p. 4.1-14]. У відповідності з таким визначенням, перевезення, що стартують у другій державі, здійснюються за четвертою «свободою» до держави-перевізника, а потім за третьою «свободою» – до держави кінцевого пункту призначення. При такому підході на підставі цього визначення перевезення є «основними» для перевізника, який здійснює перевезення через «вітчизняний міст», на кожному проміжку маршруту.

Відповідно, друга та третя держави-учасниці, в тій мірі, в якій це стосується можливості залучення «своїх» законних перевезень (та оскільки їх власні авіаперевізники мають обмежені можливості чи зовсім їх не мають щодо залучення перевезень, які здійснюються через «вітчизняний міст», на інших ринках), мають законне право стверджувати, що так звана шоста «свобода повітря» є нічим іншим, як п'ятою «свободою», та що такі перевезення можуть у кращому випадку мати лише «похідне» підґрунтя для провізної ємності, що надається перевізником, який здійснює перевезення через «вітчизняний міст» [1, p. 4.1-14]. Незважаючи на такі зауваження, перевезення через «вітчизняний міст» за шостою «свободою» продовжують приваблювати перевізників, але за наявності у них принаймні двох факторів: територія його країни за своїм географічним положенням дозволяє це здійснювати та відповідні потоки перевезень містять певні характеристики.

Перший фактор для здійснення шостої «свободи» через «вітчизняний міст» є географічним

та відіграє основну роль, оскільки лише ті держави, що мають зручне розташування на достатньо прямих маршрутах між іншими державами, в яких починається чи закінчується значний обсяг перевезень, мають можливість виступати в якості «вітчизняного моста» [1, p. 4.1-15].

Наприклад, авіакомпанії, що базуються в південній частині Африки, південній частині Америки та Австралії, фактично не мають можливостей за шостою «свободою», тому що не можуть брати на борт чи вивантажувати поза своєю територією. Перевізники, що розташовані у північно-східній Азії, можуть залучати потоки перевезень з Північної Америки – Східної/Південно-Східної Азії на підставі «вітчизняного мосту». Перевізники, що базуються на Близькому Сході, мають можливість залучати перевезення з Європи – Південної-Південно-Східної Азії та Австралії. Перевізники, що розташовані у Північній Америці, мають найкращі можливості щодо залучення обмеженого обсягу перевезень з Азії/Південної Америки та деякої частини Європи – Латинської Америки. Перевізники, що базуються у Західній Європі, мають найкращі можливості доступу до більшої частини потоків перевезень через «мости», тобто з Африки у Північну Америку та навпаки; з Південної Азії/Близького Сходу у Північну/Південну Америку та навпаки; зі Східної Європи у Північну/Південну Америку та навпаки; із Західної Європи в іншу частину світу та навпаки [1, p. 4.1-15].

Географічне місцезнаходження національних баз перевізників також відіграє важливу роль у використанні можливостей щодо залучення міжрегіональних перевезень через «вітчизняний міст».

Наприклад, перевізник, що базується у центрі чи біля центру Західної Європи, має можливість щодо залучення перевезень з району Балтійського моря у район Середземного моря; перевізник, що розташований у Північній Америці, має можливість щодо залучення перевезень, пов'язаних із північним кліматом, тобто в сонячні пункти призначення у Мексиці/Центральній Америці/Карибському басейні.

Другим фактором є обсяг перевезень чи провізна ємність (кількість пасажирів та/або вантажу, які конкретне національне авіапідприємство може перевезти конкретною міжнародною повітряною лінією протягом визначеного проміжку часу) на проміжках маршруту по обидві сторони держави, що є «вітчизняним мостом», які пов'язані з розмірами та дієздатністю проміжків прямого маршруту між другою та третьою державами [1, p. 4.1-16].

Так звана сьома «свобода повітря» – право чи привілей під час міжнародних регулярних повітряних перевезеннях, що надається однією державою іншій, здійснювати перевезення між територією держави, яка надала таке право, та територією третьої країни без будь-якої вимоги про включення в таке перевезення якого-небудь пункту на території приймаючої держави [10]. Тобто для даного виду обслуговування немає необхідності бути пов'язаним чи бути продовженням будь-якого обслуговування з держави реєстрації перевізника чи в цю країну.

Під так званою восьмою «свободою повітря» розуміється право чи привілей при міжнародних регулярних повітряних перевезеннях здійснювати каботажні перевезення між двома пунктами на території держави, що надала таке право, за маршрутом, який починається чи закінчується на території держави реєстрації іноземного перевізника, чи (у зв'язку з сьомою «свободою повітря») за територією держави, що надала таке право [1, p. 4.1-12]. Відома також як «послідовний каботаж».

Так звана дев'ята «свобода повітря» – це право чи привілей здійснення каботажних перевезень державою, що надала таке право, за маршрутом, який повністю проходить територією держави, що надала таке право [1, p. 4.1-12]. Відома як «автономний каботаж».

Правом на каботаж є право чи привілей, що надається іноземній державі чи іноземному перевізнику, здійснювати заборонені в інших випадках каботажні перевезення. Дрібний каботаж включає перевезення між двома аеропортами, що знаходяться на території однієї держави. Великий (значний) каботаж включає перевезення між державою та її несуміжною територією. Слід зазначити, що терміни «каботаж» чи «каботажні перевезення», що використовуються при визначенні «свобод по-

вітря», походять з морської термінології про заборону каботажного плавання іноземних перевізників та заборону перевезень, які можуть вважатися аналогічними внутрішнім перевезенням, тобто перевезенням, що здійснюються за єдиним транспортним документом (квитком чи вантажною накладною), де не передбачаються пункти відправлення, стоп-овери чи пункти призначення, які знаходяться поза територією держави.

У Чиказькій конвенції право каботажу обмежується змістом статті 7 частини 2. Так, учасники конвенції зобов'язалися «не вступати в будь-які угоди, що спеціально надають привілей такого роду на винятковій основі будь-якій іншій державі чи авіакомпанії, та не отримувати таких привілеїв на винятковій основі від іншої держави» [2]. Тобто, якщо дозвіл на каботажні перевезення буде наданий хоча б одній державі, будь-яка інша держава, що є членом ІКАО, має право претендувати на отримання такого ж права, посилаючись на статтю 7 Чиказької конвенції.

Проте іноді держави укладають угоди, що порушують норми статті 7 Чиказької конвенції. Так, Швеція, після прийняття конвенції, уклала угоду з Ефіопією, згідно з якою шведській авіакомпанії надавалися не лише п'ять «свобод повітря», а й право на каботажні перевезення пасажирів, багажу та вантажу між окремими пунктами Ефіопії. Це положення було вочевидь дискримінаційним по відношенню до інших держав та суперечило статті 7 Чиказької конвенції, тому що останні не мали права експлуатувати внутрішній ринок Ефіопії. Однак угода так і не вступила в силу.

Що стосується набуття комерційних прав, то звичайний випадок їх отримання – це обмін ними, коли за надані комерційні права одній стороні, вона надає партнеру аналогічні щодо значимості та економічних показників права. Рівна кількість пунктів для здійснення завантаження та вивантаження, якщо вони не рівнозначні за економічним ефектом, питання не вирішує. За нерівнозначності пунктів сторони компенсують це наданням якихось додаткових прав. Це може бути, наприклад, право стоповеру чи обмеження частоти польотів однієї із сторін, що здійснюється для збалансування ефекту від використання наданих прав. Такий обмін правами типовий для випадків, коли авіапідприємства обох держав, що домовляються, виконують польоти по договірних лініях та використовують надані комерційні права на практиці.

У тих випадках, коли одна зі сторін з певних причин не виконує польоти по договірних лініях, можливе надання за комерційні права, що цілком реально використовуються, «символічних» прав, якими друга сторона не користується, і вони лише формально урівноважують права, отримані першою стороною.

Також існують випадки, коли авіапідприємства, які не володіють достатнім парком літаків, продають комерційні права або шляхом отримання компенсації через угоди про створення спільного фонду прибутків від експлуатації договірної лінії та розподіл такого фонду між авіакомпаніями-партнерами, або безпосередньо обговорюючи розмір грошової винагороди за переданих авіаперевізникам пасажирів (такі домовленості оформлюються відомствами цивільної авіації чи ними затверджуються) [3].

Ставлення до надання комерційних «свобод повітря» з боку різних регіональних повітряних організацій є різним. Наприклад, Африканська комісія цивільної авіації (АКЦА) підкреслює інтеграцію африканських авіакомпаній шляхом злиття, спільної експлуатації, консорціумів; вільного обміну правами серед груп держав АКЦА; спільної зовнішньої політики. Це підтверджується наступними документами, прийнятими в рамках цієї організації: Лагоський план заходів 1980 року; заява щодо спільної політики 1980 року; Мбабанська декларація щодо повітряного транспорту Африки 1984; декларація Ямусукро 1988 року, яка була змінена Нарадою міністрів африканських держав у вересні 1994. АКЦА віддає перевагу поступовому переходу до лібералізації [4, p. A 4-1].

При обміні правами з державами-не членами АКЦА необхідно включати першу та другу «свободи», за винятком тих випадків, коли це не відповідає загальній політиці Африканської комісії та Організації Африканської Єдності [5].

Третя та четверта «свободи» надаються на основі взаємності, при цьому ємність адаптується у відповідності до попиту [5]. При наданні п'ятої «свободи» перевага надається авіакомпаніям АКЦА. Від інших вимагається надання взаємності чи компенсація [5], що закріплено у Ямусукрській декларації 1988 року. Що стосується шостої «свободи», то держави повинні вживати відповідних заходів та сприяти розширенню співробітництва авіакомпаній з метою попередження несанкціонованих перевезень на підставі шостої «свободи» неафриканськими авіакомпаніями [5]. У межах АКЦА також розроблено два типових тексти двосторонніх угод: один для членів АКЦА, куди входять ліберальні комерційні права; інший для держав-не членів, в якому передбачене попереднє визначення ємності.

Що стосується Європейської конференції цивільної авіації (ЄКЦА), то у 1985 році резолюцією ECAC/12, резолюцією А та додатком 9 було заявлено, що політика міжєвропейського транспорту має базуватися на «... доступі до ринку при знищенні будь-яких руйнуючих заходів». Перша та друга «свободи» включені в стандартні положення для двосторонніх угод [6]. П'ята «свобода» надається авіакомпаніям ЄКЦА на європейських маршрутах, де вже існують третя та четверта «свободи», але за умови дотримання деяких обмежень стосовно аеропортів та ємності [7].

Латиноамериканська комісія цивільної авіації (ЛАКЦА) стосовно поступової лібералізації повітряних перевезень у регіоні визнає необхідність забезпечення адаптації та ефективної участі держав-членів та їх авіакомпаній в діяльності міжнародного повітряного транспорту. Також ЛАКЦА вважає, що механізм двосторонніх угод досі є адекватним та гнучким механізмом забезпечення реальної та ефективної участі держави. Що стосується надання «свобод», то перша та друга повинні надаватися на основі взаємності. Що стосується п'ятої «свободи», то стосовно регіональних перевізників застосовуються більш ліберальні принципи рівності та реальної і ефективної взаємності [8].

Варто зазначити, що в межах ІКАО намагаються створити преференційні заходи для країн, що розвиваються. Поки що вони носять лише ілюстративний характер, і не мають обов'язкової юридичної сили, але їх розробка вказує на необхідність врегулювання надання прав між економічно розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, які мають зовсім інші можливості.

Наприклад, у двосторонніх відносинах при здійсненні міжнародних повітряних перевезень за участю розвиненої країни та тієї, що розвивається, доступ до ринку може бути лібералізований на асиметричній основі на користь партнера з країни, що розвивається (бодай на початковій стадії поетапного введення розширеного доступу до ринку), з метою, наприклад, надання авіаперевізнику з країни, що розвивається, права обслуговувати більшу кількість міст. Такі заходи нададуть авіаперевізнику-бенефіціарію переваги, необхідні для встановлення життєздатної присутності на ринку, та будуть сприяти розвитку ринку. Прикладом існування такого механізму слугує угода 1980 року між Китаєм та Сполученими Штатами в сфері повітряного транспорту, згідно з якою друга, призначена США, авіакомпанія починає виконувати перевезення через два роки після початку діяльності перших призначених перевізників [9, p. A3-1].

Надання комерційних прав за п'ятою «свободою» на маршруті, що становить інтерес для перевізника, які держава, що їх надає, за звичайних умов не надала б третій стороні з країн, що розвиваються. Надання такому перевізнику можливості виконувати перевезення в односторонньому порядку на деяких маршрутах на певний строк, а також надання перевізнику можливості виконувати більший обсяг перевезень протягом певного проміжку часу. Прикладом того, як це відбувається у відносинах між двома розвиненими країнами, може слугувати угода 1995 року між Канадою та Сполученими Штатами, згідно з якою для перевізників США повний доступ на ринок трьох великих канадських аеропортів (Монреаль, Торонто, Ванкувер) був введений у дію через три роки після розповсюдження такого режиму на інші міста [9, p. A3-2].

Авіаперевізникам країн, що розвиваються, може надаватися більша гнучкість, ніж їх партнерам з розвинених країн, стосовно виконання ними перевезень до розвинених країн, що дозволить мати можливість змінювати провізну ємність на маршрутах двостороннього ринку. У цілому, такі заходи допоможуть авіакомпаніям з країн, що розвиваються, шляхом покращення доступу до ринку повітряних перевезень.

Країнам, що розвиваються, може надаватися більш тривалий, ніж в рамках відносин між розвиненими країнами, проміжок часу для поступового введення в дію більш лібералізованих домовленостей стосовно доступу до ринку. Таке поетапне введення має сприяти досягненню мети участі, дозволить здійснювати контроль за присутністю на ринку та конкурентноздатністю, а також сприяти більш широкому застосуванню потенційних заходів, наприклад, на регіональному чи багатосторонньому рівнях. Прикладом функціонування такого механізму на двосторонній основі є угода про міжнародні повітряні сполучення, укладена у 1995 році між США та Філіппінами. Згідно з нею Філіппіни поступово ввели повний доступ до ринку повітряних перевезень в 2003 році [9, p. A3-2]. Поетапне введення «спільного ринку» в Європейському Союзі є прикладом поступового введення повного доступу до ринку повітряних перевезень серед розвинених країн на регіональній основі.

У взаєминах між собою країни, що розвиваються, можуть надавати більший доступ до ринку більш швидкими темпами, ніж в рамках відносин з розвиненими країнами. Як приклад можуть слугувати Андський пакт, згідно з яким перевізники держав-членів мають повний доступ до ринку усіх п’яти держав-членів субрегіону; Карибське співтовариство (КАРІКОМ) та його спільний ринок; Ямусукрська декларація 1988 року, що об’єднує африканські країни [9, p. A3-2].

Все, викладене вище, стосується лише міжнародних регулярних повітряних сполучень. Регулярне міжнародне повітряне сполучення здійснюється через повітряний простір більш ніж однієї держави повітряними суднами з метою перевезення за винагороду, зокрема кожний політ доступний для будь-якої особи. При здійсненні такого сполучення виконуються перевезення між одними й тими самими двома або більше пунктами у відповідності з опублікованим розкладом або рейсами, настільки регулярними та частими, що є очевидними систематичними серіями [1, p. 5.3-1].

У даній статті авторами було зроблено акцент саме на такому типі сполучень. Однак для більшого розуміння основних положень вважається доцільним коротко розглянути і нерегулярні міжнародні повітряні сполучення. Перший юридично закріплений поділ польотів на регулярні та нерегулярні ми знаходимо у ст. 5 Чиказької конвенції про цивільну авіацію. Зазначимо, що до цього не існувало юридично закріпленого поділу на регулярні та нерегулярні міжнародні повітряні сполучення. Тому положення, наприклад, Паризької аеронавігаційної конвенції 1919 року застосовувалися також до нерегулярних міжнародних повітряних перевезень. Однак для їх здійснення потрібно було отримувати спеціальний дозвіл, що не вимагається згідно з Чиказькою конвенцією 1944 року.

Наголосимо, що зазначена конвенція не містить чіткого визначення цього терміну, а лише дає наступне посилання: «...повітряні судна, що не є повітряними суднами, які зайняті в регулярних міжнародних повітряних сполученнях...». Згідно з цією ж статтею таким суднам надаються перші дві «свободи повітря» без отримання спеціального дозволу та дотримання встановлених маршрутів. Та ж стаття 5 дозволяє державам вводити правила, умови та обмеження стосовно прийняття на борт чи вивантаження пасажирів, вантажу або пошти під час здійснення таких перевезень на своїй території. На третій Авіатранспортній конференції ІКАО у 1985 році був прийнятий документ [10], який стосувався основних принципів здійснення нерегулярних авіаперевезень. Його основний зміст полягав у недопущенні з боку держав дискримінаційної політики до чартерних рейсів та необхідності заходів контролю для виконання ефективних методів регулювання чартерних рейсів. Обмеження, що покладаються на нерегулярні перевезення, не повинні виходити за

межі обмежень, необхідних для підтримання відмінностей між регулярними та нерегулярними повітряними перевезеннями, а також для збереження необхідної рівноваги між обома видами перевезень, яка визначається державою та суспільними інтересами. Відсутність суттєвих відмінностей може призвести до нівелювання різниці між цими перевезеннями. У такому випадку нерегулярні перевезення можуть бути перекваліфіковані в регулярні у відповідності зі зміненими зауваженнями до визначення регулярних перевезень [11, p. 10], чи, з іншого боку, держави можуть застосовувати аналогічні засоби регулювання до обох видів перевезень.

У 1956 році на Паризькій сесії ЄКЦА була підписана багатостороння Угода про комерційні права за нерегулярних повітряних перевезень у Європі. Згідно з угодою цивільним повітряним суднам держав-учасниць дозволялося здійснювати епізодичні польоти над територією інших країн угоди з метою міжнародних перевезень пасажирів, багажу й вантажів. Інакше кажучи, Паризька угода фактично проголосила свободу комерційної діяльності в межах країн-учасниць конференції. Разом з цим, така діяльність не порушує інтересів авіакомпаній, які експлуатують регулярні повітряні лінії, оскільки ці епізодичні польоти обумовлені цілим рядом вимог: вони не повинні виконуватися по регулярних повітряних лініях, тобто перевезення пасажирів можливе лише між районами, де не існує прямих регулярних повітряних сполучень; польоти дозволяються лише з гуманітарними цілями та у випадках крайньої необхідності; виконуються лише пасажирські рейси класу «таксі», не більше шести місць, та маршрут якого визначається замовником; польоти повітряних суден, вся місткість яких наймається однією особою (фізичною чи юридичною) для перевезення своїх людей чи вантажу; між двома конкретними пунктами відправлення та призначення може бути здійснено не більше одного польоту на місяць (ст. 2) [12].

Згідно з цією угодою повітряним суднам, що здійснюють нерегулярні повітряні перевезення, надається право здійснювати завантаження та вивантаження на їх відповідних територіях комерційного завантаження, тобто, фактично, це є правом п’ятої «свободи». Однією з причин появи цієї угоди було намагання європейських країн відмінити довгу процедуру отримання дозволу на нерегулярні польоти.

Однак це не єдина багатостороння угода про повітряні сполучення, предмет якої обмежується нерегулярними комерційними польотами. Наприклад, 13 березня 1971 року членами Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), в яку входять Індонезія, Малайзія, Сінгапур, Таїланд та Філіппіни, була підписана багатостороння угода про комерційні права за нерегулярних повітряних перевезень, яка зняла обмеження на нерегулярні сполучення в цьому регіоні.

Висновки. Отже, доступ до ринку повітряних перевезень є найбільш важливим елементом системи регулювання міжнародного повітряного транспорту. Що стосується конкретно авіаперевізників, то для них доступ до ринку повітряних перевезень полягає в характері та ступені основних прав, які надаються відповідним правомочним органом іноземної держави. Розрізняють три складові такого доступу: комерційні, маршрутні та експлуатаційні права. Останні дві складові нерозривно пов’язані з комерційними правами, які відіграють головну роль при лібералізації міжнародних повітряних перевезень та, в силу своєї природи, становлять головну складову доступу до ринку. Адже без надання комерційних прав використання маршрутних та експлуатаційних прав не є можливим.

Література

1. ICAO. Doc. 9626. URL: https://www.icao.int/sustainability/Documents/ Doc9626_en.pdf.

2. ICAO. Doc. 7500. 1944. URL: https://cdn.www.gob.pe/uploads/document/file/423015/8._AcuerdoRelativoAlTransito DeLosServiciosAereos Internacionales_CHI7dic1944_Doc7500.pdf.

3. Schubert Francis P. Creation of a single European sky: the shrinking concept of sovereignty. Annals of air and space law. 2000. vol. XXV. P. 239-259.

4. Жмур Н.В. Правове регулювання комерційних прав у міжнародному повітряному праві. *Юридичний вісник.* 2016. № 1. С. 19-25.

5. AFCAC. recommendation S6-17, 1979.

6. ICAO. ECAC. Doc. 7977, annex 3, 1959.

7. ICAO. ECAC/int.S/17, annex 3, 1989.

8. LACAC. Res.A-33, 1978.

9. ICAO. Doc. 9587. URL: https://www.icao.int/Meetings/atconf6/Documents/Doc%209587_es.pdf #search=ICAO%2E%20Doc %2E%209587%2E.

10. ICAO. Doc. 9440. URL: https://www.icao.int.

11. ICAO. Circular. 275. URL: https://www.icao.int.

12. ICAO. Doc. 7695. URL: https://www.icao.int.

References

1. ICAO. Doc. 9626. URL: https://www.icao.int/sustainability/Documents/ Doc9626_en.pdf.

2. ICAO. Doc. 7500. 1944. URL: https://cdn.www.gob.pe/uploads/document/file/423015/8._AcuerdoRelativoAlTransitoDeLosServiciosAereosInternacionales_CHI7dic1944_Doc7500.pdf.

3. Schubert Francis P. Creation of a single European sky: the shrinking concept of sovereignty. Annals of air and space law. 2000. vol. XXV. R. 239-259.

4. Zhmur N.V. Pravove rehuliuvannia komertsiinykh prav u mizhnarodnomu povitrianomu pravi. *Yurydychnyi visnyk*. 2016. № 1. S. 19-25.

5. AFCAC. recommendation S6-17, 1979.

6. ICAO. ECAC. Doc. 7977, annex 3, 1959.

7. ICAO. ECAC/int.S/17, annex 3, 1989.

8. LACAC. Res.A-33, 1978.

9. ICAO. Doc. 9587. URL: https://www.icao.int/Meetings/atconf6/Documents/Doc%209587_es.pdf#search=ICAO%2E%20Doc%2E%209587%2E.

10. ICAO. Doc. 9440. URL: https://www.icao.int.

11. ICAO. Circular. 275. URL: https://www.icao.int.

12. ICAO. Doc. 7695. URL: https://www.icao.int.

Dmitry Bezzubov, Kateryna Dobkina, Yevgeniya Klyuyeva, Oleksandr Vitko

COMMERCIAL RIGHTS AS A MAIN COMPONENT LIBERALIZATION OF ECONOMIC ACTIVITIES IN THE INDUSTRYAIR TRANSPORT

National Aviation University
Liubomyr Huzar Avenue, 1, 03058, Kyiv, Ukraine
State University of Infrastructure and Technologies,
str. Kyrylivska, 9, 04071, Kyiv, Ukraine
E-mails: dbezzubov@ukr.net, dobkina@ukr.net, klyuyeva0711@ukr.net

The purpose *of the article is to find ways to solve the problems of ensuring the commercial rights of aviation enterprises from the standpoint of the organizational, legal and economic component of the enterprise, to outline models for ensuring compliance with commercial rights in the activities of aviation enterprises, to develop a universal model for ensuring "freedom of air" in the activities of aviation enterprises during cargo transportation.* ***Research methods:*** *the basis of the scientific article is scientific methods and principles inherent in both the general theory of law and the science of international law with its specific features. In particular, comparative-legal, logical-legal and formal-legal research methods were used.* ***Results:*** *applied principles of economic activity of air carriers from the standpoint of norms of international air law have been formed. Ways of liberalizing access to the air transportation market and ensuring the economic viability of air carriers are outlined. International normative acts regarding the problems of legal provision of "freedom of the air" from the point of view of air transportation have been analyzed. It is claimed that there is a connection between the degree of liberalization and the economic efficiency of the aviation enterprise. For Ukraine, it is important to determine the optimal legal forms and mechanisms for the liberalization of access to the international air transport market in general, as well as to the EU air transport market.* ***Discussion:*** *the Chicago Convention and ICAO documents establish rules and procedures for the use of "air freedom" in commercial air transport. The legal provision of commercial rights to freedom of air transport is not limited to the norms of international law, but is also carried out at the level of decisions of competent state bodies and by concluding bilateral or regional agreements. There has been an ambiguous practice of applying ICAO norms regarding the commercial use of air transportation under the rules of "freedom of the air".*

Key words: *liberalization; "freedom of the air"; air transportation; commercial rights; airlines.*

Стаття надійшла до редакції 22.05.2024

DOI: 10.18372/2307-9061.71.18806
УДК 363.728 (045)

Н. В. Жмур,
кандидат юридичних наук, доцент
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-5462-4482

О. О. Брусило,
здобувач вищої освіти першого (освітньо-наукового) рівня

СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМ УТИЛІЗАЦІЇ ПОБУТОВИХ ВІДХОДІВ

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара, 1, 03680, Київ, Україна
E-mails: nataliia.zhmur@npp.nau.edu.ua, 6924562@stud.nau.edu.ua

Мета: *проаналізувати сучасний стан проблем утилізації побутових відходів в Україні та світі, визначити основні причини їх виникнення та запропонувати шляхи вирішення.* ***Методи дослідження:*** *у роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема: діалектичний, історичний, логічний, системний підходи, методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, порівняльно-правовий метод.* ***Результати:*** *стаття висвітлює актуальні питання правового регулювання утилізації побутових відходів як в Україні, так і в інших країнах світу. Визначено основні причини виникнення проблем з утилізацією відходів та запропоновано шляхи їх подолання шляхом вдосконалення законодавства, впровадження новітніх технологій переробки та підвищення рівня екологічної свідомості громадян.* ***Обговорення:*** *проблема утилізації побутових відходів є однією з найбільш гострих екологічних проблем сучасності. Збільшення обсягів утворення відходів внаслідок зростання рівня споживання та урбанізації, недостатній рівень переробки та повторного використання ресурсів, а також неефективне законодавче регулювання у цій сфері призводять до забруднення довкілля та негативного впливу на здоров'я людини. Дослідження цієї проблематики та пошук шляхів її вирішення є надзвичайно важливим завданням як для України, так і для всього світового співтовариства.*

Ключові слова: *утилізація побутових відходів; переробка відходів; роздільне збирання відходів; забруднення навколишнього середовища; виснаження природних ресурсів; глобальне потепління; управління відходами; законодавче регулювання; інфраструктура поводження з відходами; новітні технології переробки; екологічна свідомість; анаеробне зброджування; сміттєспалювальні заводи; органічні відходи; біогаз; компост; державно-приватне партнерство; економічні стимули; екологічна освіта; громадські ініціативи.*

Постановка проблеми та її актуальність. Стрімкий розвиток промисловості, сільського господарства, зростання рівня споживання та урбанізації в другій половині XX – на початку XXI століть призвели до значного збільшення обсягів утворення різноманітних відходів. Серед них одне з чільних місць посідають побутові відходи, які утворюються у процесі життєдіяльності людини. За даними Світового банку, у світі щорічно утворюється близько 2,1 млрд тонн твердих побутових відходів, і ця цифра, за прогнозами, до 2050 року може зрости до 3,4 млрд тонн [1]. В Україні у 2020 році було утворено близько 53 млн м^3 побутових відходів, що майже на 28% більше, ніж у 2010 році [2]. Невирішеною проблемою залишається питання належної утилізації побутових відходів. Лише близько 20% відходів у світі збирається та переробляється належним чином, решта потрапляє на звалища або спалюється [3]. В Україні ситуація є ще гіршою – за даними Міністерства захисту довкілля та природних ре-

сурсів України, у 2020 році лише близько 6,7% побутових відходів було спрямовано на переробку та утилізацію [4]. А з моменту вторгнення країни-агресора, згідно отриманих даних в населених пунктах України за 2022 рік, утворилось майже 39 млн. м^3 побутових відходів, або понад 7 млн. тон, які захоронюються на 5,7 тис. сміттєзвалищ і полігонів загальною площею майже 8 тис. га. Саме стан сфери поводження з побутовими відходами в Україні було проаналізовано на основі даних, наданих обласними військовими адміністраціями без урахування відомостей щодо тимчасово окупованих територій, а також більшості східних та південних регіонів України, які через військову агресію з боку російської федерації не мали можливості надати повну інформацію щодо статистичних даних у цій сфері, оскільки частина територій була деякий час окупованою або ж і наразі залишається окупованою чи такою, на території якої ведуться бойові дії, через що збір даних на цих територіях є неможливим [5]. Порівняно з 2022 роком, у 2023 році побутових відходів збільшилось. Згідно отриманих даних в населених пунктах України за 2023 рік утворилось понад 44 млн. м^3 побутових відходів, або понад 9 млн. тон, які захоронюються на 5,6 тис. сміттєзвалищ і полігонів загальною площею понад 12 тис. га. Особливо, обсяг будівельного сміття, сягнув майже 450 тис тонн, за ці роки війни. Російськи сили зруйнували більше 60 тисяч об'єктів, внаслідок чого утвореного, так званого «військового сміття», яке шкодить екології [6].

Саме неналежна утилізація побутових відходів призводить до забруднення навколишнього природного середовища, негативного впливу на здоров'я людей, виснаження природних ресурсів, глобального потепління тощо. Тому питання ефективного управління відходами та їх належної утилізації набуває все більшої актуальності у світі та потребує невідкладного вирішення.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Проблемами утилізації побутових відходів, їх правового регулювання та впливу на навколишнє середовище займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Г. Балюк, В. Брагінець, А. Вакуленко, Г. Виговська, С. Віхров, O. Vrublevska-Rybak, Н. Дубовіч, Є. Кірюшина, Р. Коваль, Л. Мєлєх, Ю. Ніколенко, О. Світличний, А. Степаненко, С. Харічков, І. Хомко, М. Хильчевський, Л. Цибуля, Daskalopoulos, J. Klemeš, P. Kovacevic та багато інших.

Незважаючи на значну кількість досліджень у цій сфері, питання утилізації побутових відходів потребують подальшого вивчення з огляду на динамічний розвиток суспільних відносин у цій сфері, виникнення нових технологій переробки відходів, зміни законодавства тощо.

Мета статті полягає у дослідженні сучасного стану проблем утилізації побутових відходів в Україні та світі, а також визначити і проаналізувати основні причини їх виникнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно із Законом України «Про управління відходами», побутові відходи – змішані та/або роздільно зібрані відходи від домогосподарств, включаючи відходи паперу, картону, скла, пластику, деревини, текстилю, металу, упаковки, біовідходи, відходи електричного та електронного обладнання, відходи батарей та акумуляторів, небезпечні відходи у складі побутових, великогабаритні та ремонтні відходи, а також змішані та/або роздільно зібрані відходи з інших джерел, якщо ці відходи подібні за своїм складом до відходів домогосподарств [5]. До них належать:

- Харчові відходи – відходи рослинного та тваринного походження, що утворюються під час приготування їжі чи споживання продуктів харчування;
- Паперові відходи – відходи друкованих видань, господарських записників, упаковки та інших виробів з паперу й картону;
- Полімерні відходи – відходи упаковки, пластикових пляшок, одноразового посуду тощо;
- Відходи скла – відходи пляшок, банок, вікон, дзеркал тощо;
- Текстильні відходи – відходи одягу, іншого домашнього текстилю;
- Металеві відходи – відходи жерстяних банок, металевого посуду, дротів, цвяхів тощо;
- Електронні відходи – непрацюючі чи застарілі електронні пристрої, прилади, елементи живлення тощо;

- Деревні відходи – відходи меблів, будівельних матеріалів, тари, дров тощо;

- Небезпечні побутові відходи – залишки хімічних речовин, фарб, лаків, лампочок.

Причини зростання обсягів утворення побутових відходів: 1. Урбанізація. У 2018 році рівень урбанізації у світі досяг 55,3% і, за прогнозами, до 2050 року зросте до 68% [6]. Концентрація великої кількості населення на відносно невеликих територіях міст призводить до утворення величезних обсягів відходів. 2. Зростання рівня споживання. За останні десятиліття значно зросли обсяги виробництва та споживання товарів, особливо тих, що розраховані на одноразове використання. Відповідно, збільшилися й обсяги утворення відходів упаковки, одноразового посуду тощо. 3. Недостатній рівень переробки відходів. Лише близько 20% відходів у світі збираються та переробляються належним чином. Решта потрапляє на звалища або спалюється неналежним чином [3]. 4. Відсутність ефективної системи управління відходами. В багатьох країнах відсутні дієві механізми роздільного збирання, сортування, переробки та утилізації різних видів відходів. 5. Низький рівень екологічної свідомості населення. Брак знань та низька мотивація громадян до роздільного збирання та переробки відходів залишається великою проблемою.

Ці причини призводять до накопичення величезних обсягів відходів у навколишньому середовищі, що може мати катастрофічні наслідки для екосистем і здоров'я людини.

Тому неналежне поводження з побутовими відходами має низку негативних екологічних, економічних та соціальних наслідків:

1. Забруднення навколишнього середовища. Потрапляння відходів до ґрунтів, водойм, атмосферного повітря призводить до деградації екосистем, знищення флори і фауни.

2. Виснаження природних ресурсів. Відсутність належного рівня переробки відходів зумовлює необхідність видобутку додаткових обсягів природних ресурсів.

3. Вплив на здоров'я людей. Забруднене відходами довкілля негативно впливає на здоров'я людей, підвищуючи ризики виникнення онкологічних, респіраторних та інших захворювань.

4. Економічні втрати. Неефективна утилізація відходів призводить до додаткових витрат на їх вивезення та захоронення на полігонах і звалищах.

5. Глобальні кліматичні зміни. Гниття органічних відходів на звалищах супроводжується виділенням парникових газів, зокрема метану, що посилює глобальне потепління.

Таким чином, проблема утилізації побутових відходів потребує комплексного підходу до її вирішення на різних рівнях – законодавчому, технологічному, економічному та соціальному.

Правове регулювання поводження з відходами в Україні регулюється Законом України «Про управління відходами» та низкою підзаконних нормативно-правових актів. Зокрема, законом визначаються загальні вимоги до утилізації та видалення відходів, повноваження органів виконавчої влади та місцевого самоврядування у цій сфері тощо. Окремі питання регулюються спеціальними законами «Про житлово-комунальні послуги», «Про благоустрій населених пунктів» та іншими.

На виконання законодавства прийнято низку підзаконних актів, зокрема Порядок ведення реєстру об'єктів утворення, оброблення та утилізації відходів, Правила надання послуг з вивезення побутових відходів, Методику роздільного збирання побутових відходів та інші.

Проте, незважаючи на наявність певної нормативно-правової бази, діюче законодавство України у цій сфері досі потребує подальшого вдосконалення. Так, експерти відзначають необхідність більш чіткого регулювання роздільного збирання відходів, економічних важелів стимулювання їх переробки, запровадження відповідальності виробників за утилізацію відходів власної продукції тощо.

Якщо звернутися до міжнародного досвіду утилізації побутових відходів, то слід зазначити, що в європейських країнах та США запроваджено дієві системи поводження з побутовими відходами, які дозволяють забезпечити високий рівень їх переробки та повторного використання ресурсів.

Швеція є світовим лідером з переробки побутових відходів – близько 99% відходів тут спрямовуються на переробку або спалюються на сучасних сміттєспалювальних заводах з виробництвом енергії [7]. Система роздільного збирання, переробки та спалювання відходів в цій країні діє вже понад 40 років.

Німеччина щороку переробляє близько 70% побутових відходів, ще 29% спалюється на сміттєспалювальних заводах з отриманням енергії. Вивезення непереброблених відходів на звалища тут фактично заборонене, застосовується роздільний збір різних видів відходів, а також встановлені високі екологічні податки та збори за їх захоронення [8].

США переробляють близько 25% побутових відходів. Діють різноманітні програми роздільного збирання, впроваджується система захоронення відходів на сміттєспалювальних заводах та звалищах з вловлюванням газів. На федеральному рівні та рівні штатів вживаються заходи для заохочення підприємств до скорочення обсягів відходів та збільшення їх переробки [9].

Японія є лідером у сфері енергетичної утилізації відходів: близько 75% їх обсягу спалюється на сміттєспалювальних заводах з отриманням енергії. До 2035 року планується довести цей показник до 80%. Крім того, діє система роздільного збору та переробки різних видів відходів, для якої використовуються спеціальні баки [10].

Такий досвід розвинених країн світу може бути корисним для України у процесі реформування системи поводження з побутовими відходами.

Саме тому для успішного розв’язання проблеми утилізації побутових відходів в Україні необхідно здійснити комплекс заходів на різних рівнях, зокрема:

1. Удосконалення законодавчого регулювання:

- Внесення змін до Закону «Про відходи» та прийняття нових нормативно-правових актів для впровадження роздільного збирання, сортування та переробки різних видів відходів;
- Запровадження відповідальності виробників за утилізацію відходів власної продукції;
- Розробка економічних важелів стимулювання підприємств та населення до скорочення обсягів утворення та переробки відходів.

2. Інфраструктурні зміни:

- Будівництво сучасних сміттєпереробних та сміттєспалювальних заводів;
- Створення мережі пунктів збору вторинної сировини для подальшої її переробки;
- Оновлення парку сміттєвозів та контейнерів для роздільного збирання відходів.

3. Впровадження новітніх технологій:

- Використання технологій анаеробного зброджування для переробки органічних відходів з отриманням біогазу та компосту;
- Застосування піролізних та газифікаційних технологій для безпечної утилізації пластикових та інших відходів.

4. Підвищення екологічної свідомості громадян:

- Проведення інформаційно-просвітницьких кампаній щодо важливості роздільного збирання відходів та їх переробки;
- Впровадження екологічної освіти у школах та закладах вищої освіти;
- Заохочення громадських ініціатив у сфері поводження з відходами.

5. Фінансова підтримка та залучення інвестицій:

- Виділення коштів з державного та місцевих бюджетів на розбудову необхідної інфраструктури поводження з відходами;
- Залучення приватних інвестицій, у тому числі через механізми державно-приватного партнерства.

Лише комплексна реалізація таких заходів на державному та місцевому рівнях може забезпечити вирішення гострої проблеми утилізації побутових відходів в Україні.

Оскільки, проблема утилізації побутових відходів є однією з найбільш гострих екологічних проблем сучасності як в Україні, так і у світі в цілому. Стрімке зростання обсягів утворення відходів внаслідок урбанізації, підвищення рівня споживання, недостатні темпи їх переробки та відсутність ефективної системи поводження з відходами призводять до забруднення довкілля, виснаження природних ресурсів, негативного впливу на здо-

ров'я людей та посилення глобальних кліматичних змін.

В Україні ситуація із утилізацією побутових відходів є особливо критичною – лише близько 6,7% відходів спрямовується на переробку, решта вивозиться на звалища та полігони, створюючи серйозні екологічні проблеми. Чинне законодавство у цій сфері потребує істотного вдосконалення, зокрема щодо запровадження роздільного збирання відходів, економічного стимулювання їх переробки, відповідальності виробників тощо.

Для успішного розв'язання проблеми необхідно здійснити комплекс заходів на законодавчому, інфраструктурному, технологічному та суспільному рівнях. Слід вдосконалити нормативно-правову базу, розбудувати необхідну інфраструктуру для збирання, сортування та переробки відходів, запровадити новітні екологічно безпечні технології їх утилізації, підвищити рівень екологічної свідомості громадян та залучити відповідні інвестиційні ресурси.

Вирішення проблеми утилізації побутових відходів має стати пріоритетним завданням екологічної політики нашої держави, адже від цього залежить збереження сприятливого стану навколишнього середовища та здоров'я нинішнього і майбутніх поколінь українців. Лише спільними зусиллями органів державної влади, бізнесу та громадянського суспільства ми зможемо побудувати дієву та ефективну систему поводження з відходами в Україні.

Слід зауважити, що важливу роль у вирішенні проблеми належної утилізації побутових відходів відіграють органи місцевого самоврядування, оскільки саме на них законодавством покладено повноваження із здійснення заходів у сфері поводження з побутовими відходами на відповідних територіях.

Згідно із Законом України «Про управління відходами», до повноважень сільських, селищних, міських рад у сфері поводження з відходами належать:

- затвердження норм надання послуг з вивезення побутових відходів;
- затвердження місцевих програм поводження з побутовими відходами та контроль за їх виконанням;
- визначення на конкурсних засадах виконавців послуг з вивезення побутових відходів;
- організація збирання, зберігання і видалення побутових відходів на їх територіях;
- забезпечення будівництва та утримання полігонів для захоронення відходів та обладнання місць чи об'єктів для розміщення відходів.

Відповідні рішення та заходи місцевих органів влади з реалізації цих повноважень мають важливе значення для налагодження ефективної системи поводження з побутовими відходами на рівні конкретних населених пунктів.

Зокрема, важливим є забезпечення постійного та безперебійного вивезення побутових відходів, розбудова необхідної інфраструктури для їх роздільного збирання, сортування, зберігання та переробки. Впровадження на місцевому рівні роздільного збирання різних видів відходів сприятиме зменшенню обсягів їх захоронення та забезпеченню сировиною підприємств з їх переробки.

Окрім організаційних заходів, органи місцевого самоврядування мають значні важелі впливу на ситуацію із утилізацією відходів шляхом встановлення відповідних економічних стимулів у вигляді місцевих податків, зборів та пільг. Зокрема, може йтися про запровадження додаткового збору за захоронення відходів, завдяки чому зросте заінтересованість у їх переробці. Натомість підприємства, що здійснюють переробку відходів, можуть тимчасово звільнятися від сплати певних видів місцевих податків та зборів.

Важливою є також робота з населенням – роз'яснення необхідності роздільного збирання відходів, проведення просвітницьких кампаній з підвищення екологічної свідомості громадян. Ефективними можуть бути заохочувальні заходи для мешканців – зниження тарифів чи надання інших пільг для тих, хто активно долучається до роздільного збирання відходів. Таким чином, комплексні та системні заходи місцевих органів влади із залученням громадськості та підприємницького сектору можуть стати рушійною силою для налагодження належної

утилізації побутових відходів на відповідних територіях.

Важливим фактором успішного вирішення проблеми утилізації побутових відходів є залучення до цього процесу широких верств населення та підвищення рівня їх екологічної свідомості і культури.

Ключову роль у цьому мають відігравати громадські природоохоронні організації, які можуть виступати ініціаторами різноманітних екологічних освітніх проєктів та акцій, спрямованих на роз'яснення важливості роздільного збирання та переробки відходів. Вони також можуть здійснювати громадський контроль за дотриманням вимог законодавства у сфері поводження з відходами, виявляти випадки порушень і вживати заходи до їх припинення.

Підвищення рівня екологічної освіти та культури населення в питаннях утилізації побутових відходів має починатися зі шкільної лави. Важливо запроваджувати відповідні освітні програми та курси у закладах загальної середньої освіти, де діти зможуть опановувати практичні навички роздільного збирання відходів, дізнаватися про переваги їх переробки та небезпеки, пов'язані з неналежною утилізацією. Ефективним може бути запровадження роздільного збирання різних видів відходів безпосередньо у школах.

Екологічна освіта має продовжуватися і у вищих навчальних закладах, де мають викладатися відповідні спеціалізовані курси з питань управління відходами, новітніх технологій їх переробки, законодавчого регулювання тощо. Це сприятиме підготовці висококваліфікованих фахівців, здатних успішно працювати в цій сфері.

Важливу роль у підвищенні обізнаності громадян з питань утилізації відходів можуть відігравати засоби масової інформації – телебачення, преса, інтернет-видання. Публікації, теле- та радіопередачі на цю тематику мають не лише інформувати про масштаби проблеми та способи її подолання, а й мотивувати людей до практичних дій у цьому напрямку.

Окрім того, доцільно більш активно залучати громадськість до участі у розробці та обговоренні рішень місцевих органів влади, які стосуються поводження з відходами. Це може відбуватися у формі громадських слухань, діяльності громадських рад при органах місцевого самоврядування тощо. Врахування думки громадськості дозволить приймати більш виважені, ефективні та суспільно корисні рішення у цій сфері.

Саме широке залучення громадськості через екологічну освіту, підвищення обізнаності та участь у прийнятті рішень є надзвичайно важливим аспектом вирішення проблеми утилізації побутових відходів в Україні. Лише за умови об'єднання зусиль влади, бізнесу та активної громадськості можливо досягти вагомих позитивних зрушень у цьому питанні.

Слід відмітити, що значну роль у налагодженні належної утилізації побутових відходів в Україні має також відігравати приватний бізнес. Саме підприємницький сектор може стати рушійною силою для впровадження інноваційних технологій переробки та утилізації відходів, надання відповідних послуг у цій сфері.

На сьогодні в Україні вже діють приватні компанії, що займаються сортуванням та переробкою різних видів вторинної сировини (макулатури, пластику, металів тощо). Проте для покриття величезних потреб в утилізації відходів необхідно створення великих потужностей із застосуванням найсучасніших технологій.

Перспективними є технології термічної утилізації відходів, зокрема сміттєспалювальні заводи з виробництвом енергії. Вони дозволяють значно скоротити обсяги видалення відходів на полігони, знизивши при цьому навантаження на довкілля. Побудова сучасних сміттєспалювальних комплексів могла би стати вигідним інвестиційним проєктом для приватних підприємств, потенційно за участі держави на умовах державно-приватного партнерства.

Не менш важливе значення мають технології анаеробного зброджування органічних відходів із виробництвом біогазу та компосту. Встановлення відповідних біоустановок дозволило б утилізувати значну частку побутових відходів, перетворюючи їх на корисні продукти – екологічно чисте біопаливо та добриво.

Висновки. Отже, проблема утилізації побутових відходів є однією з найбільш гострих екологічних проблем сучасності як в Україні, так і у світі в цілому. Стрімке зростання обсягів утворення відходів внаслідок урбанізації, підвищення рівня споживання, недостатні темпи їх переробки та відсутність ефективної системи поводження з відходами призводять до забруднення довкілля, виснаження природних ресурсів, негативного впливу на здоров'я людей та посилення глобальних кліматичних змін.

В Україні ситуація із утилізацією побутових відходів є особливо критичною – лише близько 6,7% відходів спрямовується на переробку, решта вивозиться на звалища та полігони, створюючи серйозні екологічні проблеми. Чинне законодавство у цій сфері потребує істотного вдосконалення, зокрема щодо запровадження роздільного збирання відходів, економічного стимулювання їх переробки, відповідальності виробників тощо.

Для успішного розв'язання проблеми необхідно здійснити комплекс заходів на законодавчому, інфраструктурному, технологічному та суспільному рівнях. Слід вдосконалити нормативно-правову базу, розбудувати необхідну інфраструктуру для збирання, сортування та переробки відходів, запровадити новітні екологічно безпечні технології їх утилізації, підвищити рівень екологічної свідомості громадян та залучити відповідні інвестиційні ресурси.

Вирішення проблеми утилізації побутових відходів має стати пріоритетним завданням екологічної політики нашої держави, адже від цього залежить збереження сприятливого стану навколишнього середовища та здоров'я нинішнього і майбутніх поколінь українців. Лише спільними зусиллями органів державної влади, бізнесу та громадянського суспільства ми зможемо побудувати дієву та ефективну систему поводження з відходами в Україні.

Література

1. What a Waste 2.0: A Global Snapshot of Solid Waste Management to 2050 / Urban Development Series. World Bank, 2018. URL: https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/30317.

2. Поводження з відходами в Україні у 2020 році (статистичний збірник). Державна служба статистики України, 2021. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/.

3. Our planet is choking on plastic. UN Environment Programme, 2018. URL: https://www.unep.org/interactive/beat-plastic-pollution/.

4. Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, 2021. URL: https://mepr.gov.ua/.

5. Аналіз стану сфери поводження з побутовими відходами в Україні за 2022 рік. URL: https://mtu.gov.ua/news/34323.html.

6. Звіт про стан управління побутовими відходами в Україні за 2023 рік. URL: https://mtu.gov.ua/content/upravlinnya-pobutovimi-vidhodami.html.

7. Про управління відходами: Закон України від 31.03.2023 р. № 2320-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text.

8. 2018 Revision of World Urbanization Prospects. UN Population Division, 2018. URL: https://www.un.org/development/desa/publications/2018-revision-of-world-urbanization-prospects.html.

9. Recycling data the Swedish way. Swedish Environmental Protection Agency, 2019. URL: https://www.naturvardsverket.se/en/data-and-statistics/statistics-a-to-o/waste-statistics-report/.

10. Waste Management in Germany 2018. German Federal Ministry for the Environment, 2020. URL: https://www.bmu.de/en/publication/waste-management-in-germany-2018.

11. National Overview: Facts and Figures on Materials, *Wastes and Recycling*. US EPA, 2022. URL: https://www.epa.gov/facts-and-figures-about-materials-waste-and-recycling.

12. State of Japan's Environment at a Glance 2021. Japan Ministry of Environment, 2021. URL: https://www.env.go.jp/en/wpaper/2021/index.html.

References

1. What a Waste 2.0: A Global Snapshot of Solid Waste Management to 2050 / Urban Development Series. World Bank, 2018. URL: https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/30317.

2. Povodzhennia z vidkhodamy v Ukraini u 2020 rotsi (statystychnyi zbirnyk). Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2021. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/.

3. Our planet is choking on plastic. UN Environment Programme, 2018. URL: https://www.unep.org/interactive/beat-plastic-pollution/.

4. Natsionalna stratehiia upravlinnia vidkhodamy v Ukraini do 2030 roku. Ministerstvo zakhystu dovkillia ta pryrodnykh resursiv Ukrainy, 2021. URL: https://mepr.gov.ua/.

5. Analiz stanu sfery povodzhennia z pobutovymy vidkhodamy v Ukraini za 2022 rik. URL: https://mtu.gov.ua/news/34323.html.

6. Zvit pro stan upravlinnia pobutovymy vidkhodamy v Ukraini za 2023 rik. URL: https://mtu.gov.ua/content/upravlinnya-pobutovimi-vidhodami.html.

7. Pro upravlinnia vidkhodamy: Zakon Ukrainy vid 31.03.2023 r. № 2320-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text.

8. 2018 Revision of World Urbanization Prospects. UN Population Division, 2018. URL: https://www.un.org/development/desa/publications/2018-revision-of-world-urbanization-prospects.html.

9. Recycling data the Swedish way. Swedish Environmental Protection Agency, 2019. URL: https://www.naturvardsverket.se/en/data-and-statistics/statistics-a-to-o/waste-statistics-report/.

10. Waste Management in Germany 2018. German Federal Ministry for the Environment, 2020. URL: https://www.bmu.de/en/ publication/waste-management-in-germany-2018.

11. National Overview: Facts and Figures on Materials, Wastes and Recycling. US EPA, 2022. URL: https://www.epa.gov/facts-and-figures-about-materials-waste-and-recycling.

12. State of Japan’s Environment at a Glance 2021. Japan Ministry of Environment, 2021. URL: https://www.env.go.jp/en/wpaper/2021/index.html.

Nataliia Zhmur, Olena Brusylo

CURRENT STATE OF THE PROBLEMS OF DISPOSAL OF DOMESTIC WASTE

National Aviation University
Lyubomyr Huzar Avenue, 1, 03680, Kyiv, Ukraine
E-mails: nataliia.zhmur@npp.nau.edu.ua, 6924562@stud.nau.edu.ua

Purpose: *to analyze the current state of domestic waste disposal problems in Ukraine and the world, to determine the main causes of their occurrence and to propose solutions.* ***Research methods:*** *the work uses general scientific and special research methods, in particular: dialectical, historical, logical, systemic approaches, methods of analysis and synthesis, induction and deduction, comparative legal method.* ***Results:*** *the article highlights current issues of legal regulation of household waste disposal both in Ukraine and in other countries of the world. The main causes of problems with waste disposal are identified and ways to overcome them are proposed by improving the legislation, introducing the latest recycling technologies and raising the level of environmental awareness of citizens.* ***Discussion:*** *the problem of disposal of household waste is one of the most acute environmental problems of our time. The increase in the volume of waste generation due to the growth of consumption and urbanization, the insufficient level of processing and reuse of resources, as well as ineffective legislative regulation in this area lead to environmental pollution and a negative impact on human health. Researching this problem and finding ways to solve it is an extremely important task both for Ukraine and for the entire world community.*

Key words: *household waste disposal; waste processing; separate collection of waste; environmental pollution; depletion of natural resources; global warming; waste management; legislative regulation; waste management infrastructure; the latest recycling technologies; environmental awareness; anaerobic digestion; incinerators; organic waste; biogas; compost; public-private partnership; economic incentives; environmental education; public initiatives.*

Стаття надійшла до редакції 10.05.2024

DOI: 10.18372/2307-9061.71.18807
УДК 346.9 (045)

І. А. Слободська,
старший викладач
ORCID ID: https://orcid.org 0000-0002-5811-7098

В. В. Сохар,
здобувачка вищої освіти першого (освітньо-наукового) рівня

МИРОВА УГОДА, ЯК СПОСІБ ВИРІШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара, 1, 03680, Київ, Україна
E-mails: iryna.slobodska@npp.nau.edu.ua, 6863205@stud.nau.edu.ua

Мета: *на основі аналізу особливостей мирової угоди і сучасної судової практики щодо її укладення під час розгляду справ у господарських судах виявити проблеми застосування та запропонувати можливі шляхи вирішення.* ***Методи дослідження:*** *дана наукова праця написана авторами із використанням загальновизнаних методів наукового пізнання, як от формального, порівняльно-правового, аналітичного, системно-структурного та інших.* ***Результати:*** *Мирові угоди в господарській практиці виявляються важливим засобом вирішення спорів, який відображає не лише швидкість та ефективність у вирішенні конфліктів, але й гнучкість у визначенні умов, збереження бізнес-відносин та зниження витрат. Результати дослідження, викладені в даній науковій статті, дозволяють визначити подальші кроки щодо усунення проблем застосування мирових угод в Україні.* ***Обговорення:*** *Дискусія в даному дослідженні присвячена аналізу ролі мирових угод у контексті українського законодавства та практики, а саме вирішення господарських спорів через мирові угоди в умовах українського бізнес-середовища.*

Ключові слова: *мирова угода; господарський процес; господарський суд; спір; позов.*

Постановка проблеми та її актуальність. Світове співтовариство визнає важливість забезпечення миру і справедливості, як однієї із 17 цілей, визначено Організацією Об'єднаних Націй для забезпечення подальшого сталого розвитку нашого світу. Зокрема, як зазначено в 2030 Agenda for Sustainable Development, потрібно докласти зусиль задля досягнення справедливого мирного та відкритого суспільства рівних можливостей для всіх шляхом всебічної підтримки верховенства права й забезпечення рівного доступу до суду.

У сучасному глобальному економічному середовищі Україна відіграє активну роль як важливий учасник міжнародних економічних відносин. Проте, разом із зростанням міжнародної торгівлі та інвестицій виникає й питання господарських конфліктів, що вимагають швидкого та ефективного вирішення.

Українське законодавство визнає мирові угоди як один із ключових механізмів вирішення господарських спорів, адаптуючи міжнародні стандарти та практики. Останнім часом в Україні спостерігається зростання зацікавленості учасників господарських відносин у використанні міжнародного арбітражу та медіації для вирішення спорів.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Питання вирішення господарських спорів за допомогою укладення мирової угоди привернуло чимало уваги як вітчизняних так і зарубіжних науковців, які вже довгий час ведуть дискусії щодо визначення юридичної природи та змісту такої угоди, дослідження її позитивних та негативних ознак, а також встановлення

переваг та ризиків укладення мирової угоди в цілому тощо. Дослідженням даного питання займалися такі науковці як: Л. Фединяк, С. Фурса, Є. Фурса, С. Щербак, С. Васильєв, В. Беляневич, Т.О. Гордієнко, Т.О. Пасічник, М.М. Бабій, А.В. Яновицька тощо.

З врахуванням сучасної судової практики необхідно глибше дослідити та проаналізувати роль мирових угод у контексті українського законодавства та їх значення для вирішення господарських спорів. Доцільно проаналізувати фактори успіху та питання, що виникають під час укладання мирових угод в умовах українського бізнес-середовища. Такий аналіз дозволить краще зрозуміти значення та ефективність мирових угод у вирішенні господарських конфліктів та визначити їхню роль у забезпеченні стабільності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному світі, де бізнесові конфлікти та спори є неодмінною частиною корпоративного життя, важливо мати ефективні механізми врегулювання суперечок без залучення судових інстанцій. Одним із таких механізмів є мирова угода, яка представляє собою засіб досягнення компромісу та уникнення тривалих та витратних судових процесів.

Зазвичай, під мировою угодою прийнято розуміти договірне узгодження між сторонами конфлікту з метою вирішення спору або конфлікту шляхом компромісу. Вона може бути укладена як перед початком судового процесу, так і на будь-якому його етапі, навіть під час розгляду справи судом. Основна ідея мирової угоди полягає в тому, щоб сторони самостійно вирішували свої розбіжності, враховуючи інтереси і потреби кожної з них.

Щодо теоретичного визначення поняття мирової угоди єдиної думки в науковій літературі не сформовано. Як вказує Л. Фединяк, мирова угода означає укладену сторонами і затверджену судом угоду, відповідно до якої позивач і відповідач шляхом взаємних уступок ліквідують правовий спір, що виник між ними. Іншого підходу дотримуються С. Фурса, Є. Фурса, С. Щербак, які зазначають, що мирова угода – це двостороння угода між позивачем та відповідачем, під час укладення якої вони фактично заново визначають свої права та обов'язки у спірних правовідносинах. За визначенням В. Беляневича, мирова угода – це договір, що укладається між сторонами з метою припинення спору на умовах, погоджених ними. Дана точка зору підтримана С. Васильєвим, який визначає мирову угоду як розпорядницьку дію сторін щодо взаємного врегулювання матеріально-правового спору, який виник, на взаємоприйнятних умовах [1, с. 95].

Ці різні підходи відображають різноманітність у розумінні мирової угоди та підкреслюють складність цього поняття. Вибір конкретного підходу може залежати від контексту ситуації та конкретних потреб сторін у врегулюванні спору.

Також варто зазначити, що поняття мирової угоди в її сучасному розумінні включено до тексту Господарського процесуального кодексу України ще у 2001 році на підставі Закону України «Про внесення змін до Арбітражного процесуального кодексу України» від 21.06.01 р. № 2539-III. Слід зазначити, що чинний кодекс не розкриває поняття мирової угоди, хоча з його тексту вбачається, що її завданням є досягнення домовленості по суті спірних матеріально-правових вимог, які розглядаються судом [1, с. 94].

Згідно зі ст. 192 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України), мирова угода укладається сторонами з метою врегулювання спору на підставі взаємних поступок і має стосуватися лише прав та обов'язків сторін. У мировій угоді сторони можуть вийти за межі предмета спору за умови, якщо мирова угода не порушує прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб [2].

Хоча сам Кодекс не надає вичерпного опису мирової угоди, вказівка на досягнення домовленості по суті спірних матеріально-правових вимог говорить про зосередження уваги на основній меті цього процесу: досягнення згоди між сторонами щодо суті спору, що перебуває на розгляді суду.

Правове визначення мирової угоди в контексті Господарського процесуального кодексу України вказує на її значення як засобу мирного

врегулювання конфліктів у господарській сфері, сприяючи зменшенню навантаження на суди та забезпеченню більш швидкого та ефективного вирішення спорів між сторонами.

Як вже стало зрозуміло, у господарській практиці мирова угода є ефективним інструментом вирішення господарських спорів між підприємствами, установами, організаціями та іншими суб'єктами господарювання. Вона дозволяє сторонам уникнути довготривалих і витратних судових процесів, шляхом досягнення компромісу та узгодження умов, які враховують інтереси обох сторін.

За господарсько-процесуальним законодавством мирова угода може бути укладена на різних етапах спору, від передпроцесуальних переговорів до вже розглянутого в суді спору. Сторони можуть самостійно визначити умови мирової угоди, включаючи відшкодування збитків, умови поставок, розрахунки та інші питання, що є предметом спору [3, с. 82].

Тобто, укладання мирової угоди в господарському процесі має більше переваг порівняно з прийняттям судового рішення, оскільки цей підхід надає сторонам можливість узгоджувати всі аспекти справи, які потребують вирішення, таким чином, щоб задовольнити всі сторони. При затвердженні мирової угоди суд виконує контрольні функції, перевіряючи її на відповідність законодавству та відсутність порушень прав інших осіб [4, с. 1039].

Також важливим є те, що однією з переваг мирової угоди в господарській практиці є можливість швидкого та ефективного вирішення спору без залучення додаткових ресурсів і витрат. Крім того, вона дозволяє сторонам зберегти партнерські відносини та уникнути негативного впливу спору на їхні бізнес-інтереси.

Однак, важливо пам'ятати, що укладання мирової угоди повинно бути добровільним і здійснюватися на взаємовигідних умовах для обох сторін та варто уникати укладання угоди під тиском або умов, що суперечать чинному законодавству України.

У практиці також існують випадки, коли мирова угода може бути використана як стратегічний інструмент для досягнення конкретних цілей, таких як зниження ризику втрат або покращення умов договорів.

Якщо говорити про процедуру укладення мирової угоди, то вона може бути укладена як щодо всіх позовних вимог, так і щодо їх частини, проте на момент завершення судового провадження має бути забезпечена правова визначеність за кожною заявленою позовною вимогою. Треті особи, що заявляють самостійні вимоги на предмет спору, можуть укладати мирову угоду в межах поданого ними позову. Прокурор та треті особи, що не заявляють самостійних вимог на предмет спору, не можуть виступати сторонами мирової угоди, проте вони не позбавлені права надавати суду пояснення та заперечення під час обговорення питання про можливість затвердження укладеної сторонами мирової угоди. Як вказувалося вище, метою мирової угоди є усунення існуючого в даний час спору на погоджених сторонами умовах, і саме цим має визначатися її зміст [1, с. 95].

А. Згама зазначає дві групи умов мирової угоди: обов'язкові (щодо умов, розміру і строків виконання зобов'язань) і факультативні (про відстрочку або розстрочку виконання зобов'язання, уступку права вимоги, визнання боргу або зменшення його розміру тощо). Умови мирової угоди мають бути викладені чітко й недвозначно з тим, щоб не виникало неясності і спорів із приводу її змісту під час виконання. Господарський суд не затверджує мирову угоду, якщо вона не відповідає законодавству, або за своїм змістом вона є такою, що не може бути виконана у відповідності з її умовами, або якщо така угода остаточно не вирішує спору чи може призвести до виникнення нового спору. Мирова угода не може вирішувати питання про права і обов'язки сторін, які можуть виникнути в майбутньому, а також стосуватися прав і обов'язків інших юридичних чи фізичних осіб, які не беруть участі в справі або, хоча й беруть таку участь, але не є учасниками мирової угоди. Укладення мирової угоди неможливе і в тих випадках, коли ті чи інші відносини однозначно врегульовані законом і не можуть змінюватись волевиявленням сторін. Прикладами спорів, що не підлягають врегулюванню на основі мирової

угоди, є справи про визнання недійсними правочинів, про визнання права власності та інші [1, с. 96].

Процесуальний порядок виконання мирових угод на апеляційній та касаційній стадіях законодавчо належним чином не врегульовано, що викликає на практиці цілий ряд труднощів.

На думку А. Воронова, завданням вищих судових інстанцій є перевірка судових актів, прийнятих нижчими судовими інстанціями, тому всі розпорядчі дії повинні бути зроблені в суді першої інстанції до прийняття рішення [6, с. 12]. Проте мирові угоди досить часто укладаються на стадіях апеляційного і касаційного перегляду [8; 9; 10].

Л. Грось, розглядаючи можливість затвердження мирових угод на стадіях апеляційного і касаційного перегляду, зазначає, що підстави для скасування рішення суду зводяться до двох критеріїв: незаконність або необґрунтованість судового рішення [5, с. 223]. Однак наш законодавець пішов іншим шляхом: у випадках затвердження мирових угод на попередніх стадіях процесу їх судові рішення визнаються нечинними. Тут варто наголосити: не скасовуються, а визнаються нечинними. Це є цілком раціонально, адже затвердження мирової угоди не означає, що ухвалюючи рішення у справі, попередній суд (чи суди) допустили його (чи їх) незаконність чи необґрунтованість. Слід наголосити, що затверджуючи мирову угоду, вимоги, викладені в апеляційній чи касаційній скарзі, суд не вирішує, не з'ясовує чи є оскаржуване рішення законним і обґрунтованим. Судовий акт, який оскаржується в порядку апеляційного або касаційного провадження, може відповідати всім перерахованим вище вимогам, а відповідно і вимогам законності. У разі укладення мирової угоди у справі його зміст не зміниться і судовий акт не стане суперечити закону. Крім того, затверджуючи мирову угоду в апеляційній чи касаційній інстанції, господарський суд не встановлює відповідність оскаржуваного судового акта закону, за винятком перевірки відсутності підстав для безумовного скасування судового акту. Ст. 277–280 ГПК України визначають підстави для скасування судового рішення в апеляційному провадженні, а ст. 310–313 – в касаційному провадженні, однак жодна з вказаних статей не містить такої підстави для скасування судового рішення повністю чи частково як затвердження мирової угоди. У той же час необхідно відзначити, що питання про дію прийнятих раніше судових актів має дуже серйозне значення, тому що в разі затвердження мирової угоди, наприклад, в апеляційній інстанції виникає ситуація, коли в одній справі існують і рішення суду першої інстанції, і мирова угода, затверджена апеляційним господарським судом, які можуть суперечити одне одному [2]. У разі затвердження мирової угоди при розгляді справи в господарському суді першої інстанції такої проблеми не виникає.

В апеляційній і касаційній інстанціях розглядаються справи, які вже, за суттю, вирішені. Тому при затвердженні мирових угод на стадіях апеляційного і касаційного провадження необхідно так чи інакше вирішувати питання про дію прийнятих у справі судових рішень. Отже, якщо з цього приводу у наукових колах велися певні диспути [7, с. 125], то вважаємо, що сьогодні законодавець поставив у них крапку, цілком логічно і послідовно врегулювавши дане питання. Затверджуючи мирову угоду, апеляційний суд чи касаційний також вирішують питання про закриття відповідного провадження у справі. Ухвала, постановлена апеляційним господарським судом чи касаційним господарським судом, має відповідати вимогам до виконавчого документа і саме вона пред'являтиметься до виконання на умовах, визначених у мировій угоді. Не можна залишити без уваги також аспект оскарження ухвал судів апеляційної інстанції про затвердження мирових угод. Ст. 255 ГПК України містить перелік ухвал суду першої інстанції, які окремо від рішення суду можуть бути оскаржені в апеляційному порядку, серед таких ухвал міститься ухвала про затвердження мирової угоди (п. 10 ч. 1) [2]. Процедура її оскарження виписана у Главі 1 «Апеляційне провадження» Розділу IV ГПК України, тобто це питання чітко регламентоване кодексом. Теоретично ухвали господарських судів апеляційної інстанції про затвердження мирових угод могли би бути оскаржені

до суду касаційної інстанції. Проте ст. 287 ГПК України, яка визначає, які судові рішення апеляційної інстанції можуть переглядатися в порядку касаційного оскарження, не передбачає в п. 3 ч. 1 (який містить перелік ухвал апеляційної інстанції, на які може бути подано касаційну скаргу) ухвалу про затвердження мирової угоди [2]. Серед таких оскаржуваних ухвал міститься лише ухвала про закриття провадження. Можливо адвокати саме через цю «процесуальну щілину» намагатимуться оскаржувати ухвали апеляційного господарського суду про затвердження мирової угоди до касаційної інстанції у разі такої необхідності. Однак, на наш погляд, шанси відкриття касаційного провадження в такому випадку незначні. У той же час ухвала про затвердження мирової угоди, яка була постановлена судом першої інстанції, та не була скасована в результаті її перегляду в апеляційному суді, відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 287 ГПК України може бути предметом касаційного перегляду [2]. З мировими угодами, які затверджуються судами касаційної інстанції, ситуація цілком зрозуміла. Відповідно до ч. 3 ст. 317 ГПК України, постанова суду касаційної інстанції є остаточною і оскарженню не підлягає. Можна зробити висновок, що за аналогією і не оскаржується ухвала суду касаційної інстанції Що стосується відмов у затвердженні мирових угод, то хоча це не визначено в ГПК, ми вважаємо, що вони мали би оформлятися мотивованою ухвалою суду. Хоча з іншого боку, така ухвала про відмову у затвердженні мирової угоди не оскаржується. Тому мотивація відмови не є суттєвою. Але все ж ми наполягаємо, що якщо у ч. 5 ст. 192 ГПК України передбачені підстави для відмови у затверджені мирової угоди, то суд повинен викласти мотиви такого рішення в ухвалі [2].

Згідно зі ст. 193 ГПК України, виконання мирової угоди здійснюється особами, які її уклали, в порядку і строки, передбачені цією угодою. Ухвала про затвердження мирової угоди є виконавчим документом та має відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим Законом України «Про виконавче провадження» [2; 10].

Слід підкреслити, що примусовому виконанню підлягає саме мирова угода, а не ухвала про її затвердження. Ч. 3 ст. 193 ГПК України встановлює, що у разі невиконання затвердженої судом мирової угоди ухвала суду про затвердження мирової угоди може бути подана для її примусового виконання в порядку, передбаченому законодавством для виконання судових рішень [2]. Також потребує наукового аналізу визначення моменту, з якого умови мирової угоди підлягають до виконання. Конкретні дати можуть бути вказані в самій угоді. Однак постає запитання: датою закріплення умов мирової угоди слід вважати дату її підписання сторонами чи дату її затвердження ухвалою господарського суду. Крім того, при цьому необхідно знову ж розмежувати поняття дати затвердження мирової угоди ухвалою господарського суду та дати набрання ухвалою законної сили. На практиці вказані питання можуть мати надзвичайно важливе значення.

Висновки. У підсумку, мирові угоди в господарській практиці виявляються важливим засобом вирішення спорів, який відображає не лише швидкість та ефективність у вирішенні конфліктів, але й гнучкість у визначенні умов, збереження бізнес-відносин та зниження витрат. Вони дозволяють сторонам уникнути складних та тривалих судових процедур, зосередитися на спільному пошуку рішення, а також забезпечують захист конфіденційності та комерційної інформації. Проте, важливо пам’ятати про можливі ризики, такі як невиконання умов угоди, а також обмеження, що можуть виникнути у процесі укладання та виконання угоди. Таким чином, мирові угоди залишаються ключовим інструментом для досягнення взаємовигідних рішень у господарських справах, сприяючи сталому розвитку бізнесу та партнерських відносин.

Література

1. Гордієнко Т.О. Мирова угода в господарському процесі. *Електронне наукове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2017. № 1. С. 94-97.

2. Господарський процесуальний кодекс України: Кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-

XII : станом на 27 квіт. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text (дата звернення: 02.05.2024).

3. Бабій М.М., Яновицька А.В. Проблеми укладення мирової угоди у господарському процесі. Актуальні проблеми правового регулювання економічного відновлення України: науково-практ. семінар, м. Львів, 23 жовт. 2023 р. С. 81-83.

4. Шпомер А.І, Титенок К.Т. Правове регулювання мирової угоди в господарському процесі. Global science: prospects and innovations: *Proceedings of V International Scientific and Practical Conference*, м. Liverpool, 28 груд. 2023 р. С. 1037-1042.

5. Галещук І. Особливості правового регулювання мирової угоди у господарському процесі. IV Міжнародна студентська наукова конференція «Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді», м. Тернопіль, 15 трав. 2020 р. С. 223-225.

6. Попков П.О. Мирова угода в господарському процесі: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.04. Кривий Ріг, 2019. 17 с.

7. Вербіцька М.В. Укладення мирових угод в апеляційному, касаційному провадженнях у господарському процесі та на стадії виконання судових рішень. *Актуальні проблеми правознавства.* Випуск 1 (13). 2018 р. С. 124-129.

8. Постанова Північного апеляційного господарського суду від 18.05.2020 р. у справі № 10/5026/290/2011. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/89480996 (дата звернення: 02.05.2024).

9. Постанова Північного апеляційного господарського суду від 11.03.2020 р. у справі № 910/26972/14. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/88239020 (дата звернення: 02.05.2024).

10. Ухвала Північного апеляційного господарського суду від 11.11.2019 по справі № 910/6514/17 URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/8568079588239020 (дата звернення: 02.05.2024).

11. Мирова угода, затверджена судом, може бути підставою для примусового виконання рішення. URL: https://vl.arbitr.gov.ua/sud5004/prescentr/news/714432/ (дата звернення: 02.05.2024).

References

1. Gordienko T.O. Settlement agreement in the economic process. Electronic scientific publication "*Comparative and Analytical Law*". 2017. No. 1. P. 94–97.

2. Economic Procedural Code of Ukraine: Code of Ukraine dated November 6, 1991 No. 1798-XII: as of April 27 2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text (date of application: 05/02/2024).

3. Babii M.M., Yanovytska A.V. Problems of concluding an amicable agreement in the economic process. Actual problems of legal regulation of economic recovery of Ukraine: scientific and practical. seminar, Lviv, October 23 2023, pp. 81–83.

4. Shpomer A.I., Titanok K.T. Legal regulation of the settlement agreement in the economic process. Global science: prospects and innovations: *Proceedings of V International Scientific and Practical Conference*, Liverpool, December 28. 2023, pp. 1037–1042.

5. Galeshchuk I. Peculiarities of the legal regulation of the settlement agreement in the economic process. IV International Student Scientific Conference "The Legal System of Ukraine in the Conditions of European Integration: The View of Student Youth", Ternopil, May 15. 2020, pp. 223-225

6. Popkov P.O. Settlement agreement in the economic process: autoref. thesis candidate *law Sciences:* 12.00.04. Kryvyi Rih, 2019. 17 p.

7. Verbytska M.V. Conclusion of settlement agreements in appellate and cassation proceedings in economic proceedings and at the stage of execution of court decisions. *Actual problems of jurisprudence*. Issue 1 (13). 2018, pp. 124-129.

8. Resolution of the Northern Commercial Court of Appeal dated May 18, 2020 in case No. 10/5026/290/2011. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/89480996 (date of application: 02.05.2024).

9. Resolution of the Northern Commercial Court of Appeal dated March 11, 2020 in case No. 910/26972/14. URL: http://reyestr.court.gov.

ua/Review/88239020 (date of application: 02.05.2024).

10. Decision of the Northern Commercial Court of Appeal dated November 11, 2019 in case No. 910/6514/17 URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/8568079588239020 (date of application: May 2, 2024).

11. A settlement agreement approved by the court may be the basis for enforcement of the decision. URL: https://vl.arbitr.gov.ua/sud5004/pres-centr/news/714432/ (date of application: 02.05.2024).

Iryna Slobodska, Vladislava Sohar

PEACE AGREEMENT, AS A METHOD OF RESOLUTION ECONOMIC DISPUTES

National Aviation University
Lyubomyr Huzar avenue, 1, 03680, Kyiv, Ukraine
E-mails: iryna.slobodska@npp.nau.edu.ua, 6863205@stud.nau.edu.ua

Purpose*: an essential feature of a truly democratic legal state is the focus on the peaceful resolution of legal conflicts, which is why our country has developed a whole system of conciliation procedures, both extrajudicial and judicial in nature (clear examples of the latter are amicable agreements and settlement of disputes with the participation of a judge). But it is worth noting that the effectiveness of the application of these procedures directly depends on the presence of clear mechanisms for the implementation of legislative guarantees of the fulfillment of the terms of the settlement agreement in case of non-fulfilment of it voluntarily. That is why the specified scientific publication is aimed at analyzing the features of the settlement agreement and modern judicial practice regarding its conclusion during the consideration of cases in commercial courts, identifying problems of application and proposing possible solutions.* ***Research methods****: this scientific work was written by the authors using generally recognized methods of scientific knowledge, such as formal, comparative-legal, analytical, systemic-structural and others.* ***Results****: settlement agreements in business practice are an important means of dispute resolution, which reflects not only speed and efficiency in resolving conflicts, but also flexibility in defining conditions, preserving business relations, and reducing costs. The results of the research presented in this scientific article make it possible to determine further steps to eliminate the problems of the application of peace agreements in Ukraine. They allow the parties to avoid complex and lengthy court procedures, focus on joint search for a solution, and also ensure protection of confidentiality and commercial information. However, it is important to remember the possible risks, such as non-fulfillment of the terms of the agreement, as well as restrictions that may arise in the process of concluding and executing the agreement. Thus, settlement agreements remain a key tool for achieving mutually beneficial solutions in business matters, contributing to the sustainable development of business and partnership relations.* ***Discussion****: the discussion in this study is devoted to the analysis of the role of settlement agreements in the context of Ukrainian legislation and practice, namely the resolution of economic disputes through settlement agreements in the conditions of the Ukrainian business environment.*

Key words*: settlement agreement; business process; business court; dispute; lawsuit.*

Стаття надійшла до редакції 20.05.2024

DOI: 10.18372/2307-9061.71.18808
УДК 346.9 (045)

Я. М. Хлівний,
здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня

ЗАМІНА ТА СКАСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара,1, 03680, Київ, Україна
E-mail: y.khlivnyi@gmail.com

***Мета** статті: на основі аналізу особливостей заміни та скасування заходів зустрічного забезпечення позову в господарському процесі запропонувати шляхи до відповідного вдосконалення процесуального закону. **Методи дослідження.** метод аналізу застосований для дослідження судової практики та виявлення проблем забезпечення позову. Формально-логічний метод використано для формування висновків, пропозицій, спрямованих на вдосконалення господарського процесуального законодавства щодо заміни та скасування заходів зустрічного забезпечення позову в господарському процесі. **Результати:** доведено, що застосування заходів забезпечення позову, як і їх скасування чи заміна, повинно бути обґрунтованим та підтвердженим доказами. Обставини судової справи можуть змінюватись в ході її розгляду, оскільки ймовірна поява нових доказів, або ж між сторонами може бути врегульовано спір. Саме з цих підстав продовження застосування заходів забезпечення втрачає свою необхідність. До того ж, існують обставини, за яких продовження застосування заходу забезпечення призведе до порушення прав та інтересів заявника. Отже, при застосуванні заходів забезпечення позову суд має виходити з фактичних обставин справи і змінювати їх чи скасовувати відповідно до обставин справи, які виникають в ході її розгляду. **Обговорення:** особливості заміни заходів забезпечення позову в ході судового розгляду. Підстави та процедура скасування заходів забезпечення позову. Актуальна судова практика щодо заміни чи скасування заходів забезпечення позову в господарському процесі.*

***Ключові слова:** господарський процес; забезпечення позову; заходи забезпечення позову; заміна заходу забезпечення позову; скасування заходу забезпечення позову.*

Постановка проблеми та її актуальність. Заміна або скасування забезпечення позову є важливими складовими інституту забезпечення позову в господарському процесі, який спрямований на захист прав учасників судового процесу. Однак, теоретичне регулювання та практичне застосування інколи різниться, що негативно впливає на баланс інтересів сторін під час розгляду судових справ. Тому це питання потребує окремого дослідження з метою формування пропозицій для удосконалення як інституту забезпечення позову, так і заміни чи скасування забезпечення зокрема.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми: Інституту забезпечення позову приділили увагу у своїх працях: В.В. Резнікова, яка дослідила визначення поняття та значення заходів до забезпечення позову, Н.С. Алєксєєва, яка дослідила підстави забезпечення позову та зустрічне забезпечення. Проте у зазначених роботах домінує теоретичний підхід до висвітлення змісту забезпечення позову. Натомість, практичним питанням застосування досліджуваного процесуального інституту, зокрема заміні або скасуванню заходів забезпечення позову, належна увага не приділялася.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до статті 143 Господарського процесуального кодексу України [1] суд може замінити застосований захід забезпечення позо-

ву на інший, за умови отримання відповідного клопотання від учасника справи (клопотання про заміну заходу забезпечення позову).

Варто зазначити, що застосування заходів забезпечення позову спрямоване на захист виконання судового рішення в майбутньому. Отже, можна стверджувати, що такі дії відіграють превентивну функцію та спрямовані на події, які тільки відбудуться. У той же час обставини справи інколи змінюються не в прогнозованому напрямку, тому для забезпечення виконання рішення учасникам судового процесу надано право змінювати заходи забезпечення позову.

Таким чином, підставою заміни застосованого заходу забезпечення позову на новий є той факт, що попередньо вжитий судом захід забезпечення позову з урахуванням нових обставин справи вже не є ефективним та навпаки, може нанести шкоду заявнику, тому учасники справи прагнуть його замінити.

Заміна заходів забезпечення позову можлива з причини відсутності підстав для продовження застосування попередніх заходів забезпечення позову.

Наприклад, у справі № 465/4651/20 [2] розглядався спір про стягнення грошових коштів за договором. Позивач надав докази, які підтверджують наявність заборгованості відповідача за укладеною угодою. Задля захисту своїх прав та інтересів позивачем було подано заяву про забезпечення позову шляхом накладення арешту на грошові кошти божника. Судом таке клопотання задоволено та накладено арешт.

Однак, згодом до суду надійшла заява відповідача, в якій він просив замінити захід забезпечення позову з накладення арешту на грошові кошти накладення арешту на нерухоме майно на накладення арешту на грошові кошти. Відповідач пояснив своє прохання тим, що завдяки грошовим коштам він здійснює господарську діяльність, внаслідок чого має прибуток. Відповідач є компанією із управління активами, тому накладення арешту на його рахунки наносить шкоду всім клієнтам та порушує принцип співмірності забезпечення позову.

Враховуючи наведені факти, судом було прийнято рішення про заміну заходу забезпечення: з арешту грошових коштів відповідача на арешт його нерухомого майна.

Отже, в наведеній справі було вказано, що застосування заходів забезпечення позову має враховувати не тільки інтереси учасників справи, а і враховувати потенційні наслідки для третіх осіб. При зверненні позивач не звернув увагу суду, що відповідач є компанією із управління активами, від дій якої залежать і інші особи (їх активи). Через обмежену кількість інформації судом було прийнято рішення про арешт коштів боржника, що в свою чергу зупинило б роботу компанії та могло призвести до збитків третіх осіб. Таким чином, відповідач довів суду наслідки такого застосування арешту та звернув увагу на можливість застосування іншого заходу забезпечення позову для понесення відповідальності у разі задоволення судом позовних вимог.

Враховуючи викладене, можемо зробити висновок, що застосування арешту рахунку боржника було неефективним з огляду на шкоду від такого забезпечення позову правам та інтересам третіх осіб, пов’язаних із діяльністю відповідача, тому судом було прийнято рішення про застосування іншого заходу забезпечення шляхом накладення арешту на нерухоме майно відповідача. Такий підхід суду задовольнив вимоги позивача та не допустив порушення прав та інтересів відповідача.

Додаткової уваги заслуговує позиція суду у справі № 915/606/21 [3], в якій відбулась заміна заходу забезпечення з арешту рахунків на арешт рухомого майна.

Зазначена справа, як і попередній приклад, доводять системний підхід суду до питання заміни заходу забезпечення позову в разі нанесення такими діями шкоди третім особам. Вказана справа є додатковим підтвердженням того, що накладення арешту на банківські рахунки боржника в господарському процесі зупиняє роботу підприємства. Зупинка роботи підприємства створює негативні наслідки для боржника, його працівників та клієнтів. Такий вид забезпечення позову як арешт рахунків може бути співмірним із боргом, за рідкісним виключенням; зазвичай застосовані арешти на рахунки замінюються на інші види забезпечення в ко-

роткостроковій перспективі. Зупинка роботи підприємства через арештовані рахунки - це збитки відповідача, які не є метою забезпечення позову. Метою забезпечення позову є забезпечення виконання судового рішення у майбутньому, але не надмірне покарання відповідача за порушення. Таким чином, з огляду на судову практику прослідковується позитивна динаміка заміни застосованих заходів забезпечення позову в разі виявлення шкоди від такого забезпечення на права та інтереси третіх осіб, які не є учасниками справи.

Ще одним прикладом заміни заходів забезпечення позову є справа № 915/649/23 [4], в якій судом було замінено накладення арешту на грошові кошти боржника в сумі 815372,22 грн на арешт залишку боргу в розмірі 323313,23 грн. Особливістю цього випадку є те, що попри погашення боржником більшої частини боргу суд продовжив застосовувати арешт, однак зменшивши розмір арештованої суми відповідно до залишку суми заборгованості.

Враховуючи викладене, ми можемо зробити висновок, що заміна заходу забезпечення позову є важливим інструментом реагування на нові обставини справи.

Заміна заходів забезпечення позову здійснюється за клопотанням, яке може бути подане учасниками справи. Характерною ознакою вимоги про заміну заходу забезпечення позову є те, що вона повинна бути обґрунтованою та відображати факт того, що без зміни заходів виконання рішення суду буде ускладнено або застосування попередніх заходів непотрібне. Ця практика спрямована на забезпечення балансу прав та інтересів сторін, якщо відповідачем було доведено відсутність підстав, за якими накладено арешт на майно, і спроможність нести відповідальність у разі визнання судом його вини, - у такому випадку відсутня необхідність арешту його нерухомого майна.

У той же час існують справи, у яких відповідач ігнорує застосований захід забезпечення позову, вчиняє неправомірні дії (відчужує арештоване майно, виводить з рахунків кошти і інше), тому в таких випадках необхідно посилювати обмеження та убезпечити спірне майно від можливих посягань в майбутньому шляхом заборони вчинення щодо нього дій.

Заходи забезпечення позову - це обмеження прав в теперішньому, для їх захисту в майбутньому. Обставини справи можуть змінюватись, а надана законодавцем можливість адаптувати застосовані заходи забезпечення позову під нові умови є досить ефективною. Судові процеси можуть тривати роками, за цей час борги можуть збільшуватись чи зменшуватись, тому для дотримання принципу співмірності та захисту інтересів учасників справи і третіх осіб необхідно застосовувати заміну заходу забезпечення позову при виникненні нових обставин.

Варто додати, що з огляду на судову практику найбільша кількість замін заходів забезпечення була спрямована на заміну накладеного арешту на рахунки юридичних осіб. Дійсно, повне блокування рахунків зупиняє роботу підприємства та є надмірним тягарем для відповідача. Отже, *доцільно було б накладати арешт на суми боргу, а не на всі рахунки боржника.*

Якщо зміна заходів забезпечення позову спрямована на адаптування застосованого заходу до теперішніх умов справи, то існує такий механізм, як скасування заходів забезпечення позову в господарському процесі, який спрямований на повну відміну застосування заходів щодо боржника.

Підстави скасування заходів забезпечення визначені законодавцем у статті 145 Господарського процесуального кодексу України [1], до яких відносяться:

1) власна ініціатива суду;

2) клопотання сторони справи;

3) клопотання учасника справи після ухвалення рішення по задоволення позову;

4) залишення позову без розгляду;

5) закриття провадження у справі;

6) відмова у задоволенні позову.

Заходи забезпечення позову, що були застосовані до звернення до суду з позовом можуть скасовуватись на підставі:

1) повернення позовної заяви;

2) відмови у відкритті провадження;

3) відсутності позову після звернення з заявою про забезпечення позову протягом десяти

днів, а щодо забезпечення позову шляхом накладення арешту на морське судно - до тридцяти днів.

Судова практика в сфері скасування заходів забезпечення позову досить цікава, оскільки законодавцем визначена велика кількість підстав до скасування. Задля відображення, як діють положення ГПК України на практиці, необхідно проаналізувати актуальну судову практику.

У справі № 916/2281/23 [5] позивачем заявлено вимоги про стягнення заборгованості за договором, який був укладений з відповідачем. Додатково позивач звертався до суду із заявою про застосування заходів забезпечення позову шляхом накладення арешту на грошові кошти відповідача у сумі його боргу. У ході розгляду спору позивачем було подано заяву про скасування застосованого заходу забезпечення у зв'язку з укладеною між сторонами мировою угодою. Судом було прийнято до уваги факт укладання мирової угоди між сторонами, і через відсутність потреби в продовженні застосування арешту на грошові кошти відповідача захід забезпечення позову був скасований.

Подібної позиції було дотримано і в судовій справі № 907/996/23 [6], предметом якої був спір двох фізичних осіб-підприємців щодо помилково перерахованих коштів. У межах судового розгляду сторони уклали мирову угоду, тому при винесенні ухвали про затвердження мирової угоди цією ж ухвалою було скасовано застосовані раніше заходи забезпечення позову.

У справі № 757/37903/18 [7] предметом позову є припинення порушення прав інтелектуальної власності. Разом з позовною заявою заявник звернувся до суду із заявою про забезпечення позову, яка була задоволена судом ухвалою про відкриття провадження. У той же час позивачем було подане клопотання про залишення позовної заяви без розгляду. Враховуючи ці обставини, судом було прийнято рішення про залишення позову без розгляду. У зв'язку з тим, що справу було залишено без розгляду, продовження застосування заходів забезпечення позову щодо предмета спору порушувало б права відповідача у справі, і таким чином, порушувався б баланс прав та інтересів сторін. Тому судом було прийнято рішення про скасування застосованого заходу забезпечення позову.

Отже, при залишенні позовної заяви бер розгляду суд автоматично, без заяви сторони, припиняє дію заходу забезпечення позову, оскільки таке продовження може нанести відповідачеві збитки та порушити його права.

Наступним прикладом скасування заходів забезпечення буде справа № 911/1209/18 [8], у якій позивач вимагав стягнення боргу з відповідача. З позовною заявою було подано заяву про забезпечення позову шляхом накладення арешту на нерухоме майно відповідача, яку було задоволено судом.

Під час розгляду справи від позивача надійшла заява про скасування застосовного заходу забезпечення позову відносно відповідача. Заява було обґрунтована тим, що між сторонами було укладено договір про погашення боргу, відповідно до положень якого відповідачем повністю погашено суму боргу перед позивачем. Оскільки предметом розгляду справи було стягнення заборгованості, яку вже повернуто відповідачеві, то продовження накладеного арешту порушувало б права та інтереси відповідача. Судом було прийнято рішення про скасування заяви про забезпечення позову шляхом накладення арешту на нерухоме майно відповідача.

У цій справі, як і в попередніх прикладах, чітко прослідковується втрата необхідності продовження застосування заходу забезпечення позову шляхом виконання відповідачем свого грошового зобов'язання перед позивачем. Укладання договору про погашення боргу та укладання мирової угоди досить часто зустрічаються, як засвідчує аналіз судової практики. Такий вихід із спірної ситуації є найбільш вигідним для сторін, оскільки вони самостійно домовляються про взаємні умови та таким чином прискорюють вирішення спору.

Варто додати, що найбільша кількість випадків скасування застосованого заходу забезпечення позову відбуваються в ході розгляду справи внаслідок позасудового врегулювання спору його сторонами. Зазначене відображає, що звернення до суду визнається як останній аргумент при вирішенні конфліктних ситуацій

між контрагентами. Більшість спорів завершують своє існування до першого судового засідання, відповідно і застосовані заходи забезпечення позову припиняють існування при закритті провадження через відсутність предмета спору чи мирну угоду сторін. Як вже було зазначено, продовження дії заходу забезпечення позову неможливе, якщо воно починає порушувати права та інтереси заявника, тому коли спір між сторонами вичерпано, то такі заходи мають бути відразу скасовані.

Отже, підстави скасування забезпечення позову можна поділити на дві групи:

1) за власною ініціативою учасників справи (направлення до суду клопотання про скасування застосованих заходів з обґрунтуванням, укладання мирної угоди між сторонами);

2) за ініціативою суду (залишення позову без розгляду, закриття провадження у справі, відмова у задоволенні позову, повернення позовної заяви, відмова у відкритті провадження, відсутність позову після звернення з заявою про забезпечення позову протягом десяти днів, а щодо забезпечення позову шляхом накладення арешту на морське судно - до тридцяти днів).

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що скасування заходу забезпечення позову є надважливим інструментом для захисту прав та інтересів сторін спору. Аналітика актуальної судової практики вказує на стійку тенденцію врегулювання спорів шляхом укладання мирової угоди або шляхом погашення суми боргу відповідачем, що автоматично скасовує застосовані заходи забезпечення через втрату необхідності до їх продовження. Зазначена тенденція до мирного вирішення спорів вказує на ефективність заходів забезпечення позову, оскільки до моменту звернення до суду відповідач відмовляється погасити борг, що і стає предметом звернення. Отже, з огляду на кількість судових увал про скасування заходів забезпечення позову через примирення сторін, вона значно перевищує інші підстави скасування.

Категорія справ, яка є кількісно меншою за попередню, - це справи, під час розгляду яких, скасовуючи заходи забезпечення позову, судами було повернуто заяви, відмовлено в задоволені заяви, залишено позови без розгляду, якщо позивачами не було дотримано вимог до оформлення заяви або не надано суду відповідних доказів. Клопотання про скасування може бути подане як позивачем, так і відповідачем, а також не потрібно відкидати право суду самостійно скасувати застосовані заходи забезпечення позову, оскільки, у разі відсутності підстав для продовження застосування заходів, суд вправі сам скасувати застосовані раніше заходи. Застосування заходів забезпечення позову, як і їх скасування чи зміна, повинно бути обґрунтованим та підтвердженим доказами. Наведені судові справи в якості прикладів чітко відображають проблематику застосування заходів забезпечення позову. Обставини справи можуть змінюватись, можуть виникати нові докази або ж між сторонами може бути врегульовано спір, внаслідок чого продовження застосування заходів забезпечення втрачає свою необхідність. Отже, при застосуванні заходів забезпечення позову суд має виходити з фактичних обставин справи і змінювати їх чи скасовувати відповідно до обставин справи, які виникають під час її розгляду.

Висновоки. Застосування заміни чи скасування заходів забезпечення позову дозволяють вчасно реагувати на зміну обставин під час розгляду справи в суді, сприяють захисту прав учасників процесу та інших осіб.

Заміна заходів забезпечення позову викликана змінами обставин справи та спрямована на пониження рівня відповідальності відповідача або його збільшення, залежно від обставин справи. Зміна заходу може бути викликана діями божника, наприклад погашенням частини боргу, тому виникає потреба у зміні суми арешту у бік її зменшення. Окрім цього, застосований раніше захід забезпечення може створювати надмірне покарання для відповідача або навіть впливати на третіх осіб, які не є учасниками справи. Найбільша кількість ухвал, якими було змінено захід забезпечення позову, стосується заміни заходу, як от накладення арешту на грошові кошти боржника. Така дія є небезпечною та паралізує діяльність суб’єкта господарювання, створюючи при цьому потенційні ризики для понесення відповідачем додаткової

відповідальності, яка навряд чи буде компенсована іншою стороною.

Зміна заходів забезпечення в більшості справ здійснюється за ініціативою сторони. Скасування заходів забезпечення позову теж може бути здійснено із ініціативи сторони, про що свідчить більшість судових ухвал про скасування заходів забезпечення. Однак, слід пам'ятати, що суд має право самостійно скасувати застосований захід у формі залишення позову без розгляду, закриття провадження у справі, відмови у задоволенні позову, повернення позовної заяви, відмови у відкритті провадження, відсутності позову після звернення з заявою про забезпечення позову протягом десяти днів, а щодо забезпечення позову шляхом накладення арешту на морське судно - до тридцяти днів.

Література:

1. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. № 1789-XII *Відомості Верховної Ради України*. 1992 р. № 6. Ст. 56.

2. Ухвала Франківського районного суду м. Львова від 19.02.2021 у справі № 456/4651/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/95019963.

3. Ухвала Господарського суду Миколаївської області від 30.06.2021 року у справі № 915/606/21 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/98041937.

4. Ухвала Господарського суду Миколаївської області від 26.12.2023 року у справі № 915/649/23 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115936393.

5. Ухвала Господарського суду Одеської області від 18.07.2023 року у справі № 916/2281/23 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112369333.

6. Ухвала Господарського суду Закарпатської області від 23.02.2024 року у справі № 907/996/23 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117338989.

7. Ухвала Господарського суду міста Києва від 28.07.2024 року у справі № 757/37903/18-ц URL: https://reyestr.court.gov.ua/ Review/105562059.

8. Ухвала Господарського суду Київської області від 01.03.2019 року у справі № 911/1209/18 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/ 80365823.

References:

1. Economic Procedural Code of Ukraine: Law of Ukraine dated November 6, 1991 No. 1789-XII // *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine.* 1992. No. 6. Art. 56.

2. Resolution of the Frankivsky District Court of Lviv dated February 19, 2021 in case No. 456/4651/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/95019963.

3. Resolution of the Commercial Court of the Mykolaiv Region dated June 30, 2021 in case No. 915/606/21 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/98041937.

4. Decision of the Commercial Court of the Mykolaiv Region dated December 26, 2023 in case No. 915/649/23 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115936393.

5. Decision of the Commercial Court of Odesa Region dated July 18, 2023 in case No. 916/2281/23 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112369333.

6. Decision of the Economic Court of Zakarpattia Oblast dated February 23, 2024 in case No. 907/996/23 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117338989.

7. Decision of the Commercial Court of the City of Kyiv dated 07/28/2024 in case No. 757/37903/18-ts URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105562059.

8. Decision of the Commercial Court of the Kyiv region dated March 1, 2019 in case No. 911/1209/18 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/80365823.

Yaroslav Khlivnyi

REPLACEMENT AND CANCELLATION OF CLAIM SECURITY MEASURES IN ECONOMIC PROCEEDINGS

National Aviation University
Lubomir Husar Avenue, 1, 03058, Kyiv, Ukraine
E-mail: y.khlivnyi@gmail.com

The purpose: *to describe the features of replacing and canceling measures of counterclaim protection in the economic process, based on the analysis of which to propose ways to improve them.* ***Research methods:*** *the method of analysis is used to study judicial practice and identify problems of claim enforcement. The formal-logical method was used to form conclusions, proposals aimed at improving economic procedural legislation regarding the replacement and cancellation of measures to counter-ensure a claim in an economic process.* ***Results:*** *it is proved that the application of measures to ensure the claim, as well as their cancellation or change, must be justified and confirmed by evidence. The circumstances of the court case may change during its consideration, as new evidence may appear or a dispute may be settled between the parties, precisely because of these reasons, the continuation of the application of security measures loses its necessity. Moreover, there are circumstances when the continuation of the enforcement measure would violate the rights and interests of the applicant. Therefore, when applying measures to secure a claim, the court must proceed from the actual circumstances of the case and change or cancel them in accordance with the circumstances of the case that arise during the consideration of the case.* ***Discussion:*** *features of replacing measures to secure a claim in the course of court proceedings. Grounds and procedure for canceling measures to secure a claim. Current judicial practice in the context of replacement or cancellation of measures to secure a claim in an economic process.*

Key words: *business process; securing a claim; measures securing a claim; replacing a measure securing a claim; canceling a measure securing a claim.*

Стаття надійшла до редакції 22.05.2024

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНОЛОГІЯ

DOI: 10.18372/2307-9061.71.18809
УДК 343.8 (045)

І. Г. Богатирьов,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4001-7256

А. Л. Колодчина,
кандидат юридичних наук
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-2820-4112

РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ ЗАСУДЖЕНИХ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНІ

Державний університет «Житомирська політехніка»
вул Чуднівська, 103. 10005, Житомир, Україна
ПрАТ Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна академія управління персоналом»
вул Фрометівська, 2, 03039, Київ, Україна
E-mail: vanbogatyrov@gmail.com

Мета: *науково-методологічне осмислення ресоціалізації засуджених в місцях несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України.* ***Методи дослідження****: у статті використані діалектичний метод пізнання, загально-наукові та спеціальні методи дослідження. Зокрема, структурно-функціональний, соціологічний та догматичний метод.* ***Результати****: питання висвітлені в статті дозволили розглянути ресоціалізацію засуджених в місцях несвободи, як один із пріоритетних напрямків державної політики у сфері виконання покарання та пробації Міністерства юстиції України. Зазначено, що процес ресоціалізації засуджених в місцях несвободи проходить всі стадії відбування покарання.* ***Обговорення:*** *у науковій статті проаналізовано ефективність вжиття засобу ресоціалізація на засуджених під час відбування покарання. Сформульовано авторське поняття ресоціалізація. Доведено, що ресоціалізація засуджених в містах несвободи ДКВС України є одним із пріоритетних напрямків функціонування органів і установ виконання покарань, а також провідним завданням пенітенціарних систем більшості країн світу, а тому її дослідження, відповідає запиту кримінально-виконавчої науки України.*

Ключові слова: *пенітенціарна система; засуджений; ресоціалізація; персонал; Державна кримінально-виконавча служба; місця несвободи; виконання покарання; відбування покарання; безпека; запобігання.*

Постановка проблеми та її актуальність. В умовах режиму воєнного стану в Україні державна політика у сфері виконання покарань і пробації повинна бути спрямована на забезпечення прав і свобод засуджених в місцях несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України (далі ДКВС України), а її кримінально-виконавче законодавство має бути приведено у відповідність міжнародних норм і стандартів та направлене на диференціацію та індивідуалізацію виконання покарання шляхом реалізації засобів виправлення і ресоціалізації.

Варто зазначити, що сьогодні ресоціалізація засуджених в містах несвободи ДКВС України є одним із пріоритетних напрямків функціонування органів і установ виконання покарань, і відповідає Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках [1]. Водночас за нашим дослідженням ресоціалізація засуджених є також провідним завданням пенітенціарних систем більшості країн світу, а тому проведене нами дослідження, відповідає запиту кримінально-виконавчої науки України.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. За останні 10 років питання ресоціалізації засуджених в місцях несвободи ДКВС України було предметом наукового пошуку в працях таких вітчизняних вчених, як: В.А. Бадири, І.Г Богатирьова, А.І. Богатирьова, О.І. Богатирьової, О.М. Гуміна, О.М. Джужи, Т.А. Денисової, А.В. Кирилюк, О.Г. Колба, Н.В. Коломієць, І.І. Митрофанова, О.В. Міляєвої, М.С. Пузирьова, О.Б. Пташинський, В.М. Синьов, А.Х. Степанюка, В.М. Трубніков, С.Я. Фаренюк, С.І. Халимона, О.О. Шкупи та ін..

Дані вчені внесли значний внесок в розробку функціонування кримінально-виконавчої системи України та її трансформації в пенітенціарну систему. Не применшуючи значення наукових розвідок вказаних дослідників, на жаль, проблема ресоціалізації засуджених в місцях несвободи в України не була досліджена на доктринальному рівні.

Цим визначається актуальність даного дослідження, яке спрямоване на визначення та обгрунтування нових кримінально-виконачих засад забезпечення ресоціалізації через призму: правового статусу, організації правової, медичної, психологічної та соціальної допомоги від чого залежить реінтеграція засудженого після звільнення.

Метою статті є виокремлення особливостей ресоціалізації засуджених в місцях несвободи ДКВС України на стадії соціалізації та реінтеграції засуджених. Для реалізації вказаної мети вирішувалися такі завдання: проаналізувати стан дослідження проблеми у працях вітчизняних вчених у галузі кримінально-виконавчого права; охарактеризувати особливості ресоціалізації засуджених в місцях несвободи ДКВС України; сформулювати авторське визначення ресоціалізації засуджених в місцях несвободи; за спільними ознаками сформулювати власні висновки.

Виклад основного матеріалу дослідження. На жаль, недофінансування кримінально-виконавчої системи України в умовах режиму воєнного стану з Державного бюджету, витрат на заробітну платню персоналу місць несвободи ДКВС України, утримання засуджених в органах і установах виконання покарань, вчинення в місцях несвободи повторного кримінального правопорушення, негативно впливає на процес ресоціалізації, і як результат рівень довіри населення країни до кримінально-виконавчої системи України різко падає.

Оскільки у загальних положеннях Кримінально-виконавчого кодексу України (далі КВК України) визначено основні засади кримінально-виконавчого законодавства України, а тому серед мети і завдань кримінально-виконавчого законодавства, його дії у просторі й часі, підстав та принципів виконання і відбування покарання, чільне місце належить основним засобам виправлення і ресоціалізації засуджених: встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), пробація, суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив [2].

Варто наголосити, що Міністерством юстиції України також пропонується доповнити ст. 6 КВК України наступними засобами виправлення і ресоціалізації: динамічна безпека, оцінка криміногенного ризику, планування процесу виконання-відбування покарань. В цьому контексті, важливим прикладним аспектом їх застосування, на наш погляд, є те, що всі вони мають застосовуватися з урахуванням виду покарання, особистості засудженого, характеру, ступеня суспільної небезпеки і мотивів вчиненого кримінального правопорушення та поведінки засудженого під час відбування покарання.

Отож, ресоціалізація засуджених у місцях несвободи в Україні відображається у кримінально-виконавчій характеристиці засудженого, яка у нашому розумінні є своєрідним індикато-

ром їх застосування, оскільки віддзеркалює ті особистісні зміни у поведінці засудженого протягом строку його відбування в місцях несвободи ДКВС України через призму свідомого відновлення в соціальному статусі повноправного члена суспільства після звільнення від відбування покарання.

Саме розвиток кримінально-виконавчої науки України посилює з боку вітчизняних вчених та практиків інтерес до наукового обґрунтування та вивчення процесу ресоціалізації на засуджених в умовах ізоляції, як кінцевої мети виконання покарання і реінтеграції засудженого після звільнення в громадянське суспільство.

Варто наголосити, що за роки незалежності України питання ресоціалізації засуджених були предметом досліджень таких вітчизняних вчених, як: О.М. Неживець [3]; С.О. Чебоненко [4]; О.О. Шкута [5; 6]; М.Ю. Кутєпов [7]; А.Г. Долгов [8]; І.Г. Богатирьов [9]. До речі, їх праці надали значний поштовх у розв'язанні проблем пов'язаних кримінально-виконавчими засадами виконання та відбування покарань, але стосувалися власних досліджень.

За нашим дослідженням, застосування ресоціалізації до засуджених, які відбувають покарання в місцях несвободи ДКВС України приділялося на жаль, не достатньої уваги. На наше переконання ресоціалізації до засуджених в місцях несвободи ДКВС України лежить у межах визначення їхньої кримінально-виконавчої характеристики. Вона, як пише С.В. Царюк має забезпечувати вибір й застосування цих засобів для комплексного вивчення особи, яка відбуває покарання [10, с. 250].

При дослідженні даного елементу в структурі кримінально-виконавчої характеристики ми виходили із положень чинного законодавства, ч. 3 ст. 6 КВК України у якій перераховані основні засоби виправлення і ресоціалізації засуджених. Відразу зауважимо, що на засуджених, які відбувають покарання в місцях несвободи ДКВС України, поширюється вплив усіх засобів без жодного виключення [2].

Ведучи мову про порядок виконання та відбування покарання (режим) ми повинні визначитися із розумінням даного поняття. Правовий аналіз ч. 1 ст. 102 КВК України свідчить про розуміння режиму як комплексного поняття, що відображає виконання обов'язків адміністрації установи виконання покарння щодо реалізації своїх функцій в сфері виконання покарання та забезпечення реалізації прав засуджених [2].

Режим відбування покарання регламентує життя засуджених в умовах ізоляції, з постійним дотриманням правил поведінки передбачених для даного виду установи виконання покарань і відображає відношення засуджених до правообмежень, які встановлені до даного виду покарання, характер стягнень та заохочень протягом строку відбування покарання, відношення в колективі засуджених. Важливо розуміти також виховну функцію режиму, яка тісно пов'язана із спрямованістю вивчення змін у особистості засудженого, що відображається у його кримінально-виконавчій характеристиці.

Кримінально-виконавча характеристика повинна враховуватися і при призначенні засудженому заходів дисциплінарного пливу, оскільки дисциплінарна практика в місцях несвободи ДКВС України, також залишається частиною режиму. Як, свідчать проведені нами дослідження практики застосування стягнень до засуджених, які відбувають покарання в місцях несвободи, адміністрація установи виконання покарння найчастіше за все використовує такі види стягнень як: попередження і догана – 27,2% та 33,3% відповідно, а найнижчий відсоток становить застосування стягнення у виді переведення до ПКТ – 8,1%. Сувора догана застосовувалася до 13,1% вивчених засуджених, а поміщення до ДІЗО у 18% випадків вчинення порушень режиму утримання [11].

Принагідно зазначимо, що у порівнянні з попередніми дослідженнями [4, с. 15] застосування крайніх заходів стягнення до засуджених в місцях несвободи ДКВС України стало не тільки виваженим, а й відносно нечастим явищем, що свідчить про гуманізацію цього напрямку діяльності установ виконання покарань.

З іншого боку заходи заохочення свідчать про готовність сприйняття засудженим основних засобів виправлення і ресоціалізації, серед яких є й режим відбування покарання. Крім того, правомірна поведінка засудженого є не-

від'ємною складовою, що характеризує й ступінь його виправлення, як критерію оцінки ефективності призначеного судом покарання.

Відбуваючи покарання засуджені, чітко усвідомлюють необхідність виконання покладених на них правообмежень, наслідком такої внутрішньої мотивації є намагання зосередитися на належному виконання тих чи інших обов'язків, які виникають у різних сферах їхнього повсякденного життя за ґратами.

Це стосується їх відношення не тільки до режимних вимог, а й до праці, навчання, спорту, соціальної активності, участі у діяльності самодіяльних організацій засуджених. За нашим дослідженням, адміністрація установ виконання покарань найчастіше стимулює правомірну поведінку та соціальну активність засуджених наступними засобами заохочення: 1) дострокове зняття раніше накладеного стягнення – 60,2%; 2) подяка – 17,4%; 3) надання додаткового короткострокового побачення – 13,5%; 4) надання додаткового тривалого побачення – 4,6%; нагородження похвального грамотою – 2,4%; 5) дозвіл додатково витрачати гроші – 1,2% та дозвіл на додаткову телефонну розмову – 0,6% [11].

На перший погляд доволі широке коло заохочень свідчить про сприяння персоналу установ виконання покарань у стимулюванні правослухняної поведінки засуджених в місцях несвободи ДКВС України, однак така діяльність іноді призводить до формалізму з боку окремих представників адміністрації виправної колонії. Вона має місце тоді, коли відбувається підготовка матеріалів засуджених до умовно-дострокового звільнення, ведення програм диференційованого виховного впливу на них.

Крім цього формальний підхід начальників відділень СВПР установ виконання покарань до реалізації виховної роботи із засудженими та визначення ступеня їх виправлення і ресоціалізації призводить до порушень вимог статей 100 і 101 Кримінально-виконавчого кодексу України, унаслідок чого зміна умов тримання у межах установи та переведення до дільниці соціальної реабілітації застосовується до засуджених без урахування їх поведінки, ставлення до праці, характеру раніше накладених стягнень.

При цьому на стан виховної роботи в установах негативно впливають порушення адміністраціями установ виконання покарань вимог статті 134 Кримінально-виконавчого кодексу України щодо підстав та порядку застосування до засуджених заходів дисциплінарного впливу у вигляді поміщення до дисциплінарних ізоляторів та переведення до приміщень камерного типу.

Як зауважую вітчизняна вчена Т.А. Денисова, переважній більшості установ виконання покарань при призначенні стягнень не враховуються поведінка засудженого до вчинення проступку, кількість і характер раніше накладених стягнень, обставини і мотиви вчинення порушення, а тому соціально-виховна робота має бути спрямована на викорінення в свідомості правопорушників асоціальних поглядів, переконань і інтересів шляхом розвитку соціально-корисної ініціативи [12, с. 268-269].

В цілому погоджуюсь із думкою вченої, ми все ж таки з огляду, на раніше отримані результати, не можемо з усією впевненістю констатувати, що стосовно засуджених в місцях несвободи ДКВС України така ціль соціально-виховної роботи є досягнутою. Окрема категорія засуджених в місцях несвободи ДКВС України має чітку асоціальну спрямованість, оскільки характер вчиненого ними діяння свідчить про розуміння ними наслідків вчинених протиправних діянь, відсутність каяття у вчиненому кримінальному правопорушенні, а тому дає підстави вважати, що вони вперто не бажають сприймати виховні заходи і проходити стадію ресоціалізації.

Отож, важлива роль у ресоціалізації засуджених в місцях несвободи ДКВС України належить соціально-виховній роботі, яка, організовується з метою формування і закріплення в засуджених прагнення до заняття суспільно-корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів та інших прийнятих в суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього та культурного рівнів. У межах нашого дослідження ми не могли оминути своєю увагою цей важливий напрям роботи із засудженими.

Адже, як свідчать отримані нами результати, велика кількість засуджених в місцях несвободи ДКВС України, байдуже ставиться до заходів соціально-виховного характеру 62,4% опитаних, ще 6,6% негативно відносяться до неї і лише 31% схвально відгукується до проведення різного роду соціальних заходів. Усе це дає підстави вважати, що соціально-виховна робота перебуває на неналежному рівні й не сприймається засудженими як полегшення життя за ґратами [11].

Розглянувши особливості впливу соціально-виховної роботи на засуджених, в місцях несвободи ДКВС України, ми не можемо обійти і навчання засуджених, оскільки воно є один із засобів виправлення і ресоціалізації засуджених. Ми маємо розуміти, що воно має відповідну специфіку, яка обумовлюється постійним перебуванням засудженого в умовах ізоляції та суворого розпорядку дня. Однак, не дивлячись на певні складності в організації навчальної діяльності, засудженим надається можливість отримати повну середню освіту та при відсутності виробничої професії, за якою вони можуть бути працевлаштовані в даній колонії, надається можливість підготовки на курсах професійного навчання робітників на виробництві відповідно до ст. 125, ст. 126 КВК України [2].

Крім того, наявність в Україні навчальних закладів із дистанційною формою навчання, дає можливість отримати й вищу освіту не залишаючи межі місць несвободи. Аналізуючи результати нашого дослідження зазначимо, що проблема отримання вищої освіти серед засуджених в місцях несвободи ДКВ України є доволі актуальною, оскільки лише 0,9% засуджених мають її.

Невеликий відсоток становлять також особи, котрі мають початкову середню спеціальну освіту (9,5%). Отож, можемо констатувати, про необхідність навчання, як одного з ефективних засобів ресоціалізації засуджених. Як слушно зауважують фахівці – організація навчальної діяльності засуджених входить до контексту загальних проблем, що характеризують стан і тенденції розвитку всієї пенітенціарної системи держави та є актуальним і нагальним питанням, яке потребує пильної уваги, докладання значних зусиль і невідкладного вирішення [13, с. 219].

Висновки. Узагальнюючи отримані теоретичні здобутки науки кримінально-виконавчого права та результати проведеного дослідження ми дійшли наступних висновків:

1) ресоціалізація засуджених в місцях несвободи ДКВС України – це одна із стадій відбування засудженим кримінального покарання в основі якої перебувають правові, педагогічні та психологічні зміни засудженої особи, які мають позитивно вплинути на свідому його поведінку в умовах ізоляції і підготувати засудженого до повернення відповідного, самостійного, загальноприйнятого та соціально-нормативного життя в суспільстві;

2) установлено, що не всі засуджені в місцях несвободи ДКВС України позитивно ставляться до ресоціалізації і пов’язано це з тим, що їхня поведінка характеризується незначним рівнем правопорушень під час відбування покарання, низькою готовністю до сприйняття заходів соціально-виховного характеру. Навчання не відіграє помітної ролі у формуванні соціально-корисної спрямованості засуджених, а діяльність громадських організацій носить формальний характер;

3) пріоритетним напрямком роботи персоналу місць несвободи ДКВС України має стати індивідуальний підхід до планування і реалізації заходів спрямованих на досягнення мети покарання, що забезпечиться лише завдяки застосуванню до засуджених засобів ресоціалізації;

4) пропонується закріпити у статтю 6 КВК України критеріїв, які давали б змогу встановити ступінь досягнення мети ресоціалізації особи, яка відбуває покарання в місцях несвободи ДКВС України.

Література

1. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 груд 2022 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text (дата звернення: 16.05.2023).

2. Кримінально-виконавчий кодекс України: Кодекс, Закон від 11.07.2003 № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text (дата звернення: 7.05.2024).

3. Ресоціалізація засуджених осіб, звільнених з місць позбавлення волі. Неживець О.М., Жук Л.А., Жук І.Л. Монографія. Київ: Кондор. 2009. 222 с.

4. Чебоненко С. Педагогічні та правові основи ресоціалізації засуджених в умовах пенітенціарного закладу. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія «Педагогічні науки».* 2010. Вип. 76. С. 318–323.

5. Шкута О.О. Виправлення та ресоціалізація засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях середнього рівня безпеки: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпропетровськ, 2011. 237 с.

6. Кутєпов М.Ю. Праця засуджених як шлях до ресоціалізації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 322–325.

7. Шкута О.О. Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених до позбавлення волі. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2023. Вип. 1/2023. С. 213–216.

8. Долгов А.Г. Формування та реалізації програм виправлення та ресоціалізації засуджених в місцях несвободи України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія юридичні науки.* 2023. Вип. 6. С. 15–19. URL: https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/article/view/406/371 (дата звернення: 7.05.2024).

9. Богатирьов І.Г. Наукова обґрунтованість проблематики виправлення засуджених в місцях несвободи в Україні. *Правовий часопис Донбасу.* 2024. № 1 (86). С. 26–31.

10. Царюк С.В. Правова природа кримінально-виконавчої характеристики засуджених. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2007. № 3. С. 249-255.

11. Узагальнення здобутків наукової школи «Інтелект» Київ: ВД «Дакор» 2023 р. 167 с.

12. Денисова Т.А. Покарання: кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз: монографія. Запоріжжя: КПУ, 2007.- 376 с

13. Байлов А. Організація навчальної діяльності як складова у виправленні засуджених до позбавлення волі. *Право України*. 2011. № 7. С. 219-223.

References

1. Pro skhvalennia Stratehii reformuvannia penitentsiarnoi systemy na period do 2026 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu yii realizatsii u 2022-2024 rokakh: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16 hrud. 2022 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Tex (data zvernennia: 16.05.2023).

2. Kryminalno-vykonavchyi kodeks Ukrainy: Kodeks, Zakon vid 11.07.2003 № 1129-IV. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2004. № 3–4. St. 21. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text (data zvernennia: 7.05.2024).

3. Resotsializatsiia zasudzhenykh osib, zvilnenykh z mists pozbavlennia voli. Nezhyvets O.M., Zhuk L.A., Zhuk I.L. Monohrafiia. Kyyiv: Kondor. 2009. 222 s.

4. Chebonenko C. Pedahohichni ta pravovi osnovy resotsializatsii zasudzhenykh v umovakh penitentsiarnoho zakladu. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seriia «Pedahohichni nauky».* 2010. Vyp. 76. S. 318–323.

5. Shkuta O.O. Vypravlennia ta resotsializatsiia zasudzhenykh, yaki vidbuvaiut pokarannia u vypravnykh koloniiakh serednoho rivnia bezpeky: dys. … kand. yuryd. nauk: 12.00.08. Dnipropetrovsk, 2011. 237 s.

6. Kutiepov M.Yu. Pratsia zasudzhenykh yak shliakh do resotsializatsii. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2020. № 7. S. 322–325.

7. Shkuta O.O. Uchast hromadskosti u vypravlenni i resotsializatsii zasudzhenykh do pozbavlennia voli. *Pivdennoukrainskyi pravnychyi chasopys.* 2023. Vyp. 1/2023. S. 213–216.

8. Dolhov A.H. Formuvannia ta realizatsii prohram vypravlennia ta resotsializatsii zasudzhenykh v mistsiakh nesvobody Ukrainy. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia yurydychni nauky.* 2023. Vyp. 6. S. 15–19. URL: https://lj.journal.kspu.edu/ in-

dex.php/lj/ article/view/406/371 (data zvernennia: 7.05.2024).

9. Bohatyrov I.H. Naukova obgruntovanist problematyky vypravlennia zasudzhenykh v mistsiakh nesvobody v Ukraini. *Pravovyi chasopys Donbasu*. 2024. № 1 (86). S. 26–31.

10. Tsariuk S.V. Pravova pryroda kryminalno-vykonavchoi kharakterystyky zasudzhenykh. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. 2007. № 3. S. 249-255.

11. Uzahalnennia zdobutkiv naukovoi shkoly «Intelekt» Kyyiv: VD «Dakor» 2023 r 167 s.

12. Denysova T.A. Pokarannia: kryminalno-pravovyi, kryminolohichnyi ta kryminalno-vykonavchyi analiz: monohrafiia. Zaporizhzhia: KPU, 2007 - 376 s.

13. Bailov A. Orhanizatsiia navchalnoi diialnosti yak skladova u vypravlenni zasudzhenykh do pozbavlennia voli. *Pravo Ukrainy*. 2011. № 7. S. 219-223.

Ivan Bogatyrev, Alla Kolodchyna

RESOCIALIZATION OF CONVICTS IN PLACES OF IMPRISONMENT OF THE STATE CRIMINAL ENFORCEMENT SERVICE OF UKRAINE

Zhytomyr Polytechnic State University
Chudnivska St., 103, 10005, Zhytomyr, Ukraine
Interregional Academy of Personnel Management
Frometivska St., 2, 03039, Kyiv, Ukraine
E-mail: vanbogatyrov@gmail.com

Purpose*: scientific and methodological understanding of the resocialization of convicts in places of imprisonment of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine.* ***Research methods:*** *the article uses the dialectical method of cognition, general scientific and special research methods. In particular, the structural-functional, sociological and dogmatic method.* ***Results:*** *the questions covered in the article allowed us to consider the resocialization of convicts in places of imprisonment, as one of the priority directions of the state policy in the field of punishment and probation of the Ministry of Justice of Ukraine. It is noted that the process of resocialization of convicts in places of imprisonment goes through all stages of serving the sentence.* ***Discussion:*** *the scientific article analyzes the effectiveness of using the resocialization tool on convicts while serving their sentence. The author's concept of resocialization is formulated. It has been proven that the resocialization of convicts in places of imprisonment of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine is one of the priority directions of the functioning of the bodies and institutions for the execution of punishments, as well as the leading task of the penitentiary systems of most countries of the world, and therefore its research corresponds to the request of the criminal and executive science of Ukraine.*

Summarizing the theoretical achievements of the science of penal law and the results of the study, we came to the following conclusions:

Resocialization of convicts in places of deprivation of liberty by the State Penitentiary Service of Ukraine is one of the stages of serving a criminal sentence by a convict, which is based on the legal, pedagogical, and psychological changes of the convicted person, which should have a positive impact on his conscious behavior in isolation and prepare the convict for the return of an appropriate, independent, generally accepted, and socio-normative life in society.

It has been established that not all convicts in places of deprivation of liberty of the State Penitentiary Service of Ukraine have a positive attitude towards resocialization, and this is due to the fact that their

behavior is characterized by a low level of offenses while serving their sentences and a low readiness to perceive measures of a social and educational nature. Education does not play a significant role in the formation of the socially useful orientation of convicts, and the activities of public organizations are of a formal nature.

The priority area of work of the staff of places of deprivation of liberty of the State Penitentiary Service of Ukraine should be an individual approach to the planning and implementation of measures aimed at achieving the goal of punishment, which will be ensured only through the use of means of resocialization for convicts.

It is proposed to enshrine in Article 6 of the Criminal Code of Ukraine the criteria that would make it possible to establish the degree of achievement of the goal of resocialization of a person serving a sentence in places of deprivation of liberty of the State Penitentiary Service of Ukraine.

Key words: *penitentiary system; convict; resocialization; staff; State Criminal Enforcement Service; places of imprisonment; execution of punishment; serving of punishment; security; prevention.*

Стаття надійшла до редакції 10.05.2024

DOI: 10.18372/2307-9061.71.18810
УДК 351.81.085 (045)

Я. В. Голобородько,
здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0002-5611-6523

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІ, ЇХ ВИЯВЛЕННЯ І РОЗСЛІДУВАННЯ

Навчально-науковий інститут права ім. Володимира Великого
Міжрегіональна академія управління персоналом
вул. Фрометівська, 2, 03039, м. Київ, Україна
E-mail: samsobipan19@ ukr.net

Метою *пропонованого наукового дослідження є обґрунтування реформування Військової служби правопорядку та військової юстиції з метою підвищення рівня дисципліни в Збройних силах України та виявлення, розкриття, розслідування та попередження кримінальних і адміністративних правопорушень військовослужбовцями Збройних сил України.* ***Методи дослідження:*** *у науковій роботі використані наступні методи дослідження: загальнотеоретичні, аналітичний та порівняльно-правовий метод. Основою методології у цьому дослідженні є системний підхід, за допомогою якого певний об'єкт розглядається як багатоаспектне явище, що складається з різноманітних елементів, співвідношення між якими утворюють відносно стійку структуру діяльності у сфері розслідування кримінальних та адміністративних правопорушень, які вчиняються військовослужбовцями. Розглянуто та проаналізовано питання розслідування кримінальних та адміністративних правопорушень, які вчинені військовослужбовцями в Україні, особливо на сьогодні під час великомасштабної агресії Російської Федерації є досить актуальним.* ***Результати:*** *зроблено висновок, що реформування системи виявлення, припинення, розслідування, а також попередження кримінальних та адміністративних правопорушень військовослужбовців передбачає в першу чергу створення цілісної системи військової юстиції, тобто утворення військових судів, удосконалення роботи військових прокурорів та передачу повноваження Державного бюро розслідувань до Військової служби правопорядку.* ***Обговорення:*** *на сьогодні немає невизначеності у сфері призначення кримінального покарання чи адміністративного стягнення за вчинені правопорушення. Проте на сьогодні ще повністю не розроблено систему розслідування адміністративних та кримінальних правопорушень, які вчиняють військовослужбовці. У статті обґрунтовано, що удосконалення розслідування кримінальних та адміністративних правопорушень, які вчинені військовослужбовцями необхідно здійснювати досить швидко, але разом з тим таке реформування передбачає, що необхідно визначити, а також перерозподілити повноваження суб'єктів, які задіяні у сфері виявлення, припинення та розслідування кримінальних та адміністративних правопорушень військовослужбовців.*

На сьогодні Військова служба правопорядку не має відповідних важелів стосовно розслідування вчинених кримінальних та адміністративних правопорушень, проте на відміну відповідальності працівників Державного бюро розслідувань військовослужбовці Військової служби правопорядку несуть службу разом з усіма підрозділами Збройних сил України. Працівники Державного бюро розслідувань не є військовослужбовцями і вони в більшості випадків не володіють ситуацією, яка існує в системі Збройних сил України.

Ключові слова: *військова служба правопорядку; військова прокуратура; військова юстиція; військові кримінальні правопорушення; реформування системи військової юстиції; адміністративні правопорушення військовослужбовців; розслідування кримінальних правопорушень військовослужбовців.*

Постановка проблеми та її актуальність. Широкомасштабна агресія Російської Федерації в Україні висвітлила досить важливу проблему у сфері виявлення, припинення, розслідування та профілактики кримінальних і адміністративних правопорушень, які вчинені військовослужбовцями Збройних сил України. На сьогодні в системі виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних та адміністративних правопорушень, які вчинені військовослужбовцями працюють три структури: Державне бюро розслідувань, Військова служба правопорядку та Військова прокуратура. При цьому найбільшою проблемою є передача справ про кримінальні правопорушення до судів загальної юрисдикції, які в більшості випадків не володіють ситуацією у військових підрозділах і не можуть об'єктивно оцінювати ті чи інші правовідносини, які визначають вчинення кримінальних та адміністративних правопорушень.

Реформування системи військової юстиції певною мірою дасть можливість більш ефективно працювати Військовій службі правопорядку, яка на сьогодні не має відповідних повноважень і здійснює лише окремі функції у сфері виявлення, припинення, розслідування та попередження кримінальних, а також адміністративних правопорушень військовослужбовців.

Подальша ефективна діяльність органів військової юстиції та Військової служби правопорядку разом з Державним бюро розслідувань та Військовою прокуратурою можлива лише при здійсненні реформ у зазначений галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Теоретичною основою дослідження стали праці науковців, які досліджували систему роботи Військової служби правопорядку та інших правоохоронних органів у сфері виявлення, припинення, розслідування, та попередження кримінальних та адміністративних правопорушень військовослужбовців. Зазначені питання розглядалися в роботах І.Л. Бородіна, В.Л. Грохольського, А.М. Подоляки, В.О. Заросила та інших дослідників.

При підготовці дослідження використовувався широкий спектр наукових і законодавчих джерел. Основними з них є закони та законопроекти України, урядові програми та інші нормативно-правові акти.

Використовується також інформаційно-аналітичний матеріал, який висвітлює різні аспекти вітчизняного процесу реформування Військової служби правопорядку та форм і методів виявлення, припинення, розкриття, розслідування та профілактики кримінальних і адміністративних правопорушень у Збройних силах України.

Слід зазначити, що система наукової літератури з конкретної проблематики ще недостатньо розвинута але ряд дослідників розробляли конкретні наукові положення стосовно діяльності Військової служби правопорядку та військової юстиції в цілому. У статті враховано праці таких авторів як В.Ф. Залужний, В.М. Коломієць, Б. М. Ринажевський.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання виявлення розслідування та попередження кримінальних правопорушень, які вчинені військовослужбовцями мають специфічні риси. Перш за все необхідно визначити саму назву кримінальних правопорушень, які вчиняються військовослужбовцями.

Окремі дослідники вважають, що військовослужбовці вчиняють військові злочини. Наприклад, К. Рау визначає, що «Військові злочини є достатньо важкою категорією, у зв'язку з тим, що більшість норм мають бланкетний характер, тобто для того, щоб зрозуміти, чи є склад правопорушення необхідно знати багато нормативно правових актів, в яких надається пояснення тих чи інших понять» [1].

Зазначене визначення є дискусійним, адже у Кримінальному кодексі України у розділі XIX перш за все зазначено, що такі кримінальні правопорушення носять назву «Кримінальні право-

порушення проти встановленого порядку несення військової служби» [2]. Уточнення військові кримінальні правопорушення, на нашу думку, є неточними, адже військові кримінальні правопорушення можуть вчиняти й представники інших армій та інших держав, як це наприклад, зараз досить часто вчиняються військовослужбовцями Збройних сил Російської Федерації.

Разом з тим К. Рау досить вірно відмітила, що військові кримінальні правопорушення є достатньо важкою категорією і більшість норм мають бланкетний характер.

Слід зазначити, що в законодавстві України на сьогодні існують різні види визначення військових правопорушень. Більша частина таких правопорушень передбачені в Кримінальному кодексі України, але визначені також і правопорушення військовослужбовців, які трактуються як адміністративні. Вони визначені в Кодексі України про адміністративні правопорушення Глава 13-Б [3]. При цьому окремі статті Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення визначають ідентичні дії, але в одному випадку за вчинення правопорушень настає адміністративна відповідальність в іншому кримінальна відповідальність. Окремі дослідники вважають, що визначення в Кодексі України про адміністративні правопорушення адміністративних правопорушень є певною мірою напрямом щодо зменшення кримінальних правопорушень у Збройних силах України [11, 12].

Для прикладу візьмемо статтю 402 Кримінального кодексу України, яка визначається непокору військовослужбовців наказам командирів.

В Кримінальному кодексі України визначено, що «Непокора, тобто відкрита відмова виконати наказ начальника, а також інше умисне невиконання наказу» [2] За зазначені дії військовослужбовці притягаються до кримінальної відповідальності.

В Кодексі України про адміністративні правопорушення існує стаття 172-10, яка передбачає покарання за відмову від виконання вимог командира або начальника [3].

Якщо порівняти зміст статей то в обох випадках передбачено відмову від виконання наказів, розпоряджень та т. ін. Тлумачний словник української мови визначається відмову як «відповідь про небажання або неможливість виконати прохання або наказ та т. ін.» [4]. Таким чином в обох випадках військовослужбовці чи військовослужбовець відмовляються виконувати наказ командира.

У Кримінальному кодексі України зазначена відмова трактується як непокора або відкрита відмова. Проте ці терміни можна застосовувати і до адміністративного правопорушення.

З іншого боку, якщо ми порівняємо покарання, які визначені в Кримінальному кодексі України та Кодексі України про адміністративні правопорушення то вони кардинально відрізняються. У Кримінальному кодексі України передбачено ряд суворих покарань таких як:

- службове обмеження на термін до двох років;
- тримання і дисциплінарному батальйоні на термін до двох років;
- позбавлення волі на термін до трьох років [2].

Разом з тим в Кодексі України про адміністративні правопорушення передбачені наступні стягнення:

- штраф від ста до п’ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- арешт з утриманням на гауптвахті на строк до десяти діб [3].

У Кримінальному кодексі України внесено також статтю 403, яка передбачає відповідальність за невиконання наказу, що певною мірою має відповідне інше змістовне забарвлення.

Наступна стаття Кримінального кодексу України це стаття 407, яка визначає таке кримінальне правопорушення як самовільне залишення військової частини або місця служби.

У статті визначено, що «самовільне залишення військової частини або місця служби військовослужбовцем строкової служби, а також нез’явлення його вчасно без поважних причин на службу у разі звільнення з частини, призначення або переведення, нез’явлення з відрядження, відпустки або з лікувального закладу

тривалістю понад три доби, але не більше місяця» [2] є кримінальним правопорушенням.

У Кодексі України про адміністративні правопорушення також введено статтю, яка передбачає покарання за «самовільне залишення військової частини або місця служби військовослужбовцем строкової служби, а також нез'явлення його вчасно без поважних причин на службу у разі звільнення з частини, призначення або переведення, нез'явлення з відрядження, відпустки або з лікувального закладу тривалістю до трьох діб» [3].

Відмінністю даних статей є термін відсутності на службі, проте вони ідентичні. Крім того, на нашу думку, самовільне залишення військової частини є досить тяжким правопорушенням і тому його не можна відносити до адміністративних правопорушень. Таку думку підтримують також інші дослідники [14].

Можна порівняти також і статті 412 Кримінального кодексу України, яка визначає таке кримінальне правопорушення як необережне знищення або пошкодження військового майна [2] та статтю 172-12, яка також передбачає необережне знищення або пошкодження військового майна [3]. Дії в даному випадку є ідентичними, проте в Кримінальному кодексі України додано норму про знищення майна у великих розмірах.

Таке трактування правопорушень, які вчиняються військовослужбовцями вимагає досить ретельного підходу до визначення, чи є те чи інше правопорушення кримінальним чи адміністративним.

Разом з тим питання про визначення правопорушення кримінальним чи адміністративним певною мірою є розділеним між двома правоохоронними органами Державним бюро розслідувань та Військовою службою правопорядку.

Державне бюро розслідувань» передбачено, що працівники Державне бюро розслідувань проводять розслідування всіх кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби або військових кримінальних правопорушень за винятком кримінальних правопорушень, які передбачені статтею 422 Кримінальному кодексі України (кримінальні правопорушення пов'язані з відомостями військового характеру, що становлять державну таємницю) [5].

Проте Державне бюро розслідувань є суто цивільною організацією і розслідування працівниками Державного бюро розслідувань військових кримінальних правопорушень є певною мірою недоречною [14].

До завдань Військової служби правопорядку, як передбачено законодавством входять повноваження стосовно складання протоколів про адміністративні правопорушення стосовно військовослужбовців. Тобто вони використовують Кодекс України про адміністративні у разі вчинення адміністративних правопорушень військовослужбовцями Збройних сил України [6].

Крім того представники Військової служби правопорядку самостійно не приймають рішення про накладання адміністративного стягнення на військовослужбовців, які допустили адміністративні правопорушення. Вони повинні передавати складені протоколи до відповідних органів, які уповноважені виносити рішення стосовно накладення стягнення.

Таким чином визначити в окремих випадках чи військовослужбовцями вчинені кримінальні правопорушення або адміністративні правопорушення досить проблематично.

З іншого боку працівники Державного бюро розслідувань не належать до військових формувань і відповідно не володіють відповідними знаннями уміннями та навичками стосовно розслідування кримінальних правопорушень, які вчинені військовослужбовцями.

Нагляд за розслідуванням кримінальних правопорушень здійснює військова прокуратура [7], роботу якої було відновлено у 2021 році. Проте справи про військові кримінальні правопорушення розглядають не військові суди а звичайні районні суди.

Повертаючись до Державного бюро розслідувань знову треба підкреслити, що вони в переважній більшості не беруть участі у бойових діях і практично не володіють ситуацією, що відбувається в підрозділах Збройних сил України.

Найбільш активно в підрозділах Збройних сил України і разом з ними працюють військовослужбовці Військової служби правопорядку. Разом з тим військовослужбовці Військової служби правопорядку, як свідчить законодавство можуть сприяти органам, які проводять оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування у сфері виявлення припинення та розслідування вчинених кримінальних правопорушень військовослужбовцями.

Самі ж військовослужбовці Військової служби правопорядку не мають па проводити оперативно-розшукову діяльність. Якщо проаналізувати то сприяння проведенню оперативно-розшукової діяльності та її проведення це досить різні речі [8].

В цілому питання розслідування кримінальних правопорушень, як відмічалося на початку нашого дослідження є досить складний процес. Повернемося до непокори або відмови виконати наказ начальника.

У зазначеному питання є досить багато аспектів, які повинні враховувати особи, що проводять розслідування.

До таких аспектів відносяться наступні:

- законність наказу, який віддає командир чи начальник;
- відсутність можливості виконати наказ, що віддано начальником чи командиром;
- умови виконання наказу, які можуть змінюватися ще в процесі підготовки до виконання наказу;
- технічне та матеріальне забезпечення військовослужбовців, які мають виконувати наказ;
- можливість оспорювання відданого наказу тобто існування підстав які є вагомими для оспорювання;
- обстановка у якій віддано наказ;
- форма наказу письмовий чи усний та т. ін.

Таким чином відмова від виконання наказу має бути досить обґрунтованою, тим більше у військових статутах та у законодавстві України чітко сформульовано положення про те, що накази виконуються а не обговорюються [9, 10]. Тим більше, що всі особи, які вступають на службу до Збройних сил України приймають присягу, а порушення присяги тягне за собою кримінальному відповідальність.

Якщо коротко проаналізувати наведені підстави для відмови від виконання наказу то ми визначимо, що всі вони можуть зустрічатися і навіть може існувати декілька підстав одночасно.

Питання законності наказу найбільш поширене у Збройних силах України. Його можна поділити на різні аспекти та підстави. Наприклад, наказ віддає особа, яка не уповноважена його віддавати; військовослужбовці раніше отримали наказ від старшого командира чи начальника, а молодший командир або начальник його відміняє; виконання наказу може зашкодити цивільним особам і навіть результатом його виконання можуть бути жертви серед цивільного населення; виконання наказу може призвести до значних руйнувань цивільної інфраструктури та інших приміщень, коли його невиконання дає можливість зберегти приміщення та майно та т. ін.

При розслідуванні зазначених кримінальних правопорушень необхідно перш за все встановлювати всі причини і умови, які призвели до невиконання наказу, тим більше особа, яка віддавала наказ впевнена, що він законний.

Якщо ми розглянемо другу причину невиконання наказу - відсутність можливості виконати наказ, що віддано начальником чи командиром, то вона також може мати місце в системі Збройних сил України. Наприклад, командир віддає наказ про переміщення військовослужбовців чи техніки з однієї локації до іншої і встановлює терміни в які практично неможливо виконати зазначений наказ, або у військовослужбовців відсутні ті чи інші види озброєння, технічні засоби та т. ін., які дають можливість виконати наказ. В даному випадку виконання наказу, якщо це відбувається в бойовій обстановці практично призводить до загибелі військовослужбовців.

Пов’язаний з попередніми умовами аспект стосовно змін ситуації ще до віддання наказу або в процесі віддання наказу також може бути підставою для його невиконання. Наприклад, військовослужбовцям віддано наказ про переправу через водну перешкоду, але в момент підготовки виконання наказу ворогом руйну-

ються засоби та можливості виконання такого наказу.

Перераховані підстави мають бути ретельно перевірені під час проведення розслідування. Разом з тим працівники Державного бюро розслідувань не завжди присутні під час бойових зіткнень і не можуть відповідно встановити всі обставини справи.

Військовослужбовці Військової служби правопорядку в переважній більшості знаходяться в безпосередньому контакті з військовослужбовцями Збройних сил України, які ведуть бойові дії і тому можуть більш детально встановлювати причини та умови вчинення кримінальних та адміністративних правопорушень.

У військових підрозділах крім того існують окремі психологічні відносини, які треба також враховувати при проведенні розслідування вчинених правопорушень. В окремих випадках навіть можливо застосування форм і методів оперативно-розшукової діяльності. Але військовослужбовці Військової служби правопорядку позбавлені можливості використовувати форми і методи оперативно-розшукової діяльності.

Висновки. 1. Перш за все виявлення та розслідування зазначених кримінальних правопорушень повинні проводити особи, які досконало знають всі нормативні акти, щодо військової служби, які прийняті Верховною Радою України, Міністерством оборони України та іншими державними органами та установами які мають відповідні повноваження для їх прийняття. Крім того до таких нормативних актів мабуть треба відносити і накази командирів Збройних сил України, які носять нормативний характер. 2. Необхідно змінити підхід до питання розслідування кримінальних та адміністративних правопорушень, які вчинені військовослужбовцями і надати відповідні права військовослужбовцям Військової служби правопорядку проводити самостійно такі розслідування, тобто розглянути можливість створення військової поліції у Збройних силах України. 3. Необхідно поставити питання про зміни у повноваженнях Державного бюро розслідувань у сфері розслідування військових кримінальних правопорушень, адже працівники Державного бюро розслідувань є цивільними особами і в більшості випадків не володіють ситуацією, яка відбувається у підрозділах Збройних сил України. 4. З метою більш якісного та детального розслідування вчинених кримінальних правопорушень та розгляду їх в судовому засідання постає необхідність створено військової юстиції тобто військових судів, які в подальшому більш професійно та цілеспрямовано мають розглядати зареєстровані кримінальні справи і приймати відповідні рішення

Література

1. Розслідування військових злочинів, вчинених військовослужбовцями ЗСУ URL: https://pravokator.club/news/rozsliduvannya-vijskovyh-zlochyniv-vchynenyh-vijskovosluzhbovtsyamy-zsu/.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р № 2341-III: станом 19.05.2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 груд. 1984 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/ show/80732-10#Text.

4. Тлумачний словник української мови URL: https://slovnyk.ua/index.php.

5. Про Державне бюро розслідувань Закон України від 12 лист. 2015 року № 794-VIII станом на 31.03.2023 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text.

6. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України Закон України від 7 бер. 2002 року № 3099-III *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2002, № 32, ст. 225.

7. Про особливості організації діяльності спеціалізованих прокуратур у сфері оборони наказ Генерального прокурора України від 17.05.23 № 130 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0130905-23#n77.

8. Про оперативно-розшукову діяльність Закон України від 18 лют. 1992 року № 2135-XII *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1992, № 22, ст. 303.

9. Про Збройні сили України Закон України від 6 груд. 1991 року № 1934-XII *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1992, № 9, ст. 108.

10. Про військовий обов'язок і військову службу Закон України від 25 бер. 1992 року№ 2232-XII Відомості *Верховної Ради України (ВВР)*, 1992, № 27, ст. 385).

11. Ринажевський Б.М. Компетенція та повноваження військової служби правопорядку (служби правопорядку) у Збройних Силах України. Ринажевський Б.М. *Право і Безпека*. - 2010. № 1. С. 15-21.

12. Ковалів М.В., Дроздова І.В. Діяльність Військової служби правопорядку в Збройних Силах України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2016. Вип 2. С. 208-216.

13. Коломієць В.М. Забезпечення правопорядку в Збройних силах України: адміністративно-правові аспекти дис. канд. юридичн. наук. Спеціальність 12.00.07 адміністративне право і процес, фінансове право, інформаційне право. Тернопіль 2020. – 204 с.

14. Заросило В., & Подоляка А. (2023). Окремі питання проблем розвитку військової юстиції в Україні. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки*, № (2(65), С 63-67.

References

1. Investigation of war crimes committed by servicemen of the Armed Forces of Ukraine URL: https://pravokator.club/news/rozsliduvannya-vijskovyh-zlochyniv-vchynenyh-vijskovosluzhbovtsyamy-zsu/.

2. Criminal Code of Ukraine: Zakon Ukrayiny vid 5 kvit. 2001 r. № 2341-III: stanom na 19.05.2024 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 2341-14#Text

3. Code of Ukraine on administrative offenses: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text.

4. Interpretive dictionary of the Ukrainian language URL: https://slovnyk.ua/index.php.

5. About the State Bureau of Investigation Law of Ukraine dated Nov. 12, 2015 No. 794-VIII stanom na 31.03.2023 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text.

6. On the Military Service of Law and Order in the Armed Forces of Ukraine Law of Ukraine dated Mar. 7, 2002 No. 3099-III *Gazette of the Verkhovna Rada of Ukraine* (VVR), 2002, No. 32, Article 225.

7. On the peculiarities of the organization of specialized prosecutors' offices in the field of defense, the order of the Prosecutor General of Ukraine dated 05.17.23 No. 130 URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0130905-23#n77.

8. Law of Ukraine dated February 18, 1992, No. 2135-XII, *Gazette of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*, 1992, No. 22, Article 303.

9. On the Armed Forces of Ukraine, the Law of Ukraine dated December 6, 1991

No. 1934-XII *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*, 1992, No. 9, Article 108.

10. On military duty and military service Law of Ukraine of March 25, 1992 No. 2232-XII *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*, 1992, No. 27, Article 385).

11. Rynazhevskyi B.M. Competence and powers of the military law and order service (law and order service) in the Armed Forces of Ukraine. Rynazhevskyi B.M. *Law and Security*. - 2010. - No. 1. - P. 15-21.

12. Kovaliv M.V., Drozdova I.V. Activities of the Military Service of Law and Order in the Armed Forces of Ukraine. *Scientific bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs. Legal series*. 2016. Issue 2. P. 208-216.

13. Kolomiets V.M. Ensuring law and order in the Armed Forces of Ukraine: administrative and legal aspects of dis. Ph.D. legal of science Specialty 12.00.07 administrative law and process, financial law, information law. Ternopil 2020. – 204 p.

14. Zarosylo V., & Podolyak A. (2023). Separate issues of the problems of the development of military justice in Ukraine. *Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management. Legal Sciences*, № (2(65), С 63-67.

Yaroslav Holoborodko

PECULIARITIES OF OFFENSES COMMITTED BY MILITARY PERSONNEL, THEIR DETECTION AND INVESTIGATION

Scientific Institute of Law named after Volodymyr Veliky
Interregional Academy of Personnel Management
str. Frometivska, 2, 03039, Kyiv, Ukraine
E-mail: samsobipan19@ukr.net

The purpose *of the proposed scientific research is to substantiate the reform of the Military Service of Law and Order and Military Justice with the aim of increasing the level of discipline in the Armed Forces of Ukraine and the detection, disclosure, investigation and prevention of criminal and administrative offenses by servicemen of the Armed Forces of Ukraine. The following* ***research methods*** *are used in the scientific work: general theoretical, analytical and comparative legal method. The basis of the methodology in this study is a systematic approach, with the help of which a certain object is considered as a multifaceted phenomenon consisting of various elements, the relationships between which form a relatively stable structure of activity in the field of investigation of criminal and administrative offenses committed by military personnel. The issue of investigation of criminal and administrative offenses committed by servicemen in Ukraine is considered and analyzed, especially today during the large-scale aggression of the Russian Federation, which is quite relevant.*

Today, there is no uncertainty in the area of criminal punishment or administrative fines for committed offenses. However, the system of investigating administrative and criminal offenses committed by military personnel has not yet been fully developed.

Discussion: *the article substantiates that the improvement of the investigation of criminal and administrative offenses committed by military personnel must be carried out quickly enough, but at the same time such reforming implies that it is necessary to define and redistribute the powers of subjects involved in the detection, termination and investigation of criminal offenses and administrative offenses of servicemen. As a* ***result****, it was concluded that the reformation of the system of detection, termination, investigation, as well as prevention of criminal and administrative offenses of military personnel involves, first of all, the creation of a complete system of military justice, that is, the formation of military courts, improvement of the work of military prosecutors, and the transfer of the powers of the State Bureau of Investigation to the Military Service law and order.*

Today, the Military Law and Order Service does not have the appropriate leverage to investigate committed criminal and administrative offenses, however, in contrast to the responsibility of the State Bureau of Investigation, the military servicemen of the Military Law and Order Service serve together with all units of the Armed Forces of Ukraine. Employees of the State Bureau of Investigations are not military personnel and in most cases they do not know the situation that exists in the system of the Armed Forces of Ukraine.

Key words: *military law enforcement service; military prosecutor's office; military justice; military criminal offenses; reforming the military justice system; administrative offenses of servicemen; investigation of criminal offenses of servicemen.*

Стаття надійшла до редакції 20.05.2024

DOI: 10.18372/2307-9061.71.18811
УДК 124.5:342 (045)

А. В. Матвійчук,
доктор філософських наук, професор
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0008-8589

А. С. Багатко,
здобувачка вищої освіти другого (освітньо-наукового) рівня
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4673-7406

МУНІЦИПАЛЬНА ПОЛІЦІЯ: ПОТЕНЦІАЛ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОВНОВАЖЕНЬ ВИКОНАВЧИХ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ, ПРАВОПОРЯДКУ, ОХОРОНИ ПРАВ, СВОБОД І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯН

Навчально-науковий інститут права
Національного університету водного господарства та природокористування
вул. Олекси Новака, 75, 33000, Рівне, Україна
E-mails: amvriv06@ukr.net, a.s.bahatko@nuwm.edu.ua

Мета: *окреслити сучасний потенціал муніципальної поліції у контексті реалізації повноважень виконавчих органів місцевого самоврядування щодо забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян.* **Методи дослідження:** *використано, зокрема, аналітичний метод, узагальнення та системний у поєднанні з комплексним підходом.* ***Результати:*** *на теоретичному рівні дослідження встановлено, що у період воєнного стану у новому світлі постала проблематика забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян у поєднанні із надзвичайно актуальними завданнями у галузі оборонної роботи. Реалізація відповідних повноважень потребує певних механізмів на рівні місцевого самоврядування, яким міг би стати інститут місцевої (муніципальної) поліції.* ***Обговорення:*** *логіка триваючої реформи децентралізації має сприяти реалізації права органів місцевого самоврядування створювати внутрішні адміністративні структури задля ефективної реалізації законом визначених повноважень. Враховуючи зарубіжний досвід і українську практику розбудови інститут місцевої (муніципальної) поліції, нормативно-правове оформлення таких інститутів є надзвичайно актуальним. Вагомим аргументом для цього є окреслений у роботі потенціал муніципальних інститутів охорони правопорядку щодо виконання завдань у галузі оборонної роботи. У статті показано, що підрозділи муніципальної поліції, створені органами місцевого самоврядування, могли б виступати організаційним ядром добровольчих формувань і національного спротиву на окремих територіях.*

Ключові слова: *муніципальна поліція; місцеве самоврядування; повноваження місцевого самоврядування; децентралізація.*

Постановка проблеми та її актуальність. Вже понад десять років триває агресія РФ проти України. Нав'язана українцям війна стала випробуванням не лише сили духу українства, але й перевіркою ефективності держави та її інститутів, що розбудовувалися від моменту проголошення незалежності у 1991 році. Зауважимо, що одним з важливих напрямів державного будівництва в Україні стало місцеве самоврядування.

Органи місцевого самоврядування традиційно є найближчими до людей і потрактовуються як такі, що мають потенціал забезпечити ефективне і близьке до громадянина управління. Європейська хартія місцевого самоврядування прямо визначає, що самоврядування «означає право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ, під власну відповідальність, в інтересах місцевого населення» [1]. Реалізація вказаних права і спроможності органів місцевого самоврядування, серед іншого, передбачає, відповідно до ст. 6 Хартії, «можливість визначати власні внутрішні адміністративні структури з урахуванням місцевих потреб і необхідності забезпечення ефективного управління».

Очевидно, що війна зумовила нові потреби й увиразнила нові аспекти вже відомих завдань і проблеми, що є типовими для життя громад, і на що мають ефективно реагувати органи місцевого самоврядування. Зокрема у період воєнного стану у новому світлі постала проблематика забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян у поєднанні із надзвичайно актуальними завданнями у галузі оборонної роботи. В означеній ситуації є підстави по-новому поглянути на потенціал муніципальної поліції саме у контексті реалізації означених повноважень виконавчих органів місцевого самоврядування у зв'язку воєнним станом і повоєнною перспективою.

Метою статті є окреслити сучасний потенціал муніципальної поліції у контексті реалізації повноважень виконавчих органів місцевого самоврядування щодо забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян. Методологічні засоби пропонованого дослідження детерміновані його теоретичним характером, що робить доречним залучення загально-теоретичних й аналітичних методів дослідження нормативно-правових актів й наукових робіт за обраною проблематикою.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Необхідно відзначити, що сама по собі ідея муніципальної поліції в Україні не нова і давно дискутується у зв'язку із темою забезпечення громадського порядку та безпеки на місцевому рівні. Інститут муніципальної поліції, його особливості й перспективи виступали предметом аналізу значної кількості дослідників, серед яких нашу увагу привернули роботи таких науковців, як-от С. Білорусов і Я. Шкарапата (дослідили правові засади формування та практика створення поліції місцевого самоврядування [2]); Т. Мінка (узагальнив проблемні питання створення місцевої (муніципальної) поліції в Україні [3]); С. Комісcаров (досліджував актуальні питання функціонування місцевої (муніципальної) поліції [4]); В. Орлов (дослідив особливості реалізації інституту муніципальної поліції постсоціалістичних країнах ЄС [5]); Ю. Топчій (узагальнив досвід організації та діяльності органів місцевого самоврядування зі створення муніципальних інститутів охорони правопорядку [6]); С. Шевченко (досліджував український і зарубіжний досвід участі муніципальної варти у підтримані громадського порядку [7]). Усі згадані автори так чи інакше обстоюють ідею створення й легітимації муніципальних інститутів охорони правопорядку, потенціал яких корисний для виконавчих органів місцевого самоврядування щодо ефективної реалізації повноважень з забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян. Перспективність такої візії проблеми підтверджує і той факт, що на рівні Верховної Ради України були спроби надати муніципальним поліцейським формуванням легальний характер, але безуспішні. Як приклад можна згадати проєкт Закону України «Про муніципальну поліцію» від 10.07.2014 № 4276а і проєкт Закону України «Про муніципальну варту» від 02.07.2015 № 2890.

Отже наявні теоретичні й практичні (у сенсі представлених у парламенті законопроєктів) зусилля досі не увінчалися успіхом, а тема потенціалу муніципальних інститутів охорони правопорядку залишається відкритою для наукових досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одразу відзначимо, що незавершений характер децентралізації та територіальної організації влади в Україні визнається в експертному середовищі й підтверджується урядовими докумен-

тами. Зокрема нині на розгляді уряду перебуває проєкт розпорядження «Про План заходів з реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади на 2024-2027 роки» [8]. План містить дев'ять конкретних завдань для подальшої реалізації реформ, серед яких варто наголосити на завданнях: 1) відновлення діяльності органів місцевого самоврядування та виконавчої влади на деокупованих територіях; 2) розмежування повноважень органів місцевого самоврядування та виконавчої влади за принципом субсидіарності; 3) створення механізмів для залучення жителів до прийняття управлінських рішень на місцях, розвиток форм прямого народовладдя; 4) закріплення результатів реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Конституції України. Як наголошує заступниця міністра розвитку громад, територій та інфраструктури України Олександра Азархіна «нова візія враховує як актуальні виклики повномасштабної війни, так і вимоги до України як кандидата на вступ до ЄС» [9]. У зв'язку з означеним, зауважимо, що в умовах триваючої російсько-української війни та значних зовнішніх ризиків для української держави після її закінченню у контексті реформування місцевого самоврядування та територіальної організації більшої уваги варто приділити спроможностям місцевих громад вирішувати питання щодо забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян, а також у галузі оборонної роботи. Відзначимо, що відповідні повноваження передбачені чинним Законом України «Про місцеве самоврядування» (ст. 36 і ст. 38) [10].

Зокрема, ст. 36 цього Закону визначає повноваження виконавчих органів сільських, селищних, міських рад у галузі оборонної роботи, до яких належать: 1) сприяння організації призову і організації навчальних (перевірочних) та спеціальних військових зборів; 2) організація та участь у здійсненні заходів, пов'язаних з мобілізаційною підготовкою, підготовкою і виконанням завдань територіальної оборони, на відповідній території; 3) здійснення заходів щодо створення належних умов для функціонування пунктів пропуску через Державний кордон України; 4) сприяння Державній прикордонній службі України у підтриманні відповідного режиму на державному кордоні; 5) здійснення заходів щодо підготовки населення України до участі в русі національного спротиву.

Очевидно реалізація відповідних повноважень потребує певних механізмів на рівні місцевого самоврядування (механізмів у сенсі інституцій організаційно-правових). Відповідною інституцією вбачаємо місцеву (муніципальну) поліцію. Наша позиція у даному випадку враховує і зміст ст. 38 Закону України «Про місцеве самоврядування», що встановлює повноваження щодо забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян. Зокрема, це повноваження (власні) щодо сприяння діяльності органів суду, прокуратури, юстиції, служби безпеки, Національної поліції, Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України, адвокатури і Державної кримінально-виконавчої служби України. Крім того, в означеній сфері Законом передбачено низку делегованих повноважень: 1) вжиття у разі надзвичайних ситуацій необхідних заходів відповідно до закону щодо забезпечення державного і громадської безпеки і порядку; 2) вжиття необхідних заходів щодо захисту критичної інфраструктури; 3) здійснення контролю за забезпеченням при проведенні публічних заходів громадської безпеки і порядку; 4) розгляд справ про адміністративні правопорушення [10]. Переконані, що практична реалізація відповідних повноважень зазнала б суттєвих й позитивних змін за допомогою утворення місцевої (муніципальної) поліції з повноваженнями реалізації завдань територіальної оборони. Аргументуємо нашу позицію.

У теорії основними завданнями муніципальної поліції є патрулювання вулиць, реагування на порушення громадського порядку, участь у профілактичній роботі з населенням тощо [2; 4]. Європейська практика розвитку муніципальної поліції демонструє продуктивність такої ідеї для забезпечення правопорядку у територіальних громадах й на рівні місцевого самоврядування [5; 6; 7]. Наявні дослідження вказують на те, що муніципальна поліція у європейських краї-

нах, зазвичай виконує такі завдання: 1) з**дійснює** патрулювання вулиць та громадських місць для забезпечення громадського порядку, запобігання злочинам та іншим порушенням; 2) співпрацює з місцевими жителями, приймаючи скарги, надаючи консультації та виконуючи інші завдання для забезпечення безпеки та комфорту місцевого населення; 3) проводить інформаційно-просвітницьку роботу серед населення, організацію заходів з попередження злочинності та участь у соціальних програмах; 4) відповідає на виклики та сигнали щодо різних інцидентів на вулицях, включаючи дорожньо-транспортні пригоди, сутички, конфлікти тощо; 5) реалізує певні адміністративні функції, зокрема накладання штрафів за порушення правил дорожнього руху, порушення правил благоустрою, санітарно-гігієнічних вимог та за інші адміністративні правопорушення; 6) співпрацює з іншими структурами правоохоронної системи (передусім з органами поліції) для забезпечення безпеки та порядку в громадах (певних територіальних одиницях).

Наведений перелік очевидно не вичерпує функціональних можливостей муніципальної поліції, втім ілюструє її потенціал. До того ж ми вважаємо, що значний потенціал у муніципальних інститутів охорони правопорядку – муніципальної поліції, є у контексті виконання завдань територіальної оборони. Саме підрозділи (або службовці) муніципальної поліції можуть стати основою добровольчих формувань територіальних громад.

Зауважимо, що відповідно до «Положення про добровольчі формування територіальних громад», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. № 1449 (далі – Положення про ДФТГ), такі формування є елементом територіальної оборони, на який урядом покидаються значні завдання – 17 позицій, серед яких виокремимо, як найбільш показові такі: 1) своєчасно реагувати та вживати необхідних заходів для оборони території та захисту населення на визначеній місцевості до моменту розгортання в межах такої території сил, призначених для ведення воєнних (бойових) дій з відсічі збройної агресії проти України; 2) брати участь у захисті населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, ліквідації наслідків ведення воєнних (бойових) дій; 3) брати участь у підготовці громадян України до національного спротиву; 4) брати участь у забезпеченні умов для безпечного функціонування органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування та органів військового управління; 5) брати участь у здійсненні заходів щодо тимчасової заборони або обмеження руху транспортних засобів і пішоходів поблизу та в межах зон/районів надзвичайних ситуацій та/або ведення воєнних (бойових) дій разом з Національною поліцією; 6) брати участь у забезпеченні заходів громадської безпеки і порядку в населених пунктах разом з Національною поліцією; 7) організовувати навчання членів добровольчих формувань з метою ефективного виконання своїх завдань [11].

Наведений перелік завдань добровольчих формувань територіальних громад, а також інші позиції Положення про ДФТГ, дозволяють припустити, що відповідні функції на себе могли б взяти підрозділи муніципальної поліції, створені органами місцевого самоврядування. У малочисельних громадах такі підрозділи (або їх службовці) могли б виступати організаційним ядром добровольчих формувань. На нашу думку, такий підхід відповідатиме і положенням Закону України «Про основи національного спротиву» [12].

Вказаний Закон визначає правові та організаційні засади національного спротиву, основи його підготовки та ведення, завдання і повноваження сил безпеки та сил оборони та інших визначених законодавством суб’єктів з питань підготовки і ведення національного спротиву. Серед іншого Закон визначає статус добровольчих формувань територіальної громади у створенні та організації роботи яких органи місцевого самоврядування беруть безпосередню участь. Вважаємо, що реалізація політики і заходів національного спротиву на рівні місцевого самоврядування набула б додаткового стимулу у разі (1) законодавчого впровадження інституту муніципальної поліції і (2) покладення на неї завдань територіальної оборони.

Відзначимо, що фінансування та матеріально-технічне забезпечення національного спротиву здійснюються за рахунок і у межах коштів Державного бюджету України і місцевих бюджетів (ст. 23 Закону України «Про основи національного спротиву» [12]). Оскільки національна економіка переживає не найкращі часи, то питання раціонального використання бюджетних коштів також на часі. Отже утворення муніципальної поліції з повноваженнями у галузі оборонної роботи й забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян, напевно було б корисне і з фінансової точки зору.

Практична реалізація запропонованої ідеї передбачає ухвалення Закону України «Про муніципальну варту» (ця назва більш вдало відображає сутність нового поліцейського формування) з внесеннями відповідних змін у Законом України «Про місцеве самоврядування».

Висновки. Критерієм успішності розвитку місцевого самоврядування в Україні очевидно необхідно вважати фактичну (і реальну) спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ на відповідних територіях. Саме тому логіка триваючої реформи децентралізації має сприяти реалізації права органів місцевого самоврядування створювати внутрішні адміністративні структури задля ефективної реалізації законом визначених повноважень. Зокрема, значний потенціал щодо забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян у поєднанні з реалізацією завдань у галузі оборонної роботи мають муніципальні інститути охорони правопорядку (муніципальна поліція або муніципальна варта). Означена позиція обґрунтована змістом норм низки нормативно-правових актів, зокрема законами «Про місцеве самоврядування», «Про основи національного спротиву», а також Положення Про добровольчі формування територіальних громад». Крім того, створення муніципальних інститутів охорони правопорядку орієнтованих і на завдання у галузі оборонної роботи сприяло би раціональному використанню фінансових ресурсів держави й місцевого самоврядування у відповідних сферах. Очевидно, що реалізація запропонованої ідеї передбачає ухвалення Закону України «Про муніципальну варту», зміст якого потребує спеціального теоретико-правового опрацювання, що і стане предметом наших подальших досліджень.

Література

1. Європейська хартія місцевого самоврядування, м. Страсбург, 15 жовт. 1985 року. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення 07.03.2024).

2. Білорусов С.Г., Шкарапата Я.Є. Правові засади формування та практика створення поліції місцевого самоврядування. *Юридичний бюлетень*. 2016. № 3. С. 85–94.

3. Мінка Т.П. Проблемні питання створення місцевої (муніципальної) поліції в Україні. *Правова позиція*. 2017. № 2. С. 25–30.

4. Комісcаров С.А. Актуальні питання функціонування місцевої (муніципальної) поліції. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 1. С. 126–132.

5. Орлов В.А. Муніципальна поліція в постсоціалістичних країнах ЄС: компаративне дослідження. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 2. С. 12–18.

6. Топчій Ю.М. До дискусії про перспективи створення в Україні муніципальних органів охорони правопорядку. *Revista Științifică Internațională "Supremația Dreptului"*. 2019. № 1. С. 56–63.

7. Шевченко С.І. Участь муніципальної варти у підтримані громадського порядку: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2 (115). С. 549–553.

8. Команда Мінінфраструктури презентувала результати роботи та плани на 2024 рік щодо регіональної політики та децентралізації. Урядовий портал. 8.02.2024. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/komanda-mininfrastruktury-prezentuvala-rezultaty-roboty-ta-plany-na-2024-rik-shchodo-rehionalnoi-polityky-ta-detsentralizatsii (дата звернення 07.03.2024).

9. Реформа децентралізації триває: результати та плани. Голос України. 15.02.2024. URL: http://www.golos.com.ua/article/376929 (дата звернення 07.03.2024).

10. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21 трав. 1997 року № 280/97-ВР (зі змінами і доповненнями). Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 07.03.2024).

11. Про затвердження Положення про добровольчі формування територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 груд. 2021 р. № 1449. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-2021-%D0%BF#Text (дата звернення 07.03.2024).

12. Про основи національного спротиву: Закон України від 16 лип. 2021 року № 1702-IX (зі змінами і доповненнями). Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 1702-20#Text (дата звернення 07.03.2024).

References

1. Evropeiska khartiia mistsevoho samovriaduvannia, m. Strasburh, 15 zhovt. 1985 roku. Zakonodavstvo Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (data zvernennia 07.03.2024).

2. Bilorusov S.H., Shkarapata Ya.Ye. Pravovi zasady formuvannia ta praktyka stvorennia politsii mistsevoho samovriaduvannia. Yurydychnyi biuleten. 2016. № 3. S. 85–94.

3. Minka T.P. Problemni pytannia stvorennia mistsevoi (munitsypalnoi) politsii v Ukraini. Pravova pozytsiia. 2017. № 2. S. 25–30.

4. Komissarov S.A. Aktualni pytannia funktsionuvannia mistsevoi (munitsypalnoi) politsii. Pravovyi chasopys Donbasu. 2018. № 1. S. 126–132.

5. Orlov V.A. Munitsypalna politsiia v postsotsialistychnykh krainakh YeS: komparatyvne doslidzhennia. Pravovyi chasopys Donbasu. 2018. № 2. S. 12–18.

6. Topchii Yu.M. Do dyskusii pro perspektyvy stvorennia v Ukraini munitsypalnykh orhaniv okhorony pravoporiadku. Revista Științifică Internațională "Supremația Dreptului". 2019. № 1. S. 56–63.

7. Shevchenko S.I. Uchast munitsypalnoi varty u pidtrymani hromadskoho poriadku: vitchyznianyi ta zarubizhnyi dosvid. Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. 2021. № 2 (115). S. 549–553.

8. Komanda Mininfrastruktury prezentuvala rezultaty roboty ta plany na 2024 rik shchodo rehionalnoi polityky ta detsentralizatsii. Uriadovyi portal. 8.02.2024. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/komanda-mininfrastruktury-prezentuvala-rezultaty-roboty-ta-plany-na-2024-rik-shchodo-rehionalnoi-polityky-ta-detsen tralizatsii (data zvernennia 07.03.2024).

9. Reforma detsentralizatsii tryvaie: rezultaty ta plany. Holos Ukrainy. 15.02.2024. URL: http://www.golos.com.ua/article/376929 (data zvernennia 07.03.2024).

10. Pro mistseve samovriaduvannia: Zakon Ukrainy vid 21 trav. 1997 roku № 280/97-VR (zi zminamy i dopovnenniamy). Zakonodavstvo Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text (data zvernennia 07.03.2024).

11. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro dobrovolchi formuvannia terytorialnykh hromad: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29 hrud. 2021 r. № 1449. Zakonodavstvo Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-2021-%D0%BF#Text (data zvernennia 07.03.2024).

12. Pro osnovy natsionalnoho sprotyvu: Zakon Ukrainy vid 16 lyp. 2021 roku № 1702-IX (zi zminamy i dopovnenniamy). Zakonodavstvo Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text (data zvernennia 07.03.2024).

Andriy Matviichuk, Anastasia Bagatko

MUNICIPAL POLICE: THE POTENTIAL IN THE CONTEXT OF IMPLEMENTING THE EXECUUTIVE BODIES OF LOCAL SELF-GOVERNMENT POWERS ENSURING LEGALITY, LAW ORDER, PROTECTING THE RIGHTS, FREEDOMS AND LEGITIMATE INTERESTS OF CITIZENS

Institute of Law
National University of Water Management and Environmental Engineering
Oleksy Novaka street,75, 33000, Rivne, Ukraine
E-mails: amvriv06@ukr.net, a.s.bahatko@nuwm.edu.ua

Purpose*: to outline the current potential of the municipal police in the context of implementing the powers of executive bodies of local self-government to ensure legality, law and order, protection of the rights, freedoms and legitimate interests of citizens.* ***Research methods****: the authors used in particular, the analytical method, generalization and system in combination with an integrated approach.* ***Results****: it was established that at the theoretical level of the research, during the period of martial law, the issues of ensuring legality, law and order, protection of the rights, freedoms and legitimate interests of citizens in combination with extremely urgent tasks in the field of defense work appeared in a new light. Implementation of relevant powers requires certain mechanisms at the level of local self-government, which could become the institute of local (municipal) police.* ***Discussion****: the logic of the ongoing decentralization reform should facilitate the realization of the right of local self-government bodies to create internal administrative structures for the effective implementation of legally determined powers. Taking into account the foreign experience and the Ukrainian practice of building local (municipal) police institutes, the normative and legal design of such institutes is extremely relevant. A strong argument for this is the potential of municipal law enforcement institutions outlined in the work to perform tasks in the field of defense work. The article presents that municipal police units created by local self-government bodies could act as the organizational core of voluntary formations and national resistance in certain territories.*

Key words: *municipal police; local self-government; powers of local self-government; decentralization.*

Стаття надійшла до редакції 23.05.2024

DOI: 10.18372/2307-9061.71.18812
УДК 343.97 (045)

І. І. Піскун,
кандидат юридичних наук, доцент
ORCID ID: https//orcid.org/0000-0002-2401-7988

О. В. Устич,
слухач
ORCID ID: https//orcid.org/0009-0006-2268-6834

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТА ТА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНУ – МАРОДЕРСТВО

Національний університет оборони України
Повітрофлотський проспект, 28, 03186, Київ, Україна
E-mail: ipiskun2016@gmail.com

***Мета**: дослідити поняття та здійснити правову характеристику об'єкта та об'єктивної сторони злочину – «мародерство», а також здійснити системний аналіз особливостей юридичного складу кримінального злочину – «мародерство». **Методи дослідження**: становлять основні методи та засоби пізнання, такі, як: документального аналізу і синтезу, порівняння, об'єктивної істини, пізнавально-аналітичний, міжгалузевий метод юридичних досліджень, узагальнення. **Результати:** комплексно проаналізовано поняття та особливостей юридичного складу об'єкта та об'єктивної сторони кримінального злочину – «мародерства». **Обговорення:** об'єкт та об'єктивна сторона складу кримінального злочину – «мародерство» є обов'язковими частинами юридичного складу кримінального злочину, без яких кримінальний злочин не є дійсним, визначено об'єкти кримінального злочину «мародерства», об'єктивну сторону мародерства слід розглядати, як зовнішнє становище особи до скоєного злочину.*

Автор робить висновок що, мародерство є серйозним порушенням закону, яке створює загрозу для громадської безпеки та порушує права та інтереси мирних громадян у кризових ситуаціях та воєнних конфліктах. Воно відображає явище беззаконня та безладу, яке може призвести до серйозних наслідків для суспільства та його членів.

Застосування відповідних кримінальних санкцій та заходів протидії мародерству є важливими для забезпечення правопорядку та захисту громадянських прав у кризових умовах. Також важливо підтримувати гуманітарні норми та міжнародне право в цих ситуаціях.

Загалом, боротьба з мародерством потребує комплексного підходу та спільних зусиль від правоохоронних органів, військових та громадських установ для забезпечення безпеки та порядку у кризових обставинах.

***Ключові слова:** власність; воєнний стан; діяння; злочин; кримінальна відповідальність; порушення громадського порядку.*

Постановка проблеми та її актуальність. У сучасному суспільстві злочин мародерства викликає серйозні обурення та має значний вплив на безпеку та стабільність. Проте, до цього часу існує необхідність у більш детальному вивченні юридичної характеристики об'єкта та об'єктивної сторони цього злочину. Відсутність чіткого розуміння об'єкту мародерства та його об'єктивної сторони ускладнює правове регулювання та розслідування відповідних правопорушень. Така ситуація вимагає проведення дослідження з метою встановлення чітких кри-

теріїв та нормативно-правових принципів, які б допомогли ефективніше боротися з цим видом злочинності та запобігти його подальшому поширенню.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Науково-теоретичним підґрунтям статті став науковий доробок таких авторів, як: Г. Анісімова, П. Богуцького, В. Бондарєва, С. Денисова, Б. Дзюби, С. Дячука, О. Зайцева, В. Касинюка, М. Карпенка, В. Клименка, М. Мельника, О. Ткачука, В. Шершенькової та ін.

Мета статті спрямована на дослідження та аналіз юридичної характеристики об'єкта та об'єктивної сторони злочину мародерства. Ця стаття спрямована на встановлення та уточнення понять, пов'язаних із мародерством, зокрема об'єкта злочину та об'єктивної сторони, а також на визначення їхнього значення для правового регулювання цього виду кримінальної діяльності. Мета полягає у розкритті ключових аспектів злочину мародерства з точки зору юридичної науки та практики, щоб сприяти більш ефективному його протидії та запобіганню.

Виклад основного матеріалу дослідження. Об'єкт злочину у загальному в майнових злочинах – це та основна цінність чи майно, яке є об'єктом правопорушення. Це може включати гроші, цінності, речові ресурси, майнові права, нерухомість та інше майно, що має матеріальну цінність. Об'єкт злочину у майнових злочинах стає об'єктивною метою дії злочинця, який намагається незаконно заволодіти чи завдати шкоду цьому майну з метою особистої вигоди або збагачення. У майнових злочинах захист об'єкта злочину є важливим аспектом правового регулювання, оскільки це сприяє забезпеченню правової безпеки та відновленню порушених прав майнових суб'єктів.

Мародерство є формою майнового злочину, який полягає в незаконному захопленні, розграбуванні або руйнуванні майна під час воєнного конфлікту, масових біженських потоків, природних катастроф або в інших кризових ситуаціях. Злочинці, які скоюють мародерство, використовують хаос та відсутність контролю, щоб незаконно заволодіти майном інших осіб, або нанести шкоду майновим об'єктам.

Такий вид злочину створює серйозні загрози для громадської безпеки та порушує права та інтереси мирних громадян. Мародерство може призвести до руйнування інфраструктури, втрати житла та майна, а також порушити нормальний порядок життя суспільства в цілому.

Законодавство різних країн передбачає кримінальну відповідальність за мародерство та встановлює відповідні санкції для осіб, які скоюють цей вид злочину. Це спрямовано на запобігання та протидію мародерству, забезпечуючи безпеку та порядок у суспільстві під час кризових ситуацій.

У Кримінальному кодексі України (далі – КК України) цей злочин передбачений 432 статтею [2].

Стаття 432 КК України встановлює кримінальну відповідальність за мародерство, яке визначається як викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених [2].

Характеризуючи об'єкт цього злочину, варто зауважити, що на полі бою, в обстановці хаосу та нестабільності, кожен предмет може стати об'єктом прагнення для військових чи цивільних осіб, що перебувають в цьому районі. Ці речі можуть мати велике значення для виживання або просто мати матеріальну цінність. Серед таких речей можуть бути особисті предмети військовослужбовців, які були вбиті чи поранені у бою, такі як їхнє військове спорядження, зброя, медичні препарати, або особисті цінності, які вони носили з собою.

Також, об'єктами можуть бути майнові цінності, які знаходяться в зоні бойових дій, такі як гроші, коштовності, продукти, медикаменти, або інші речі, які можуть бути корисними для виживання або торгівлі на чорному ринку. Крім того, інфраструктура, яка залишилася без нагляду через евакуацію або руйнування, також може стати об'єктом мародерства, включаючи будівлі, техніку та інше майно.

У цьому контексті, об'єктами злочину можуть бути будь-які предмети, які можуть бути незаконно викрадені або заволодіти при вбитих чи поранених особах на полі бою. Це стає предметом уваги для військових та правоохоронних

органів, які вживають заходів для запобігання та протидії мародерству в таких умовах [3, с. 255].

Об'єктивна сторона злочину мародерства включає в себе дії та наміри злочинців, а також можливі наслідки для постраждалих та суспільства в цілому. У злочині мародерства, основними діями є викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених особах, або незаконне заволодіння чи руйнування майна в умовах кризи чи воєнного конфлікту.

Злочинці, які скоюють мародерство, вчиняють ці дії з наміром особистої вигоди або збагачення за рахунок інших. Вони можуть використовувати хаос та безлад, що панує на полі бою або в кризових умовах, для своїх корисливих цілей. Ці дії не лише порушують права та інтереси інших осіб, але й створюють серйозні загрози для громадської безпеки та порушують гуманітарні норми [4].

Наслідки злочину мародерства можуть бути дуже серйозними. Вони можуть включати втрату майна та цінностей, пошкодження інфраструктури, погіршення гуманітарної ситуації, а також загрозу для життя та здоров'я осіб, які знаходяться у вразливому становищі [5].

Отже, об'єктивна сторона злочину мародерства відображає дії та наслідки цього правопорушення, що має серйозний вплив на суспільство та його членів у кризових ситуаціях, зокрема правового режиму воєнного стану, спричиненого російською збройною агресією.

Висновоки. Мародерство є серйозним порушенням закону, яке створює загрозу для громадської безпеки та порушує права та інтереси мирних громадян у кризових ситуаціях та воєнних конфліктах. Воно відображає явище беззаконня та безладу, яке може призвести до серйозних наслідків для суспільства та його членів.

Застосування відповідних кримінальних санкцій та заходів протидії мародерству є важливими для забезпечення правопорядку та захисту громадянських прав у кризових умовах. Також важливо підтримувати гуманітарні норми та міжнародне право в цих ситуаціях.

Загалом, боротьба з мародерством потребує комплексного підходу та спільних зусиль від правоохоронних органів, військових та громадських установ для забезпечення безпеки та порядку у кризових обставинах.

Подальші дослідження**.** Дослідження на тему мародерства мають потенціал для подальшого розвитку та поглиблення розуміння цього явища. Деякі можливі напрями подальших досліджень можуть включати:

-психологічний аналіз (вивчення мотивацій та психологічних факторів, що стоять за вчиненням мародерства, допоможе краще зрозуміти, чому окремі особи вчиняють такі дії під час кризових ситуацій).

-соціологічні дослідження (аналіз впливу соціальних, економічних та політичних чинників на поширення мародерства допоможе визначити стратегії запобігання цьому явищу та розробити ефективні заходи боротьби з ним).

-правовий аналіз (дослідження ефективності та відповідності законодавства щодо мародерства міжнародним стандартам прав людини та міжнародному гуманітарному праву).

-розробка заходів протидії (розвиток та впровадження програм та стратегій для запобігання мародерству та забезпечення безпеки майна та життя осіб у кризових ситуаціях).

-гуманітарні дослідження (вивчення гуманітарних наслідків мародерства для постраждалих осіб та суспільства в цілому, а також розробка програм допомоги та відновлення).

Література

1. Конституція України від 28 черв. 1996 року (станом на 01 січ. 2023 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 20.02.2024).

2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 року (редакція станом на 23.04.2022). URL: https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 20.02.2024).

3. Ковальова С.С. Мародерство та проблеми охорони прав власності в зоні проведення АТО (кримінально-правовий аспект). *Науковий вісник НуБіП*. 2018. № 2018. С. 252–258.

4. Ковальовський В.С. Науково-практичний коментар Кримінального Кодексу України. 2019. 2 Том.

5. Всеукраїнське професійне юридичне видання: Хто вам дозволив добре жити? Відповідальність за мародерство та інші злочини під час війни. *Юридична газета Online*: веб-сайт. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/hto-vamdozvoliv-dobre-zhiti-vidpovidalnist-za-maroderstvo-ta-inshi-zlochini-pid-chas-viyni. html (дата звернення: 20.02.2024).

6. Manual for courts-martial United States (2000 edition). The 2000 Edition of the MCM is a complete revision incorporating all Executive Orders (1984 MCM, Changes 1-7, and 1995. 1998, and 1999 Amendments). Copies of cach Executive Order can be found in Appendix 25, page IV-1 - IV-126.

7. Wehrstrafgesetz, 1957. URL: https://www.gesetze-im-internet,de/wstrg/BJNR002980957.html.

8. Uniform Code of Military Justice, 1951. URL: https://www.law.comell.edu/uscode/text/10/subtitle-A/part-II/ chapter-47.

References

1. The Constitution of Ukraine from June 28, 1996 until January 1, 2023. URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (date of application: 20.02.2024).

2. Criminal Code of Ukraine dated 04/05/2001 (edited as of 04/23/2022). URL: https://zakon. rada.gov.ua (date of application: 20.02.2024).

3. Kovaleva S.S. Looting and problems of property rights protection in the zone of anti-terrorist operation (criminal and legal aspect). NuBiP scientific bulletin. 2018. No. 2018. P. 252–258.

4. Kovalevsky V.S. Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine. 2019. 2 Vol.

5. All-Ukrainian professional legal publication: Who allowed you to live well? Responsibility for looting and other crimes during the war. *Legal Gazette Online: Website.* URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/hto-vamdozvoliv-dobre-zhiti-vidpovidalnist-za-maroderstvo-ta-inshi-zlochini-pid-chas-viyni. html (access date: 20.02.2024).

6. Manual for courts-martial United States (2000 edition). The 2000 Edition of the MCM is a complete revision incorporating all Executive Orders (1984 MCM, Changes 1-7, and 1995. 1998, and 1999 Amendments). Copies of each Executive Order can be found in Appendix 25, page IV-1 - IV-126.

7. Wehrstrafgesetz, 1957. URL: https://www.gesetze-im-internet,de/wstrg/BJNR002980957.html.

8. niform Code of Military Justice, 1951. URL: https://www.law.comell.edu/uscode/text/10/subtitle-A/part-II/chapter-47.

Ivan Piskun, Oleksandr Ustych

LEGAL CHARACTERISTICS OF THE OBJECT AND OBJECTIVE SIDE OF THE CRIME – LOGGING

National University of Defense of Ukraine
Pivotroflotsky Avenue, 28, 03186, Kyiv, Ukraine
E-mail: ipiskun2016@gmail.com

Purpose: *to investigate the concept and carry out a legal characterization of the object and the objective side of the crime - "looting", as well as to carry out a systematic analysis of the features of the legal structure of the criminal offense - "looting".* ***Research methods:*** *constitute the main methods and means of knowledge, such as: documentary analysis and synthesis, comparison, objective truth, cognitive-analytical, interdisciplinary method of legal research, generalization.* ***Results:*** *the concepts and features of the legal composition of the object and the objective side of the criminal offense - "looting" were comprehensively analyzed.* ***Discussion:*** *the object and the objective side of the criminal offense - "looting" are mandatory parts of the legal structure of the criminal offense, without which the criminal offense is not valid, the objects of the criminal offense of "looting" and the objective side of looting are defined should be considered as the external situation of the person before the committed crime.*

The author concludes that looting is a serious violation of the law that poses a threat to public safety and violates the rights and interests of civilians in crisis situations and military conflicts. It reflects a phenomenon of lawlessness and disorder that can lead to serious consequences for society and its members.

Appropriate criminal sanctions and anti-looting measures are important to ensure law and order and protect civil rights in a crisis. It is also important to uphold humanitarian norms and international law in these situations.

In conclusion, the most effective way to combat looting is through a comprehensive approach involving joint efforts by law enforcement, military and civilian institutions. This will ensure security and order in crisis situations.

Key words*: property; martial law; action; crime; criminal responsibility; violation of public order.*

Стаття надійшла до редакції 05.05.2024

DOI: 10.18372/2307-9061.71.18813
УДК 343.01 (045)

L. Chimchiuri,
lawyer

THE EVOLUTION OF CYBERCRIME LEGISLATION

Sokhumi State University
Ana Politkovskaia St, 9, 0186, Tbilisi, Georgia
E-mail: lika.chimchiuri@sou.edu.ge

The purpose *of the article is analyzes the evolution of cybercrime legislation in several jurisdictions, with a focus on how laws are changing to reflect the complexities of cyber threats in a linked digital landscape.* ***Research methods:*** *this study uses a comparative analysis to identify major legislative developments across North America, Europe, Asia, and the rest of the developing world.* ***Results:*** *the fast development of digital technology has fueled the growth of cybercrimes such as hacking, phishing, and online fraud, posing new problems to judicial systems around the world. The study identifies comparable legislative frameworks, such as criminalizing unauthorized access to computer systems, as well as variations in approaches to penalties, jurisdiction, and enforcement roles. The paper goes further into the effectiveness of these laws in discouraging cybercrime, the difficulty of cross-border enforcement, and the delicate balance between crime prevention and individual privacy rights.* ***Discussion:*** *the article is to provide insights into the creation of strong legal frameworks that can keep up with the ever-changing nature of cyber risks by highlighting new trends and best practices. This analysis not only throws light on present legislative measures but also explores the implications for future policymaking in cybercrime prevention and punishment.*

Key words: *evolution of cybercrime; cybercrime; legislation; comparative analysis; international cooperation.*

Problem statement and its relevance. Cybercrime is a growing concern for countries around the world, affecting individuals, businesses, and governments alike. To combat this evolving threat, countries have been enacting cybercrime legislation to address the various forms of online criminal activities. According to a report by the United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), 156 countries, representing 80 percent of the global community, have implemented cybercrime legislation.

However, the adoption rates vary across regions, with Europe leading at 91 percent and Africa at the lowest with 72 percent. This discrepancy highlights the need for a unified global approach to tackling cybercrime.

Law enforcement agencies and prosecutors face significant challenges in enforcing cybercrime laws, especially when it comes to cross-border enforcement. The ever-changing cybercrime landscape and the resulting skills gap pose a constant hurdle for authorities. Collaboration and knowledge sharing among countries are essential to address these challenges effectively.

This article examines how various countries are updating their laws to combat cybercrime, focusing on North America, Europe, Asia, and developing regions. By comparing these legal approaches, we aim to understand the similarities and differences in how countries criminalize unauthorized access, handle penalties, and manage enforcement roles.

Research methodologies such as dogmatic methods and comparative legal analysis, evaluating the perspectives of experienced experts in the field. This study not only highlights the current legislative measures but also discusses the challenges of cross-border enforcement and the balance between preventing crime and protecting privacy rights.

Summary of the main research material. *Fighting cybercrime in the early 20th century.* In the early 20th century, the concept of cybercrime was virtually nonexistent. The era was characterized by the nascent stages of electronic communication and computing, with technologies such as the telegraph, telephone, and early computers emerging. Consequently, the primary focus was on addressing conventional crimes, and the legal frameworks of the time did not account for the digital landscape that would later develop.

However, as early as the 1930s, with the invention of the first programmable computers like the Zuse Z3 and the development of cryptographic techniques during World War II, the seeds of future cyber-related issues were sown. These advancements hinted at the potential for unauthorized access and manipulation of data, but the legal and societal understanding of such threats was minimal.

Cybercrime poses significant challenges due to the internet's scale, accessibility, anonymity, portability, global reach, and the absence of capable guardians. With billions online, easy access to tools, and global connectivity, offenders can operate at unprecedented scales, evade detection through anonymity, and exploit jurisdictional complexities. Law enforcement faces hurdles in data retrieval, surveillance, and cooperation across borders. Effective responses require a multifaceted approach, including legal measures, technological safeguards, social norms, and industry cooperation [1].

Legislation during this period was rudimentary and primarily focused on protecting physical property and traditional forms of communication. For instance, laws against wiretapping, which emerged in the early 20th century, were some of the earliest forms of legislation that tangentially addressed issues related to electronic communication. The Communications Act of 1934 in the United States is one example, primarily aimed at regulating telephone and radio communications, inadvertently laying a foundation for future cybercrime laws.

Enforcement was equally rudimentary, as law enforcement agencies lacked the expertise and technology to tackle electronic crimes. The focus remained on traditional crimes, with the understanding of electronic and digital vulnerabilities being very limited. The notion of a "hacker" or a cybercriminal was yet to be conceived, and as such, there was no structured approach to combating such threats.

Cybercrime has evolved alongside technology, exemplified by Sergei Tšurikov's 2008 hack of RBS WorldPay, which led to a $9.4 million theft. Modern cybercrimes are organized, financially motivated, technologically advanced, and transnational, exploiting the pervasive digital technology in daily life. Initially focused on computer manipulation and telecommunication theft, cybercrime has expanded with technology to include hacking, botnets, and network-based crimes. The increasing connectivity and the Internet of Things introduce new vulnerabilities, continually presenting fresh challenges for cybersecurity [1].

The internet's evolution from military digitization in the 1960s to widespread e-governance, e-commerce, and cyber-crime, highlighted by significant cyber laws like the 2001 EU Convention on Cybercrime, underscores its impact on global communication and security [2].

The United States has taken significant steps to combat cybercrime through the implementation of key legislation. One such law is the Computer Fraud and Abuse Act (CFAA), enacted in 1986. The CFAA serves as the primary federal statutory mechanism for prosecuting cybercriminals, including hackers. It prohibits unauthorized access to computers, obtaining national security information, damaging computer systems, and trafficking in passwords, among other offenses. Penalties for CFAA violations range from fines to imprisonment, with the severity depending on the nature of the offense.

Another crucial piece of legislation is the Electronic Communications Privacy Act (ECPA), passed in 1986. The ECPA regulates how federal and state law enforcement agencies can obtain access to electronic evidence. It governs the disclosure of stored communications, records, and subscriber information held by service providers. The ECPA also updated the Wiretap Act to allow interception of electronic communications with proper authorization.

In March 2018, the United States enacted the Clarifying Lawful Overseas Use of Data Act (CLOUD Act). The CLOUD Act addresses the challenges faced by law enforcement agencies in accessing electronic information stored by U.S.-based global providers. It allows foreign partners to enter into bilateral agreements with the United States, facilitating direct access to critical electronic evidence for investigations related to serious crimes such as terrorism, violent crime, sexual exploitation of children, and cybercrime.

Mechanisms of combating cybercrime in the 2nd half of the 20th century

The second half of the 20th century saw the rise of computers and the internet, bringing about new forms of crime that traditional law enforcement methods struggled to address. The initial mechanisms for combating cybercrime during this period evolved as both technology and criminal tactics advanced.

In the 1970s and 1980s, as computers became more common in businesses and government, the first computer crime laws were introduced. For example, the U.S. enacted the Computer Fraud and Abuse Act (CFAA) in 1986, which made unauthorized access to computer systems a federal offense. Similarly, other countries started to draft legislation aimed at defining and punishing various forms of cybercrime.

Cybercrime often mirrors real-world crime motivations, suggesting traditional criminological theories like rational choice and deterrence may still apply. However, unique aspects of cybercrimes, such as the necessity of technological knowledge, might limit the applicability of these theories to some extent [3].

As cybercrime grew more sophisticated, traditional police forces recognized the need for specialized units. These units were equipped with the technical skills and knowledge required to investigate and prosecute cybercrimes. For instance, the U.S. Federal Bureau of Investigation (FBI) established its Computer Analysis and Response Team (CART) in 1984, focusing on computer-related offenses. Similar specialized units were developed in other countries.

The creation of Computer Emergency Response Teams (CERTs) marked a proactive approach to cyber threats. The first CERT was established at Carnegie Mellon University in response to the Morris Worm attack in 1988. These teams focused on identifying vulnerabilities, responding to incidents, and disseminating information about threats and best practices to prevent cyber-attacks.

Efforts to combat cybercrime also included educating the public about the risks associated with using computers and the internet. Governments and organizations launched campaigns to raise awareness about safe online practices, phishing scams, and the importance of strong passwords. These educational efforts aimed to reduce the number of potential victims and make it harder for cybercriminals to succeed.

Law enforcement and cybersecurity professionals developed new technologies and tools to detect, track, and analyze cyber threats. This included the use of intrusion detection systems, encryption, and forensic software to investigate cybercrimes and secure computer systems.

The second half of the 20th century laid the groundwork for modern cybersecurity practices. Through early legislation, specialized law enforcement units, international cooperation, CERTs, public education, and technological advancements, significant strides were made in combating the growing threat of cybercrime. These efforts provided the foundation for the more sophisticated and coordinated approaches used today.

Various specialized institutions are dedicated to countering cybercrime at national and transnational levels. In the United States, the Department of Justice's Computer Crime and Intellectual Property Section (CCIPS) and the Federal Bureau of Investigation's (FBI) Cyber Division play crucial roles in investigating and mitigating cybercrimes. These units employ innovative techniques and tools while leveraging legal authorities to combat cyber threats effectively.

International cooperation is also vital in tackling cybercrime, as cyber threats transcend national borders. The United States has developed strategies and frameworks for cooperation with other countries to combat cybercrime collectively. Through mutual legal assistance treaties (MLATs) and bilateral agreements, countries can collaborate on inves-

tigations, share intelligence, and facilitate the extradition of cybercriminals. The United States also participates in international forums and initiatives to promote information sharing and capacity building in the fight against cybercrime.

Jurisprudence and case law have played a significant role in shaping cybercrime legislation and its interpretation. Landmark cases such as United States v. Jones (2011), Riley v. California (2014), and Carpenter V. United States (2018) have addressed key Fourth Amendment issues related to privacy rights in the digital age. These cases have provided guidance on the constitutional limits of law enforcement's ability to conduct electronic surveillance and obtain evidence in cyberspace.

The evolution of cybercrime legislation reflects the global recognition of the growing threat posed by cybercriminals. Countries, including the United States, have enacted laws to prevent, detect, and prosecute cybercrimes. However, challenges remain, including regional variations in legislation adoption rates and the dynamic nature of cyber threats. Continued international cooperation, information sharing, and the development of innovative tools and strategies are crucial to effectively combat cybercrime and protect individuals, businesses, and governments worldwide.

Effective action against cybercrime requires strong political leadership to foster public-private collaboration on a national and global scale, addressing legal and technical barriers, and ensuring robust judicial and policing systems. A multifaceted, understandable international response is essential, balancing security and freedom, and promoting practical good practices [4].

Cooperation Against Cybercrime in the 21st Century

In the 21st century, the interconnected nature of the digital world necessitates international cooperation to combat cybercrime effectively. Cyber threats are borderless, impacting individuals, businesses, and governments globally. Therefore, a coordinated effort among nations is crucial for addressing these challenges comprehensively.

The Budapest Convention, the first international treaty on cybercrime, harmonizes domestic laws, establishes investigative procedures, and facilitates international cooperation. It covers illegal access, data interference, computer-related fraud, and more. Benefits include a legal framework for international collaboration, membership in the Cybercrime Convention Committee, and access to capacity-building programs. States can accede by demonstrating implementation of the Convention's provisions and completing internal procedures [5].

There is no universally accepted definition of cybercrime. The most common approach is to define the key terms used in cybercrime investigations. Examining frequently-used definitions will allow us to identify key concepts and use those definitions consistently in a country's cybercrime strategy [5]. The lack of a broadly acknowledged definition of cybercrime poses a fundamental challenge in the realm of cybersecurity. Countries' legal systems differ widely, with each having its own set of laws and classifications. What is regarded a cybercrime in one jurisdiction may not be classified the same way in another.

One of the primary ways countries cooperate against cybercrime is through international legal frameworks. Instruments such as the Budapest Convention on Cybercrime provide a comprehensive guide for countries to develop national legislation and promote international cooperation. The convention facilitates the harmonization of laws, making it easier for countries to collaborate in investigations and prosecutions. By providing a common standard, it helps bridge gaps between different legal systems.

Effective cybercrime prevention and prosecution rely heavily on information sharing. Nations, through organizations like INTERPOL and Europol, share intelligence on cyber threats and coordinate joint operations to dismantle cybercriminal networks. This real-time information exchange enhances the ability to respond swiftly to emerging threats. For example, coordinated international actions have successfully disrupted major ransomware groups and other cybercriminal organizations.

Positive outcomes to cybercrime investigations depend on the successful collection, analysis, and attribution of digital evidence, which refers to data stored on, received, or transmitted by electronic devices, including evidence from digital devices or records obtained from online service providers [5].

Developing nations often lack the resources and expertise to combat sophisticated cyber threats. International cooperation involves capacity-building initiatives where developed nations and organizations provide technical assistance and training to improve the cybersecurity capabilities of developing countries. This includes setting up cybercrime units, training law enforcement officers, and sharing best practices in cybercrime investigation.

Cybercrime often targets critical infrastructure and private sector entities, making public-private partnerships essential. Governments collaborate with tech companies, cybersecurity firms, and other private sector stakeholders to enhance overall cybersecurity resilience. These partnerships facilitate the sharing of threat intelligence and the development of innovative solutions to combat cybercrime. For instance, joint initiatives between government agencies and cybersecurity companies have led to the creation of more effective tools for detecting and preventing cyber attacks.

Despite significant progress, several challenges remain. Differences in legal definitions of cybercrime, varying levels of technological advancement, and issues of jurisdiction complicate international cooperation. Additionally, balancing the need for security with the protection of privacy and civil liberties remains a delicate task.

To develop a cybercrime strategy, it is essential to start with a stocktaking audit, assessing current processes, resources, and skills to combat cybercrime. This includes evaluating legal frameworks, existing cybercrime policies, technological infrastructure, human resource capabilities, and cooperation mechanisms with international and regional partners. Identifying gaps and weaknesses in these areas provides a foundation for strategic improvements, ensuring a comprehensive approach to enhancing cybercrime resilience and response capabilities [5].

To overcome these challenges, ongoing dialogue and collaboration are essential. Regular international conferences, such as the Internet Governance Forum and regional cybersecurity summits, provide platforms for countries to discuss and resolve these issues. Enhancing mutual legal assistance treaties (MLATs) and developing new international agreements can also streamline cooperation efforts.

The collaboration between government agencies, international partners, and private sectors is crucial in combating cybercrime effectively. By promoting inter-agency information sharing, expanding international networks, and fostering public-private partnerships, countries can enhance their cybercrime response capabilities. Public awareness campaigns, like the UK's Get Safe Online program, play a vital role in educating individuals and businesses about common cyber threats and how to protect themselves. These initiatives aim to empower citizens to safeguard their digital assets against fraud, identity theft, viruses, and other online risks [5].

Conclusions. In today's world, cybercrime remains an unsolved problem as technology advances, opportunities for cybercrime increase. Numerous loopholes in both international law and domestic legislation must be addressed and eliminated promptly to protect legal benefits. Addressing the global threat of cybercrime necessitates a coordinated and collaborative multinational effort. This involves developing worldwide cooperation and standardization, including collaboration among governments, businesses, and individuals to boost cybersecurity, share information, and build common frameworks. To achieve this, it is necessary to establish international standards, develop and adopt norms for defining and combating cybercrime, harmonize legal definitions, improve information sharing, strengthen international cooperation, enhance cross-border law enforcement collaboration, promote public-private partnerships, and raise global awareness of cybersecurity.

Institutions such as the United Nations, Interpol, and the International Telecommunication Union (ITU) must support and participate in these initiatives to increase global cooperation against cybercrime. By supporting these efforts, the international community can work together to establish a safer and more resilient cyberspace through a collaborative approach to combating cybercrime at the global level.

Cybercrime legislation is constantly evolving to keep up with new digital threats. As technology advances, laws must quickly adapt to address emerg-

ing challenges. This study examined cybercrime laws worldwide, focusing on North America, Europe, Asia, and developing countries. Despite differences in penalties and enforcement, most regions have similar laws against unauthorized computer access. However, enforcing these laws across borders is challenging, and balancing crime prevention with privacy rights is delicate. To fight cybercrime effectively, countries need robust, adaptable laws and international cooperation. These laws should protect people and organizations, respect individual privacy, and create a safe online environment.

The fight against cybercrime requires ongoing updates to legislation and global teamwork. As technology continues to advance, lawmakers must be proactive and flexible to stay ahead of cybercriminals, ensuring that legal frameworks remain effective and relevant in protecting society.

References

1. Clough Jonatan. 2015. *Principles of Cybercrime.* 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press.

2. Halder Debarati. 2022. Cyber Victimology: Decoding Cyber-Crime Victimisation. New York: Routledge.

3. Jahankhani Hamid, ed. 2019. *Cyber Criminology*. Springer International Publishing.

4. Padallan Jocelyn O. 2022. Cyber Security. Oakville: Arcler Press.

5. Stock Jürgen. Secretary General, 2021. INTERPOL National Cybercrime Strategy Guidebook.

6. Cybercrime Legislation Worldwide. URL: https://unctad.org/page/cybercrime-legislation-worldwide.

7. Cybersecurity Laws and Regulations Report 2024 USA. URL: https://iclg.com/practice-areas/cybersecurity-laws-and-regulations/usa.

8. Schatz Legislation To Help Fight Cybercrime Signed Into Law. URL: https://www.schatz.senate.gov/news/press-releases/schatz-legislation-to-help-fight-cybercrime-signed-into-law.

9. State Cybercrime Legislation in the United States of America: A Survey. URL: https://scholarship.richmond.edu/jolt/vol7/iss3/4/.

10. United States of America - Octopus Cybercrime Community. URL: https://www.coe.int/en/web/octopus/-/united-states-of-america.

Ліка Чімчіурі

ЕВОЛЮЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ

Сухумський державний університет
вул. Анни Політковської, 9, 0186, Тбілісі, Грузія
E-mail: lika.chimichurri@sou.edu.ge

Метою *статті є аналіз еволюції законодавства про кіберзлочинність у кількох юрисдикціях, з акцентом на те, як закони змінюються, щоб відобразити складність кіберзагроз у пов'язаному цифровому ландшафті.* ***Методи дослідження:*** *у цьому дослідженні використовується порівняльний аналіз для визначення основних законодавчих змін у Північній Америці, Європі, Азії та решті країн, що розвиваються.* ***Результати:*** *швидкий розвиток цифрових технологій сприяв зростанню кіберзлочинів, таких як хакерство, фішинг і онлайн-шахрайство, створюючи нові проблеми для судових систем у всьому світі. Дослідження визначає порівняльні законодавчі рамки, такі як кримінальна відповідальність за несанкціонований доступ до комп'ютерних систем, а також відмінності в підходах до покарань, юрисдикції та функцій правозастосування. У документі розглядається ефективність цих законів у боротьбі з кіберзлочинністю, труднощі транскордонного правозастосування та тонкий баланс між запобіганням злочинності та правами особи на конфіденційність.* ***Обговорення:*** *стаття має надати уявлення про створення міцної правової бази, яка зможе йти в ногу зі постійними змінами природи кіберризиків, висвітлюючи нові тенденції та найкращі практики. Цей аналіз не тільки проливає світло на поточні законодавчі заходи, але й досліджує наслідки для майбутньої політики щодо запобігання кіберзлочинності та покарання.*

Ключові слова: *еволюція кіберзлочинності; кіберзлочинність; законодавство; порівняльний аналіз; міжнародне співробітництво.*

Стаття надійшла до редакції 31.05.2024

ПРАВОВА ОСВІТА

DOI: 10.18372/2307-9061.71.18814
УДК 001.821:378-057.87:34 (045)

І. М. Сопілко,
доктор юридичних наук, професор
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9594-9280

В. Б. Череватюк,
кандидат історичних наук, доцент
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-4077-206X

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ПРАВНИЧОЇ НАУКИ

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара, 1, 03680, Київ, Україна
E-mails: sopilko_i@ukr.net, vitacherev@ukr.net

Метою *наукової статті є узагальнення результатів VII Міжнародного наукового молодіжного форуму в контексті співвідношення наукових досліджень здобувачів вищої освіти з тенденціями розвитку сучасної правничої науки.* ***Методи дослідження:*** *для досягнення визначеної мети були використані загальні та спеціальні наукові (спеціальні) методи, зокрема формально-юридичний, порівняльно-правовий, логіко-юридичний метод та ін. Використання цих методів дозволяє проаналізувати тенденції розвитку правничої науки в сучасних умовах і з'ясувати наскільки дослідження здобувачів вищої освіти співвідносяться із ними.* ***Результати:*** *сучасні умови диктують необхідність постійного удосконалення правничих наукових розробок, що є можливим лише за умови формування у здобувачів вищої освіти різних рівнів відповідних дослідницьких навичок, які необхідно здобувати під час навчання у закладі вищої освіти. Розпочинаючи свою наукову діяльність, здобувачі вищої освіти спеціальності 081 Право мають звернути особливу увагу на вибір теми, яка б відповідала тенденціям розвитку сучасної правничої науки.* ***Обговорення:*** *сучасна правова наука характеризується динамічними і багатоаспектними підходами до розуміння і застосування права. Вони включають різноманітні тенденції та методології для вирішення сучасних проблем і використання нових технологій. Аналізуючи співвідношення вибору тематики наукових досліджень здобувачів вищої освіти спеціальності «081 Право» із загальними тенденціями розвитку сучасної правничої науки, автори констатують, що, в переважній більшості, виступи та тези доповідей учасників VII Міжнародного молодіжного наукового юридичного форуму є актуальним та цілком їм відповідають цим тенденціям. Закономірно, що на тематику наукових досліджень учасників форуму вплинула військова агресія росії і введення в Україні воєнного стану та пов'язані з цим проблеми, зокрема обмеження прав людини, захист прав дітей, захист прав військовослужбовців та військовополонених, внутрішньопереміщених осіб та ін.*

Ключові слова: *форум; правнича наука (юридична наука); тенденції розвитку; результати; узагальнення; дослідницькі навички.*

Постановка проблеми та її актуальність. Реформа вищої освіти в Україні набирає обертів, викликає неоднозначні відгуки її суб'єктів та поглиблює дискусію по цілому ряду питань, пов'язаних з прогнозованими перетвореннями. У цьому, поки що для більшості не зовсім зрозумілому потоці інформації, не викликає сумніву лише збереження значущості та необхідності забезпечення дослідницького аспекту у професійній підготовці конкурентоздатного фахівця. Поряд із запровадженням індивідуальних освітніх траєкторій, варто звернути увагу на необхідність побудови індивідуальної дослідницької траєкторії, що буде передбачати урахування власних можливостей здобувача вищої освіти при здійснення наукової діяльності. Крім того, розпочинаючи наукову діяльність, варто брати до уваги потреби, методи її реалізації, індивідуальний темп, рівень, терміни здійснення, план виконання, способи оприлюднення та впровадження отриманих результатів роботи [1, с. 159]. Що ж до професійної підготовки юристів, то становлення конкурентоздатного фахівця у сфері права для сучасного ринку праці не можливе без наукової складової та здобуття ним певних дослідницьких навичок, які необхідно здобувати в процесі навчання, відвідуючи проблемні, бінарні та інші види лекцій, готуючи наукові роботи та дослідницькі проєкти, доповіді на конференції, та інші наукові заходи, аналізуючи законодавство в процесі вивчення навчальних дисциплін, під час проходження практики, стажування тощо. Крім того погоджуємось з думкою А. Нітченко, що сьогоднішній випускник університету має мати і чітко визначену активну життєву позицію, бути всебічно розвиненим, патріотом, інноватором, здатним змінювати та розвивати світ [2, с. 49]. А наріжним каменем інновацій є глибокі, спеціалізовані знання та досвід у галузі правничої науки.

Якщо ж обирати чи рекомендувати тематику правових наукових досліджень для здобувачів вищої освіти, то тут дуже важливо враховувати основні тенденції розвитку правничої науки на сучасному етапі. Тому одним із завдань нашого дослідження є аналіз співвідношення вибору тематики наукових досліджень студентів правників з цими тенденціями.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Окремі аспекти понятійного апарату, системи та функцій юридичної науки досліджені в працях О. Меліхової, П. Рабіновича, А. Селіванова, Ю. Оборотова, В. Тація, С. Гусарєва, Н. Корчак та ін. Серед сучасних наукових доробків, що безпосередньо пов'язані з проблематикою тенденцій розвитку юридичної науки необхідно відзначити наукові дослідження авторів даної статті І. Сопілко та В. Череватюк [2]. Також варто зауважити що в даній статті використовується термін «правнича наука», що є суто науковим, а не лінгвістичним терміном і часто використовується юристами науковцями. Наприклад, в контексті даного дослідження заслуговує на увагу колективна монографія А. Журавля, Н. Кузнєцової, О. Бандурки та Ю. Барабаша «Правнича наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану», приурочена 30-річчю з дня заснування Національної академії правових наук України і в якій розглянуто, в тому числі, і стратегічні напрями розвитку правничої науки в період воєнного стану.

Мета: наукової статті є узагальнення результатів VII Міжнародного наукового молодіжного форуму в контексті співвідношення наукових досліджень здобувачів вищої освіти з сучасними тенденціями розвитку правничої науки.

Виклад основного матеріалу дослідження. 16 травня 2024 року на Юридичному факультеті відбувся VII Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум до Дня науки. Основною метою заходу був відкритий діалог, який є не тільки можливістю обміну думками учасників та апробуванням своїх наукових надбань, а й зручною нагодою для нової співпраці, неформального спілкування, отримання незабутніх вражень, що є важливим для молоді, зокрема для здобувачів різних рівнів Юридичного факультету Національного авіаційного університету, з метою їх становлення як дослідників, фахівців та гідних громадян своєї країни.

До обговорення проблем та тенденцій розвитку сучасної юридичної освіти долучилися

вчені, державні та громадські діячі, судді та юристи-практики із 10 країн світу, 12 регіонів України, 23 установ і організацій, 33 закладів вищої освіти. Результати цього наукового дійства є яскравим свідченням того, що як знані науковці, так і молоді вчені, і здобувачі вищої правничої освіти зацікавлені у вирішені правових питань, пов'язаних із сучасними викликами і загрозами.

Результатом роботи форуму стали спільні рішення і пропозиції, де учасниками було констатовано, що мінливість суспільних відносин, технологічні відкриття, глобалізація – все це суттєво впливає на розвиток та змістове наповнення сучасної правничої науки. Обираючи напрями своєї наукової роботи, молоді люди мають враховувати в тому числі загальні тенденції розвитку правничої науки, як відображають затребуваність та значимість тих чи інших досліджень. Тут власне варто відзначити важливість такої тенденції як використання в правничій науці міждисциплінарних підходів. Правнича наука все більше включає ідеї соціології, психології, економіки та політології, що допомагає глибше зрозуміти рівень впливу законів і правових систем на суспільство. Важливим аспектом сучасних правових досліджень також є застосування аналізу поведінки для розуміння того, як люди насправді поводяться в правовому контексті, а не того, як вони повинні поводитися відповідно до традиційних теорій. Це допомагає розробляти закони та політику, які будуть краще відповідати реальній людській поведінці.

Тема, яка сьогодні не залишає байдужим жодну із наук, в тому числі правничу – це використання ШІ в правових дослідженнях, прогнозній аналітиці та навіть у прийнятті судових рішень. Поза всяким сумнівом, інновації в юридичних технологіях змінюють спосіб надання та доступу до юридичних послуг. Судові процеси, юридична документація та вирішення спорів все більше переміщуються в Інтернет, що спонукає до розвитку технологій і потреби в ефективності, в тому числі в науковому супроводі. ШІ трансформує правові дослідження, перевірку документів і навіть прогнозну аналітику в правовому контексті. Інструменти ШІ допомагають автоматизувати рутинні завдання, таким чином підвищуючи ефективність і точність у юридичній практиці.

Слушною є думка О. Зайця щодо прогресивності методів прогнозної аналітики та сучасних можливостей, як дієвого інструменту для підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів. Закономірно, що прогнозна аналітика, як нова тенденція сучасності, відкриває перспективи для подальшого розвитку правничої науки, зокрема, галузі кримінального права, забезпечуючи кращу інформацію та доповнюючи процедури прийняття людських рішень. При цьому ефективність використання засобів прогнозної аналітики залежить як від якості аналітичних інструментів так і обраних технологій [4, с. 54].

Аналіз досліджень учасників форуму показує, що не втрачає своєї актуальності проблематика, пов'язана із електронізацією судочинства. Одні вчені вважають «електронний суд» феноменом інформаційного суспільства, інші - сучасним трендом, та незаперечним є те, що електронне судочинство суттєво впливає на підвищення ефективності національної судової системи [5, с. 239]. Хоча проблеми в процесі практики застосування електронного суду є, на що також звертають увагу як знані вітчизняні науковці, так і молоді вчені та здобувачі вищої освіти різних рівнів [6].

Учасники форуму звернули увагу і на те, що інформаційні системи суттєво впливають на ефективність та функціональність сучасної юридичної техніки. Користування науковцями та практиками системами для зберігання, обробки та передачі правової інформації; електронними сервісами: онлайн-платформами для надання правових консультацій та послуг, штучним інтелектом для аналізу юридичних питань та прогнозування рішень, є свідченням того, що технологічні інновації полегшують молодим людям шлях до наукового пізнання та до проведення власних досліджень, відкривають доступ до наукової інформації, до швидкого обміну знаннями та співпраці, і, в кінцевому результаті, сприяють розвитку юридичної науки, визначають перспективи розвитку юридичної техніки, забезпечуючи ефективне та інноваційне функціонування сучасної правової системи [7,

с. 115]. А такі технології, як блокчейн для безпечних транзакцій, смарт-контракти для автоматизованого виконання угод і платформи вирішення суперечок в Інтернеті, революціонізують надання юридичних послуг. Тонкощі практичної юридичної діяльності в дигітальну еру викликають науковий інтерес в здобувачів вищої освіти всіх рівнів.

Ще одна тенденція розвитку сучасної правничої науки – це гармонізація законів у різних юрисдикціях для сприяння міжнародній торгівлі, захисту прав людини та екологічних стандартів. Якщо говорити про вітчизняні дослідження, зокрема про студентські, то тут звичайно ж найбільш актуальною є тема гармонізації національного законодавства з правовими нормами Європейського Союзу, в контексті євроінтеграції України. Так як Україна перебуває у процесі переговорів про членство та виконання умов Європейської комісії, що й надалі потребуватиме особливої уваги у питаннях адаптації нашого законодавства до законодавства ЄС, ця тема і надалі не втрачатиме своєї вагомості для подальших наукових пошуків, в тому числі і в середовищі молодих дослідників [8, с. 12].

Також можемо зауважити що серед молодих дослідників продовжує превалювати напрям порівняльно-правових досліджень, зокрема їх цікавить як різні правові системи вирішують схожі проблеми, забезпечуючи краще розуміння потенційних реформ та інновацій, дозволяє визначити найкращі практики та новітні рішення, які можна адаптувати в різних юрисдикціях. Це також цілком співвідноситься із загальними тенденціями розвитку правничої науки.

Цілком закономірно, що під час війни фокус вітчизняних наукових правничих досліджень зосереджений на правах людини та соціальній справедливості. Це чітко відобразилося і на тематиці тез доповідей нашого форуму. Сьогодні правнича наука все більше зосереджується на розширенні та забезпеченні прав людини, що відображає глобальні рухи до рівності та справедливості. Тому учасники форуму звернули увагу на проблему узгодження суспільно значущих інтересів громадян і влади в умовах воєнного стану, агресивної війни та протиправних дій російського агресора. Відрадно, що в науковців є розуміння того, що проблема не може бути вирішена без досягнення балансу інтересів особистості, громадянського суспільства й держави. А такий баланс може бути досягнутий лише шляхом накладення розумних обмежень як на владу держави над громадянином, так і на права й свободи особи [9, с. 78].

Не залишилась поза увагою учасників форуму зневага агресора до загальноприйнятих норм поведінки, їх злочинів та жорстокого поводження з українськими військовими та військовополоненими. Така поведінка є свідченням байдужості до права людини на життя та повне ігнорування норм міжнародного гуманітарного права, Женевської конвенції та Статуту ООН.

Одне з найбільш чутливих та найболючіших питань, порушених під час роботи форуму - захист прав дітей в умовах війни. Основними проблемами, що виникають через військові дії, є збільшення кількості дітей-сиріт, переселення дітей у безпечніші регіони, та збільшення протиправної поведінки серед неповнолітніх. Це покладає величезну відповідальність в тому числі і на ювенальні органи та спонукає їх працювати у посиленому режимі для захисту вразливих категорій дітей і запобігання їх залучення до злочинної діяльності [10, с. 88].

В період карантину, зумовленого поширенням COVID-19 і, особливо, з початком повномасштабної агресії і введенням воєнного стану, в середовищі вітчизняних науковців особливо дискутується питання обмеження прав людини і громадянина. Учасники форуму підтримали позицію щодо поділу таких обмежень на групи, зокрема загальні, які стосуються всіх фізичних та юридичних осіб та кримінальні процесуальні обмеження, що встановлюються в рамках кримінального провадження. Першою правовою підставою для таких обмежень є факт введення воєнного стану, а остаточно визначається ця підстава оприлюдненням Указу Президента України разом з відповідним законом. Другою правовою підставою є визначення конкретного переліку обмежень житла, таємницю листування, свободу пересування та інші. Третя підстава або основа кримінальних процесуальних обмежень полягає в прямому закріпленні їх у Кри-

мінальному процесуальному кодексі України, а також встановленні [11, с. 104] порядку їх застосування, включаючи покладення повноважень на прокурора та використання цифрових технологій для залучення до провадження. Тому можна погодитись з думкою більшості науковців, що в умовах воєнного стану, при пошуку балансу у вирішенні даного питання потрібно виходити, у першу чергу, із принципу крайньої необхідності та національної безпеки.

Питання рівності теж увійшло в коло наукових досліджень здобувачів вищої освіти різних рівнів. Це пов'язано в тому числі і з євроінтеграцією України і з тим, що європейські світогляди та цінності сприймаються сьогодні як ідеали, гідні наслідування. До них можна віднести недискримінацію за ознакою статі чи раси, рівність можливостей, відносна рівність власності, рівність усіх людей перед законом і рівність можливостей для людей з обмеженими можливостями. Досить суттєво відображенні в дослідженнях учасників форуму помітні зміни в ментальності українського суспільства та у національному законодавстві щодо гендерної рівності. Відзначена значна роль у цьому самих жінок, які руйнують усталені стереотипи, допомагаючи усувати диспропорції рівності прав та можливостей жінок і чоловіків, прояви сексизму, які все ще залишаються притаманними нашому суспільству [12, с. 186].

Якщо знову ж звернутися до загальних тенденцій розвитку правничої науки, то тут все більше уваги приділяється використанню її надбань для вирішення проблем, що складають суспільний інтерес, наприклад, екологічна справедливість, боротьба з бідністю та доступ до медичних послуг. Важливою темою правових досліджень є оцінка реального впливу законів і правових реформ, зокрема щодо досягнення ними запланованих результатів. В тренді наукових досліджень сьогодні екологічне та кліматичне право. В цьому контексті прослідковується тенденція до розробки міжнародних правових механізмів для вирішення транскордонних екологічних проблем. Динамічною сферою, що розвивається є питання конфіденційності даних, кібербезпеки та регулювання поведінки в Інтернеті, а також захисту прав інтелектуальної власності в контексті цифрових медіа та технологій тощо.

Висновки. Вищевикладені тенденції розвитку правничої науки відображають її динамічний характер, який проявляється у своєчасному реагуванні на сучасні виклики та можливості, формуючи майбутнє права та правових інститутів. Можна також відзначити адаптивний і прогресивний характер сучасної правничої науки, оскільки вона прагне вирішити складні проблеми сучасного суспільства та зробити внесок у розвиток справедливіших і ефективніших правових систем. Сучасна правова наука характеризується також багатоаспектними підходами до розуміння і застосування права. Вони включають різноманітні тенденції та методології для вирішення правових проблем і використання нових технологій. Аналізуючи співвідношення вибору тематики наукових досліджень здобувачів вищої освіти спеціальності «081 Право» із загальними тенденціями розвитку сучасної правничої науки, можемо підсумувати, що в переважній більшості виступи та тези доповідей учасників VII Міжнародного молодіжного наукового юридичного форуму є актуальним та цілком їм відповідають цим тенденціям. Закономірно, що на тематику наукових досліджень учасників форуму вплинула військова агресія росії і введення в Україні воєнного стану та пов'язані з цим проблеми, зокрема обмеження прав людини, захист прав дітей, захист прав військовослужбовців та військовополонених, внутрішньопереміщених осіб та ін. Щодо рекомендацій науковим керівникам та здобувачам щодо подальшого вибору напрямів наукових досліджень, то ту варто зосередити увагу на таких глобальних проблемах, як інноваційність та справедливість у світі, що постійно змінюється.

Література

1. Гагарін М.І., Кошлаба А.П. Особливості формування дослідницької компетентності студентської молоді у педагогічних закладах вищої освіти. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка»* 2023. № 12 (30). С. 159-167. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-12(30)-159-167. URL: http://perspectives.pp.ua/ index.php/pis/issue/view/168/259. С. 159.

2. Нітченко А.Г. Інноваційні методи навчання в системі вищої юридичної освіти. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики*, 2023. № 1 (7), С. 49–53. URL: http://aplsp.stu.cn.ua/article/view/277543.

3. Сопілко І.М., Череватюк В.Б. Інноваційний розвиток правової науки. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»,* 2020. № 1 (54), С. 208–213. URL: https://doi.org/10.18372/2307-9061.54.14562.

4. Сопілко І.М., Череватюк В.Б. (2014). Тенденції розвитку юридичної науки в XXI столітті. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»,* 2014, № 2 (31), С. 155-158.

5. Сопілко І.М., Череватюк В.Б. Юридична наука і практика: виклики часу. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право».* 2015. № 1 (34) С. 154-158.

6. Сопілко І.М., Череватюк В.Б. Молоді вчені та студентство – інтелектуальний потенціал сучасної юридичної науки. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право».* 2015. № 1 (34). С. 154-158.

7. Заєць О.М. Prediction analytics (прогнозна аналітика): визначення, типи моделей і використання. С. 49-55. URL: https://elar.naiau. kiev.ua/server/api/core/bitstreams/6a681285-7ff9-4718-9451-dd907f56ba6f/content.

8. Щербаков С.В., Кожевнікова А.В. Електронізація судочинства: сучасний стан та орієнтири розвитку електронного суду в Україні у світлі цивільного процесу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 238-242. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/57.

9. «Електронний суд»: практичний досвід користувача. 2024. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/225650_elektronniy-sud-praktichniy-dosvd-koristuvacha.

10. Сачик В.В. Сучасні підходи до розуміння юридичної техніки. *VII Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум:* матеріали форуму, м. Київ, Національний авіаційний університет, 16-17 трав. 2024 р. С. 113-115. URL: https://drive.google.com/file/d/1XRpsrlv7m0jWtWUuTnaz73NnPYqxiAcf/view.

11. Камардіна Ю.В., Татарчук О.М., Михайлов Р.І. Правове забезпечення євроінтеграції: загальноправовий та галузевий аспекти в контексті сталого розвитку. *Академічні візії.* Випуск 31. 2024. С. 1-14. URL: http://orcid.org/10.5281/zenodo.11357713.

12. Демчишин Ю.В. Проблеми обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *VII Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум:* матеріали форуму, м. Київ, Національний авіаційний університет, 16-17 трав. 2024 р. С. 76-78. URL: https://drive.google.com/file/d/1XRpsrlv7m0jWtWUuTnaz73NnPYqxiAcf/view.

13. Конопліна Т.В. Теоретичні засади удосконалення ювенальної юстиції в умовах воєнного стану. *VII Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум:* матеріали форуму, м. Київ, Національний авіаційний університет, 16-17 трав. 2024 р. С. 86-88. URL: https://drive.google.com/file/d/1XRpsrlv7m0jWtWUuTnaz73NnPYqxiAcf/view.

14. Перегінець Т.Р. Обмеження прав і свобод людини в сучасних умовах. *VII Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум:* матеріали форуму, м. Київ, Національний авіаційний університет, 16-17 трав. 2024 р. С. 102-105. URL: https://drive.google.com/file/d/1XRpsrlv7m0jWtWUuTnaz73NnPYqxiAcf/view.

15. Кабанець Є.М. Гендерна рівність в Україні в умовах збройного конфлікту. *VII Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум:* матеріали форуму, м. Київ, Національний авіаційний університет, 16-17 трав. 2024 р. С. 184-186. URL: https://drive.google.com/file/d/1XRpsrlv7m0jWtWUuTnaz73NnPYqxiAcf/view.

References

1. Haharin M.I., Koshlaba A.P. Osoblyvosti formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti studentskoi molodi u pedahohichnykh zakladakh vyshchoi osvity. *Perspektyvy ta innovatsii nauky. Seriia «Pedahohika»* 2023. № 12 (30). S. 159-167. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-12(30)-159-167. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/issue/view/168/259. S. 159.

2. Nitchenko A.H. Innovatsiini metody navchannia v systemi vyshchoi yurydychnoi osvity. *Aktualni problemy yurydychnoi nauky ta praktyky,* 2023. № 1 (7), S. 49–53. URL: http://aplsp.stu.cn.ua/article/view/277543.

3. Sopilko I.M., Cherevatiuk V.B. Innovatsiinyi rozvytok pravovoi nauky. *Naukovi pratsi*

Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriia: Yurydychnyi visnyk «Povitriane i kosmichne pravo», 2020. № 1 (54), S. 208–213. URL: https://doi.org/10.18372/2307-9061.54.14562.

4. Sopilko I.M., Cherevatiuk V.B. (2014). Tendentsii rozvytku yurydychnoi nauky v KhKhI stolitti. *Naukovi pratsi Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriia: Yurydychnyi visnyk «Povitriane i kosmichne pravo»*, 2014, № 2 (31), S. 155-158.

5. Sopilko I.M., Cherevatiuk V.B. Yurydychna nauka i praktyka: vyklyky chasu. *Naukovi pratsi Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriia: Yurydychnyi visnyk «Povitriane i kosmichne pravo».* 2015. № 1 (34) S. 154-158.

6. Sopilko I.M., Cherevatiuk V.B. Molodi vcheni ta studentstvo – intelektualnyi potentsial suchasnoi yurydychnoi nauky. *Naukovi pratsi Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriia: Yurydychnyi visnyk «Povitriane i kosmichne pravo».* 2015. № 1 (34). S. 154-158.

7. Zaiets O.M. Prediction analytics (prohnozna analityka): vyznachennia, typy modelei i vykorystannia. S. 49-55. URL: https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/6a681285-7ff9-4718-9451-dd907f56ba6f/content.

8. Shcherbakov S.V., Kozhevnikova A.V. Elektronizatsiia sudochynstva: suchasnyi stan ta oriientyry rozvytku elektronnoho sudu v Ukraini u svitli tsyvilnoho protsesu. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2023. № 4. S. 238-242. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/57.

9. «Elektronnyi sud»: praktychnyi dosvid korystuvacha. 2024. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/225650_elektronniy-sud-praktichniy-dosvd-koristuvacha.

10. Sachyk V.V. Suchasni pidkhody do rozuminnia yurydychnoi tekhniky. *VII Mizhnarodnyi molodizhnyi naukovyi yurydychnyi forum*: materialy forumu, m. Kyiv, Natsionalnyi aviatsiinyi universytet, 16-17 trav. 2024 r. S. 113-115. URL: https://drive.google.com/file/d/1XRpsrlv7m0jWtWUuTnaz73NnPYqxiAcf/view.

11. Kamardina YuV., Tatarchuk O.M., Mykhailov R.I. Pravove zabezpechennia yevrointe-hratsii: zahalnopravovyi ta haluzevyi aspekty v konteksti staloho rozvytku. *Akademichni vizii*. Vypusk 31. 2024. C. 1-14. URL: http://orcid.org/10.5281/zenodo.11357713.

12. Demchyshyn Yu.V. Problemy obmezhennia prav liudyny v umovakh voiennoho stanu. *VII Mizhnarodnyi molodizhnyi naukovyi yurydychnyi forum*: materialy forumu, m. Kyiv, Natsionalnyi aviatsiinyi universytet, 16-17 trav. 2024 r. S. 76-78. URL: https://drive.google.com/file/d/1XRpsrlv7m0jWtWUuTnaz73NnPYqxiAcf/view.

13. Konoplina T.V. Teoretychni zasady udoskonalennia yuvenalnoi yustytsii v umovakh voiennoho stanu. *VII Mizhnarodnyi molodizhnyi naukovyi yurydychnyi forum:* materialy forumu, m. Kyiv, Natsionalnyi aviatsiinyi universytet, 16-17 trav. 2024 r. S. 86-88. URL: https://drive.google.com/file/d/1XRpsrlv7m0jWtWUuTnaz73NnPYqxiAcf/view.

14. Perehinets T.R. Obmezhennia prav i svobod liudyny v suchasnykh umovakh. *VII Mizhnarodnyi molodizhnyi naukovyi yurydychnyi forum*: materialy forumu, m. Kyiv, Natsionalnyi aviatsiinyi universytet, 16-17 trav. 2024 r. S. 102-105. URL: https://drive.google.com/file/d/1XRpsrlv7m0jWtWUuTnaz73NnPYqxiAcf/view.

15. Kabanets Ye.M. Henderna rivnist v Ukraini v umovakh zbroinoho konfliktu. *VII Mizhnarodnyi molodizhnyi naukovyi yurydychnyi forum*: materialy forumu, m. Kyiv, Natsionalnyi aviatsiinyi universytet, 16-17 trav. 2024 r. S. 184-186. URL: https://drive.google.com/file/d/1XRpsrlv7m0jWtWUuTnaz73NnPYqxiAcf/view.

Iryna Sopilko, Viktoriya Cherevatiuk

SCIENTIFIC RESEARCH OF HIGHER EDUCATION APPLICANTS IN THE CONTEXT OF TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF LEGAL SCIENCE

National Aviation University
Lyubomyra Guzara Ave., 1, 03680, Kyiv, Ukraine
E-mails: sopilko_i@ukr.net, vitacherev@ukr.net

Purpose *of the scientific paper is to summarize the results of the VII International Youth Scientific Legal Forum in the context of the relationship between scientific research of higher education applicants and the development trends of modern legal science.* ***Research methods****: to achieve the objective stated, general and special scientific (special) methods were used, in particular, formal-legal, comparative-legal, logical-legal methods, and the like. The application of these methods allows us to analyze the trends in the development of legal science in modern conditions and find out how the scientific research of higher education applicants correlates with them.* ***Results:*** *modern conditions dictate the need for constant improvement of legal scientific developments, which is only possible if higher education applicants develop different levels of relevant research skills, which must be acquired while studying at a higher education institution, attending problem, binary, and other types of lectures, preparing scientific works and research projects, reports and speeches at conferences and other scientific events, analyzing legislation in the process of studying academic subjects, during internships, traineeships and the like. The art of discovery in science, the ability to analyze information from different sources combined with critical thinking, make informed decisions, and draw conclusions based on a deep understanding of the subject of research can all be acquired and developed during training. When starting their scientific activity, applicants for higher education of the specialty 081 Law should pay attention to the choice of a topic that meets the development trends of modern legal science.* ***Discussion:*** *modern legal science is characterized by dynamic and multidimensional approaches to the understanding and application of law. They include various trends and methodologies to solve modern issues and use new technologies. Analyzing the relationship between the choice of subjects for scientific research of applicants for higher education on the specialty 081 Law together with the general trends in the development of modern legal science, we can summarize that in the overwhelming majority, the speeches and abstracts of the VII International Youth Scientific Legal Forum participants are relevant and fully consistent with these trends. Naturally, the topics of scientific research of the forum participants were influenced by Russian military aggression and the introduction of martial law in Ukraine and related issues, in particular, restrictions on human rights, protection of children's rights, protection of the rights of military personnel and prisoners of war, internally displaced persons, and the like.*

Key words: *forum; legal science; development trends; results; summarizing; research skills.*

Стаття надійшла до редакції 30.05.2024

РЕЦЕНЗІЇ

DOI: 10.18372/2307-9061.71.18815

Т. О. Коломоєць,
доктор юридичних наук, професор

ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, ДЕРЖАВА: ГЕНДЕРНИЙ ВИМІР

Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, 69600, Запоріжжя, Україна
E-mail: uf@znu.edu.ua

Монографія присвячена питанням гендерного виміру існування українського суспільства.

Державна гендерна політика – це діяльність державних інституцій з реалізації та гарантування рівних прав, свобод і можливостей для жінок і чоловіків, утвердження рівності статей та формування гендерної культури в суспільстві у масштабі окремої держави. Слово «політика» в цьому контексті стосується не лише внутрішніх законів та планів держави, а й стратегічних напрямків руху розвитку країни, її зовнішньополітичної позиції.

За таких умов у монографії розглянуті усі найважливіші аспекти державної гендерної політики в Україні. Окремі статті монографії розглядають наступні проблеми: гендерна політика в Україні: актуальний стан, напрями та перспективи розвитку; питання гендерної рівності, як основи справедливого суспільства; теоретичні питання забезпечення гендерної рівності; система державно-управлінських заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; готовність правової системи України до імплементації положень Конвенції від 11.05.2011 року Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція).

Серед методів реалізації гендерної політики в масштабі держави, зокрема, розглянуті наступні: розроблення планів та стратегій розвитку держави з урахуванням питань статі; прийняття відповідного законодавства; розробка та імплементація державних механізмів забезпечення рівності статей в суспільстві, узгодження їх із громадськістю, гарантування їхнього здійснення; імплементація позитивної дії в законодавстві та на практиці; захист репродуктивних прав та здоров'я жінок та дівчат; протидія дискримінації жінок на робочих місцях, в освітніх та інших соціальних процесах; розробка та імплементація протидії насильству проти жінок, в тому числі сексуальному, моніторинг рівня злочинів на основі статі та створення шляхів реабілітації для тих, хто від них постраждали; сприяння просвітницькій діяльності щодо гендерних питань, взаємодія з науковими установами задля проведення гендерних досліджень соціальних процесів у країні.

Розглянуті окремі питання відповідності українського законодавства положенням Стамбульської конвенції. Показано, що тенденції розвитку українського законодавства в цілому відповідають вказаним положенням.

В цілому рецензована монографія заслуговує позитивної оцінки і може бути рекомендована до видання і впровадження.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Багатко Анастасія Сергіївна	*здобувачка вищої освіти другого (освітньо-наукового) рівня Навчально-наукового інституту права Національного університету водного господарства та природокористування*
Беззубов Дмитро Олександрович	*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри господарського, повітряного та космічного права юридичного факультету Національного авіаційного університету*
Богатирьов Іван Григорович	*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права та правоохоронної діяльності Державного університету «Житомирська політехніка», Заслужений діяч науки і техніки України*
Брегвадзе Маріам	*здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня факультету дипломатії та міжнародної політики Сухумського державного університету, Грузія*
Брусило Олена Олегівна	*здобувачка вищої освіти першого (освітньо-наукового) рівня юридичного факультету Національного авіаційного університету*
Ванджурак Роман Васильович	*доктор філософії з права, адвокат*
Вітко Олександр Юрійович	*кандидат юридичних наук, доцент, Державний університет інфраструктури та технологій*
Голобородько Ярослав Володимирович	*здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права ім. Володимира Великого Міжрегіональної академії управління персоналом*
Гордієнко Артур Вікторович	*докторант кафедри конституційного та адміністративного права Запорізького національного університету*
Дибань Максим Петрович	*кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права і процесу юридичного факультету Національного авіаційного університету*
Добкіна Катерина Робертівна	*доктор юридичних наук, декан юридичного факультету Інституту управління, технологій та права Державного університету інфраструктури та технологій*
Дунебабіна Ольга Андріївна	*здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня юридичного факультету Національної академії Служби Безпеки України*

Жмур Наталія Володимирівна	*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри господарського, повітряного та космічного права юридичного факультету Національного авіаційного університету*
Калюжний Ростислав Андрійович	*доктор юридичних наук, професор кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Національного авіаційного університету*
Клюєва Євгенія Миколаївна	*доктор юридичних наук, професор, Державний університет інфраструктури та технологій*
Кметик Христина Володимирівна	*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права і процесу юридичного факультету Національного авіаційного університету*
Когут Богдан Борисович	*здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня юридичного факультету Національного авіаційного університету*
Колодчина Алла Леонідівна.	*кандидат юридичних наук Міжрегіональної академії управління персоналом*
Коломоєць Тетяна Олександрівна	*доктор юридичних наук, професор, Запорізький національний університет, декан юридичного факультету Запорізького національного університету, заслужений юрист України, член-кореспондент Національної академії правових наук України, завідувач Навчально-наукової лабораторії дослідження проблем службового права Національної академії правових наук України*
Куртмоллаєв Асан Енверович	*здобувач вищої освіти другого (освітньо-наукового) рівня інституту стратегічних комунікацій Національного університету оборони України*
Легенька Марина Миколаївна	*доктор філософії з права, віце-президент ГО «Ла Страда-Україна»*
Легенький Микола Іванович	*доктор юридичних наук, професор, Національного авіаційного університету*
Левченко Катерина Борисівна	*доктор юридичних наук, професор, Урядова уповноважена з питань ґендерної політики*
Маркова Олена Олександрівна	*доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ*

Матвійчук Андрій Васильович	*доктор філософських наук, професор, професор кафедри правових природоохоронних дисциплін Навчально-наукового інституту права Національного університету водного господарства та природокористування*
Олещенко Вероніка Юліанівна	*кандидат наук з державного управління, старший викладач кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Національного авіаційного університету*
Паламарчук Сергій Володимирович	*здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності Навчально-наукового інституту права ім. Володимира Великого Міжрегіональної академії управління персоналом*
Піскун Іван Іванович	*кандидат юридичних наук, доцент кафедри військового права та правоохоронної діяльності Національного університету оборони України*
Погребняк Марія Володимирівна	*доктор філософії в галузі права, доцент кафедри цивільного права і процесу юридичного факультету Національного авіаційного університету*
Поліщук Інна Володимирівна	*старший викладач кафедри господарського, повітряного та космічного права юридичного факультету Національного авіаційного університету*
Сіренко Софья Андріївна	*здобувач вищої освіти першого (освітньо-наукового) рівня юридичного факультету Національного авіаційного університету*
Слободська Ірина Андріївна	*старший викладач кафедри господарського, повітряного та космічного права юридичного факультету Національного авіаційного університету*
Сопілко Ірина Миколаївна	*доктор юридичних наук, професор, в.о. декана юридичного факультету Національного авіаційного університету*
Сохар Владислава Володимирівна	*здобувач вищої освіти першого (освітньо-наукового) рівня юридичного факультету Національного авіаційного університету*
Стадніченко Сергій Володимирович	*кандидат юридичних наук, адвокат, докторант Національного авіаційного університету*
Тарасенко Юрій Дмитрович	*здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня Класичного приватного університету Інституту інтерактивних технологій в освіті*

Угольков Євген Олександрович	*здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня юридичного факультету Київського університету права НАН України*
Устич Олександр Васильович	*слухач, Національний університет оборони України*
Філінович Валерія Вікторівна	*кандидат юридичних наук, докторант, доцент, доцент кафедри цивільного права і процесу юридичного факультету Національного авіаційного університету*
Хлівний Ярослав Миколайович	*здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня юридичного факультету Національного авіаційного університету*
Череватюк Вікторія Богданівна	*кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри теорія та історія держави і права юридичного факультету Національного авіаційного університету*
Чімчіурі Ліка	*юрист, Сухумський державний університет, Грузія*
Швачка Вікторія Юріївна	*кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Національного авіаційного університету*
Шиян Юлія В'ячеславівна	*здобувач вищої освіти другого (освітньо-наукового) рівня юридичного факультету Національного авіаційного університету*
Юдіна Ірина Валеріївна	*адвокат, керуючий партнер Адвокатського об'єднання «ЮРІКОН-22», здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня юридичного факультету Національного авіаційного університету*
Яцуба Володимир Володимирович	*здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Стаття повинна бути структурована (поділена на розділи з заголовками) і відповідно до вимог МОН України мати такі елементи:

1) постановку проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями;

2) аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

3) формулювання цілей статті (постановка завдання);

4) виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

5) висновки з даного дослідження і перспективи подальших розробок.

Обсяг статті з рисунками, таблицями, списком літератури, анотаціями – 10-12 повних сторінок.

Статтю набирають з абзацним відступом (0,5 см) у текстовому редакторі Word for Windows XP шрифтом Times New Roman у режимі автоматичної розстановки переносів у такому порядку:

1) індекс УДК (зліва, зверху, кегль 14);

2) ініціали, прізвища авторів (справа, кегль 14, малі літери, напівжирний), науковий ступінь, вчене звання;

3) назва статті (по центру, кегль 14, великі літери, напівжирний);

4) анотацію українською мовою (кегль 14, курсив);

5) ключові слова;

6) текст статті;

7) список літератури (кегль 14);

8) ім'я, прізвище автора, назву статті та анотацію англійською мовою (кегль 14, не менше 1800 друкованих знаків).

У літературі (кегль 14), яка подається у порядку посилання, обов'язково вказують авторів, повну назву книги, том (номер, випуск), місто видання, видавництво, рік видання, загальну кількість сторінок статті (ДСТУ 8302:2015).

Бібліографічні записи повинні бути пронумеровані й мати посилання на джерела у тексті статті у квадратних дужках.

Посилання на неопубліковані роботи не допускаються.

Кількість джерел у використаних матеріалах не повинна перевищувати 15.

Статтю подають на електронному та паперовому носіях у редакцію українською (англійською) мовою у одному примірнику, надрукованих через 1,5 міжрядкових інтервалів формату А4.

До статті можуть бути внесені зміни редакційного характеру без узгодження з автором.

Статтю подавати науково та стилістично відредагованою, вичитаною. При порушенні вимог – стаття не розглядатиметься. Окремо подавати дані про автора статті: прізвище, ім'я, по-батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, посада, домашню адресу, телефон (домашній, службовий чи мобільний).

Всі рукописи статей, які надійшли до редакційної колегії, за винятком рецензій, проходять процедуру незалежного подвійного сліпого рецензування.

Опубліковані статті відбивають точку зору авторів, яка не завжди збігається з думкою редакційної колегії. Відповідальність за точність цитувань несе Автор.

Статті видаються в авторській редакції.

ПРИКЛАД ОФОРМЛЕННЯ ОСНОВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ СТАТТІ

УДК 342.924: 658.562.44: 664(045)

М. С. Павленко,
кандидат юридичних наук, доцент
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0000-0000-0000

УМОВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕЧНІСТЮ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ (НАССР) В УКРАЇНІ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара, 1, 03680, Київ, Україна
E-mail: pavlenko@ukr.net

Мета: *дослідити нормативні засади впровадження системи Hazard Analysis and Critical Control Points (НАССР) в Україні як чинника безпеки харчових продуктів.* ***Методи дослідження:*** *документального аналізу і синтезу, порівняльного аналізу, об'єктивної істини, пізнавально-аналітичний та ін.* ***Результати:*** *узагальнені вимоги щодо розробки, впровадження та застосування постійно діючих процедур, заснованих на принципах Системи управління безпечністю харчових продуктів (НАССР).* ***Обговорення:*** *з'ясовані положення щодо запровадження операторами ринку програм-передумов, принципів НАССП, розробки постійно діючих контрольних процедур; спрощене застосування системи НАССР для певних операторів ринку тощо.*

Ключові слова: *Hazard Analysis and Critical Control Points (НАССР); постійно діючі контрольні процедури; верифікація; перехресне забруднення; програма-передумова; план НАССР.*

Структура статті*: постановка проблеми та її актуальність; аналіз досліджень і публікацій з проблеми; мета; основний матеріал; висновки.*

Література

1. Галкіна О. М. Адміністративно-правові засади забезпечення безпечності та якості харчових продуктів в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Харків, 2017. 23 с.

References

1. Galkina O. M. Administrativno-pravovi zasadi zabezpechennya bezpechnosti ta yakosti harchovih produktiv v Ukrayini: avtoref. dis... kand. yurid. nauk: spets. 12.00.07. Harkiv, 2017. 23 s.

Mykola Pavlenko

CONDITIONS FOR THE IMPLEMENTATION OF THE FOOD SAFETY MANAGEMENT SYSTEM (HACCP) IN UKRAINE: ADMINISTRATIVE AND LEGAL ASPECT

National Aviation University
Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03680, Kyiv, Ukraine
E-mail: pavlenko@ukr.net

Purpose: *to explore the regulatory bases for the implementation of the Hazard Analysis and Critical Control Points (HACCP) system in Ukraine as a factor in food safety.* ***Methods:*** *documentary analysis and synthesis, comparative analysis, objective truth, cognitive-analytical, etc.* ***Results:*** *generalized requirements for the development, implementation and application of permanent procedures based on the principles of the Food Safety Management System (HACCP).* ***Discussion:*** *clarified the provisions on the introduction of prerequisites by market operators, the principles of the HACCP, the development of permanent monitoring procedures, a simplified approach to the application of the HACCP system for certain market operators, etc.*

Requirements for safety and quality of food products were considered to be of particular relevance at all times, because non-compliance with these requirements could be detrimental to human life and health. Food safety is one of the main areas that determines the health of the population, preservation of the gene pool of the nation.

At the same time, the decision of these issues is related not only to the quality control of the final product, but also to the monitoring of production processes throughout the production chain for the timely detection of hazardous products. This monitoring system was called Hazard Analysis and Critical Control Points (HACCP) - a system that identifies, assesses and controls the hazards that are critical to the safety of food products.

The EU considers HACCP to be the most effective method of ensuring food safety and requires all food industry enterprises to implement, observe and implement procedures based on the principles of HACCP.

The principles of the HACCP, the program-preconditions of the HACCP system, the sequence of the development of the HACCP system, are formalized in accordance with the Requirements for the development, implementation and application of permanent procedures based on the principles of the Food Safety Management System (HACCP) (from 01.10.2012 № 590). The analysis is of practical importance for the practical implementation of the procedures reviewed in order to ensure the safety of food products.

The direction of further research is the details of the programs, the prerequisites for each of the predicted components, as well as the procedures that ensure the efficient functioning of the HACCP system.

Key words: *Hazard Analysis and Critical Control Points (HACCP); permanent control procedures; verification; cross-contamination; prerequisite program; the HACCP plan.*

Юридичний ВІСНИК

ПОВІТРЯНЕ І КОСМІЧНЕ ПРАВО

2 (71) 2024

Наукові праці Національного авіаційного університету

В авторській редакції

Підп. до друку 20.03.2024. Формат 60х84/8. Папір офс.
Офс. друк. Ум. друк. арк. 22,78. Обл.-вид. арк. 24,5.
Тираж 100 пр. Замовлення № 35-1

Видавець і виготівник
Національний авіаційний університет
03680, Київ-58, проспект Любомира Гузара, 1

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 977 від 05.07.2002